

ZWARTE MENSCHEN

WITTE BERGEN

DOOR

MR. H. A. LORENTZ

ZWARTE MENSCHEN — WITTE BERGEN.

DE WILHELMINATOR.

Zwarte Menschen - Witte Bergen

VERHAAL VAN DEN
TOCHT NAAR HET
SNEEUWGEBERGTE

***** VAN *****

NIEUW-GUINEA

***** DOOR *****

Mr. H. A. LORENTZ.

LEIDEN : 1913

N.V. Boekhandel en Drukkerij voorheen E. J. BRILL.

~~~~~
N.V. BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ VOORHEEN E. J. BRILL. — LEIDEN.

OPGEDRAGEN AAN DE NAGEDACHTENIS

VAN

PROFESSOR MELCHIOR TREUB.

INHOUD.

	Bladz.
Hoofdstuk I. Voorbereiding, Uitrusting, Samenstelling.	I
„ II. Van Soerabaia tot Alkmaar	32
„ III. Van Alkmaar tot Topbivak	81
„ IV. Verblijf op het Hellwig Gebergte	104
„ V. Van het Topbivak naar de Pësëgëm's	126
„ VI. Van de Pësëgëm's naar Wilhelminabivak	143
„ VII. De beklimming van den Wilhelminatop.	167
„ VIII. Van Matigheidsbivak naar Alkmaar	185
„ IX. Verblijf te Alkmaar. — Tocht van v. Nouhuys naar de Noord West-Rivier. — Bezoek aan de Papoeasche nederzettingen bij het bivakship „Arend”. — Terugkeer naar naar Java. — Ontvangst aldaar. — Besluit	229
Appendix A. Lijst der aan de expeditie verbonden dragers.	250
Appendix B. Bijdrage tot de kennis van de taal der „Pësëgëm's” van Centraal Nieuw-Guinea door J. W. van Nouhuys.	252
Appendix C. Eenige Meteorologische gegevens	260
Appendix D. Kaart van Nieuw-Guinea.	

INLEIDING.

Alvorens een verslag te geven van de Zuid Nieuw-Guinea Expeditie 1909, voel ik mij, ook namens mijne tochtgenooten, gedrongen, in de allereerste plaats onzen eerbiedigen dank te brengen aan H. M. de Koningin voor de Koninklijke onderscheidingen ons na afloop van de expeditie verleend. Wij meenen daarin een bewijs te mogen zien van waardeering van onzen arbeid en van belangstelling in ons streven op Nieuw-Guinea.

De Indische Regeering en niet het minst Z. E. de Oud-Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indië J. B. van Heutsz hebben het mogelijk gemaakt, dat deze tocht kon geschieden; op allerlei wijze en overal hebben zij ons op de meest royale wijze terzijde gestaan.

Een bijzonder woord van dank komt toe aan het Departement van Marine in Ned. Indië, dat zoo'n groot aandeel heeft gehad in het uitrusten en het overvoeren van de expeditie; wat de Directeur van het Marine-Etablissement D. A. P. Koning, de hoofdingenieur H. Siebers en de ingenieur B. W. van Vliet door hunne welwillende medewerking hebben bijgedragen tot het welslagen van de expeditie laat zich moeilijk in woorden brengen. Van Nouhuys en ik zullen dat zeker steeds gedachtig blijven.

Het Indisch Comité voor wetenschappelijke onderzoekingen en in het bijzonder den toenmaligen voorzitter, den heer H.

M. la Chapelle, mijn dank voor het in mij gestelde vertrouwen en voor de hulpvaardigheid, waarmede hij mij terzijde heeft gestaan.

De militaire administratie heeft mijn arbeid in geen geringe mate verlicht door voor de verpakking der levensmiddelen zorg te dragen.

Ook mijn dank aan de Bestuursambtenaren op Borneo, die mij hebben geholpen bij het aanwerven der Dajaks.

Het is mij een aangename plicht te vermelden dat de Stoomvaart-Maatschappij „Nederland” haar belangstelling in de expeditie heeft getoond door een geldelijke bijdrage en dat de Koninklijke Pakketvaart Maatschappij ons tegemoet is gekomen door een reductie te verleen en op de passage- en vrachtprijzen.

Ten slotte voel ik mij gedrongen hier den grooten invloed te memoreeren, dien de reis van Prof. A. W. Nieuwenhuis in Centraal Borneo heeft gehad, waardoor het mogelijk is geweest voor deze expeditie zulk een aantal uitstekende dragers aan te werven, zonder wie het nimmer mogelijk zou geweest zijn dit resultaat te bereiken. Dat zulk een groot aantal Kajan-Dajaks zich voor dezen tocht beschikbaar wilde stellen, beschouw ik als een direct gevolg van het vertrouwen, dat Prof. Nieuwenhuis hun heeft ingeboezemd, waardoor deze intelligente volksstam zooveel nader tot ons is gekomen.

De in het boek voorkomende photographiën zijn ten deele opnamen van: J. W. van Nouhuys, L. S. A. M. von Römer en G. M. Versteegh.

L.

BOVENLOOP VAN EENE RIVIER OP NIEUW GUINEA.

HOOFDSTUK I.

VOORBEREIDING, UITRUSTING, SAMENSTELLING.

Het is de plicht van den leider eener expeditie om zijne wederwaardigheden te boek te stellen, al ware het ook alleen maar om volgende expedities in de gelegenheid te stellen daaruit te leeren, hoe zij moeten handelen en wellicht nog meer, om niet meer in dezelfde fouten behoeven te vervallen, die reeds begaan zijn. De praktijk geeft ons talloze voorbeelden, waaruit wij zien,

dat expedities mislukt zijn door onvolkomene, onoordeelkundige voorbereiding en het zich niet richten naar hetgeen reeds op dit punt verricht is. Ik had het geluk te kunnen woekeren met hetgeen ik geleerd had tijdens mijn verblijf op Nieuw Guinea in 1903 en 1907, terwijl wij een terrein hadden te doortrekken, ons reeds gedeeltelijk bekend vanaf het niveau der zee tot aan ± 2500 M.; een terrein, dat juist zoo bezwaarlijk is door het bijna ondoordringbare oerbosch en de

steile hellingen. Verder wist ik bij mijn vertrek uit Holland nauwkeurig, welke voeding, welke verpakking van levensmiddelen en goederen, en het voornaamste, welke soort van dragers voor de expeditie noodig waren. De omstandigheden, waaronder deze expeditie tot stand kwam, waren dus alleszins gunstig en het kwam slechts aan op de uitrusting en samenstelling, waarmede wij zeer gelukkig zijn geweest.

Bij alle expedities te land, waar geen levensmiddelen ter plaatse kunnen verkregen worden, is het vervoer der levensmiddelen het cardinale punt; bij pooltochten ziet men honden gebruiken of zooals Shackleton deed ponies, maar in een oerwoud is het gebruik van dergelijke hulpmiddelen geheel uitgesloten en is men aangewezen op personen, die vrachten moeten dragen. Het is waarlijk voor hen, die nimmer een tropisch oerwoud hebben gezien, moeilijk te begrijpen, wat het zeggen wil, zich hier een weg doorheen te moeten banen; alles is dicht dooreengegroeid, terwijl men steeds op moet letten om niet over wortels en oneffenheden te vallen, terwijl rotanlianen met scherpe doornen zich aan kleederen en hoed vasthechten of wel gezicht en handen verwonden. Hoe dikwijls heb ik mij niet moeten vastgrijpen aan een met doornen voorzien pandanusstam om niet te vallen: op zoo'n moment denkt men niet vriendelijk over een oerbosch. Bij mijne vorige expedities was het steeds het voornemen geweest om Dajaks als dragers aan te werven, die volgens J. M. Dumas zoo goed voldaan hadden op zijne tochten in Nieuw-Guinea, maar door omstandigheden, waarover ik hier niet zal uitweiden, is dit toen niet gelukt, althans niet ten volle; wel hadden wij tijdens de expeditie 1907 een drietal Dajaks en eenige Borneosche Maleiers, die in kwaliteit met hen gelijk zijn te stellen. Dit deed ons — van Nouhuys en mij — besluiten, al het mogelijke in het werk te stellen om ditmaal een groot aantal Dajaks als dragers en roeiers voor

de expeditie aan te werven. Vooraf zij opgemerkt, dat deze expeditie door v. Nouhuys en mij reeds lang te voren besproken en overdacht was, terwijl wij steeds daarover in correspondentie zijn gebleven, toen ik na de expeditie van 1907 naar **Holland terugkeerde**. Het voordeel hiervan is, dat men de **fouten ontloopt**, die er aan eene eenzijdige beschouwing van **zaken noodzakelijk** moeten kleven. Tengevolge van zijn **betrekking** als gezaghebber der Gouvernements Marine, in casu **commandant** van het kabelschip „de Telegraaf”, kon hij zich **in den beginne** niet bezig houden met de voorbereidende maatregelen, maar door de welwillendheid van het Departement van Marine werd hem begin Juni verlof verleend.

Het voornaamste punt, dat overwogen moest worden, was dat der dragers. Het woord koelies wordt met opzet niet gebruikt, omdat hiermede in het algemeen een minderwaardig soort personen wordt aangeduid, die het inderdaad ook zijn en niet geschikt voor dergelijke expedities. Wij wenschten gezonde personen, gewend aan het leven in een oerbosch en bestand tegen de vermoeienissen van zware tochten en zodoende weinig onderhevig aan ziekten; goede roeiers om ons zoo spoedig mogelijk door het lage, moerassige terrein te brengen, ten einde de kans op ziekte te verminderen en flinke dragers voor **den** tocht in het gebergte. Al deze qualiteiten vereenigen de Dajaks in zich, verder zijn zij uitstekende prauwenmakers, hetgeen een groote besparing gaf bij de uitrusting der expeditie. Bij de twee vorige expedities was het aanwerven van Dajaks opgedragen aan tusschenpersonen, maar dit had zoo'n treurig resultaat, dat ik besloot dit nu zelf te doen. Ik begaf mij daarom naar Borneo om met verschillende Dajakstammen in onderhandeling te treden; in den beginne ondervond ik overal tegenspoed, totdat ik den 23sten Mei 1909 te Tandjong Seilor kennis maakte met D. Habbema, 1^e luitenant der Infanterie O. I. L.,

die juist uit het binnenland terugkeerde van de Bëm-Brëm-expeditie ¹⁾). Hij had gedurende maanden met Dajaks op stroomversnellingen en in het bosch gewerkt en was dus in de gelegenheid geweest om hunne goede qualiteiten te beoordeelen. Ik kreeg toen de overtuiging, dat Habbema de man was, dien ik noodig had als commandant van het détachement, dat als dekking voor de expeditie zou medegaan, terwijl hij mij tevens behulpzaam wilde zijn met het aanwerven van Dajaks in de Boelongan-streek. Nadat wij eenige besprekingen aan boord van het schip hadden gehouden, dat ons beiden naar Bandjir Masin bracht, bleek het mij al spoedig, dat al mocht deze reis ook vergeefsch zijn geweest wat betreft het aanwerven van Dajaks, ik beslag kon leggen op een persoon, die later een van de beste leden der expeditie is geweest en aan wien wij later zooveel te danken hebben gehad. Telegrafisch werd aan de Indische Regeering zijn beschikbaarstelling gevraagd en terstond toegestaan. Luit. Habbema vertrok daarna weder naar de Boelongan streek (Ooster-Afdeeling van Borneo) om Dajaks te werven, terwijl ik voor hetzelfde doel naar Pontianak in de Wester-Afdeeling ging. Ik begaf mij naar den stam der Kajans, die aan de Mendalem, een zijrivier van de Kapoeas, wonen, het vroegere arbeidsveld van Prof. A. W. Nieuwenhuis. Zooals ik reeds in mijn voorbericht vermeldde, is het aan zijn invloed te danken, dat ik daar zoo'n groot succes behaalde, want het mocht mij gelukken niet minder dan 66 Kajans voor de expeditie aan te werven; verder nog 5 daar wonende Maleiers, die in qualiteit geheel met hen gelijk zijn te stellen. Ik ontving daarop bericht van Habbema, dat het hem gelukt was 16 Kënjä's voor de expeditie te winnen. Om niet geheel op één stam aangewezen te zijn, nam ik nog een achttal Soen-

1) Zie T.K.N.A.G. deel XXVII (1910) n°. 3, p. 529. D. Merens De Bëm Brëm stroomversnellingen.

daneezen te Buitenzorg aan, die echter vrijwel ongeschikt voor een dergelijke expeditie bleken te zijn. Verder werden nog aan

J. W. VAN NOUHUYS

L. S. A. M. VON RÖMER

RADEN JAARMAN

H. A. LORENTZ

de expeditie verbonden: een Soendaneesche jager als helper voor den zoöloog; een helper voor den botanicus en voorts twee plantenzieken van den Botanischen Tuin te Buitenzorg

voor het verzamelen van levend plantenmateriaal, te zamen 99 personen ¹⁾).

Evenals bij de vorige expeditie kregen wij, dank zij de welwillendheid van het Departement van Marine, wederom de beschikking over een bivakship, ditmaal „de Arend”, een afgekeurd stoomschip van de Gouvernements Marine, dat bestemd was om als loodsuitlegger vertimmerd te worden. Het

Lt. HABBEMA EN ZIJNE SOLDATEN.

was de bedoeling dit te gebruiken om de levensmiddelen en bijeengebrachte verzamelingen onder te brengen en tevens als onderkomen voor eventueele zieken; voor dat doel was ook het bivakship den inlandschen arts als voorloopige woonplaats aangewezen.

De expeditie was samengesteld uit de volgende personen:

H. A. Lorentz, leider, zoöloog en ethnograaf.

J. W. van Nouhuys, geoloog, cartograaf, metereoloog.

L. S. A. M. von Römer, medicus, botanicus, anthropoloog.

¹⁾ Zie Bijlage A aan het slot van het boek.

Raden Jaarman Soemintrol Zeerban, inlandsch arts.

Lt. D. Habbema, commandant van het dekkingsdetachement.

Dit detachement bestond uit:

vier Europeesche sergeanten, twee inlandsche sergeanten, twee inlandsche korporaals en 34 inlandsche fuseliers, 1 soldaat-ziekenverpleger, benevens een twintigtal dwangarbeiders.

De met zorg gekozen soldaten waren krachtige, jonge mannen, terwijl de dwangarbeiders voor de helft uit Dajaks bestonden.

Het hoofdvoedsel bestond uit rijst, voor de dragers werd daarbij verstrekt gezouten visch en dendeng (gedroogd vleesch) vooraf in klapperolie gebakken en verdere toespis, hetgeen uit onderstaande opgave van medegenomen hoeveelheden zal blijken.

rijst:	10.000 K.G.	petroleum:	360 L.
bras ketan ¹⁾ :	2000 K.G.	klapperolie:	108 L.
dendeng:	1000 K.G.	gedroogde sambal:	35 K.G.
visch:	2500 K.G.	kerriepoeder:	10,5 K.G.
gehakt:	120 K.G.	zeep:	180 K.G.
rundvleesch:	120 K.G.	uien:	150 K.G.
koffie:	72 K.G.	asam ²⁾ :	3 blikken.
zout:	102 K.G.	trasi ³⁾ :	2 blikken.
azijn essence:	5 Liter.		
katjang hidjau:	4500 K.G.	javaansche suiker:	2000 K.G.

terwijl er bij vertrek nog onderhandeld werd over een groote hoeveelheid gedroogd varkensvleesch voor de Dajaks.

Alle voorraden werden geleverd door de intendance te Soerabaia en verpakt op dezelfde wijze, als bij het leger op marsch gebruikelijk is, voor zoover mogelijk in nieuwe petroleum-blikken, in vrachten, 20 K.G. niet te boven gaande. Om het ontstaan

1) Kleefrijst.

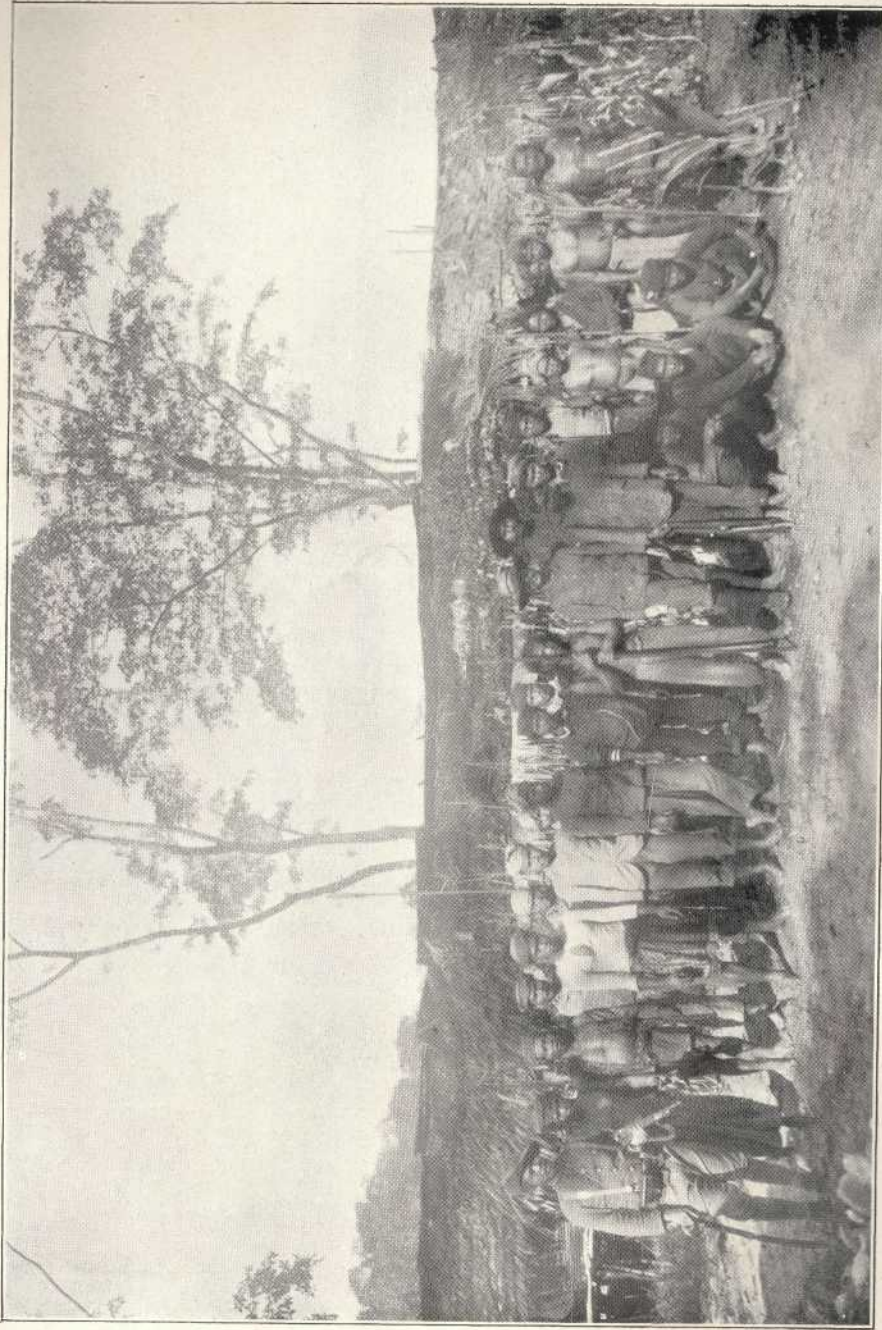
2) Tamarindezuur.

3) Dikke bruine conserf van kleine vischjes of garnalen.

van lekken te voorkomen, werden voor de rijst nieuwe blikken gebruikt en deze met een trechter gevuld door het gat, waar anders de petroleum uit gegoten wordt, dit gat met een plaatje dicht gesoldeerd en voorzien van een schroefdop. Op deze wijze werd menig lek voorkomen bij het in- en uitladen en bij het ruwe transport in de prauwen. Het groote voordeel van het bivakschip bestond ook hierin, dat alle voorraden onder persoonlijk toezicht van v. Nouhuys in het schip geladen konden worden, zoodat van ruwe behandeling, die bij zending niet vermeden schijnt te kunnen worden geen sprake was; voor de koelies, belast met het overladen van blikken, is het geloof ik een soort van sport om deze te doen aankomen in de meest grillige vormen en met een zoo groot mogelijk aantal gaten en scheuren. Zijn dergelijke blikken bestemd voor gebruik aan boord, dan staan zij slechts bloot aan bederf door insecten, maar voor een transport in prauwen zijn zij onbruikbaar. Kisten inhoudende twee blikken rijst zijn een betere verpakking, zooals bij de laatste zending, bestemd voor het dekkingsdetachement gebleken is.

De levering van de voeding voor de expeditieleden was opgedragen aan de firma Tieleman en Dros te Leiden en voldeed uitstekend, alle geleverde blikken waren van een zeer goede kwaliteit. Het menu bestond in hoofdzaak uit gemengde kost, terwijl door de intendance een 80-tal zoogenaamde noodrations geleverd werden voor snelle tochten.

De voeding aan boord van het bivakschip en in het permanente kamp Alkmaar was veel uitgebreider dan tijdens den marsch. In het eerste geval bestond dit 's morgens uit brood, dat zelf gebakken werd, maar meestal veel te wenschen overliet, met jam, worst of iets dergelijks of wel uit katjang hidjau met javaansche suiker of uit haverhout of uit karnemelk met gort. Om twaalf uur werd steeds rijsttafel gegeten en 's avonds soep

VON RÖMER MET ZIJNE BOTANISCHE HELPERS.

met ee
blik me
uitsteke
mogelij
bemach
bijna w
de rijst

Als
waarden
smaak

Vru

Bij

door de

dat dez

een toel

's M

kookt

tegen d

niet vo

van de

bezitten

steeds

de vers

Voo

schap u

in gewi

grooten

veelhede

Voo

1) Opr
Papua, tijde
The Ge

met eenige blikken gemengde kost. Bijna dagelijks werd een blik met Australische vruchten op water gegeten, die van een uitstekende kwaliteit zijn. Het vrij eentonige menu werd zooveel mogelijk aangevuld met hetgeen wij aan visch en wild konden bemachtigen, terwijl de palmiet d. i. het jonge, onvolkomen bijna witte blad van den sagopalm een uitstekende sajoer bij de rijsttafel oplevert.

Als wild werden de kroonduiven en kangoeroes zeer gewaardeerd, terwijl als visch de *Kurtus gulliveri* uitstekend van smaak is.

Vruchten levert het bosch eigenlijk niet op.

Bij de thee 's middags werd gewoonlijk sago gebruikt, dat door de Dajaks in groote hoeveelheden geklopt werd. Jammer, dat deze zoo nuttige palmsoort niet in het gebergte voorkomt, een tocht in Nieuw-Guinea zou dan heel wat gemakkelijker zijn¹⁾.

's Morgens werd geregeld de Dajaks katjang hidjau, gekookt met Javaansche suiker, verstrekt als prophylacticum tegen de zoo gevreesde beri-beri. Het is niet mogelijk om het niet voorkomen van beri-beri onder de Dajaks op rekening van de katjang hidjau en javaansche suiker te schrijven; wel bezitten beide een hooge voedingswaarde, terwijl dit voedsel steeds met graagte werd gebruikt, zoodat ik niet aarzel, om de verstrekking aan alle expedities ten zeerste aan te bevelen.

Voor het bereiden van het eten bestond het keukengereedschap uit aluminiumpannen, wat een aanmerkelijke besparing in gewicht gaf; het verdient overweging, deze niet van te grooten omvang te bestellen, daar verdeeling van groote hoeveelheden rijst maar aanleiding geeft tot reden van twist.

Voor dakbedekking was de expeditie uitgerust met 5 tent-

---

1) Opmerkelijk is, dat Hon. Miles Staniforth Smith, administrator of the Territory of Papua, tijdens zijn tocht in 1911 zelfs op 3500 voet nog sago vond.
The Geographical Journal vol. XXXIX n°. 4, April 1912 pag. 329.

zeilen van groen, rotvrij, waterdicht canvas ter grootte van 6.1 M. $\times$ 5.5 M., die ieder een éénmansvracht vormden.

Voor de koudere streken ontvingen de Dajaks een wollen trui, een baaien broek en een deken, verder een klein waterdicht zakje om de warme kleederen tijdens den marsch in op te bergen, om ze tegen nat worden te vrijwaren. Een zeer moeilijk vraagstuk is die der schoenen; de Dajaks, die gewoon zijn blootsvoets te loopen, konden niet plotseling aan het gebruik van schoenen gewennen, wat een groot nadeel is in het steenachtige bergterrein, zij stootten zich dan wonden, waarvan zij door de koude niets merkten, maar 's avonds des te meer last van hadden, als zij de voeten te dicht bij het vuur warmden. Het is een onmogelijkheid deze voetwonden op een practische en doelmatige wijze zoodanig te verbinden, dat de verbanden tijdens het loopen blijven zitten. Het gebruik van sandalen is ook af te keuren, wij beproefden dit tijdens de expeditie 1907, maar de menschen kregen toen wonden op de plekken, waar de sandalen aan den voet zijn vastgemaakt.

Zooals later zal blijken, hebben wij eenmaal in het hooggebergte de proef met schoenen genomen, maar dit heeft slechts tot een treurig resultaat geleid.

Aan alle dragers werd een stuk mousseline verstrekt, waarvan zij tijdens de reis naar Nieuw-Guinea een kélamboe vervaardigden, die getrouw door hen gebruikt werd; in het gebergte gaf dit zelfs eenige warmte.

De zoölogische uitrusting was in hoofdzaak gelijk aan die der expeditie 1907, als conserveeringsvloei-stof werd alcohol en formaline medegenomen, het laatste om visschen gedurende de eerste 4 à 5 dagen in te bewaren, om ze daarna in alcohol over te brengen.

Het alcoholmateriaal werd tijdelijk in groote zinken bakken in houten kisten bewaard en daarna in kleinere zinken bussen

gesoldeerd en zoo dikwijls dit mogelijk was naar het laboratorium van Prof. M. Weber te Amsterdam verzonden. De vogelhuiden werden verzonden naar Dr. E. D. van Oort, conservator aan 's Rijks Museum van Natuurlijke Historie te Leiden, die zoo welwillend is geweest de bewerking der vogels op zich te nemen.

Voor het vervaardigen van photographieën bestaat er wellicht geen slechter klimaat dan Nieuw-Guinea en hieraan werd dan ook de meest mogelijke zorg besteed in verband met de ondervinding gedurende de vorige expedities opgedaan.

Toestellen en platen werden geleverd door de Ned. Fotohandel G. S. Meylink te Arnhem en de firma Guy de Coral en C^o. te Amsterdam. Als platen hebben het best voldaan: Agfa, chromoisolar, tropen emulsie — verpakt in gesoldeerde blikken. De navolgende toestellen waren aanwezig:

- 1 statief camera 18 × 24.
- 2 „ „ 13 × 18.
- 1 reflex „ 13 × 18.
- 1 „ „ 9 × 12.
- 1 verascope Richard.

Dit laatste toestel, hoewel slechts kleine beelden gevende, maar die bij voldoende scherpste vergroot kunnen worden, is het eenige toestel, dat kon medegenomen worden naar den Wilhelminatop, daar wij natuurlijk zeer beperkt waren in de mede te nemen bagage. Het resultaat is vrij gunstig geweest, het was een toestel met twee magazijnen van 12 platen ieder, die te zamen met toestel en emballage niet meer dan 3 K.G. wogen, verder een klein aluminium statief met inschuifbare pooten.

De ammunitie was geleverd door het Nederlandsch Wapenmagazijn v/h S. de Jager te Haarlem en bestond uit patronen

met koperen hulzen, verpakt in kleine blikken trommeltjes; papieren hulzen zijn in dit klimaat spoedig onbruikbaar en passen dan niet meer in het geweer. Evenals bij vorige expedities was de leverantie van deze firma van uitstekende kwaliteit. Als jachtgeweren waren aangekocht een tiental Mausergeweren, waarvan de kamers zoodanig uitgeboord waren, dat hagelpatronen kaliber 12 daarin pasten; de Europeesche deelnemers waren op hunne tochten steeds gewapend met een revolver.

De uitrusting voor de meteorologie bestond uit:

- 1 kwikbarometer.
- 1 barograaf.
- 3 reis-anoeroïde barometers.
- 1 scheepsanoeroïde barometer.
- 1 thermograaf.
- 2 maximum- en minimumthermometers.
- 1 hypsometer.
- 2 regenmeters.

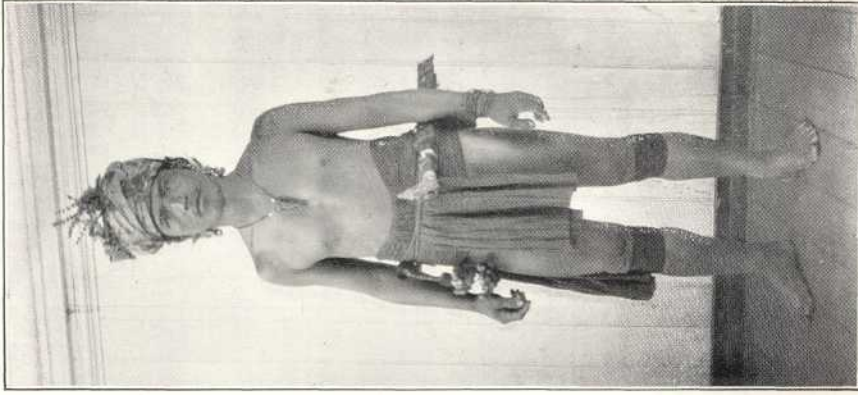
Op het bivakship Arend en het kamp Alkmaar werden gedurende het verblijf der expeditie een reeks waarnemingen gedaan met den regenmeter en barometer, terwijl op Alkmaar tevens een barograaf en thermograaf aanwezig waren. Op den tocht van Alkmaar naar den Wilhelminatop werden zoover doenlijk de temperaturen met maximum- en minimumthermometer vastgesteld, de hoogten werden bepaald met den hypsometer¹⁾.

Het is hier niet de plaats om in details te treden omtrent de uitrusting van den medicus, alles was natuurlijk tot een minimum beperkt. Als prophylacticum tegen de malaria werd elken achtsten en negenden dag aan ieder 1 gram kinine

---

1) Zie Natuurkundig Tijdschrift voor Ned. Indië deel LXXVIII 2^e afl. en deel LXXII 1^e afl.

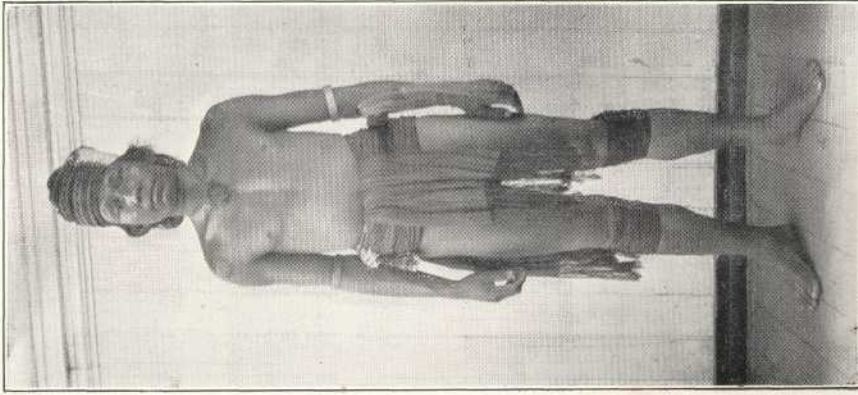

NGAW ABOEI

TIGANG

ADJANG

onder persoonlijk toezicht verstrekt. Op marsch bestond de mede te nemen voorraad geneesmiddelen uit: verbandmiddelen, kinine, phenol, laxeermiddelen en cholera-drink. Zooals uit het verder verhaal zal blijken, is de gezondheidstoestand buitengewoon gunstig geweest, niemand behoefde geëvacueerd te worden, zooals dit zoo dikwijls het geval is geweest tijdens de expeditie 1907. Ik acht dit het gevolg van de betere kwaliteit dragers, en de zekerheid, die men had, dat zij de kinine op gezette tijden innamen. Van een tijdelijke onmogelijkheid om te kunnen voorttrekken door ziektegevallen zooals in 1907 plaats had, is nimmer sprake geweest ¹⁾.

Alvorens over te gaan tot de eigenlijke beschrijving van den tocht wil ik nog eenige bladzijden wijden aan onze Dajaks, die zooveel hebben bijgedragen tot het succes van de expeditie. Als bijlage vindt men een lijst van de Dajaks, die de expeditie hebben medegemaakt. Zooals boven vermeld, behoorden de Dajaks tot twee stammen: 66 Kajans en 16 Kĕnjās, onder de eersten bevonden zich twee Boekat's (Mapĕ en Mājā) en een Batang Loepar (Inang), die echter met hen samenwoonden en naar ik meen ook met Kajanvrouwen getrouwd waren, behalve Mājā, die ongehuwd was.

De Kajans waren afkomstig van verschillende kampongs, gelegen aan de Mendalem, een zijrivier van de Kapoeas; zij stonden onder drie hoofden: Tigang, Adjang en Ngāw Aboei. De 16 Kĕnjās waren afkomstig van de Boelonganstreek en hadden als hoofd Amban Klissau. Het waren hoofden met veel invloed, wier bevelen stipt werden opgevolgd, hierin lag een groote kracht en dit maakte, dat alle zaken zooveel eenvoudiger en vlugger werden afgehandeld. Bij de vorige expedities

---

1) Zie het verslag van Dr. L. S. A. M. von Römer, Bulletin n°. 61 (5de Bulletin der Zuid Nieuw Guinea Expeditie 1909/1910.) Maatschappij ter bevordering van het Natuurkundig Onderzoek der Nederlandsche Koloniën pag. 26—34.

werden zoogenaamde „mandors” aangesteld, gekozen uit en desnoods door de overige koelies, maar deze hadden niet de minste macht en absoluut niets te zeggen. Deze koelies brachten hun tijd gewoonlijk door met spelen, als zij daar de gelegenheid toe hadden; het is duidelijk, dat hierdoor financiële verhoudingen ontstonden, die afbreuk deden aan het overwicht der mandors, die ook druk mede speelden. De Dajaks van onze expeditie heb ik nimmer zien spelen.

Het was mijne gewoonte voor elken tocht en voor den aanvang van een groot werk bijv. prauwen maken of iets dergelijks, vooraf overleg te plegen met de hoofden en alles te bespreken, totdat wij het geheel eens waren. Ik had mij dan niet met de uitvoering van het werk te bemoeien, daar de bevelen door de hoofden werden gegeven. Ik dien hier even op te merken, dat zij bijna allen maleisch spraken en dat Tigang en Adjang zelfs zeer goed konden schrijven, hetgeen zij geleerd hadden van Prof. Nieuwenhuis. Tijdens de reis van Soerabaia naar Nieuw-Guinea boden verscheidene Dajaks zich aan om schrijfses te ontvangen, wel een bewijs, welk een vooruitstrevende geest in deze menschen huist.

Om twee redenen vooral zijn Dajaks zoo uitstekend geschikt voor dergelijke tochten: n.l. door hunne overeenkomstige levenswijze in Borneo en door hunne werkzaamheid. Hun lust tot tochten maken heeft hen bekend gemaakt met zware marschen door slecht en onbegaanbaar terrein, met voedselgebrek en onder ongunstige weersgesteldheden. Ze zijn dus gewoon aan dergelijke omstandigheden, bestand tegen moeilijkheden en raken niet zoo licht onder den indruk van tijdelijk gebrek. Ook hun werkzaamheid is een groot voordeel, zij verrichten het hun opgedragen werk met opgewektheid en zitten nooit thuis niets te doen, wat de geliefkoosde bezigheid was van onze vorige koelies. Zijn zij niet in het bosch om te jagen of uit visschen, dan houden

zij zich thuis bezig met snijwerk, vlechten of anderszins, waardoor er weinig tijd overblijft tot twisten. Deze personen zijn van een zooveel beter gehalte dan koelies, omdat deze laatsten voor het gros bestaan uit menschen, die voor geen ander werk deugen, terwijl de Dajaks, die wij hadden, bestonden uit de beste krachten, die een kampong kon opleveren; er waren onder hen uitstekende smeden, timmerlieden, houtsnijders, jagers en visschers. Er zijn natuurlijk ook enkele nadeelen en ik geloof, dat het beter is deze ook met een enkel woord te vermelden: men kan niet zeggen, dat zij bepaald gemakkelijk in den omgang zijn, maar als men hen goed begrijpt en wanneer zij vertrouwen in iemand hebben, is de omgang niet moeilijk, men leert hunne goede hoedanigheden op prijs stellen en hieraan gedachtig, mag men hunne kleine ondeugden gerust over het hoofd zien. Een eigenaardigheid is wel, dat zij om de vier of zes weken gaarne een kwestie willen hebben — meestal gezocht — en de hoofdzaak is dan wel het bespreken, dat vooral niet te kort mag duren. Gelukkig dat ik dan slechts met de hoofden te doen had. Verder wil ik nog noemen, dat de hoeveelheid rijst, die zij kunnen verorberen, geweldig groot is, gewoonlijk wordt per man 1 kati (0.625 K.G.) rijst verstrekt, wat dikwijls niet eens in zijn geheel genuttigd wordt, maar de Dajaks vinden dit een soort van hongerrantsoen en stellen zich nauwelijks tevreden met 0.8 K.G. rijst. Dit wordt dan nog vermeerderd met een flinke hoeveelheid sago, palmiet, visch en versch vleesch, indien zij dit tenminste kunnen bemachtigen. Een rantsoen van 0.8 K.G. per dag en per man op marsch mede te nemen was niet doenlijk en zou oorzaak zijn geweest, dat de tochten niet mogelijk waren. Na een zeer lange conferentie kwamen wij tot het volgende vergelijk, dat op het bivakship en op Alkmaar, waar voldoende hoeveelheden aanwezig waren, dit groote rantsoen ver-

strekt zou worden, maar dat tijdens eenen marsch slechts (?) een kati, terwijl na afloop van de expeditie het verschil in rijst of in geld aangezuiverd zou worden. Zij waren echter zoo edelmoedig na afloop van deze vordering af te zien, meenende, dat zij over het algemeen royaal genoeg behandeld waren.

Het is aan alles te merken, dat de Dajaks veel handel met Chineezen hebben gedreven; ze zijn bang, dat zij bedrogen worden en moeten zij iets koopen, dan zijn de eerste woorden: slecht en duur. Maar hebben zij eenmaal begrepen, dat zij iemand kunnen vertrouwen, dan hebben zij nimmer eenige achterdocht en geven zich geheel aan dien persoon over.

Men moet wel respect hebben voor deze menschen, die uit louter drang om iets van de wereld te zien en gedeeltelijk slechts uit winstbejag tot het groote besluit zijn gekomen om deze expeditie mede te maken; men denke eens aan de mogelijkheid een 70-tal personen uit een dorp in Groningen of Drente over te halen om een tocht te maken langs de Middellandsche Zee, en dan met iemand, van wien zij feitelijk niets weten.

De uitrusting van een Dajak is vrij eenvoudig, loopt hij in het oerbosch om te jagen of is hij op de rivier om te roeien of te visschen, dan is zijn kleeding vrijwel beperkt tot een schaamlap; op het hoofd draagt hij een hoofddoek, waarmee het haar, dat hij lang draagt, wordt samengehouden; op de rivier in de barre zon, gebruiken zij een hoed van gevlochten bladeren, dikwijls kunstig met wol en katoenen lapjes versierd.

Hij draagt altijd een groot kapmes bij zich van uitstekend staal, dat zij veelal zelf gesmeed hebben, dikwijls versierd met zeer mooie figuren of met koper gietwerk, het handvat is kunstig uit hertshoorn gesneden, in het bekende werk van Prof. Nieu-

wenhuis over Borneo¹⁾ vindt men verscheidene afbeeldingen van zeer fraaie exemplaren.

Langs de scheede is een klein mesje met langen steel bevestigd, waarmede hij snijwerk enz. verricht. Het voorwerp, afgebeeld aan het slot van Hoofdstuk III, geeft een voorstelling, wat met een dergelijk mesje kan gemaakt worden van bamboe, op Nieuw-Guinea gevonden. Méring Loewang was er de maker van, hij werkte er 's avonds in zijn vrije tijd aan, de donkere vakken zijn rood gekleurd met een of ander plantaardig sap, de ringen zijn gevlochten van dunne wortelvezels. Op verschillende foto's ziet men voorwerpen, als tafels, stoelen, kapstokken, bankjes, alles door de vaardige handen van de Dajaks gewrocht. Aan boord maakten zij als tijdverdrijf bakjes van gestileerde schildpadden enz., ten slotte wil ik nog wijzen op de artistieke wijze, waarop de „Arend” versierd werd voor haar vertrek naar Java. Het zou mij te voeren om op alles te wijzen, wat door de Dajaks gemaakt werd, maar men kan nu eenigszins begrijpen, waarom ik steeds met zooveel enthousiasme over deze menschen kan spreken. Als wapen hebben zij een blaasroer met ijzeren punt, veelal gesmeed uit oude vijlen, omdat deze van zoo'n goede kwaliteit staal worden vervaardigd. Met het blaasroer worden kleine pijltjes geschoten, die voor groot wild en in tijden van krijg in een snelwerkend vergif gedoopt worden, dat zij koopen van de bosch-Dajaks, die geen vaste woonplaats hebben en een nomadenleven leiden. Het is opmerkelijk, met welk een juistheid sommige Dajaks hiermede kunnen schieten; wij hebben er menige kroonduif voor ons middagmaal aan te danken. De pijltjes worden bewaard in een bamboekoker, die met een laugen haak aan den gordel wordt bevestigd.

---

1) Quer durch Borneo.

De blaasroeren worden ook bij het afdalen van steile hellingen gebruikt om op te steunen.

Een van de nuttigste voorwerpen, die zij hebben, is zeker wel de draagmand, die op den rug gedragen wordt, met twee banden om de armen door te steken en een band om op het voorhoofd te leggen. De petroleumblikken pasten er precies in, hierboven kwam dan hun eigen bagage of anderszins te liggen, soms beladden zij ze zoo hoog, dat zij boven hun hoofd uitstaken. Ze zijn vervaardigd van gespleten rotan, de draagbanden van geklopten boombast, terwijl de onderkant, die tegen den rug komt te liggen, van een dun plankje of wel van een stuk boomschors gemaakt is. Voor ligging gebruiken zij een matje van gevlochten pandanbladeren, dat uitstekend voldoet, ook als bescherming tegen vocht; tegen den regen hebben zij een slakvormige ronde mat, die op het hoofd gezet wordt en waarlangs de regen naar beneden afloopt, dit voorwerp is berekend op het loopen met bloote beenen.

Voor het omhakken van zware boomen en het maken van prauwen hebben zij dissels in drieërlei vorm, die vóór het gebruik met veerkrachtige rotan in houten handvatsels bevestigd worden.

De Dajaks kregen als traktement *f* 20 per maand, vrije voeding, vervoer, warme kleederen, tabak en sirih. De tabak wordt door de meesten gepruimd en tusschen de voortanden en bovenlip in den mond gehouden; het was niet mogelijk om voldoende ingrediënten voor het sirih kauwen¹⁾ mede te nemen, maar deze werden spoedig door hen in het bosch gevonden, ze wisten groote sirihbladeren en wilde arekanoten te vinden, terwijl er aan boord voldoende kalk en gambir aanwezig was.

---

1) De betelpruim bestaat uit een sirihblad, besmeerd met wat natte kalk en daarin gevouwen een stukje arekanoot, een stukje gambir benevens een pruimpje fijn gekorven tabak.

Bij het verdeelen der vrachten, waarmede wij vroeger zoo-veel moeielijkheid hadden, werd nu niet de minste last onder-vonden, ik wees gewoonlijk aan Tigang de mede te voeren lasten aan, die dan voor de verdere verdeling onder de dragers zorg droeg. Trouwens kwesties ontstaan er eerst, wanneer er dragers vrijkomen en de overigen den vrijkomenden man met allerlei kleine voorwerpen als pannen, lampen enz. die lastig te dragen zijn, willen begiftigen.

Het is geen gewoonte, dat ook de hoofden vrachten dragen, maar ik had dit als voorwaarde gesteld voor ieder, die den grooten tocht mee wilde maken en dit was voldoende voor hen om ook eene vracht te dragen, zoo groot was hun verlangen om mede naar den sneeuwtop te gaan.

In Borneo laten zij zich na het bereiken van hun doel ter plaatse tatoueerden met het daar gebruikelijke stam-teeken; om hier niet van verstoken te worden, werd er een tatouage bedacht voor allen, die den sneeuwtop bereikt hadden. Het geheel stelt den Wilhelminatop voor; een draak in den berg is de oorzaak van al de ellende, die wij daar gehad hebben. Het tatoueerden gaat aldus in zijn werk: van de tatouage wordt eerst een houten stempel gesneden, deze zwart gemaakt en op den bovenarm afgedrukt, vervolgens wordt de figuur in den arm geprikt met een in een houtje gevatte naald, waarop met een klein houten hamertje geslagen wordt.

Alle inlandsche deelnemers werden voor het vertrek van Soerabaia met pokstof ingeënt, bij de meesten had dit het gewenschte gevolg; de dokter had nogal eens last met het verbinden, daar zij dit liever zelf wilden doen en de wonden trachtten te doen genezen door er kalk op te doen, men kan zich licht denken, wat het gevolg hiervan was; een had **er zelfs** lichtgeel gekleurd papier op gedaan, meenende, dat dit

wel hetzelfde effect zou hebben als jodoformgaas. Sommigen waren er dan ook zoo slecht aan toe, dat zij bij aankomst op Nieuw-Guinea niet in staat waren te werken en zeer tegen hun zin het bevel van den dokter kregen om aan boord te blijven.

Zooals bekend, lijden bijna allen aan de een of andere huidziekte; een poging om hen hiervan radicaal te genezen faalde, doordat zij de gewoonte hebben om kleederen van elkaar aan te trekken en zodoende de infectie overbrengen. Na een gedeeltelijk succes moest hier dan ook van worden afgezien.

Als versiering hebben de Kënjä's in de voortanden gaatjes geboord, waarin koperen spijkertjes worden gestoken, die hen niet schijnen te hinderen, noch de lippen verwonden.

De oorlellen zijn veelal op bovenmatige wijze uitgerekt door ijzeren en koperen ringen, zoodat zij soms bijna tot op de schouders hangen; als versiering worden er varkens-tanden ingestoken.

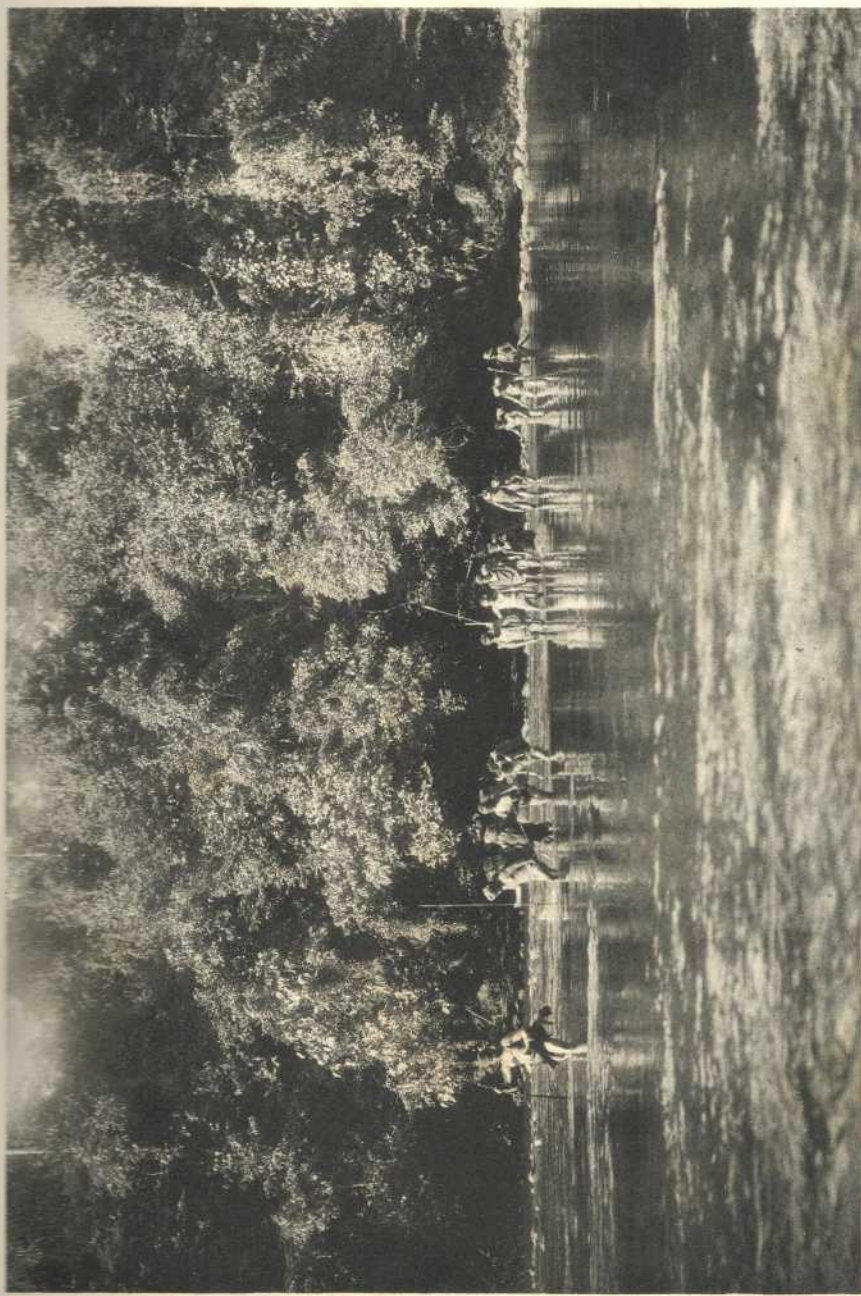
In Borneo wordt er vóór en gedurende het maken van een tocht veel waarde gehecht aan voortekenen als het vliegen der vogels of het schreeuwen van een ree of ander dier; maar wetende, hoeveel vertraging dit teweeg kon brengen, had ik met hen afgesproken, dat dergelijke voortekenen op Nieuw-Guinea niet geraadpleegd mochten worden en dat zij dit vooraf maar eens naar hartelust op Borneo moesten doen, tijdens de expeditie heb ik er dan ook niets van gemerkt.

Zij waren zeer vasthoudend in het nakomen van eenige verbodsbepalingen; zoo mochten de mannen, die thuis een zwangere vrouw hadden achtergelaten, geen vleesch eten; sommige deelen van een geschoten varken mochten niet gegeten worden, maar het waren meestal kleine slechte stukken, die door de Dajaks, die niet tot dien stam behoorden, en voor wie het niet „pantang” (Maleische woord voor verbod) was,

Sommigen
ankomst op
tegen hun
te blijven.
of andere
te genezen
van elkaar
en. Na een
n afgezien.
len gaatjes
en, die hen
n.
e uitgerekt
bijna tot
er varkens-

et maken
kenen als
een ree of
eweeg kon
lijke voor-
en worden
op Borneo
ook niets

van eenige
thuis een
sch eten;
n niet ge-
e stukken,
n, en voor
bod) was,

DAJAKS EENE RIVIER OP NIEUW-GUINEA OVERTREKKENDE.

fol. van Nouhuys.

toch gegeten werden. Verder was het hun verboden de jonge bladeren van den pandanboom te eten, ook mochten zij deze boomsoort niet omhakken en de bladeren niet gebruiken voor het vlechten van matten; de Batang Loepar Inang was gewoonlijk degene, wien dit werk werd opgedragen. Bij het maken van het dak van ons huis te Alkmaar was dit wel een bezwaar, maar dit werd ondervangen, doordat zij daarvoor kleine houten plankjes (sirappen), zooals ook bij hen gebruikelijk, aanwendden. Ten slotte was het hun niet geoorloofd om de toeba — de wortel van de derris elliptica — die gebruikt wordt om visch in de rivieren te bedwelmen, te kloppen — dit werk werd steeds verricht door de Kënjä's en de Maleiers. De daarmee gevangen visch mochten zij echter wel eten; zoover strekte zich het verbod niet uit. Zooals men ziet, zijn het slechts kleinigheden, die geen belemmering in den loop der expeditie teweeg brachten.

De niet-Dajaksche dragers — de Maleiers en Soendaneezen — die zich ver boven hen verheven voelden, maar als dragers ver beneden hen stonden, werden gebruikt voor het villen der vogels, als helpers voor de botanische verzameling, als keukenpersoneel en als bedienden. Wij hadden als stelregel aangenomen geen afzonderlijke bedienden voor ieder der deelnemers mede te nemen, daar dit overbodig is; men krijgt dan een stel van luierende bedienden om zich heen, die zelfs weigeren om een vracht te dragen, zooals tijdens de expeditie in 1903 het geval was.

Het bivakship, dat dank zij de welwillendheid van het Departement van Marine ter beschikking van de expeditie was gesteld, was het voormalige G.S.S. „Arend”, dat na zijn onderdompeling voor Soerabaia bestemd was om vertimmerd te worden tot loodsuitlegger. In hoofdzaak was de inrichting, die er voor de expeditie in gemaakt werd, dezelfde als van

het bivakship „Zwaluw”¹⁾; er werden slechts kleine wijzigingen aangebracht, die door de praktijk noodig waren gebleken. In het achterschip waren twee hutten voor van Nouhuys en mij; de kajuit deed dienst als gemeenschappelijke salon, die echter weinig gebruikt werd en meer diende als bergplaats, daar wij op het kampanjedek leefden; later zelfs sliepen Habbema en ik er, toen het ons beneden te warm werd; hier was ook een groote tafel geplaatst, die uitstekend voldeed als eet- en werktafel voor alle deelnemers.

De zich aan de voorzijde van de kampanje bevindende gamelle- en administratiehutten waren ingericht tot donkere kamer en instrumentenhut.

De vroegere machinekamer $\pm 40 M^3$. groot, afgedekt met luiken, werd gebruikt als victualieruim. De oorspronkelijke longroom der scheepsofficieren werd met de daarbij behorende hutten tot ééne ruimte vereenigd en met het daaraan gelegen volkslogies bestemd tot verblijf der Dajaks.

Het aan de achterzijde van de voormalige machinekamer in het tusschendek liggende verblijf der passagiers, welbekend onder den naam van „aquarium”, vanwege het uitzicht door de meestal beneden de waterlijn liggende patrijspoorten, was met de om dit verblijf liggende vier hutten en de daarachter liggende bergplaatsen in denzelfden toestand behouden gebleven. Dit geheele complex was bestemd tot bergplaats voor die voorraden en uitrustingsartikelen, waarop voortdurend toezicht wenschelijk was. De onder dit verblijf liggende granaat-hokken en de kruitkamer werden, benevens de thans geheel ledige tunnel ingenomen door de voorraden ammunitie, spiritus en petroleum.

Onder het 10 M. lange brugdek bevonden zich aan stuur-

1) Zie Bulletin n°. 52 (2e Bulletin der Zuid-Nieuw-Guinea Expeditie) der Maatschappij ter bevordering van het natuurkundig onderzoek der Nederlandsche Koloniën pag. 6 en vlg.

en bakboord ondiepe hutten, W.C., badkamer en provisiehut. Op deze hoogte bevond zich ook de kombuis, die vrij van alles, midscheeps stond.

Bak en bruggedek werden geheel vrijgehouden.

De tentinrichting was geheel vervangen door een zich over de geheele lengte van het schip uitstrekkend dak van gegolfd dakijzer, rustende op houten binten.

Ten einde aan boord den overlast van muskieten en het gebruik van hangkelamboes zooveel mogelijk te beperken, werden alle openingen in de verblijven, deuren, zoowel als kappen en patrijspoorten voorzien van kopergaas.

Het Marine-etablissement te Soerabaja nam de zorg op zich van de inrichting van de „Arend”, waardoor het schip als drijvende woning dienst kon doen.

Tot de uitrusting behoorden een stoomsloep, jol en vlet.

Voor de behandeling van de stoomsloep en het verrichten van kleine werkzaamheden aan boord werden eenige inlandsche schepelingen van de „Valk” a/b van de „Arend” gedetacheerd.

Met een enkel woord heb ik de uitrusting van de expeditie aangegeven en kom thans tot de voorbereiding tot aan ons vertrek op 15 Augustus 1909 van Soerabaia.

Begin Augustus leek het mij een onmogelijkheid, dat wij in staat zouden zijn om half Augustus van Soerabaia te vertrekken; ik zelf was toen te Pontianak om de Kajans af te halen met de G.M.S. „Zeeduif”, die welwillend ter mijner beschikking was gesteld; Lt. Habbema was te Boelongan om de Kënjä's te halen; von Römer bevond zich te Buitenzorg en moest met de Soendaneezen arriveeren, terwijl van Nouhuys te Soerabaia druk bezig was met de uitrusting van de „Arend” en met het inladen der goederen.

2 Augustus verlieten wij Pontianak met de Kajan-Dajaks aan boord met bestemming Soerabaia, het kostte heel wat

moeite, voordat allen goed en wel aan boord waren, alle Dajaks hadden een schild bij zich, draagmanden volgepakt met allerlei benodigdheden, blaasroeren en de meesten ook nog kleine koffertjes. De Dajaks brachten ook twee prauwen

J. H. HONDIUS VAN HERWERDEN.

J. H. Hondius van Herwerden, die ons later als commandant van de „Valk” naar Nieuw-Guinea zou sleepen en wiens naam zoo nauw aan de recente exploratie van Nieuw-Guinea verbonden is. Ieder, die zich geïnteresseerd heeft voor hetgeen de laatste jaren op Nieuw-Guinea gebeurd is, is dikwijls den naam van Hondius van Herwerden tegengekomen; hij toch is de eerste geweest, die de Lorentz-Rivier, toen nog Noord-Rivier geheeten, is opgevaren en ook de juiste ligging van den Wilhelminatop heeft bepaald. Ik had het genoeg met hem op de meest vriendschappelijke wijze samen te werken

mede, die ik in hun kampong gekocht had, toen ik hen bezocht voor de voorloopige besprekingen. Het doel was, om deze direkt bij aankomst op Nieuw-Guinea te gebruiken, zoodat er geen tijd behoefde verloren te gaan met wachten op het aanmaken der prauwen. Het was voorwaar geen gemakkelijke zaak om dit alles op de kleine „Zee-duif” onder te brengen, maar alles kwam in orde, dank zij de inschikkelijkheid van den gezaghebber

tijdens
van de
Het wa
van de
waren j
de exp
hebben
ons ter
vroegen
men de
een ver
zijn, da
voorsch
personen
om hier
mogelijk

Voor
aan, de
hoogst
maar h
evenmin
zeerste
waar w
zeeziekte
Guinea
gelegd
wij daa
hunne s
in den b
dat een
verkocht
dat zij z

tijdens de expeditie 1907, toen hij de expeditie aan boord van de „Zwaluw” naar haar terrein van werkzaamheden sleepte. Het was niet alleen, omdat hij zich zoo uitstekend kweet van de opdracht hem van Regeeringswege gegeven, maar het waren juist de kleine vriendschapsdiensten, die hij ons gedurende de expedities bewees, die maakten, dat wij hem zoo dubbel hebben leeren apprecieeren. Nooit was hem iets te veel om ons ter wille te zijn en steeds kon geschieden, wat wij hem vroegen. In omstandigheden, als tijdens eene expeditie, leert men dergelijke voorkomendheid dubbel op prijs stellen; wat een verschil met personen te moeten omgaan, die van meening zijn, dat zij slechts behoeven te doen, wat hun instructie hun voorschrijft. Gelukkig, dat wij slechts zeer zelden met dergelijke personen in aanraking zijn gekomen en het is mij een behoefte om hier te vermelden, dat wij steeds van een ieder de meest mogelijke voorkomendheid mochten ondervinden.

Voor de Dajaks brak er thans een belangwekkende tijd aan, de meesten hadden nog nooit een stad gezien, en waren hoogst verwonderd over hetgeen zij te Pontianak zagen, maar hunne bewondering steeg naarmate wij verder gingen; evenmin hadden zij een stoomschip gezien en waren ten zeerste verbaasd, toen zij op zee waren en geen land meer gewaar werden. Deze verwondering maakte spoedig plaats voor zeeziekte, wat hun enthousiasme voor den tocht naar Nieuw-Guinea aanmerkelijk deed verminderen, vooral toen ik hun uitgelegd had, dat het nog wel een maand zou duren, voordat wij daar zouden aankomen. Verscheidene vroegen mij, of zij hunne sokken mochten aantrekken, een vraag, die ik natuurlijk in den beginne niet begreep, maar het werd mij later duidelijk, dat een handige Chinees te Pontianak hun deze kleedingstukken verkocht had als een onfeilbaar middel tegen zeeziekte. Ik denk, dat zij ze wel niet goedkoop gehad zullen hebben.

Gelukkig hadden wij gedurende den overtocht naar Soerabaia niet veel last van hooge deining, zoodat zij hunne sokken niet dikwijls behoefden te gebruiken. Wij stonden verstomd over de scherpzinnige vragen, die zij ons stelden betreffende het kompas, de navigatie en de natuurverschijnselen, die zij thans onbelemmerd en in vrij uitzicht konden waarnemen. Het meest verwonderlijk vonden zij wel het feit, dat men geheel op het kompas afgaande, zonder iets te zien een bepaalden koers kan volgen.

Den 5^{den} Augustus arriveerden wij goed en wel te Soerabaia, waar wij van Nouhuys aantroffen, die druk bezig was met het aan boord brengen van de voorraden. Des middags arriveerden de 16 Kënjä's in een groote barkas van de Pakketvaart; ze hadden zich te Bandjir Masin allen een modernen strooien hoed gekocht, die hun een eigenaardig voorkomen gaf. Zij gevoelden zich in het eerst niets op hun gemak, omdat Habbema, de eenige persoon, die met hen praten kon, naar Soerabaia was gegaan. De Kajans wisten zich echter door middel van een gemeenschappelijke Dajaksche taal met hen te onderhouden en 's avonds hoorden wij nu en dan het spelen van de klëdi, een blaasinstrument, waarvan het geluid eenigszins aan een doedelzak doet denken. De Kënjä's zijn zeer licht gekleurd en hebben een bijna vrouwelijk voorkomen, een feit, waarmede de Papoea's zich ook vergisten, zooals later zal blijken.

Zij dragen evenals de Kajäns lang haar, geen baard of knevel en hebben zelfs wenkbrauwen en oogharen afgeschoren of uitgetrokken. Zoolang Habbema nog niet verscheen, voelden zij zich erg ongelukkig, vooral toen hun nog het gewone kleine rantsoen van 0.6 K.G. rijst werd verstrekt. De Dajaks werden den volgenden dag dadelijk aan het werk gezet om de medegebrachte prauwen in gereedheid te brengen, er werden

boorden op gezet en de gaten en scheuren met gesmolten hars gevuld. 's Avonds weerklonk het anders zoo stille bassin van het Marine-etablissement van het gejuich van twee ploegen Dajaks, die een wedstrijd in hunne prauwen tegen elkaar hielden. Anderen waren bezig met hunne werpnetten (djala's) visschen uit het bassin te vangen. Men kreeg onmiddellijk het gevoel, dat men menschen bij zich had, die het prettig vonden om te werken en niet van luieren en niets doen hielden.

De directeur van de Marinewerf, de heer D. A. P. Koning, die zelf zooveel voelt voor de exploratie van Nieuw-Guinea en daaraan een werkzaam deel heeft genomen door zijn bezoek als commandant van H. M. „Edi” in 1901 aan de Humboldtbaai¹⁾, liet de Dajaks de verschillende elektrische en stoomwerktuigen op de werf zien; overbodig te zeggen, dat zij hier maar niet over uitgepraat raakten, zij vonden het jammer, dat zij hetgeen zij nu en ook later zagen, niet zouden kunnen navertellen en uitleggen aan de achtergebleven kampongbewoners, die dat toch niet zouden begrijpen. Mevrouw Koning was zoo vriendelijk hun de inrichting van een Europeesch huis te vertoonen, de douches in de badkamer vonden zij wel het mooiste.

Den 6^{den} Augustus kwam von Römer met de elf Soendaneezen, waardoor langzamerhand de expeditie compleet begon te raken.

De Dajaks waren behalve met het herstellen der prauwen bezig met het vlechten van draagbanden van gespleten rotan en het smeden van dissels op de werf. Bij het doen van inkoopten werden er gewoonlijk eenigen medegenomen om hen te laten genieten van het stadsgewoel; een van de merkwaar-

---

1) Bulletin n°. 41. Maatschappij ter bevordering van het natuurkundig onderzoek der Nederlandsche Koloniën.

Voordracht over de reis van H. M. „Ceram” in de wateren ter noordkust van Nieuw-Guinea in 1901, door H. E. Baron van Asbeek, luit. t. zee 2^e kl.

digste dingen vonden zij wel het groot aantal paarden, die zij nog nooit gezien hadden. In een toko zijnde, waar verschillende zaken gekocht moesten worden, vroeg mij een Dajak, of de juffrouw met den verkoop belast, ook te koop was. Bij gedeelten gingen zij onder onze leiding naar den pasar malam, die toen juist te Soerabaia gehouden werd, waar zij volop genoten; de meeste menschen waren van oordeel, dat alle Dajaks „koppensnellers” waren en begrepen maar niet, dat wij niet konden volstaan met de „menscheters” van Nieuw-Guinea.

Zoo'n uitgaansdag eindigde gewoonlijk met het tracteeren op limonade en ijs, waarbij men dan groote redematies kon hooren over het sneeuwgebergte, dat zij bestempelden met den naam van „goenoeng es”¹⁾, hetgeen sneeuwberg moest beteekenen en als slot het terugrijden met de stoomtram. Dat de Kënjä's nog een eigenaardige voorstelling van dit middel van vervoer hadden, bewees wel, dat een van hen uit een in volle vaart zijnde tram sprong om zijn hoed, die afgewaaid was, te halen. Gelukkig liep dit zonder ongelukken af.

De Dajaksche smeden gingen geregeld elken morgen naar de werkplaatsen en waren er over uit, hoe goed het staal was, dat hier gebruikt werd, zelfs zoo, dat zij bij den hoofdingenieur den heer Siebers eene bestelling van eenige aanbeeldjes deden. Deze nam de order in ontvangst, alsof hem het bouwen van een Dreadnought werd opgedragen. Zij hadden echter weinig vertrouwen in zijn kunde, want den volgenden dag brachten zij hem houten modellen van het verlangde en drukten hem op het hart vooral geen inferieur staal te gebruiken. De heer Siebers beloofde dit plechtig, wat niet weg nam, dat zij den volgenden dag nog eens met nadruk over de te gebruiken qualiteit staal kwamen spreken.

---

1) Goenoeng = maleisch woord voor berg; es = verbastering van ijs.

Dit geldt tevens als bewijs, met welk eene voorkomendheid wij op de werf behandeld werden. Den 9^{den} arriveerde de inlandsche arts Raden Jaarman, zoodat wij allen verlangend begonnen uit te zien naar het oogenblik van vertrek, te meer, daar ons ter oore was gekomen, dat ook van Engelsche zijde beproefd zou worden om het sneeuwgebergte te bereiken. Onze verpakking werd op een zware proef gesteld, doordat de man, belast met het verstrekken van water aan de schepen, bij vergissing eenige tonnen meer water in het schip liet loopen dan de tanks konden bevatten. Gelukkig was er geen schade aan de blikken gekomen, alleen was het zout voor het grootste gedeelte gesmolten tot grooten angst van de Dajaks, die nu meenden, dat wij niet voldoende zout, dat voor hen zoo'n waardevol artikel is, zouden hebben. Groote verwondering, dat deze voorraad reeds den volgenden dag uit de militaire magazijnen was aangevuld. Zij begrepen zoo langzamerhand, dat de „Compenie” toch wel een zeer machtig en rijk lichaam moest zijn. Als een beleefdheid aan den directeur van het Marine-etablisement hielden de Dajaks, prachtig uitgedost, 's avonds een groote dansvoorstelling, bij welke gelegenheid Tigang het noodig vond om een redevoering te houden. Door de goede zorgen van Mevr. Koning werden zij 's avonds getraceerd op limonade en veelkleurige Indische zoetigheden. Een van de Dajaks Maja scheen het zoo aangenaam te Soerabaia te vinden, dat hij met eenige Soendaneezen als gids „darkest Soerabaia” ging bezoeken en eerst den volgenden morgen terugkeerde. In overleg met de Dajaksche hoofden werd hij ter voorkoming van eene herhaling aan den ketting gelegd.

Men kon goed zien, dat het tegen het vertrek liep, op de „Arend” lag bijna alles overhoop; voor de diverse deelnemers kwamen er steeds nieuwe kisten en pakken, die zoo goed mogelijk weggeborgen werden; de voorraden levensmiddelen

waren reeds voor onze aankomst door de goede zorgen van v. Nouhuys in het ruim opgeborgen. Het zijn juist de kleine voorwerpen voor dagelijksch gebruik, die gedurende een geheele expeditie in den weg staan en de ruimte zoo beperkt maken, maar men went er spoedig aan.

Ik verloor nog een dag met het aankopen van tabak voor de Dajaks; ik had er eerst een deputatie op uitgestuurd om dit zelf te doen, ze kwamen hoogst voldaan over hun koop terug, maar toen de hadji, bij wien zij de tabak gekocht hadden, hiermede arriveerde, werd het oordeel van allen gevraagd en deze unaniem afgekeurd, bewerende, dat het andere tabak was, dan zij gekocht hadden en dat deze naar beesten rook (baoe binatang); verder hadden zij de tabak, die netjes als kleine turven in manden was verpakt er uit gehaald en nu was het niet meer mogelijk deze er weer goed in te krijgen. Men ziet niet dikwijls een Maleier boos worden en dit toonen, maar ditmaal had ik het genoeg een hadji in een dergelijken toestand te zien. Onverrichter zake moest hij weer met de tabak vertrekken.

Daarom ging ik er den volgende dag met eenige Dajaks zelf op uit om tabak te koopen; ik wist niet, dat er zooveel pakhuizen met Javaansche tabak waren; slechts hier en daar werd een mand goedgekeurd en terstond met een Dajak naar boord gestuurd, waardoor deze dan niet meer mede kon keuren, zoodat ik ten slotte nog maar één Dajak bij mij had, wiens oordeel, nu hij alleen was, ook gemakkelijker werd, zoodat wij spoedig de benoodigde hoeveelheid bij elkaar hadden.

Eindelijk was alles op den 15^{den} Augustus gereed, den dag, waarop wij besloten hadden te vertrekken. 's Morgens arriveerden de voor het detachement bestemde dwangarbeiders, die zooals boven vermeld, voor het grootste gedeelte uit Dajaks bestonden; een van hen Wan Pay genaamd, scheen vroeger

grooten invloed gehad te hebben en was bij onze Dajaks zeer goed bekend. Terstond werden na zijn aankomst de oude betrekkingen weder aangeknoopt, wij trachtten het deze menschen eenigszins aangenamer te maken door hen van de ijzeren halsring te ontdoen, die de meesten als verzwaaring van straf dragen moesten; zij werden ondergebracht op het G.S.S. „Valk”.

's Morgens arriveerde ook Lt. Habbema met zijn detachement soldaten, die mede op de „Valk” gehuisvest werden, terwijl hunne vrouwen en kinderen per Pakketboot naar Merauke werden gezonden, de ruimte liet niet toe om ook deze mede te nemen. Eindelijk konden wij vertrekken; uitgeleide gedaan door vele vrienden en bekenden, die ons succes kwamen toewenschen, begon om 10.15 de schroef van de „Valk” te werken en daarmee was de expeditie daadwerkelijk begonnen; langzaam werden wij uit het bassin gesleept en waren weldra op de reede van Soerabaia en namen wij koers naar het Oosten. Van het wachtschip op de reede werd ons met seinvlaggen voorspoed en succes toegewenscht, ten slotte verliet de loods de „Valk” en toen kwam een ieder tot rust na die vermoeiende tijden van voorbereiding; het doel van de expeditie, het bereiken van den Wilhelminatop, doemde plotseling in schrille kleuren en vormen voor onzen geest op en wij voelden volkomen, welk een zware plicht er op onze schouders rustte. Gelukkig was het weer in den beginne rustig en kalm, wij moesten echter tegen den vollen Oostmoesson op, van te voren hadden wij ons daarom geen al te rooskleurige voorstelling van deze reis gemaakt.

HOOFDSTUK II.

VAN SOERABAIA TOT ALKMAAR.

nog wel een veertien dagen zal duren, bevalt hun maar matig. Ik zal ons leven niet van dag tot dag beschrijven, dit bood te weinig afwisseling aan; naarmate het weder gunstig was, werd er aan boord gearbeid, er moesten nog allerlei voorraden uitgezocht en ingepakt worden om terstond bij aankomst op Nieuw-Guinea met het werk te kunnen beginnen. Von Römer

Onze verwachtingen werden al spoedig bewaarheid, reeds den avond van den dag van ons vertrek begon er deining te komen en dit werd er den volgenden dag niet minder op; is deze beweging op een stoomend schip niet aangenaam, bij een schip, dat gesleept wordt, is dat nog veel erger. Bij de Dajaks is het enthousiasme voor de „Goenoeng es” aanmerkelijk verminderd en komen zij ons steeds vragen, wanneer Nieuw-Guinea nu in zicht komt; het antwoord, dat het

heeft
vaccin
hen
bij g
netter
van l
dit a
's mo
geven
nen l
bezwa
brade
aange
dagen
den;
keuze
nuis,
te ko
de D
allerk
genot
verto
geju
kenn
den
het v
D
anker
bij de
gege
de „V
met e

heeft het elken morgen druk met het verbinden van de gevaccineerde dragers, terwijl hij tevens een poging doet om hen van hun huidziekte te genezen. De Dajaks houden zich bij gunstig weer bezig met houtsnijden, maken van muskieten-netten, handvatsels voor kapmessen en dissels enz. Bij het gebruik van hout kan men zien, dat zij niet gewoon zijn zuinig met dit artikel om te gaan. Ik heb als gewoonte aangenomen 's morgens vroeg de rantsoenen voor den geheelen dag uit te geven, om hen langzamerhand aan regelmaat en tucht te wennen. Het koken op een schip met een kleine kombuis levert vele bezwaren op, er wordt bijna den ganschen dag gekookt, gebraden of op de kachelplaat geroosterd. Het geeft de als koks aangewezen personen zooveel last, dat zij gewoonlijk na een paar dagen van deze eervolle betrekking ontslagen wenschen te worden; voor ons is dit lastig, daar wij zeer beperkt zijn in onze keuze, want de Dajaks weten slecht om te gaan met een fornuis, gewend als zij zijn, om op een open vuur in het bosch te koken. 's Avonds na het eten, als het kalm weer is, komen de Dajaks op het achterdek om met ons te praten en ons allerlei dingen van de Papoea's te vragen, maar een bron van genot, wat desnoods elken avond herhaald kan worden, is het vertoonen van het boek van Prof. Nieuwenhuis; er gaat een gejuich op, als ze personen of voorwerpen zien, die ze herkennen, vooral de foto's van jonge Dajaksche schoonen worden zeer lang bekeken en dan klappen zij met de tong tegen het verhemelte van genoeg.

Den 21sten Augustus kwamen wij voor Timor Koepang ten anker, waar de „Valk” kolen moest innemen; de gewone bezoeken bij de autoriteiten werden afgelegd en aan de Dajaks gelegenheid gegeven naar den wal te gaan om zich een beetje te vertreden; de „Valk” stoomde op naar Ansisi. Den volgenden morgen ging ik met een twintigtal Dajaks naar den wal om zoölogisch materiaal te

verzamelen, het voornaamste doel was, visschen te vangen in een klein riviertje, de Koinini; ze wilden zich allen wapenen met het blaasroer en het leek wel, of wij ten strijde gingen. Tijdens het verzamelen zag ik, dat er enkelen waren, die uitstekend met het blaasroer konden schieten, terwijl anderen zeer bedreven waren met het werpnet, ik had alle reden mij hierover te verheugen en dacht reeds met genoeg aan den grooten buit zoölogische voorwerpen, die ik op Nieuw-Guinea zou maken. Wij vertrokken 's avonds tegelijk met de G.S.S. „Snip” met den heer H. Colijn aan boord, die toen als adviseur voor de bestuurszaken der Buitenbezittingen een rondreis deed. Niemand van ons kon toen vermoeden, dat de „Snip” eenige dagen later schipbreuk zou lijden, gelukkig zonder verlies van menschenlevens. Wij vervolgden onze reis met als eerste bestemming Dobo, waar wederom kolen geladen moesten worden.

Gedurende dit gedeelte van de reis hadden wij veel last van deining, waardoor er weinig uitgevoerd kon worden en wij slechts konden hopen, spoedig op het terrein van onze werkzaamheden aan te komen. Toch is zoo'n voorbereidende reis zeer nuttig, daar allen gewend worden aan vaste bezigheden en het blijkt, wie het geschikst zijn voor de kleine bijwerkjes. Zooals ik reeds boven zeide, was hetgeen in en om de kombuis gebeurde, steeds oorzaak van kleine geschillen, het uitdeelen van de rantsoenen woonde ik steeds bij, ten einde klachten te voorkomen. Het uit te deelen rantsoen was met het wisselende weer 's morgens moeilijk te bepalen; was het 's middags kalm, dan moest er 's avonds gewoonlijk nagekookt worden.

Men staat verwonderd, dat de tijd aan boord zoo spoedig voorbij gaat, alhoewel men eigenlijk niets bepaalds te doen heeft; was de zee kalm, dan kregen wij 's middags bezoek van den gezaghebber van de „Valk”; was er veel deining, dan spraken wij met de „Valk” met een grooten scheepsroeper,

ngen in een
nen met het
Tijdens het
ekend met
r bedreven
hierover te
rooten buit
naken. Wij
et den heer
e bestuurs-
emand van
agen later
mensch-
estemming
n.
ij veel last
worden en
van onze
bereidende
aste bezig-
de kleine
geen in en
geschillen,
j, ten einde
as met het
's middags
worden.
oo spoedig
s te doen
gs bezoek
ining, dan
epsroeper,

DE KOENING BIJ TIMOR KOEPANG.

door de inlanders „slompret” (een verbastering van het woord trompet) genoemd.

Den 29sten waren wij te Dobo, waar ik weer met eenige Dajaks naar den wal ging om in het bosch te verzamelen, de andere expeditieleden gingen naar Dobo om inkoop te doen; Dobo is een vrij armoedige plaats, die leeft van hetgeen de parelschelpvisschers — meestal Japanners — daar verteren. Wij namen zooveel mogelijk foto's om onze platen te probeeren en aan het licht gewoon te raken, dat voor den fotograaf in de tropen niet gemakkelijk is.

Den volgenden dag vertrokken wij vroeg, thans met bestemming Nieuw-Guinea, het zou nu gelukkig niet lang meer duren, eer wij aan het werk konden gaan. Voor van Herwerden en van Nouhuys kwam een zeer zorgelijk gedeelte van de reis, want het sleepen van een schip op een bochtige rivier met snellen stroom behoort niet tot het gemakkelijkste deel van de navigatie; gelukkig, dat beiden de rivier van 1907 kenden en dus wisten, hoe zij in de gegeven omstandigheden moesten handelen.

Den 31sten kregen wij eindelijk Nieuw-Guinea in zicht, al was het ook maar zeer flauw, vermoedelijk was dit het Charles Louis Gebergte of een voortzetting van het Oranje Gebergte. Om 7 uur was alles weer met nevels bedekt, maar dit is een omstandigheid, waar wij reeds gewoon aan waren en wij ons niet meer over verwonderden; dat is nu eenmaal zoo op Nieuw-Guinea.

Den volgenden dag hoopten wij dicht bij de kust te komen en meer te kunnen onderscheiden; wij waren allen vroeg op en bij de Dajaks heerschte er groote nieuwsgierigheid voor het nieuwe land, dat zij binnenkort zouden betreden, zij waren vooral zeer verlangend om Papoea's te zien. Het was regenachtig, zoodat wij in den beginne niets konden zien, langzamerhand werd

de afscheiding van land en water zichtbaar; de groote alluviale vlakte, die in den loop der eeuwen is ontstaan, aan het strand dicht begroeid met rizophoren, en verderop afwisselend in vegetatie tot hoog in het gebergte, doorsneden door groote rivieren, die het overvloedige water naar zee afvoeren; men krijgt echter eerst een goed denkbeeld van de grootte van die onmetelijke vlakte, wanneer men, boven op het Hellwig Gebergte staande, naar het Zuiden kijkt.

Naarmate wij dichterbij kwamen, teekenden zich kleine eilandjes en riviermondingen af in de vage, wazige kustlijn; het bleek, dat wij dicht bij Torpedo Eiland waren, dus meer oostwaarts moesten stoomen. Om één uur kwamen wij in de Oostbaai ten anker, de Dajaks gingen terstond aan het visschen en zagen hun pogen bekroond door het vangen van eenige kleine haaien, die door hen niet versmaad werden. De „Valk” stoomde alleen op om de vaargeul te verkennen, het regende en er was bijna geen zicht, wij konden niet naar binnen, doordat er geen water genoeg stond en werden daarom weder buiten ten anker gebracht.

's Avonds was het gebergte flauw zichtbaar, maar van den Wilhelminatop was niets te zien, 's nachts viel er een zware regenbui. Om 6 uur was het anker den volgenden dag reeds op, gewoonlijk is dit een vrij langdurige geschiedenis, daar dit bij ons aan boord, waar geen stoomvermogen was, met een handspil moest geschieden, een werkje, door de Dajaks met veel animo en naar den zin van v. Nouhuys met te veel geschreeuw verricht, daar de commando's bijna niet verstaan konden worden. Langzaam stoomden wij de Lorentz-Rivier¹⁾ binnen; de Noordwest-, Lorentz- en Oetoemboewe Rivier monden hier te zamen uit, verkeerdelijk aangeduid met

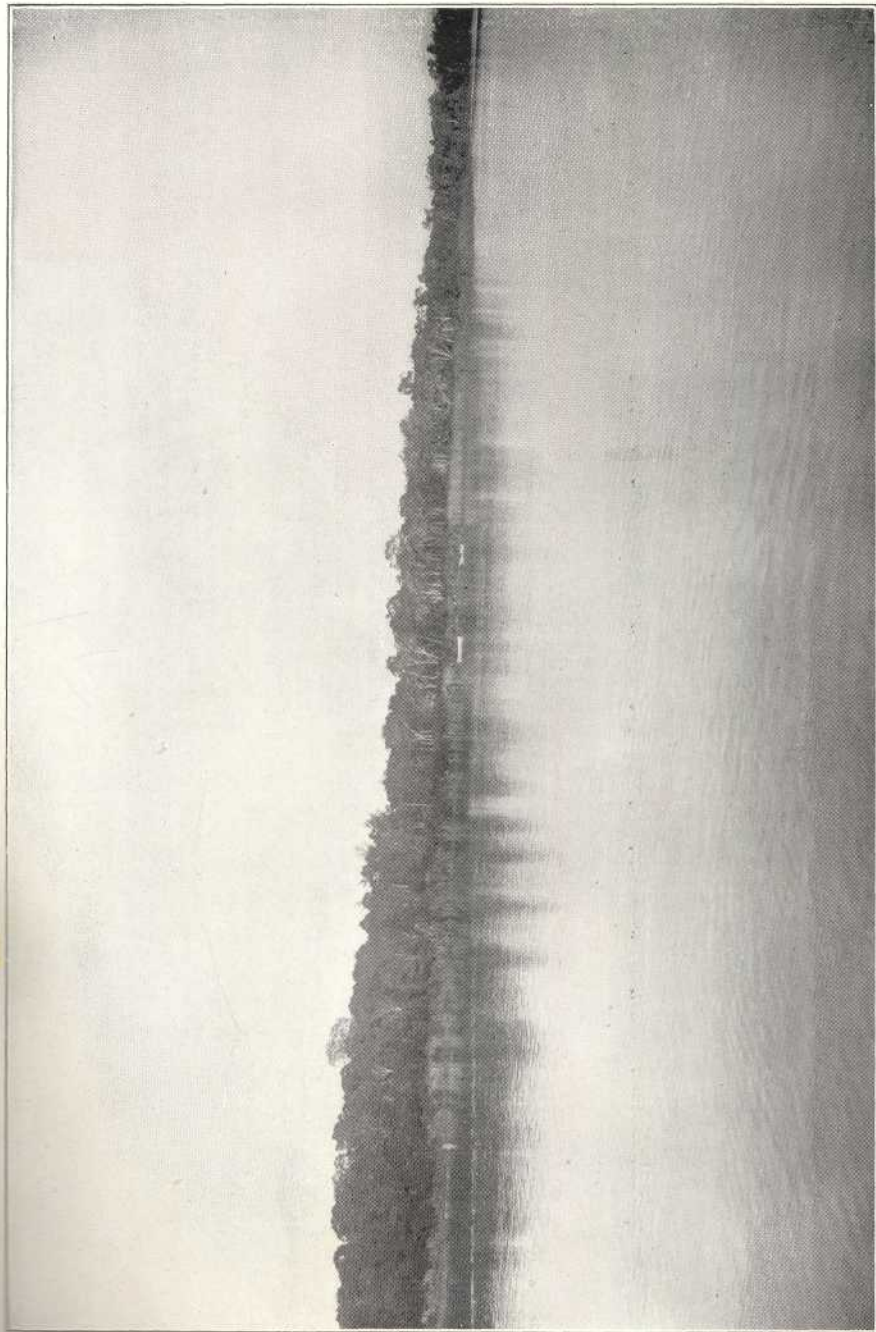
1) Op voorstel van v. Nouhuys is de Noord-Rivier herdoopt in Lorentz-Rivier, welken naam ik in het vervolg zal bezigen.

e alluviale
het strand
selend in
or groote
ren; men
ootte van
t Hellwig

ch kleine
: kustlijn;
dus meer
wij in de
et visschen
an eenige
De „Valk”
et regende
n, doordat
der buiten

r van den
een zware
dag reeds
enis, daar
ogen was,
door de
uhuys met
bijna niet
e Lorentz-
oemboewe
geduid met

Rivier, welken

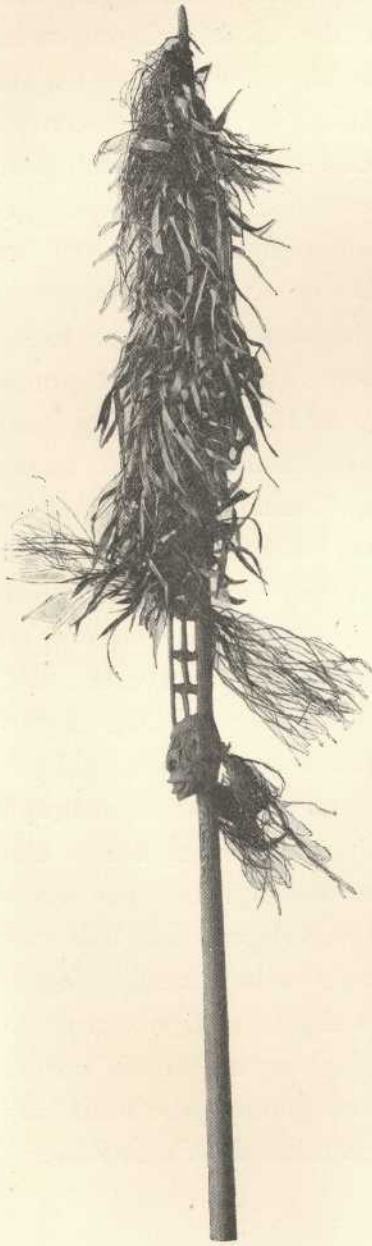
DE LORENTZ RIVIER IN HAKEN BENEDELLOOP.

den naam van baai. De Dajaks waren geheel andere menschen geworden, zij begonnen terstond met een soort van offerplechtigheid; een van de ouderen deed dienst als priester, ging naar den voorsteeven en strooide rijst naar alle windrichtingen onder het opzeggen van lange formules, die bij tijden door de Dajaks beantwoord werden; een andere Dajak ging rond met een pot rivierwater, waarmede allen zich het voorhoofd bevochtigden. Op deze wijze werden de goede geesten aangeroepen en gevraagd hen bij te staan bij den te ondernemen tocht. Door den lagen waterstand moesten wij reeds om 10.20 ten anker; ik ging met een van de Dajaksche prauwen visschen en kreeg weldra aanraking met Papoea's in den vorm van eene prauw met drie oude vrouwen, die ons sago aanboden; ik ging naar boord terug om messen en andere ruilartikelen te halen, om daartegen ethnografica te ruilen. Gaandeweg kwamen er meer prauwen opzetten, zoodat het raadzamer werd naar boord terug te gaan en van daar uit den ruilhandel voort te zetten. Het schip was weldra omringd door schreeuwende en tierende Papoeas, het is onmogelijk een dergelijk oorverdoovend lawaai te beschrijven, dat niet het minst door de Dajaks verhoogd werd, die om strijd ethnografica tegen messen, blikken en flesschen trachtten te ruilen. Ik geloof niet, dat er zenuwen bestaan, die tegen zulk een toestand bestand zijn, het is dan ook niet mogelijk, om onder zulke omstandigheden een woordenlijst te maken of inlichtingen te verkrijgen. Om half vier gingen wij gelukkig weer onder stoom; na het tumult van een oogenblik geleden, was het een heerlijke, rustige vaart; de Dajaks bekeken met interesse den plantengroei op de oevers en hadden het druk over de boomen en planten, die bruikbaar waren voor de consumptie. Even benoorden de Varen-Rivier¹⁾

---

1) Een linkerzijrivier van de Lorentz-Rivier.

zagen wij voor een kreek een 18-tal prauwen liggen, bemand met een goede honderd man, die het schip op grooten afstand volgden. In tegenstelling met de Papoea's van de Noordkust, die op de boorden zitten en veelal uitleggers en zeilen hebben, roeien de Papoea's van de Zuidkust staande in hunne prauwen, die soms zoo smal zijn, dat zij de voeten voor elkaar moeten plaatsen. Zij gebruiken voor het roeien 3 tot 4 meter lange roeispanten, versierd met een bos casuarisveeren of wel met een hoes van gevlochten touw, waaraan veelal witte kaketoevenen zijn bevestigd. Hun overige uitrusting is zeer primitief, de mannen zijn geheel naakt en dragen als versiering om het middel een schelp of een schortje van casuarisveeren, dat op de achterste deelen wordt gedragen. Op de borst hebben zij versierselen van bamboe of varkenstanden, het septum van den neus is doorboord, waarin veelal een uitgesneden stuk varkensbeen is gestoken, somtijds steken zij door de twee neusvleugels lange pennen uit de vleugels van den casuaris, op het voorhoofd dragen zij stukjes cuscus¹⁾ huid.

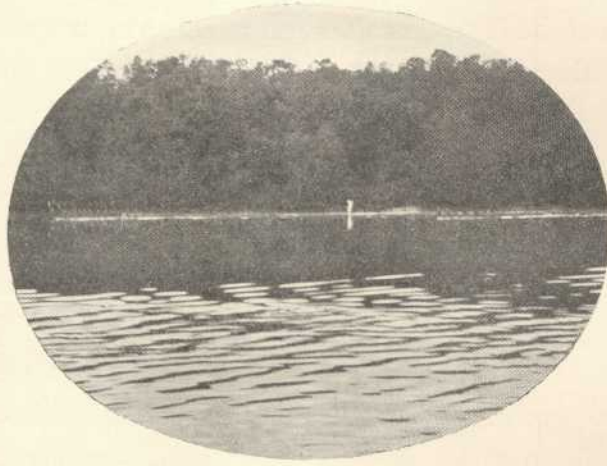
1) *Cuscus maculatus*, een soort buideldier.

Als v
tegen
drager
lianen
met s
dansse
de pr
een k
veeren
mesje
Voor
maar
ruilen
inhou
uit te
worde
goed
opbre
krijge
eenm
Op d
bijl a
dezen
vrees
wand
en b
van
van
oorve
tersto
eensg
men

Als wapen gebruiken zij pijl en boog en speren; om zich tegen het terugslaan van de pees van den boog te beschermen, dragen zij om den linkerpols breede banden van gevlochten lianen. Verder zijn zij in het bezit van schilden, kunstig met snijwerk, wit en rood versierd, vermoedelijk zijn dit echter dansschilden; als bescherming heb ik ze ten minste nimmer in de prauwen zien gebruiken. Tot zijn verdere uitrusting behoort een klein taschje van gevlochten plantenvezels, eveneens van veeren voorzien, waarin hij zijn kleine werktuigen als bamboemesje, beenen haakpen, naalden en andere voorwerpen bewaart. Voor den ethnograaf zijn dit de meest belangrijke voorwerpen, maar men krijgt deze slechts bij uitzondering, want bij het ruilen van zoo'n tasch ontdoen zij deze gewoonlijk van den inhoud en het is niet mogelijk te midden van het tumult uit te leggen, wat men verlangt. Als ruilartikel hunnerzijds worden steenen bijlen en trommen medegevoerd, die zij vrij goed op prijs weten te houden en gewoonlijk een bijl moeten opbrengen. In den beginne was het verlangen om ijzer te krijgen zoo groot, dat men voor messen alles kon krijgen; eenmaal zelfs, in 1907, bood men ons daarvoor vrouwen aan. Op den terugweg bood mij een Papoea een jongetje voor een bijl aan en toonde zich hoogst verwonderd, dat ik weinig voor dezen ruil gevoelde. Over het algemeen zijn zij erg schuw en vreesachtig, wellicht het gevolg van hun vroeg gepleegde wandaden; ze waren niet te bewegen, om aan boord te komen en bij de minst ongewone gebeurtenis, als het te water laten van een prauw of stoomsloep, sloegen zij op de vlucht. Ook van stilte schenen zij niet te houden, want, wanneer het oorverdoovend geraas voor een oogenblik verstomde, zag men terstond de prauwen zich van het schip verwijderen. Veel eensgezindheid heerscht er in zoo'n prauw niet, dikwijls ziet men de voormannen, begeerig om een voorwerp te ruilen,

hard vooruit roeien, terwijl de jongeren, meestal achterin gezeten, volle kracht achteruit roeien. Van hoofden of menschen, die meer invloed dan anderen hebben, is niets merkbaar. Zooals bekend, hebben zij de gewoonte bij ongewone gebeurtenissen, als bij aankomst van een schip, kalk te werpen uit groote bamboezen kokers, somtijds tegen het schip. Er zijn hier wel verklaringen voor uitgedacht, maar, zoolang men nog niet behoorlijk met hen kan praten, zal het wel beter zijn, hier geen

KALGGOOIENDE PAPOEA'S.

diepzinnige beschouwingen over te geven. Hun hoofdvoedsel is sago en als dierlijk voedsel nuttigen zij visch en hetgeen hun de jacht oplevert als casuarissen, varkens, kangoeroes, enz. Zij leven niet aan de rivier, maar als veiligheidsmaatregel aan zijriviertjes en leiden naar alle waarschijnlijkheid een nomadenleven, van het eene sagocomplex naar het andere trekkende, waar zij dan gedurende den regentijd, die tegen April of Mei moet vallen, gevestigd blijven. Wij bezochten nimmer een nederzetting van Papoea's aan de monding van de rivier, wel aan de bovenrivier; de bezoeken geschieden per stoomsloep van uit het bivakship, toen dit tegenover Bivakeiland voor anker

lag en beneden

Het somtijds slag he om de liggen huidskle

Vro prauwen onder nieuwsg

De zagen, geheel gegeven

Lan tegen c naar zij Nevel zichtbaa anker, fotogr genome

3 S het ank tijd me de zoog klapper merkelij In de over e

lag en golden dan een kleine nederzetting op korten afstand benedenstrooms daarvan.

Het is een prachtig gezicht, zoo'n lange smalle prauw, somtijds bemand met wel twintig Papoea's, met gelijkmatigen slag het schip te zien bijhouden, telkens de rivier overstekende om de plaatsen op te zoeken, waar de minste stroom staat; liggen zij vlak onder den wal, dan zijn zij door hun donkere huidskleur bijna niet zichtbaar.

Vrouwen en kinderen ziet men slechts sporadisch in de prauwen, nu en dan eene vrouw, zittend en half verborgen onder een mat van gevlochten pandanusbladeren, die hare nieuwsgierigheid zeker niet heeft kunnen bedwingen.

De Dajaks waren hoogst verwonderd over hetgeen zij zagen, maar het meest trof het hun, dat deze menschen geheel naakt liepen en het liefst zouden zij hun allen kleeren gegeven hebben.

Langzaam en statig trok de „Valk” ons verder stroomop, tegen den avond werd het helderder; van Nouhuys riep mij naar zijn oberservatiepost op den voorstevan en wees mij het Nevel Geb., dat over een lang, recht gedeelte van de rivier zichtbaar was. Tegen donker worden gingen wij weer ten anker, een ieder was druk bezig met het ontwikkelen van de photographische opnamen, tijdens de aanraking met de Papoea's genomen.

3 September was het weer vroeg reveille, om 6 uur werd het anker gelicht, wat door de geringe diepte thans niet zooveel tijd meer in beslag nam. Om 7.30 kwamen wij ten anker bij de zoogenaamde „Klapperkampong”, genoemd naar een paar klapperboomen, die hier bij de huizen stonden; het is wel opmerkelijk, dat dit de eenige zijn, die men aan de rivier ziet. In de buurt van Merauke daarentegen treft men langs zee over een afstand van mijlen duizenden klapperboomen aan.

Voor de kreek bij de nederzetting lagen verscheidene prauwen op ons te wachten; bij onze nadering kwam een prauw met drie man naar voren, waarvan een als teeken van beschaving een ouden strooien hoed droeg, afkomstig van de bezoeken van het exploratie-detachement. De man hield een lange redevoering, helaas door niemand begrepen, hij toonde zich niet in het minst bevreesd en was zeer verheugd, toen hij van Nouhuys zag, dien hij scheen te herkennen. Als naar gewoonte werd er een drukke ruilhandel gedreven, begeleid door het daarbij behorende oorverdoovende gekrijsch. De prauwen volgden ons geruimen tijd, maar plotseling stopten zij, want hier scheen hun gebied te eindigen; het duurde dan ook niet lang, of wij zagen bij een bocht van de rivier weer een nieuwe bezending prauwen liggen, die het schip eenigen tijd op verren afstand volgden, om daarna in een kreek te verdwijnen. Om 11.30 kwamen wij ten anker, waar de rivier zich splitste en op den rechteroever een kleinen arm afzond; wij gingen in diverse afdeelingen met de prauwen uit verzamelen, het eenige, wat wij in de gegeven omstandigheden konden doen. De Dajaks hielpen druk mee en om dit aan te moedigen, werd er met gekleurde knopen van verschillende waarde een premiestelsel ingevoerd, dat in de toekomst uitstekend heeft gewerkt, het leerde hun zoo mogelijk nog oplettender zijn en nu brachten zij alles mede, wat zij meenden eenige waarde te hebben, hetgeen gewoonlijk ook het geval was. Toen wij weer aan boord waren, had een ieder het druk met het verwerken van het verzamelde materiaal.

Den volgenden dag gingen wij vroeg onder stoom, om 8 uur waren wij bij een groote verlaten kampong op den linkeroever, wij kwamen er dicht bij ten anker, omdat de toestand van het water niet gunstig was. Wij gingen naar den wal om te verzamelen en de woningen

der Papoea's van nabij te bekijken en te fotografeeren; voor ons waardevolle voorwerpen waren niet aanwezig, slechts schalen van mollusken, die zij gegeten hadden en eenige varkensschedels, die voor de zoölogische collectie medege-

nomen werden. De huizen zijn primitief en bestaan uit slaapplaatsen met een vuurhaard; achter de huizen is niets dan één groot moeras of liever een bosch, dat geheel onder water staat. Dicht langs de rivier treft men een soort van natuurlijke dijk aan, ontstaan door het achtergebleven slib na een overstroming; op dezen dijk zijn de huizen gebouwd. Om twaalf uur zetten wij onzen tocht per schip voort, wij waren thans in het gedeelte van de rivier aangekomen, waar deze talloze scherpe bochten maakt en het navigeeren uiterst voorzichtig moest geschieden. Dwars op de rivier zagen wij een

groote inkapping in het bosch met huizen aan het uiteinde; op den wal eenige prauwen en een man, die een groote oratie hield, die helaas voor ons verloren ging, maar scheen te be teekenen, dat wij verzocht werden zoo spoedig mogelijk door te gaan; een eind verder zagen wij een Papoea, die bezig was bij een klein vuurtje vleesch of iets dergelijks te roosteren.

Even bezuiden een groote kampong gingen wij ten anker, dicht bij een groote rechterzijrivier, de door het exploratie-detachement genoemde B-rivier.

Bij onze ankerplaats lagen verscheidene prauwen met Papoea's langs den wal, die blijkbaar naar de groote inkapping in het bosch wilden; zij waren erg schuw, vooral toen zij een geweer zagen, waar zij vroeger zeker mede kennis gemaakt hadden. Tegen den avond schienen zij meer moed te krijgen en na ons met gebaren beduid te hebben, dat zij op jacht wilden en benedenstrooms gingen slapen, vertrokken zij in die richting. 's Avonds gingen wij nog even uit visschen en jagen; daarna hadden wij eenige personen van de „Valk” ten eten.

Den 5^{den} September maakten van Herwerden en van Nouhuys met de stoomsloep eene verkenning op de bovengenoemde B-rivier.

Toen ons het treurige feit bekend werd, dat Dr. G. A. J. van der Sande, officier van gezondheid 1^e kl. K. N. M., die onze tochtgenoot was tijdens de expeditie onder leiding van Prof. Wichmann in 1903, plotseling te Soerabaia overleden was, besloten wij deze zijrivier de *van der Sande Rivier* te noemen als bewijs, hoezeer wij op prijs stelden, hetgeen hij, onder meer door zijn voortreffelijk ethnographisch en anthropologisch werk ¹⁾, voor Nieuw-Guinea verricht heeft.

---

1) Nova Guinea III.

De bedoeling van deze vluchtige exploratie vond zijn oorzaak in een rapport van het exploratie-detachement, waarin vermeld stond, dat deze rivier een beteren toegangsweg zou vormen tot het centrale gebergte, als zijnde per stoomsloep door meerdere diepte en minder aantal stroomversnellingen

DR. G. A. J. VAN DER SANDE.

verder bevaarbaar. Het plan was, dat van Nouhuys en ik den volgenden dag per stoomsloep en met een der in Borneo gekochte prauwen daarop een verkenning zouden doen; daarnaar zou geoordeeld worden, of wij de van der Sande Rivier zouden kiezen om onze voorraden op te voeren, dan wel evenals in 1907 de Lorentz-Rivier. Het grootste gedeelte der Dajaks zou achterblijven om een groot aantal prauwen te maken, teneinde in staat te zijn het transport zoo snel mogelijk te doen plaats hebben. Na het vertrek van de stoomsloep ging ik met Habbema en

eenige Dajaks naar den wal om boomen uit te zoeken, geschikt om er prauwen uit te maken. Het onderzoek viel niet mede, het terrein in den omtrek bestond uit een onder water geloopen bosch met hier en daar een kleinen heuvel, waar alleen modder en geen water was. Op den rug, die, zooals boven gezegd, langs de rivier loopt, vonden wij gelukkig eenige boomen, die volgens de Dajaks, alhoewel niet uitstekend, toch bruikbaar waren, om er prauwen uit te maken; groot zouden zij echter niet worden. Het was een onaangename omstandigheid, dat er in de nabijheid zooveel Papoea's waren, maar wij moesten maar afwachten, hoe onze verhouding zou worden. Teruggekomen, vonden wij bij het schip verscheidene prauwen met Papoea's, die hun zinnen op bijlen gezet schenen te hebben, van andere ruilartikelen waren zij niet gediend; ik denk, dat zij bezig waren een grooten tuin of huizencomplex aan te leggen, en dat zij daarvoor bijlen noodig hadden. Wij stelden hun eerlijkheid op de proef, door hun een bijl te geven, zij beloofden hiervoor een varken te zullen brengen, maar dit moet nog komen, terwijl ze den volgenden dag als volleerde simulanten niets meer van onze gebarentaal schenen te begrijpen.

Van Nouhuys kwam tegen den middag terug met het bericht, dat de „Arend” desnoods de van der Sande rivier een eind opgesleept kon worden; groote boomen voor het vervaardigen van prauwen had hij evenmin als wij gezien.

's Middags was er groote drukte aan boord, daar alle voorraden, instrumenten en kampbenoodigdheden klaar gezet moesten worden voor den tocht van morgen; Tigang kwam des middags aan boord en vertelde mij, dat er reeds twee groote boomen omgekapt waren en dat hij nog zeven andere gevonden had, die geschikt waren voor prauwen. Dat beloofde wat voor de toekomst, wij begonnen te begrijpen, wat voor goede werkkrachten

DICHTBEGROEIDE OEVERRANDEN.

wij in o
niet bes

6. S
alles n
dergelij
een jol
op slee
peesche
matroze
Ding,
De Da
tegen
passeer
geheel

Een
in, het
vrij ee
stroom
en da
dicht l
doordr
Hier e
overna
hoort
kaketo
vlieger
hun v
zelden
het ge
heid l

1) V

wij in de Dajaks zouden hebben en dit vertrouwen hebben zij niet beschaamd.

6 September¹⁾. Wij vertrekken eerst over zevenen, daar alles nog vreemd is en men nog niet gewoon is aan een lergelijken tocht, later gaat dat natuurlijk beter. Wij nemen een jol met steenkolen en een van de Dajaksche prauwen op sleep; behalve van Nouhuys en ik, gaan mede de Europeesche sergeant Schipper, 5 soldaten, 2 stokers, 2 inlandsche matrozen en zes Dajaks (Mering Loewang, It Mering, Sawang Ding, Awal Igan Doengâ, Awal Igan Oelâ, Ong Obat Irâ). De Dajaks dragen groote hoeden, die niet alleen dienst doen tegen de zon, maar ook tegen den regen. Om half acht passeeren wij de groote kampong boven de „Valk”, die echter geheel verlaten is.

Een oogenblik later stoomen wij de van der Sande Rivier in, het begin van onzen eigenlijken tocht; het landschap is vrij eentonig: dicht begroeide oeverranden, aan den benedenstroom grootendeels bestaande uit pandanusboomen met hier en daar in het bosch een pinangboom. De ondergrond is licht bezet met rotan en lianen, die het bosch vrijwel ondoordringbaar maken, het terrein is laag en overal drassig. Hier en daar ziet men kleine afdakjes van Papoea's, waar zij overnacht hebben; overigens is er weinig leven, nu en dan hoort men de bekende boschgeluiden: schel krijschende witte kaketoos of wel het onwelluidende geluid van het lompe vliegen der neushoornvogels. Vliegenvangers en ijsvogels zoeken hun voedsel langs de oeverranden, paradijsvogels worden maar zelden gehoord, 's avonds en 's nachts hoort men in het bosch het geluid van den megapodius, een vogel, die de eigenaardigheid heeft niet te broeden en zijne eieren in groote aard- en

---

1) Volledigheidshalve geef ik thans in hoofdzaak mijn dagboek weder.

bladhoopen legt, die hij te voren bij elkaar gekrabd heeft, de door rotting ontstane warmte doet de eieren uitkomen, de jeugdige vogels moeten zelfs de moederzorg ontberen en zijn zoodanig ontwikkeld, dat zij sterk genoeg zijn om terstond in hun eigen onderhoud te voorzien.

Een vaart in een stoomsloep is eentonig en vermoeiend, vooral wanneer de zon het ondragelijk warm maakt, voor v. Nouhuys is zoo'n tocht des te inspannender, omdat hij onder het varen de rivier in kaart moet brengen.

Bij een scherpe bocht ziet men soms een verschrikten krokodil in allerijl van een zandbank in het water schuiven of wel laat zich nu en dan een varanus¹⁾ van een overhangenden tak in het water plonzen, maar dit zijn de eenige geluiden, die het eentonig geroep van den man aan het lood afwisselen.

Tegen tien uur komen wij bij eene splitsing van de rivier, waar een 70-tal onbewoonde huizen staan, enkele zijn hooger en wat naar voren gebouwd en doen denken aan wachthuizen.

Om half twaalf wederom een splitsing, waar een groot huis staat met daarnaast eenige vervallen hutten; hier houden wij een korte rust om te eten. In het huis is weinig te zien, slechts eenige vuurplaatsen, waarbij lange droge bladeren hangen, die misschien gediend hebben om er vleesch of visch in te rooken, verder eenige beenderen van een schildpad, van een kangoeroe en resten van een schaaldier.

Even twaalf uur wordt de eentonige tocht weder voortgezet, tegen den middag lijkt het, of de oevers hooger worden, maar dit is niets dan een bedriegelijk verschijnsel, dat zijn oorzaak vindt in een lageren waterstand. De uitdrukking, die men

---

1) Een soort hagedis.

dikwijls in verslagen tegenkomt: „de oevers worden gaandeweg hooger”, is dan ook niet juist. Om half vier vinden wij een vrij goed terrein om te kampeeren, bestaande uit een hooge in de rivier vooruitstekende punt met een kleine zandbank er voor. De Dajaks gaan terstond flink aan het werk, in een oogwenk hebben zij het terrein van het daarop groeiende struikgewas gezuiverd; een gedeelte gaat met de prauw naar de overzijde en komt terug met materialen om ons huis op te zetten. Er wordt een houten geraamte gemaakt, waarover het tentzeil wordt uitgespreid, hierin wordt een vloer gemaakt een halven meter boven den grond, waarop boombast wordt gelegd om de ligging wat zachter te maken, alles stevig met rotan en lianen vastgehecht. Wij zien nu het verschil van menschen; de soldaten kunnen het benodigde materiaal om hun huis te bouwen niet zoo goed vinden en het gevolg is, dat zij er 's nachts, toen het hard regende, slecht afkwamen, maar er moet gezegd worden, dat zij spoedig van de Dajaks leerden, hoe zij in de gegeven omstandigheden moesten handelen. Het aan de soldaten verstrekte imitatieleder kan mij niet goed bevallen, het is onsterk; vooral, wanneer het dikwijls opgevouwen wordt, ontstaan er lekken op de plaatsen, waar het gebarsten is; het beste voldoet het nog als tableau voor het bekende dobbelspel.

Den volgenden dag regent het hevig; wij besluiten te wachten, totdat het beter weer is geworden, vroolijk is het dan niet bepaald in zoo'n tent, het eenige, wat men doen kan is schoon maken van wapenen of herstellen van gebroken voorwerpen en bijhouden van het dagboek; uit verveling wordt er maar dikwijls koffie gedronken. Om half negen is het gelukkig beter weer, zoodat wij weer verder kunnen stoomen, de rivier wordt echter spoedig ondiep en is overal

versperd door boomstammen onder en boven water, waardoor er met de meest mogelijke omzichtigheid gevaren moet worden. De toestand wordt echter spoedig te gevaarlijk, wat ons doet besluiten, stoomsloep en vlet naar het bivak terug te zenden en zelf door te gaan met de Dajaksche prauw. Sergeant Schipper wordt met een drietal soldaten en de inlandsche matrozen als bewaking van stoomsloep en vlet achtergelaten, wij nemen behalve de 6 Dajaksche roeiers twee soldaten als dekking mede. Terwijl de Dajaks bezig zijn kleine boomstammen te kappen, die zij gebruiken om de prauw voort te boomen, als het water ondiep genoeg is, zien wij de stoomsloep door den snellen stroom op een boom vastraken, wij gaan er terstond heen en met vereende krachten wordt deze weer vrijgemaakt; de stoomsloep verdwijnt daarna om een bocht en wij gaan verder met de Dajaks in de prauw. Ook onze vaart duurt niet lang, er komt een bandjir ¹⁾ opzetten, waar wij niet tegen op kunnen roeien en wij moeten reeds om twaalf uur naar een kampplaats uitzien; het huis is gelegen op een hoogen oever, met aardig uitzicht over de rivier. Ter vergemakkelijking hebben de Dajaks trappen in een omgevallen boom gehakt, die van het kamp naar de rivier leidt; het huis is practisch als altijd, onze slaapplaatsen bevinden zich ditmaal op een kleine verhooging met een soort van hekwerk er omheen, waardoor het er veel van heeft, of wij op een praalbed liggen.

Tijdens het opslaan van het huis begint het hard te regenen, maar de bui bedaart, zoodra het huis gereed is; het is maar te hopen, dat het water morgen gevallen is, anders moeten wij hier nog een dag zitten niets doen. Van Nouhuys laat de omgeving van het kamp schoon kappen om 's avonds bij helder weer te kunnen observeeren, wat een ijdele hoop blijkt

---

1) Overstroming door water van de bovenlanden.

te zijn. 's Avonds hebben wij diner met een door mij geschoten kroonduif, de beide borsten worden als biefstuk gebraden; in de maag van een kroonduif kan men meestal een vrij grooten steen vinden, die door de Dajaks steeds met groote zorg werd bewaard, ook de kroon op zijn kop was een veel begeerd voorwerp.

8 *September*. Het water is gelukkig gevallen, wij zijn voor zevenen reeds op weg, wat zeer vroeg is, als men in aanmerking neemt, wat er voor dien tijd al gebeuren moet; meestal staat er één om 4 uur op, om de katjang hidjau te koken en om warm water voor de koffie te maken. Ik kan niet anders zeggen, dan dat het koffiedrinken 's morgens in een kamp in het oerbosch en het rooken van een pijp 's avonds na afloop der werkzaamheden tot de aangenaamste oogenblikken van eene expeditie behooren.

De aard van de rivier begint langzamerhand te veranderen, de modder op de droog staande banken heeft plaats gemaakt voor fijn grint en dit gaat gaandeweg over in steeds grooter wordende rolstenen, de diepte wordt geringer, ook de vegetatie langs de oevers is veranderd.

Nu en dan komen er kleine versnellingen, waar de Dajaks weinig notitie van nemen; wat een verschil met 1907! toen moest bij elke versnelling de meest mogelijke omzichtigheid in acht genomen worden. Aan den oever zien wij een met rotan vastgebonden Papoeasche prauw, het eenige teeken van menschen, dat wij sinds het passeeren van de leegstaande huizen hebben gezien. Het is een waar genot, om in een prauw zittende met vertrouwde Dajaksche roeiers, het onbekende binnenland in te gaan, telkens verlangende een bocht om te varen, in de hoop iets heel belangrijks te zullen zien, wat gewoonlijk niet het geval is, maar op deze wijze wordt de animo gaande gehouden. Bij de stroomver-

snellingen behoeven wij niet zooals vroeger uit de prauwen om mede te helpen, thans geschiedt alles onder uitstekende aanvoering van Mering Loewang, die het meeste overwicht over de andere Dajaks schijnt te hebben; de drie hoofden zijn achtergelaten bij het schip om toezicht te houden op het prauwen maken. Tegen 12 uur wordt er rust gehouden om te eten, wij nemen dan meestal een stuk roggebrood uit blik

of een scheepsbescuit met jam; de Dajaks maken de rijst van 's morgens op. Er wordt gewoonlijk een uur rust gehouden, wat de menschen waarlijk wel noodig hebben na zoo'n inspannenden arbeid, wij brengen den tijd door met het zoeken naar fossielen op de uitgestrekte grintbanken of het verzamelen van zoölogica; meestal is een Dajak bezig met visschen met zijn werpnet. Na de rust komen wij bij een flinke stroomversnelling, wij zien den toestand al zwaar in, maar de moeilijkheid wordt krachtig en tactvol door de Dajaks overwonnen, alsof er een beetje meer stroom stond dan anders. De riams (versnellingen) in Borneo moeten dan ook veel geweldiger en moeilijker zijn dan op Nieuw-Guinea.

Om twee uur komen wij bij eene groote verbreding van de bedding, wat zoo eigen is aan de rivieren op Nieuw-Guinea; in het midden bevindt zich een dicht begroeid eiland, wij besluiten ons bivak op te slaan, omdat de Dajaks een vermoeienden dag achter den rug hebben.

De prauw wordt aan den wal vastgemaakt en spoedig daarop weerklinken in het anders zoo stille oerbosch de bijlslagen van de Dajaks en zuchtend en steunend vallen de palmen om, waarvan de bladeren moeten dienen als dakbedekking en onderlaag voor de bedden.

Op den tegenoverliggenden oever staan twee vervallen hutjes, die heden wel niet bewoond zullen worden, het zijn zeker tijdelijke hutjes van doortrekkende Papoea's. Toch heeft dit in zooverre indruk op de Dajaks gemaakt, dat zij 's avonds na het eten, om een groot vuur gezeten, druk bezig zijn hunne giftpijltjes in orde te maken; men kan begrijpen, dat wij met interesse naar deze bezigheid zaten te kijken en dat wij toen menig verhaal hoorden van den strijd in Borneo met de hen vijandige Poenans, die zoo uitstekend met het blaasroer kunnen schieten.

De giftstof is van plantaardigen oorsprong en bevat een groote hoeveelheid strichnine en ziet er uit als een stuk harde, zwarte hars, deze wordt met stoom zacht en eenigszins vloeibaar gemaakt, tusschen twee pijltjes gedraaid, gekneet en ten slotte aan de pijltjes bevestigd; deze pijltjes hebben aan de schacht een bepaald teeken, waardoor zij steeds te herkennen zijn.

Mering Loewang is een aardige verteller, daarbij een kunstig werkman, getuige de bamboekoker, dien hij zoo smaakvol voor mij bewerkte; eigenaardig, dat hij steeds in flagranten strijd met sommige medeklinkers leeft en enkele woorden maar niet kan leeren, „Alkmaar”, ons kamp, heet steeds „Knamaar” bij

hem, „papan”¹⁾ wordt „pampan”, „di bawah”²⁾ „di baba” enz. Zijn grootste illuzie is, om later van zijn verdiend geld een even groote en hooge kelamboe (muskietennet) als de onze te koopen. Vertellende van zijne kinderen, vroeg ik hem, hoe oud zij waren; ik kreeg toen ten antwoord, dat de jongste al twee kalebassen met water kon dragen.

9 September. De nacht is zonder bijzondere gebeurtenissen voorbijgegaan, wij hebben laat met de Dajaks zitten praten om een kampvuur, dat wij op een groote rolsteenbank in de rivier hadden gemaakt; als zitplaatsen gebruikten wij groote platte steenen, die even aangenaam zaten als de zachtste fauteuil. In den eersten tijd kan men niet gemakkelijk in slaap komen, omdat men ligt te luisteren naar de geheimzinnige boschgeluiden van vogels, krekels en andere diersoorten, die men niet kent. Natuurlijk dwalen de gedachten dan af naar het doel van de expeditie en zit ik bij mij zelf alle kansen van slagen te berekenen, totdat ik plotseling in mijne overpeinzingen door v. Nouhuys word gestoord, die aan hetzelfde ligt te denken en mij vraagt: „heb je er wel aan gedacht, hoe wij zus of zoo zullen doen, als wij in het gebergte zijn?”

Wat kan zoo'n oerbosch plotseling met ware en duidelijke vormen en kleuren in iemands verbeelding opdoemen, als men in een dierentuin den schellen roep van een paradijsvogel hoort en wat verlangt men dan terug naar die grootsche natuur.

Reeds bij het aanbreken van den dag zitten wij te genieten van de koffie, want niemand is in de tropen een langslaper, de heerlijke morgenuren zijn zoo opwekkend, dat men ze niet gaarne zou willen missen.

Voor zevenen zijn wij dan ook al op weg, er staat

---

1) Plank.   2) Beneden.

weinig water, zoodat de prauwen over een groot gedeelte gesleept moeten worden, wij volgen wadende door de rivier, steeds met volle aandacht fossielen zoekende. Wij passeeren iets later een vrij groot, onbewoond huis, en verderop een vervallen hut; om half acht zien wij voor ons door den mist heuvelland opdoemen, maar er is weinig zicht. Om kwart voor elf moeten wij halt houden, daar de rivier niet meer bevaarbaar is, niet, dat er te veel stroom staat, maar de rivier is te ondiep. Er wordt met veel zorg een kamp opgeslagen, daar wij het plan hebben om hier een paar dagen te blijven. Tegen den middag is 't gebergte zichtbaar in de richting N. 10° O., het duurt maar zeer kort, en het gebergte is door de bewolking slechts bij gedeelten te zien, toch kunnen wij hieruit het Hellwig Geb. herkennen. Van Nouhuys staat met zijn teodeliet op bloote voeten midden in de rivier te observeeren, voorwaar geen gemakkelijke houding, maar dit geschiedt dikwijls onder dergelijke omstandigheden. 's Middags begint het hard te regenen, waardoor wij gedwongen worden in de hut te blijven; uit voorzorg is deze hoog op palen gebouwd, omdat wij bang zijn voor bandjir; takjes en bladeren, die hier en daar aan de takken hangen, bewijzen, dat het water hier zoo hoog kan zijn.

Tegen den avond klaart het weer op, een der Dajaks komt thuis met een kroonduif, die hij met zijn blaasroer geschoten heeft, het vergif schijnt geen kwaad te doen aan de eetbaarheid van den vogel, de wond wordt eenvoudig een beetje uitgesneden en verder geen notitie van het feit genomen.

10 September. Het water in de rivier begint langzamerhand te stijgen en te bandjiren; volgens berekening van v. Nouhuys zijn wij op 4° 42' Z. B. en 138° 39' O. L. Deze plaatsbepaling in aanmerking genomen, zijnde nog ten Z. van het vroegere

kamp Alkmaar ($4^{\circ} 40' 10''$ Z. B. en $138^{\circ} 43' 30''$ O. L.) en het feit, dat de rivier niet zoo gunstig is als de Lorentz-R. doet ons besluiten, om van een verder doordringen af te zien en evenals in 1907 de Lorentz-R. te kiezen als onzen toegangsweg naar het gebergte en de „Arend” ten anker te brengen bij Bivak Eiland.

Onder een hevigen slagregen gaat van Nouhuys er op uit om geologische waarnemingen te doen, hij heeft eenige plaatsen gevonden, waar het gesteente aanstaand is. Teruggekomen, hebben wij niets anders te doen, dan te kijken naar de rivier, die onrustbarend begint te stijgen en met donderend geweld langs onze hut stroomt; er worden allerlei merken op den oever uitgekozen om te zien, hoe de stand van het water is, dat steeds stijgende is. Gelukkig bevinden wij ons in het heuvelterrein en kunnen ons in den uitersten nood op een heuvel terugtrekken, maar dat is in de gegeven omstandigheden niet erg aantrekkelijk. De stand van het water begint echter zoo dreigend te worden, dat wij beginnen met alle goederen vast in de draagmanden te pakken om spoediger weg te kunnen, de Maleische soldaten zien alles aan met een kalm gezicht, waarop duidelijk te lezen staat: er zal wel voor ons gezorgd worden. Eindelijk houdt het op met regenen en begint ook de rivier langzaam te vallen, ik ga er dadelijk met het geweer op uit, het stil zitten in een hut is op den duur wat al te vervelend; om ons heen liggen een reeks heuvels, uit gele klei en verweerd zandsteen bestaande, alles is door den regen zoo mogelijk nog vochtiger dan onder gewone omstandigheden, wij zien weinig vogels noch andere dieren. Door het bosch loopt een oud Papoeapad, dat flauw herkenbaar is aan de afgebroken takken en boompjes; voor mij uit gaat een Dajak om het pad te kappen, maar hij is mij wel wat al te klein en sluipt veel beter dan ik tusschen de lianen en struiken door; dank zij zijn scherpen

blik schiet ik een mooie *cuscus maculatus*, die de algemeene bewondering wekt en reeds door hen in gedachten in allerlei souvenirs is verdeeld, aan welke plannen ik een einde maak door de huid van dit exemplaar voor de zoölogische collectie te bestemmen; het vleesch wordt later door hen gebruikt, wij hebben er ook een stuk van geproefd, maar de sterke muscuslucht van het dier, waarnaar het vleesch echter niet smaakte, maakte, dat ik het met tegenzin at. Hadden wij later op het Oranje Gebergte eens zoo'n dier geschoten, dan hadden wij er wel anders over gedacht.

Teruggekomen in het kamp, is het water heel wat gevallen sinds mijn vertrek; van Nouhuys heeft van de gunstige gelegenheid gebruik gemaakt om met een geïmproviseerd tuig te gaan visschen en heeft een groote siluride ¹⁾ gevangen, die den poot van de kroonduif van gisteren in zijn maag heeft; de vangst werkt aanstekelijk op de Dajaks, met het gevolg, dat wij 's avonds allen een uitstekend vischmaal hebben. Mering Loewang is een beetje bovenstrooms gaan offeren en heeft op een paaltje een daarvoor medegebrachte eierschaal geplaatst.

De stemming is geheel anders dan 's morgens, toen wij maar niets deden, dan naar het water kijken, dat langs ons heen stroomde; wij weten nu ook zeker, dat deze rivier niet geschikt is voor ons doel en wij behoeven ons later niet te verwijten, dat wij wellicht een beteren en gemakkelijkeren toegangsweg hadden kunnen gebruiken.

11 September. Vannacht geen regen, de rivier is bijna weer normaal, wij hadden eigenlijk wel wat meer stroom willen hebben om nog sneller naar beneden te komen; men kan zich niet goed voorstellen, welk een aangename emotie het is, om in een prauw met roeiers, waarop men goed vertrouwen kan,

---

1) Een soort meerval.

een stroomversnelling af te gaan, terwijl men steenen op ongelooftelijk korten afstand passeert en boomen op den oever langs zich heen ziet vliegen. Slechts één man voor in de boot zittende, met een stok in zijn hand om stuur te houden, regelt met een kalmte, alsof het 't gewoonste werk van de wereld was, deze snelle afvaart.

Wij vertrekken om 6 uur 50 en zijn reeds om 8 uur 10 bij ons oude bivak op het eilandje, waar steenmonsters worden afgehaald, die van Nouhuys daar voor den terugweg had achtergelaten; er is aan niets te zien, dat er in onze afwezigheid Papoea's zijn geweest, de ledige blikken, die voor hen van zooveel waarde zijn, liggen nog op den grond, gewoonlijk zetten wij er een op een stok om de plaats duidelijk aan te geven.

Beneden dit eiland is het water veel kalmer, wat een dergelijken invloed op de roeiers heeft, want op een gelijkmatigen stroom werken zij langzaam en zoo mogelijk niet en moeten dikwijls tot roeien aangezet worden; geheel anders, wanneer er boomstammen in de rivier liggen of een passage door den sterken stroom een beetje moeilijk is, dan werkt alles weer als één man.

Ook de prauwen, die wij op den heenweg gezien hebben, zijn nog aanwezig; om onze goede gezindheid te toonen, binden wij aan een van de in den grond gestoken pagaaien een mes; wat zou het gemakkelijk zijn, om hen ongemerkt waar te nemen, wanneer zij dit vinden. Het is zeer waarschijnlijk, dat zij volkomen van ons doen en laten op de hoogte zijn en dit heelemaal geen verrassing voor hen is; op de zandbanken langs de rivier zien wij hier en daar voetstappen, vermoedelijk van menschen, die naar schildpadeieren hebben gezocht, een bezigheid, die wij zelf ook kennen, maar hierover later. Wij zien bij het naar beneden varen een paradijsvogel vliegen,

maar hoe mooi deze vogel al pronkende ook mag zijn, wanneer hij vliegt is er van de sierveeren bijna niets te zien en lijkt hij meer op een roofvogel, die iets in zijn pooten heeft.

Om 12.20 zijn wij bij ons eerste kamp boven de stoomsloop, wij gaan even aan wal om te zien of alles nog in denzelfden toestand is als sinds ons vertrek, slechts een paar jaarvogels en een talegallus vliegen bij onze nadering weg.

Om 2 uur zijn wij bij de stoomsloop, ook daar heeft men last gehad van bandjir, deze is door den stroom losgeraakt, maar alles is gelukkig goed afgelopen, ook van Papoea's heeft men niets gemerkt.

's Avonds vinden de Dajaks het gunstig om te gaan visschen, waarom is niet te begrijpen, maar het is waar, want 's nachts word ik gewekt om den gevangen voorraad te inspecteeren, om te zien, of er wellicht iets bij is voor de zoölogische collectie, met eetbare voorwerpen moet men er altijd vlug bij zijn.

12 September. Vannacht geen regen, de nevels zijn opgetrokken en het is heerlijk warm. Om zeven uur wordt de terugtocht met de stoomsloop ondernomen, wij vinden het beiden veel aangenamer in de prauw, al hebben wij nu een zonnetent boven ons hoofd en een beter zitplaats, maar in een prauw is het veel vroolijker, men geniet van het vrije uitzicht en is steeds bezig met hetgeen er in de prauw of op den wal gebeurt. Mag het in zoo'n prauw door de zon een beetje warm zijn, deze warmte is toch te prefereren boven die van een ketel in de stoomsloop. Het eerste gedeelte van de vaart is voor van Nouhuys nogal zorgelijk door de vele boomstammen in de rivier; de huizencomplexen worden zonder stoornis gepasseerd, even wordt aangelegd om een aantal varkensschedels mede te nemen in ruil voor een paar messen. Dicht bij de samenvloeiing van de v. d. Sande en Lorentz-R. ontmoeten wij een tweetal prauwen, één met

twee en één met vijf man, die ons beduiden, dat wij door naar het schip moeten gaan; ik moet zeggen, dat zij dit op een vorstelijke manier doen en op een wijze, die geen tegenspraak duldt. De kampong bij de splitsing is nu gedeeltelijk bewoond, ook daar worden wij afgewezen.

Om 2 uur 15 zijn wij aan boord van de „Valk” om de stoomsloep af te geven en een oogenblik later op de „Arend”, hoogst voldaan over onzen verkenningstocht, te meer, daar wij een vast vertrouwen in de Dajaks hebben gekregen en vol moed zijn voor de toekomst. Maar wij worden nog meer in ons vertrouwen gesterkt, als het blijkt, dat de achtergebleven Dajaks niet minder dan 10 prauwen in onze afwezigheid gereed hebben gemaakt, terwijl er twee bijna voltooid in het bosch liggen. Ik voel mij trotsch, als ik 's avonds deze vloot het schip zie naderen en kan niet tevredener zijn dan een admiraal, die zijne Dreadnought's inspecteert.

Tigang gevoelt zich niet minder trotsch en vertelt mij steeds, dat het zijn menschen zijn, die dat werk verricht hebben.

De Dajaks hebben het hard te verantwoorden gehad, zij hebben in een drassig terrein onder voortdurenden regen moeten arbeiden, maar daarom hebben zij niet minder hard gewerkt.

Over de hoeveelheid rijst is een klein verschil gerezen, maar na eene langdurige conferentie met de hoofden is dit spoedig opgelost.

De Papoea's hebben zich steeds van elke vijandelijke daad onthouden, hebben met belangstelling het werk der Dajaks gadeslagen, terwijl v. Römer een flinke ethnografische collectie heeft aangelegd. Het beloofde varken hebben zij natuurlijk niet gebracht; aanvankelijk wilden zij slechts ruilen tegen bijlen, andere artikelen hadden zij zeker genoeg, flesschen is anders

KAMP IN HET BOSCH BIJ HET PRAUWEN MAKEN.

een artij
scherven

Wij
met het
ginnen.

13 S
trek, zel
tijdens o
orde te
laatste p
dat zij n

Het
daarvoor
vezel mo
omgehak
den boor
geschied
met rot
vestigd.

zijn en va
ontdaan,
klein hu
rusten en
van den
den boor
worden
gelijke
en verde
men op
gelijkmat
boorden
om de

een artikel, dat nogal bij hen in trek is, ik denk, dat zij de scherven als mes gebruiken.

Wij besluiten den volgenden dag bij gunstigen waterstand met het opsleepen van de „Arend” naar Bivakeiland te beginnen.

13 *September*. Iedereen is druk in de weer met het vertrek, zelf ben ik bezig de zoölogische collectie aan boord en tijdens onzen tocht op de van der Sande R. verzameld, in orde te brengen. De Dajaks gaan vroeg van boord om de laatste prauwen in het bosch af te maken of althans zoover, dat zij naar Bivakeiland kunnen gesleept worden.

Het prauwen maken gaat als volgt in zijn werk: nadat een daarvoor geschikte boom is uitgekozen, die eene lange, taaie vezel moet hebben, wordt deze eenige meters boven den grond omgehakt, tot welk doel vooraf een soort van stellage om den boom wordt gemaakt. Zooals ik reeds vroeger vermeldde, geschiedt het geheele werk met dissels in drieërlei vorm, die met rotan aan een uit hout gemaakt handvat worden bevestigd. Als de boom gevallen is en alles in het rond door zijnen val heeft vernield en gebroken, wordt hij van de takken ontdaan, de omgeving voor het werk schoon gekapt en een klein hutje gemaakt om eten te kunnen koken, uit te rusten en te rooken. Daarna wordt het bovenliggende gedeelte van den bast ontdaan en begonnen met het uithollen van den boom; wanneer dit gereed is, wordt hij omgekeerd en worden er van den onderkant kleine houten pinnen van gelijke grootte ingeslagen en de boom weder omgedraaid en verder uitgehold. Deze bewerking geschiedt zoolang, totdat men op de houten pinnen stuit, waardoor op deze wijze eene gelijkmatige diepte wordt verkregen. Aan de binnenzijde der boorden blijven kleine stukken staan, die later gebruikt worden om de zitbanken op te bevestigen. Is de prauw voldoende

uitgehoid, dan wordt deze weder omgekeerd, van de onderzijde bijgewerkt en gelijkgemaakt. Daarna komt de prauw omge-

PLANKEN VOOR DE BOORDEN DISSELEN.

keerd op een zacht smeulend vuur te liggen om te drogen, om haar gaandeweg uit te buigen; dit is een zeer zorgzaam

HET PLAATSEN VAN DE BOORDEN OP EEN PRAUW.

werk, daar er bij het al te snelle uitbuigen scheuren in de prauw komen. Het gebeurt ook wel, dat bij het vellen van den boom er over de geheele lengte een scheur ontstaat,

PRAUWEN MAKEN IN HET OERBOSCH.

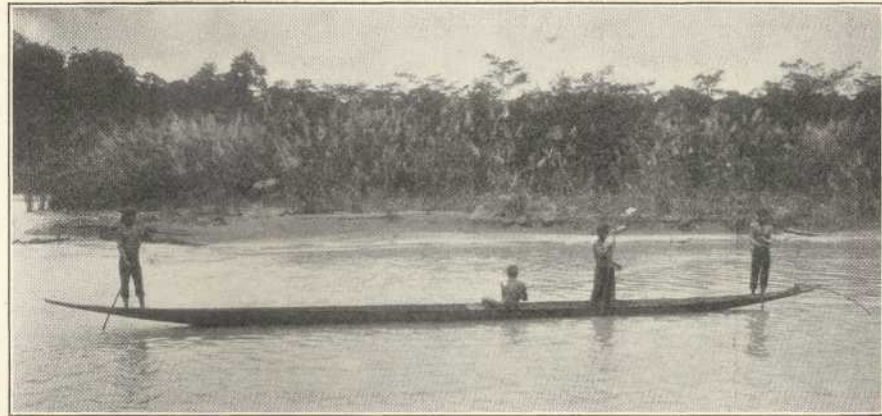
waardoor
uitgezien
dan wor
boorden
terugbuig
of ze g

zijn, die
gemaakt
geschied
boorden
smolten
soms
wordt v

De p
ongeveer
K.G. v
passagie
Borneo
So roeie
dat zijn

waardoor deze onbruikbaar is en er naar een anderen boom uitgezien moet worden. Is de prauw voldoende uitgebogen, dan worden op de uitgespaarde stukken hout onder de boorden zitplankjes gespijkerd, de prauw kan dan niet meer terugbuigen. Zij wordt nu te water gelaten om te zien, of ze goed in evenwicht ligt en of er barsten en gaten in

HET TE WATER LATEN VAN EEN HALF AFGEWERKTE PRAUW.

zijn, die met gesmolten hars en geplozen touw worden dichtgemaakt. Vervolgens worden er met spijkers — in Borneo geschiedt dit door gebrek aan spijkers met rotan — breede boorden op gezet en de tusschenliggende openingen met gesmolten hars gevuld, waarmede de prauw dan gereed is en somtijds nog met verf of snijwerk bijv. aan den voorsteven, wordt voorzien.

De prauwen, die de Dajaks voor ons vervaardigden, waren ongeveer 10 M. lang en konden een gewicht van 5 tot 800 K.G. vervoeren, ongerekend het gewicht van hen, die als passagier of als roeier daarin zaten. Bij mijn bezoek aan Borneo zag ik veel grootere prauwen o. a. een, die ongeveer 80 roeiers kon bevatten en bestemd was voor een hoofd, dat zijne bruid moest gaan afhalen. Bij de feesten ter eere

van de geboorte van Prinses Juliana deed deze prauw mede in een grooten feestelijken boottocht, helaas was ik toen niet in Borneo om dit te kunnen bijwonen. In kalm water worden de prauwen geroeid, in onstuimig water worden zij geboomd, dit gebeurt staande, alleen de man, die de boot achterin stuurt, is gezeten.

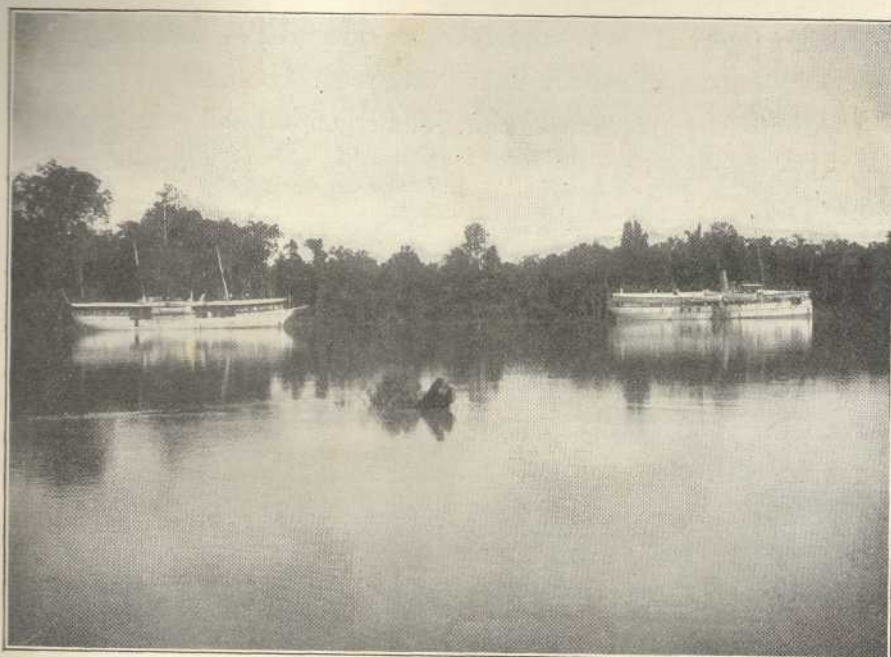
Toen de „Valk” zijn gillende stoomfluit liet hooren, een geluid, waar wij later zoo dikwijls naar verlangd hebben tegen den tijd, dat wij onze mail verwachtten, kwamen de Dajaks van alle kanten met hunne prauwen opzetten en toen zij in een lange rij achter de stoomsloop bevestigd waren, haalden de „Valk” en de „Arend” hun anker op en gingen wij ons doel nader tegemoet. Wij hebben nog een moeilijke reis te maken, wij moeten nog langs den van de expeditie 1907 beruchten „Bolderhoek”, maar alles gaat ditmaal zoo prachtig in zijn werk, dat een ieder er zich over verwondert, als wij reeds bij Bivakeiland zijn. Een woord van hulde mag hier niet ontbreken voor de voortreffelijke en kundige samenwerking van de beide gezaghebbers der Gouvernements Marine van Herwerden en van Nouhuys.

Om 4 uur ligt de „Arend” reeds voor anker, ongeveer op dezelfde plaats, waar in 1907 de „Zwaluw” lag. Het Bivakeiland is bijna niet meer te herkennen; waar vroeger de barakken der soldaten en dwangarbeiders hebben gestaan, is nu een dicht dooreengegroeide struikenmassa, terwijl het riet aan de oevers welig is opgeschoten. Van den tuin, dien wij op den oever tegenover het schip hebben gehad, is niets meer te zien en is op weg binnenkort weer een ondoordringbaar oerwoud te worden; van de klapperboomen, die wij er geplant hebben, als ook op Bivakeiland, hebben slechts een tweetal het tegen de krachtige natuurboomen kunnen uithouden.

De soldaten en dwangarbeiders vertrekken terstond naar

het eiland en beginnen met het struikgewas om te slaan en eene plaats open te hakken, waar de barakken moeten komen.

De Dajaks zijn verheugd, dat zij eindelijk voor goed den vasten wal onder de voeten hebben en vragen, of zij op den

ZWALUW EN VALK BIJ BIVAKEILAND (1907).

overwal mogen kampeeren, wat wij om gezondheidsredenen niet toestaan, aan boord zijn veel minder muskieten en het is er niet zoo vochtig. Om hen bezig te houden, worden zij met Lt. Habbema naar het eiland gezonden om het eiland te helpen schoonmaken.

14 September. Iedereen heeft het druk, Lt. Habbema is met een groot aantal menschen op Bivakeiland, een ander gedeelte der Dajaks wordt gebruikt om atap (dakbedekking van palmladeren) te maken, dat wij noodig hebben voor ons kamp aan den voet van het gebergte, dat evenals de

vorige maal weer Alkmaar zal heeten en voor de diverse tusschenkampen.

Er wordt besloten, dat v. Nouhuys en Habbema vooruit zullen gaan om Alkmaar en tusschenliggende kampen in te richten, terwijl ik voor de geregelde opvoer der levensmiddelen, geschat op ongeveer 15 000 K.G., zal zorgen en met het laatste transport naar boven zal komen.

De helft van het dekkingsdetachement en der dwangarbeiders gaat met de „Valk” mede en zal voorloopig als reserve op Merauke gestationneerd worden om eventueele zieken te kunnen vervangen.

Het eerste transport zal 17 September van de „Arend” vertrekken, de eerste maal kunnen er niet veel levensmiddelen vervoerd worden, daar de ruimte in de prauwen grootendeels wordt ingenomen door kampbenoedigheden, verzamel materiaal en te vervoeren personen.

's Middags is het groote drukte aan boord, dan komen alle Dajaks thuis van hunne werkzaamheden en brengen tal van zoölogische voorwerpen mede, die tegen vooraf vastgestelde premiën door mij in ontvangst worden genomen, op deze wijze krijgt men een groote collectie. Ik heb eenige Maleiers en Soendaneezen als jagers aangesteld, die 's middags de geschoten vogels moeten villen; de Dajaks bleken voor dit werk ongeschikt te zijn.

Het is een vroolijk gezicht, als wij 's avonds de kamplampen op Bivakeiland zien branden, de Dajaks komen mij hunne ondervinding vertellen en zijn er over uit, hoe vruchtbaar de grond is en zouden gaarne hier hunne tuinen maken, indien zij niet zoover van huis waren. Tot hun groote vreugde hebben zij sirihbladeren in het bosch gevonden, een van de ingrediënten voor het sirih kauwen, dat tijdens de reis was verbruikt.

15 September. De dag begint zeer emotievol, want wij

de diverse

na vooruit
open in te
er levens-
zorgen en

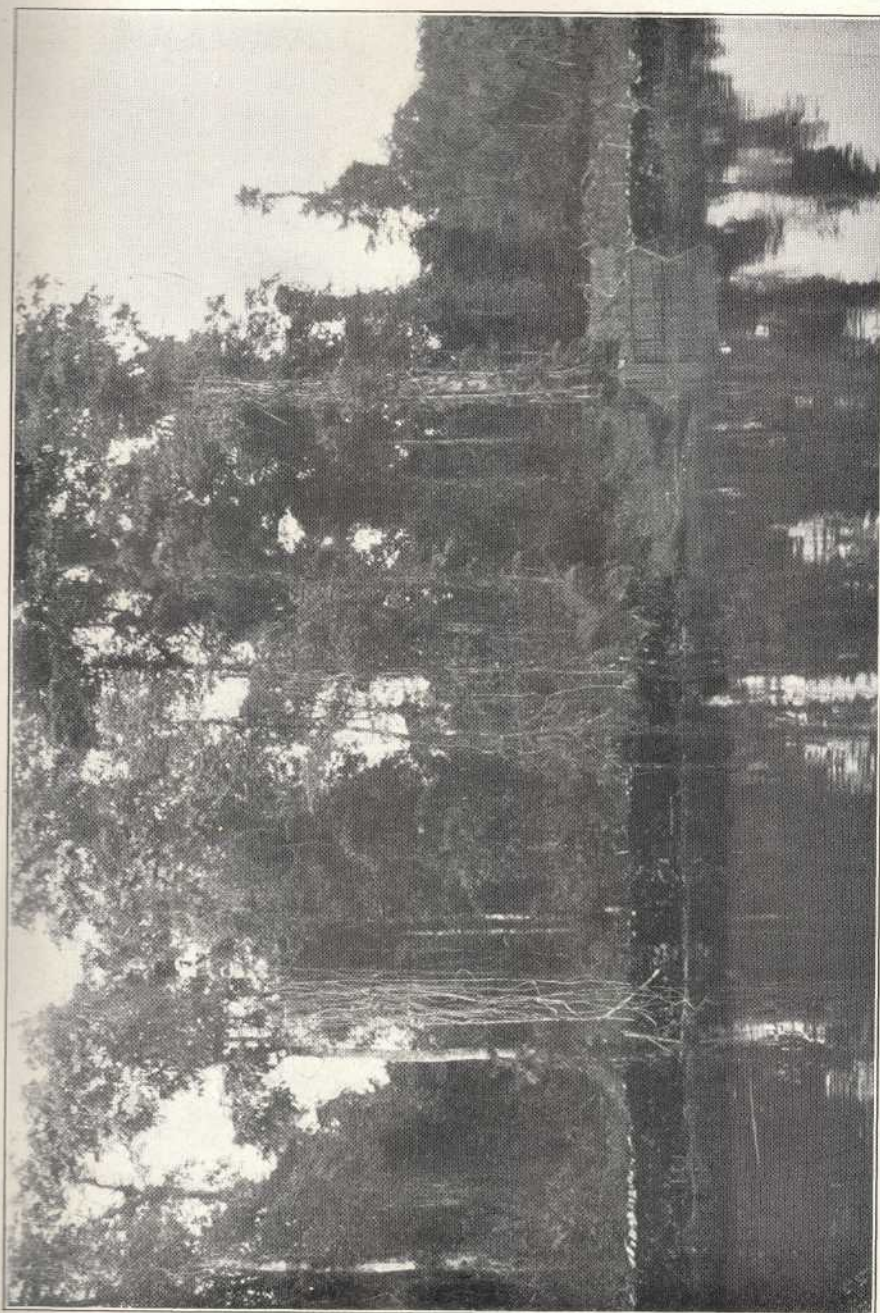
er dwang-
loopig als
eventueele

e „Arend”
smiddelen
rootendeels
zamelmate-

an komen
rengen tal
oraf vast-
nomen, op
ieb eenige
s middags
eken voor

mplampen
inne onder-
de grond
en zij niet
hebben zij
grediënten
ruikt.

want wij

OERBOSCH TEGENOVER HET BIVAKSCHIP.

krijgen bericht, dat de Wilhelminatop zichtbaar is vanaf Waarnemingseiland, een eilandje dicht bij Bivakeiland, dat zijn naam ontving door het feit, dat alle waarnemingen er door v. Nouhuys verricht werden. Alle beschikbare vaartuigen worden terstond in beslag genomen en een ieder haast zich naar Waarnemingseiland te gaan. Alhoewel het zien van dien sneeuwtop lang niet zoo overweldigend was, als toen wij de eeuwige sneeuw voor de eerste maal in 1907 zagen, is de ontroering bij allen toch zeer groot; men wordt plotseling in duidelijken vorm herinnerd aan den grooten plicht, die op ons rust en men beseft in zijn vollen omvang het gewicht van onze onderneming. Evenals gewoonlijk duurt dit schouwspel zeer kort en na een kwartier is alles weer door wolken aan het oog onttrokken, natuurlijk neemt men de gelegenheid te baat om er een schets van te maken; de witte sneeuwvelden hadden een grotere uitgestrektheid dan in 1907, wat ons nog sterkt in onze meening, dat het niets anders dan sneeuw kan zijn. De top werd waargenomen in een richting N. 30° W.

Het zien van den top geeft ons allen moed en wij gaan hard aan het werk om zoo spoedig mogelijk met den eigenlijken tocht te kunnen beginnen.

Het traject Bivakschip Arend—Alkmaar hopen wij zoo snel mogelijk te doen om het langdurig verblijf in het lage, ongezonde terrein zoo kort mogelijk te doen zijn, daar dit als een der oorzaken van het voorkomen van de talloze ziektegevallen in 1907 te beschouwen is.

's Avonds komt er bericht van de „Valk”, dat het Sneeuwgebergte weer zichtbaar is, wij gaan er terstond op uit, maar het blijkt een loos alarm te zijn; wij krijgen niets dan het Nevel Gebergte te zien, wat toch een bijzonderheid is, want dit gebergte, aan zijn naam getrouw, is slechts zeer zelden zichtbaar.

16 *September*. Van morgen heb ik met v. Nouhuys alle prauwen geïnspecteerd, de meeste moeten nog eens duchtig nagezien worden, alvorens zij geschikt zijn voor het transport, zij zijn voor het meerendeel van inferieur hout gemaakt, daar er geen beter aanwezig was. Zij worden naar Waarnemings-eiland gebracht en daar door de Dajaks onder handen genomen.

Men kan aan boord goed zien, dat er een groote tocht ondernomen wordt, overal staan voorraden en benooidigheden, die medegenomen moeten worden, iedereen is bezig met uit te zetten, wat voor zijn afdeeling noodig is. Evenals de vorige malen neem ik het beheer over de levensmiddelen op mij; gelukkig hebben wij meer ruimte gekregen, doordat het koken voor de Dajaks niet meer aan boord, maar op den wal geschiedt, terwijl de kombuis slechts voor ons eten en het bereiden der katjang hidjau in den morgen gebruikt wordt. 's Morgens vroeg word ik gewaarschuwd, wanneer deze gaar is, waarna onder mijn toezicht de Javaansche suiker er aan toegevoegd wordt; verstrekt men deze tevoren, dan wordt de suiker voor andere doeleinden gebruikt en willen zij de katjang hidjau niet meer eten. Het uitrekenen en klaarzetten der levensmiddelen neemt den geheelen dag in beslag en ik ben blij, als ik er 's avonds mede gereed ben, maar dan komt nog de groote oogst zoölogica binnen, die voor het meerendeel terstond verzorgd moet worden. Alhoewel men 's morgens vroeg tegen 6 uur reeds bij de hand en aan het werk is, kan men haast niet begrijpen, dat een dag zoo gauw om is.

De Dajaks hebben benedenstrooms een tijdelijke woning gemaakt, waar zij dakbedekking vervaardigen en druk bezig zijn met sago kloppen, die zij als eene aangename aanwinst bij hun voedsel beschouwen. Na het eten heerscht er kalmte en rust aan boord, indien deze tenminste niet verstoord

wordt door het dansen en zingen der Dajaks, begeleid door het spelen op de klēdi, een muziekinstrument vervaardigd van een aantal bamboestokjes, waarop geblazen wordt, het geluid doet eenigszins aan een doedelzak denken.

Den 17^{den} *September* is het vroeg reveille en wordt er terstond een aanvang gemaakt met het laden van de barkassen en de prauwen; door het groot aantal menschen, dat aanwezig is en die goed mede helpen, gaat alles spoedig in zijn werk, door ongewoonte vertrekken zij eerst om 8 uur 40; het eerste transport bestaat uit twee stoomsloepen met 9 prauwen op sleep, terwijl behalve van Nouhuys en Habbema, ook van Herwerden, die tot nu toe nimmer boven Bivakeiland was geweest, deze reis zal mede maken.

JONGE SAGOBOOMEN.

Met v. Römer achtergebleven, brengen wij den tijd door, met het in orde brengen der op te voeren goederen en het uitbreiden van onze respectievelijke collecties.

De volgende dagen verlopen vrij eentonig, slechts nu en dan afgewisseld door het arriveeren van de stoomsloepen van boven en het vertrekken op den daarop volgende dag; wij verlangen er beiden hard naar om ook mede te mogen gaan.

De verzamelde zoölogica worden verpakt en met de ver-

trekkende „Valk” naar Europa gezonden; het is beter materiaal zoo kort mogelijk in de tropen te bewaren.

Ik krijg bericht van v. Nouhuys, dat het eerste transport met bandjir te kampen heeft gehad en dat men den eersten dag slechts weinig is kunnen vorderen, den volgenden dag ging het gelukkig beter.

De plantenziekers hebben op den wal tegenover het schip een tuin aangelegd, waar versche groenten gekweekt zullen worden, ook zijn er weer een groot aantal klapperboomen geplant, die ik voor dat doel had medegebracht, ik vrees, dat zij hetzelfde lot als die van 1907 zullen ondergaan.

De Dajaks zijn bezig een soort van reservevoedsel te maken, dat zij „kertap” noemen en dat voor de groote tochten moet dienen; zij maken dit van bras ketan, de zoogenaamde kleefrijst; deze wordt in groote pannen geroosterd, vervolgens gestampt en in blikken bewaard.

Met de terugkeerende stoomsloepen komen gaandeweg berichten, hoe de werkzaamheden boven vorderen, op Regen Eiland, het verste punt, dat zonder al te groot gevaar door de stoomsloepen kan bereikt worden, wordt een groote bergplaats gebouwd, waarheen de goederen door de stoomsloepen met de barkassen op sleep vervoerd worden en vandaar gaandeweg in prauwen naar Alkmaar gebracht, met een klein tijdelijk kamp halverwege, waar overnacht wordt.

Wij zijn nu zoo goed aan alles gewend, dat de stoomsloep reeds tegen zes uur met een of twee beladen barkassen of prauwen kan vertrekken, op deze wijze kan tegen 3 uur Regen Eiland bereikt worden, wanneer men niet met al te hoog water te kampen heeft.

Langzamerhand is er ook een kleine menagerie gekomen, door de Dajaks in het bosch gevangen en van de Papoea's gekocht, bestaande uit een zestal jeugdige varkens, een kangoeroe

en eenige vogels, deze zullen mede met de „Valk” naar Europa gezonden worden.

Den 21sten *September* vertrekt von Römer naar boven, zoodat ik thans alleen met Raden Jaarman achterblijf, in afwachting van Lt. Habbema, met wien ik naar boven zal vertrekken. Den volgenden dag is het 's morgens vroeg nevelachtig, maar als de nevels zijn opgetrokken, geniet ik van het prachtige panorama van den Rumphiusketen, ik ga naar de „Valk” en boven in de ra gezeten, heb ik een prachtig uitzicht op den Wilhelminatop.

Mijn geduld wordt op deze wijze op een zware proef gesteld en ik verlang er hard naar om met een transport naar Alkmaar te vertrekken.

Den 22sten *September* komt de stoomsloep van de „Valk” terug met van Herwerden en Habbema, die berichten van boven brengen, alles schijnt vlug in zijn werk te gaan, men is druk bezig om Alkmaar in orde te brengen; uit alles is te merken, dat de Papoea's daar niet geweest zijn, want zij hebben niets van de goederen, door het exploratie-detachement achtergelaten, medegenomen¹⁾.

Wel heeft men tijdens het transport tweemaal Papoea's op den oever gezien, aanraking werd niet verkregen, daar zij in het bosch wegluchtten.

Van Herwerden vertrekt morgen met de „Valk”; als afscheidsgroet vertoont de Wilhelminatop zich des avonds in al zijne glorie, de sneeuw schitterend door de stralen van de ondergaande zon.

23 *September*. Des morgens vertrekt de „Valk” en daarmee is voorloopig onze gemeenschap met de buitenwereld afgesloten;

---

1) Zie Bulletin n°. 60 (2^e Bulletin der Zuid Nieuw-Guinca Expeditie 1909) der Maatschappij ter bevordering van het natuurkundig onderzoek der Nederlandsche Koloniën pag. 12.

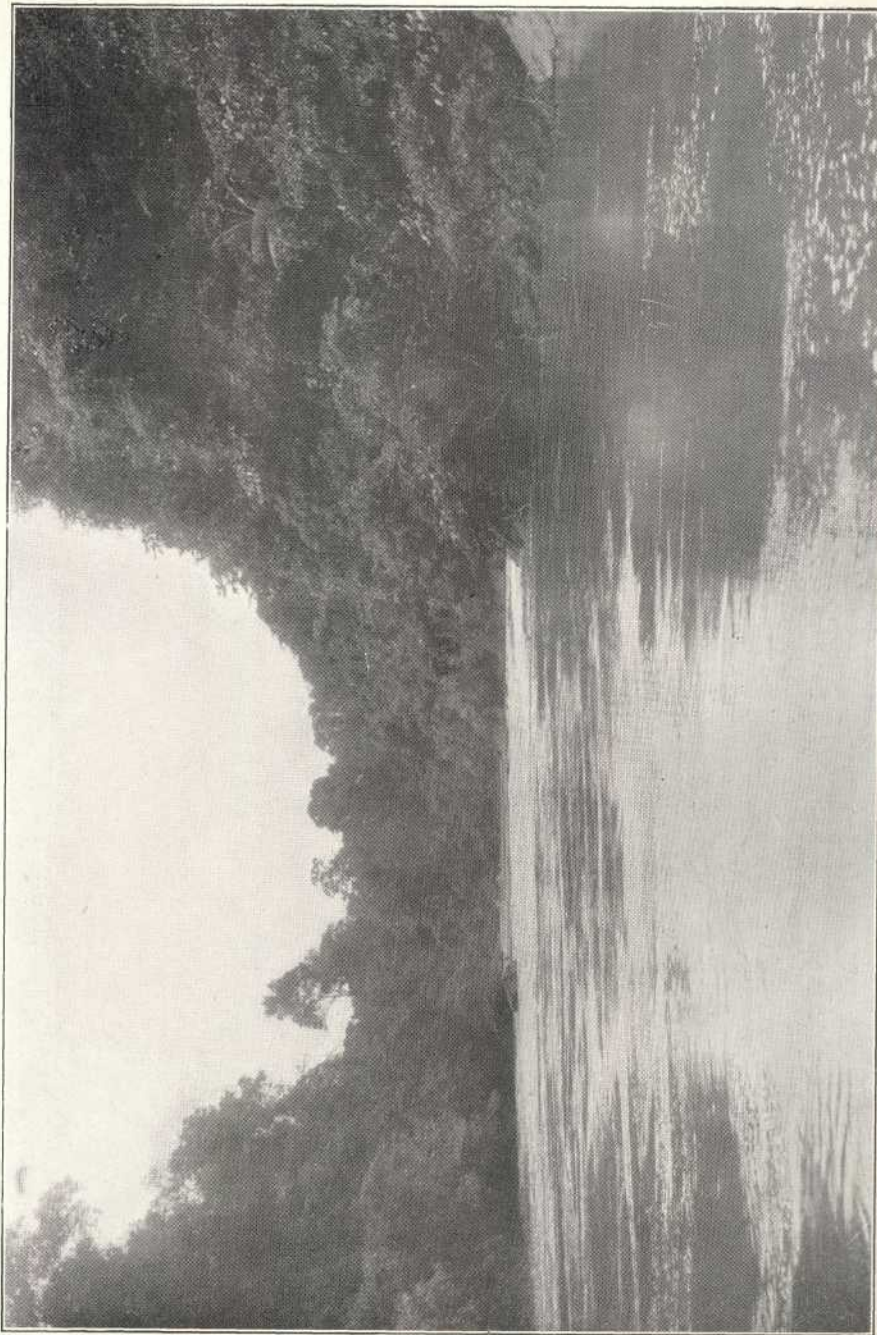
statisch en kalm verdwijnt het schip met zijn vriendelijken commandant om een bocht van de rivier, ons nog een laatst vaarwel met den stoomfluit toeroepende. Wanneer en onder welke omstandigheden zullen wij hem weer terug zien?

Langzamerhand nadert de tijd, dat ook wij voor goed naar boven zullen vertrekken, Raden Jaarman is de eenige van de expeditie, die op de „Arend” zal achterblijven, verder één Dajak, die nog onder behandeling is, één van de plantenzieken, die voor de planten moet zorgen, die van boven worden aangevoerd en zelf in de omgeving zal verzamelen, eenige soldaten onder den Europeeschen sergeant Schipper en de soldaat-ziekenoppasser van Idsinga.

De Dajaks, die nog op het schip zijn, houden zich druk bezig met het maken van dakbedekking voor de verschillende kampen.

De zoölogische collectie begint gaandeweg omvangrijk te worden, er gaan dagelijks jagers uit om vogels en zoogdieren te schieten, terwijl de Dajaks fuiken en vallen hebben uitgezet, die de noodige visch voor de collectie en voor het dagelijksch gebruik leveren. Over het algemeen is het verzamelde gelijk aan hetgeen in 1907 tijdens ons langdurig verblijf in deze lage streken werd verzameld, toch is het waardevol materiaal ter completeering van serieën en als ruilmateriaal met andere musea.

28 September. Eindelijk is de dag aangebroken, waarop wij kunnen vertrekken; de laatste dagen is het erg druk geweest met het klaarzetten van hetgeen wij moeten medenemen, ik geef mijn laatste instructies aan Jaarman, die ons met leedwezen ziet vertrekken, maar er is niets aan te doen; ik heb met hem afgesproken, dat, indien de gezondheidstoestand gunstig is, hij de eerstvolgende post op Alkmaar mag brengen en indien de omstandigheden er naar zijn, hij daar kan blijven. Er valt veel

DE REIGER RIVIER.

te lade
die tot
paar k
willen

Te
nemen
wij sle
zien w
een di
wachth
die op
kaart
zoodat
komen
heeft
waters
Weel's
oude
punt v

He
dan b
sperd
onder
Weel's
rivier
de situ
wij he
spoedig
ment r
alle p

1) E

te laden, vooral voorwerpen, die moeilijk te verpakken zijn en die tot het laatste transport zijn blijven staan, onder meer een paar kippen en eenen haan, die wij als huisdieren op Alkmaar willen houden.

Ten slotte is alles gereed en kunnen wij de reis ondernemen, het water is hoog en er staat nogal stroom, zoodat wij slechts langzaam vorderen; even boven de Dumas-Rivier¹⁾ zien wij op den rechteroever een verlaten kamp, dat aan een diepe inkapping in het bosch is gelegen, met een klein wachthuisje dicht bij de rivier. De tocht is vrij eentonig, zooals die op de van der Sande-Rivier, wij zijn in het bezit van een kaart van de rivier, door van Nouhuys in 1907 gemaakt, zoodat wij goed kunnen constateeren, hoe langzaam wij vooruit komen. Om 11.50 zijn wij bij de plek, waar van Nouhuys heeft moeten kampeeren met het eerste transport, omdat de waterstand zoo ongunstig was. Om 2 uur passeeren wij van Weel's kamp bij de samenvloeiing met de Reiger-Rivier¹⁾, ons oude kamp tijdens de expeditie 1907, wat toen het verste punt was bereikbaar met de stoomsloep.

Het grootste gedeelte van den weg is nu afgelegd, maar dan begint het moeilijke gedeelte, daar de rivier hier versperd is door boomstammen, meestal niet zichtbaar, omdat zij onder water zitten, vooral is dit het geval even boven van Weel's kamp bij de zogenaamde „Verlaten Bocht”, waar de rivier zich bij een doorbraak een korteren weg heeft gekozen, de situatie is moeilijk te passeeren. Tegen vier uur krijgen wij het kamp op Regen Eiland in zicht en denken, dat wij spoedig aan land zullen kunnen gaan, maar juist op dat moment raakt de stoomsloep vast op een boomstam en ondanks alle pogingen is zij voorloopig niet meer vlot te krijgen. De

---

1) Een linkerzijrivier van de Lorentz-Rivier.

jol, die wij op sleep hebben, wordt terstond los gekapt en het anker uitgeworpen, maar dit houdt niet, doordat het door de consternatie niet stevig genoeg aan de stoomsloep bevestigd is; om de verwarring nog te vergrooten, springen alle Dajaks onder groot gejuich te water, het lijkt wel een waterballet. Nadat wij een beetje orde hebben gesticht, nemen de Dajaks de jol met een van hunne prauwen op sleep en brengen deze jubelend naar Regen Eiland. Een oogenblik later komt de stoomsloep vrij en zijn wij spoedig daarna op het eiland aangeland.

De Zuidpunt van het eiland is geheel schoongekapt, het voorste gedeelte wordt ingenomen door een groote goederenloods op palen, met een langen steiger naar de rivier, met een daaraan bevestigde trap, waarlangs de goederen naar de bergplaats worden vervoerd. Daarachter ligt ons huis, eenvoudig gemaakt, de gebouwen voor de Dajaks, soldaten of „dado's”, zooals de Dajaks zeggen en dwangarbeiders, alles op palen met het oog op hoog water, hetgeen later bleek niet overbodig te zijn. Ik geniet, dat ik weer in een huis in het oerbosch slaap, dat zooveel aangenamer is, dan in een beperkte ruimte aan boord. Wij moeten hier blijven, totdat alle goederen naar Alkmaar vervoerd zijn en er staat nog heel wat in de bergplaats, maar het leven is hier zoo vol afwisseling, dat de tijd ons niet lang valt. Den volgenden morgen vertrekt de groote prauwenvloot met een gedeelte der goederen naar Alkmaar, vooral de groote kisten met eetwaren en warme kleederen nemen veel ruimte in beslag en zijn tot het laatst blijven staan; de berichten, die wij van Alkmaar krijgen, zijn steeds gunstig; ik ben zeer benieuwd te zien, hoe wij daar behuisd zullen zijn.

Na het vertrek der prauwen, gaan Habbema en ik jagen en visschen om wat afwisseling te krijgen in de eentonige blikken-

voeding; Habbema, getooid met een Dajaksch hoofddekse van gevlochten rotan, gaat elken dag trouw ter jacht en heeft dan ook veel bijgedragen tot de vogelcollectie, vooral op het Hellwig Gebergte. De Dajaks brengen vogels, sago en palmiet mede. 's Avonds regen en onweer, maar wij zitten prachtig droog in ons huis met een groote kamplamp, met een tiental Dajaks om ons heen, die van het prachtige licht gebruik maken om kleine bandjes te vlechten, die zij bij honderden maken om boven de kuit te dragen; later worden zij ten geschenke gegeven of verkocht en hebben in hun oog waarde, omdat zij van Nieuw-Guinea komen. Onder de hand vertellen zij ons verhalen uit Borneo; een der Kënja's, Ding Poei, draagt een grooten zilveren bril, dien hij te Bandjirmasin gekocht heeft, omdat hij een van de officieren van de Pakketvaart er een had zien dragen; of hij een bril noodig had, betwijfel ik, maar hij gebruikte hem dagelijks met den grootsten ernst.

Wordt ons eten gebracht, dan trekken zij zich beleefd terug, totdat wij gereed zijn en komen dan na afloop rooken en vertrekken voor goed, wanneer de lamp uitgebluscht wordt voor de nachtrust.

30 September. Het water is laag geworden, zoodat het raadzaam is, de stoomsloep voorloopig niet te laten vertrekken. De dagen, die wij beiden hier gezeten hebben, zullen voor mij steeds in aangename herinnering blijven; men gevoelt zich als op een groote pic nic, vrij en ongedwongen met het heerlijke gevoel niet lastig gevallen te kunnen worden met vervelende berichten. Voor de zoölogische collectie was het een waar dorado, elk oogenblik komen jagers en Dajaks weer met wat anders binnen, wat mij druk werk geeft en aangenaam stemt, die tijd is dan ook ongelooflijk snel omgegaan. Als kok hadden wij een Soendaneeschen dwangarbeider Djomhari,

die een prachtige rijsttafel wist te maken met uit het bosch verzamelde ingrediënten.

Den volgenden middag (*1 October*) komen tien prauwen terug met een zestigtal Dajaks, die den daarop volgenden dag weer zullen vertrekken; de berekening, die wij maken van de goederen, die nog vervoerd moeten worden en het aantal beschikbare prauwen, valt zoo mede, dat wij denken, dat alles wel in éénmaal zal kunnen gaan, eigenlijk vinden wij het jammer om te vertrekken, maar er wachten ons nog belangrijker tochten.

2 October. Het water is nog zoo laag, dat het te gevaarlijk is om de stoomsloep alleen naar beneden te laten gaan; Habbema en ik gaan daarom mede met een drietal prauwen om in geval van nood te kunnen bijstaan. Alles gaat goed tot van Weel's kamp, dan loopt de stoomsloep even op een zandbank, maar is met vereende krachten spoedig weer vlot gebracht en vervolgt dan alleen haren weg, terwijl wij even een bezoek brengen aan het vroegere v. Weel's kamp. Veel is er niet meer van te zien, alle afdaken zijn ingevallen en alles is met planten overgroeid, twee klapperboomen worden nog met moeite in het struikgewas gevonden; wij kappen de omgeving schoon om ze nog een kans te geven tot vollen wasdom te komen. De oevers zijn sinds 1907 erg afgekald.

Onderwijl is een der prauwen met Kënjä's naar een hooge zandbank tegenover de „Verlaten Bocht” gegaan, om naar schildpadeieren te zoeken; als wij er aankomen, hebben zij er al een honderdtal uit den grond gegraven. Dit is het sein voor allen om al gravende en kruipende naar eieren te zoeken, wij worden er rijk voor beloond; als het getal 2000 is bereikt, geef ik bevel op te houden, daar ik het voldoende vind. De eieren werden op een uitgestrektheid gevonden van

niet meer dan 100 M². en zijn vermoedelijk afkomstig van de *carettochelys insculpta*, in de nesten bevinden zich 10 tot 30 eieren, die geheel rond zijn met harden schaal en in vorm en grootte veel gelijken op een pingpongbal. Zij hebben een eenigszins zanderigen smaak en zijn zoo zwaar, dat men er niet meer dan 5 kan eten, voor bakken zijn zij niet geschikt; wij gebruikten ze gewoonlijk gekookt. De terugtocht naar Regen Eiland kenmerkte zich door geene bijzondere voorvallen, de eieren werden met gejuich ontvangen en vormden voor allen een aangename afwisseling in het eten, een groot gedeelte werd bewaard voor de menschen op Alkmaar. Onze kok wist er een soort van Indische zoetigheid van te maken, „dodol” genaamd, maar behalve de naam is het mij onmogelijk er nadere bijzonderheden van te vertellen.

3 October. Na het ontbijt heerscht er groote bedrijvigheid, alles wordt in gereedheid gebracht voor ons vertrek, de prauwen worden met zorg geladen en de verschillende onhandige goederen gelijkelijk over alle vaartuigen verdeeld, er moeten niet minder dan 100 menschen overgebracht worden; na heel veel passen en meten gaat het, om half acht kunnen wij ons aangenaam verblijf verlaten.

Om half tien is een gedeelte van het Hellwig Gebergte zichtbaar; er wordt een korte rust gehouden om de menschen gelegenheid te geven wat te eten en een bad te nemen. Een eind bovenstrooms passeeren wij een Papoea prauw, die aan den wal is vastgemaakt en die er reeds sinds het eerste transport ligt. De Papoea's hebben deze vermoedelijk niet weggehaald uit vrees voor onze aanwezigheid. Ook tijdens de expeditie 1907 hebben wij nimmer aanraking verkregen met de menschen, die in deze streek wonen, slechts nu en dan zagen wij een enkelen Papoea langs de rivier loopen en soms werd er een pijl op ons kamp Sabang afgeschoten.

Een eind verder zien wij weer twee prauwen liggen, maar dit is ook alles, wat wij van hen merken, tegen 3 uur komen wij op het zoogenaamde Tusschenkamp, waar wij zullen overnachten. De oude kampplaats Sabang is dichtgegroeid en bijna onherkenbaar.

Wij komen met goed weer aan, maar dat duurt niet lang, spoedig valt de regen in stroomen neer, wij hebben een slecht

DE LORENTZ-RIVIER BOVEN ALKMAAR.

huis met vele lekken; ook in de Dajaksche huizen is het niet veel beter gesteld, enkelen zoeken een goed onderkomen onder onzen vloer. De soldaten zitten met hunne hoeden op tegen den regen, die door de lekken in het huis valt, wij denken met heimwee aan ons aangenaam huis op Regen Eiland. Gelukkig, dat het maar voor één dag is.

4 October. Wij zijn blij, als wij den volgenden dag kunnen vertrekken, wij zijn reeds voor zevenen vertrokken, wel een

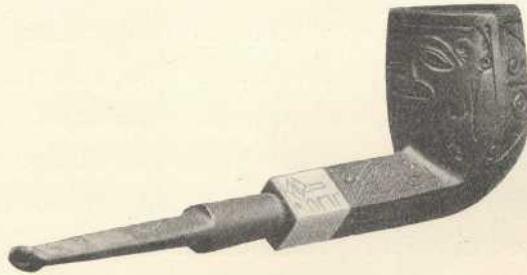
bewijs
is bet
zelfs
der o
10 u
daar
A
door
geval
is he
Onze
dat e
man,
dat r
zake
H
ongev
zooge
gewij
gebru
terwij
bode
snijw
gema
bond
onze
groot
bened
nabij
kende
niet
open

bewijs, dat niemand het hier prettig heeft gevonden; de lucht is betrokken, maar het regent gelukkig niet; het gebergte is zelfs zichtbaar. Om 7.50 zijn wij bij Geitenkamp, eveneens een der oude kampen van 1907 en eveneens dichtgegroeid. Om 10 uur komen wij behouden op Alkmaar, waar wij door de daar aanwezigen met vreugde worden begroet.

Alles is veranderd, zelfs de rivierbeddingen, de rivier stroomt door een geheel andere bedding, trouwens dit is overal het geval met den bovenloop van de rivier; op sommige plaatsen is het haast niet meer te zien, hoe zij vroeger stroomde. Onze vreugde wordt eenigszins getemperd door het bericht, dat een van de Maleische jagers, Saïd, een flinke werkzame man, gisteren op jacht gegaan, nog niet teruggekeerd is en dat menschen, uitgestuurd om hem te zoeken, onverrichter zake zijn teruggekomen.

Het huis, waarin wij wonen, ziet er prachtig uit en staat ongeveer op dezelfde plaats als in 1907, het is gedekt met zoogenaamde sirappen, kleine houten plankjes, die dakpansgewijze met houten pinnen aan elkaar bevestigd zijn, in 1907 gebruikten wij riet, maar er was nu niet voldoende aanwezig, terwijl het gebruik van pandanbladeren voor de Dajaks verboden was. Het dak is versierd met prachtige krullen en snijwerk, in het huis zijn tafels en stoelen, zelfs een kapstok gemaakt. Achter onze eigenlijke woning en daarmee verbonden is de groote bergplaats van levensmiddelen, die wij in onze onmiddellijke nabijheid willen hebben. Voor ons staat een groot gebouw van de Kajan Dajaks, achter ons huis meer benedenstrooms een voor de Kēnja's, en in de onmiddellijke nabijheid een huis voor de Soendaneezen, dat op de hun bekende nonchalante wijze is gebouwd, waarvan de gevolgen ook niet zijn uitgebleven. Achter het huis der Kajans is een groot open vak, waaromheen de huizen voor de soldaten en dwang-

arbeiders staan. Vlak aan de rivier hebben de Dajaks een groote bank gemaakt, waar wij gewoon zijn 's morgens koffie te drinken en 's avonds tegen zonsondergang te zitten. Verder zijn er nog kleine gebouwtjes gemaakt voor de apotheek en de botanische en zoölogische verzamelingen. De door ons aan-gebrachte goederen worden zoo spoedig mogelijk op hun plaats gebracht en dan worden er terstond plannen gemaakt voor den aanstaanden grooten tocht naar het gebergte.

DOOR DAJAKS VERSIERDE TABAKSPIJP.

ALKMAAR IN 1907.

ALKMAAR IN 1909.

sluite
hoop
te v
voor
midd
uit
gebl
hadd
toch
dit v
voor
bem

HOOFDSTUK III.

VAN ALKMAAR TOT TOPBIVAK.

De ondervinding, opgedaan tijdens de expeditie 1907, toen wij van het Hellwig Gebergte den Wilhelminatop niet konden waarnemen, omdat het Treub- en Wichmann Gebergte ons toen het uitzicht benamen, deed ons be-

sluiten, thans een meer westelijk gelegen punt te kiezen; wij hoopten, daar wel uitzicht te zullen hebben om gegevens te verzamelen voor den tocht naar het Oranje Gebergte. Ons voornemen was op het Hellwig Gebergte een depôt van levensmiddelen aan te leggen om in geval van moeilijkheden, daaruit onze voorraden te kunnen aanvullen; het was ons steeds gebleken, dat de Papoea's nooit iets van de oude kampen hadden weggenomen, zelfs geen ledige blikken, die voor hen toch van zooveel waarde moeten zijn, zoodat wij meenden, dit wel te kunnen wagen.

Om tot dit doel te geraken, zouden van Nouhuys en ik vooruitgaan om een pad naar den top te kappen; Lt. Habema zou ons eenige dagen later volgen met eene aanvulling

levensmiddelen, die als depôt boven op den top zouden achtergelaten worden. Von Römer zou later naar het Hellwig Geberge gaan om aldaar in de omgeving botanisch te verzamelen. Toen dit plan vaststond, werd onmiddellijk begonnen met het berekenen der voorraden en het in orde brengen der vrachten voor de eerste groep, die zoo spoedig mogelijk zou vertrekken.

Dagelijks werden Dajaks uitgezonden om den verdwaalden Maleier te zoeken, maar dit leidde tot geen resultaat, alhoewel er wel sporen van hem in het bosch gevonden werden, verder werd een prauw naar Tusschenkamp gezonden om te zien, of hij wellicht daar was aangekomen, maar deze kwam onver-

richter zake terug, zoodat wij ten slotte alle hoop opgaven, hem ooit weer terug te zullen zien.

Eenige dagen voor het vertrek hielden de Dajaks een soort van offerplechtigheid; de oude priester op zijn mooist uitgedost, hield een groote redevoering bij een klein huisje, dat te voren was gemaakt, onder het strooien van rijst naar alle windstreken; vervolgens nam hij een bord met drie eierschalen, die door alle aanwezigen werden

aangeraakt en daarna op eenige stokken, aan de bovenzijde in vieren gespleten, in den grond werden geplaatst. Ook wij werden uitgenoodigd, om deze plechtigheid bij te wonen en de eieren evenals de overigen aan te raken. Op deze wijze meenden de Dajaks, dat zij de booze geesten gunstig gestemd hadden.

Bij eene bespreking 's avonds met de hoofden, blijkt het, dat er zulk een animo voor den tocht bestaat, dat niemand achter wil blijven en dat allen tegelijk met het eerste transport mede willen gaan; dit is uitgesloten en nadat ik hun dit heb duidelijk gemaakt, leggen zij zich bij mijn besluit neer, dat er met het eerste transport slechts een zotal Dajaks zullen medegaan.

Den 7^{den} *October* werden wij 's nachts tijdens een hevige regenbui gewekt door het geloop van menschen met lantaarns; het blijkt, dat het slechte huis van de Soendaneezen bezweken is en dat deze thans overal een goed heenkomen zoeken, een welverdiende straf voor hun slechten arbeid. Den volgenden dag heb ik ze flink aan het werk gezet, ze moeten hout halen en dit op bepaalde maat kappen, waarna het huis met behulp der Dajaks beter in elkaar gezet wordt, zoodat er van herhaling geen sprake meer kan zijn.

9 *October*. Na de drukke voorbereidingen kunnen wij vandaag gelukkig vertrekken; behalve van Nouhuys en ik gaan er mede: 20 Kajans, 5 Kënjä's, 1 Soendanees voor het prepareren der vogels, 3 soldaten en 5 Dajaksche dwangarbeiders; als voorraden gaan er mede: 13 blik rijst, 2 blik visch, 2 blik dendeng, 1 blik katjang hidjau, 1 blik suiker en 1 blik petroleum, verder tentzeilen, kampbenoodigdheden, verzamelmateriaal enz. Wij hopen voldoende voorraad voor 12 à 13 dagen te hebben en denken dan een goed punt bereikt te hebben, waar Lt. Habbema ons zal hebben ingehaald. Gisterenmiddag hebben alle deelnemers warme kleederen ontvangen, een ongehoorde gebeurtenis voor de Dajaks, zoo maar kleederen zonder betaling te krijgen. Voor het vertrek worden wij door von Römer gefotografeerd, waarna de tocht eindelijk kan beginnen. Niemand zal toen wel gedacht hebben, dat het meer dan twee maanden zou duren, voordat wij weer in ons weelderig

ingericht Alkmaar zouden slapen, en hoeveel moeilijkheden en ellende wij zouden hebben door te maken. Om 7 uur gaan wij in de prauwen om overgezet te worden; door ongewoonte gaat alles langzaam en het duurt geruimen tijd, eer wij ten slotte het oerwoud betreden.

Menigeen is van oordeel, dat een oerwoud een groote

serre is, waar men de mooiste, tropische bloemen en planten ziet, gevuld met schitterende vlinders, insecten en bontgekleurde vogels, maar niets is minder waar dan dat. Men stelle zich voor een somber donker bosch met een dichten ondergroei van lage struiken en jonge planten, die het doordringen beletten, daartusschen groote zware, gewoonlijk kaarsrechte boomen, wier stam-

men dicht begroeid zijn met slingerplanten, rotan en orchideeën. Ook de orchideeën dragen niet die kleurenrijke bloemen, die men in winkels ziet — deze zijn voor het meerendeel van Zuid-Amerikaanschen oorsprong. Alles wat leeft, zoekt de zonnestralen op, althans een gedeelte van den dag, en deze bedrijvigheid speelt zich af hoog in de kruinen der boomen of langs de oevers van eene rivier of beek. De grond is drassig en met water overzadigd, daar de zonnestralen hier nimmer door-

dringe
begaar
plante
even
en toe
men,
bosch,
uitgesl
het ru
jaagd,
hoort
het so
roepen
een kl
zijn „
duren
dwale
wordt
men l
met d
tocht
trein
liep F
houde
houde
Dajak
pakke
mogel
deze
gevon
nagaa
een o

dringen; het pad, dat steeds gekapt moet worden, is moeilijk begaanbaar en oneffen door de wortels der boomen; de slingerplanten hebben meestal doornen, die het snelle voortrukken evenmin bevorderen. Als men dan bedenkt, dat het terrein af en toe heuvelachtig is met vrij steile hellingen, dan begrijpt men, dat het afleggen van een grooten afstand per dag in een bosch, waar men zelf den weg met het kompas moet vinden, uitgesloten is. Dieren ziet men gewoonlijk niet, deze zijn door het rumoer en voornamelijk door de menschelijke stem verjaagd, vogels maken daarop eene uitzondering, zoo nu en dan hoort men het onwelluidend schreeuwen van den jaarvogel, het schelle geluid van de kleine lori's en het verklinkende roepen van den paradijsvogel. Een eigenaardig geluid maakt een kleine kikvorsch, die verborgen in een stuk vermolmd hout, zijn „prrit prrit" laat hooren. Bij het loopen moet men voortdurend zijn aandacht op het pad gevestigd houden, want dwalen de gedachten af, of kijkt men naar de omgeving, dan wordt men spoedig aan de werkelijkheid herinnerd, doordat men languit op den grond ligt, verstrikt in een rotanlus of met de handen grijpende in een liaan met doornen. Op dezen tocht liep v. Nouhuys met een soldaat voorop, terwijl ik den trein sloot met een anderen soldaat; op onze verdere tochten liep Habbema middenin, zooveel mogelijk voeling met elkaar houdende met fluitsignalen. Een aaneengesloten colonne te houden, is niet mogelijk, daar het dikwijls voorkomt, dat een Dajak een oogenblik gaat rusten, of wel zijn vracht moet verpakken. Aan den rechterkant langs den weg worden zooveel mogelijk inkappingen gemaakt om den weg te merken, zoodat deze gemakkelijk door Lt. Habbema en zijne menschen kan gevonden worden; op deze wijze merkende kan men steeds nagaan, welken kant men is opgegaan. Men moet maar eens in een oerbosch verdwaald zijn geweest, om te kunnen begrijpen,

hoe moeilijk het is, om zijn weg terug te vinden en het is verwonderlijk, hoe alles dan op elkaar gelijkt.

Onze richting is in hoofdzaak N. 40° W.; af en toe zijn wij verplicht een kleinen omweg te maken voor een bedding of een grooten boom, die dwars over onzen weg is gevallen. Telkens wordt er een korte rust gehouden, men kan goed merken, dat de menschen nog niet gewoon zijn aan het werk; draagbanden zijn niet in orde, vrachten zitten niet goed, maar er is materiaal genoeg in het bosch om dit te verhelpen. De dwangarbeiders en de Soendanees zijn het slechtst in conditie. Wij steken nu en dan een klein riviertje over, tegen elf uur begint de weg langzamerhand te stijgen en wordt het gaan vermoeiender door het afwisselend dalen en stijgen. De Dajaks zijn van meening, dat de tocht niet zoo lang zal duren en dat wij reeds in een paar dagen op den „goenoeng es” zullen zijn. Tegen den middag arriveeren wij bij een zeer steile, bijna loodrechte helling, zoodat er eerst een trap moet geconstrueerd worden, wat voor de Dajaks het werk van een oogenblik is; eenige jonge boomen worden omgehakt en met rotan aan elkaar verbonden, waardoor het afdalen voor de zwaar bevrachte menschen geen bezwaar meer oplevert. Beneden ons hooren wij het ruischen van een rivier, bij aankomst aldaar lijkt ons de situatie gunstig voor een kamp; wij besluiten hier te overnachten. Terstond wordt een aanvang met het werk gemaakt, ieder weet al dadelijk, wat hij moet verrichten, alles geschiedt onder aanwijzing van Tigang, die zelf ook hard medewerkt. De stilte in het bosch wordt plotseling gestoord door het geluid van slagen met kapmessen en vallende boomen. Onderwijl maken v. Nouhuys en ik een verkenning in de omgeving en komen al spoedig bij een heldere, snel stroomende rivier met groote rolsteenen; dit moet naar alle waarschijnlijkheid de bovenloop

Bivak I.
± 100 M.

van de v. d. Sande Rivier zijn. Wij moeten haar morgen oversteken en er zal vooraf een soort van leuning gemaakt moeten worden, om de menschen bij het oversteken te helpen.

In het bosch zien wij hier en daar onduidelijke sporen van Papoea's van vrij ouden datum. Als wij van onze wandeling terugkomen, is de tent gereed, de rijst staat op het vuur en een oogenblik later genieten wij van ons maal na een welbesteden dag. Tegen den avond komen eenige Dajaks thuis, die er op uit zijn geweest om te visschen, de buit wordt voor de zoölogische collectie bewaard. Het eerste kamp ligt op een hoogte van ± 140 Meter.

10 October. Als naar gewoonte zijn wij vroeg op en terstond na het vertrek begonnen met de rivier over te trekken, hetgeen gelukkig zonder eenig ongeval geschiedt. Het terrein begint gaandeweg meer te stijgen, gelukkig kunnen wij een aantal ruggen volgen, die in de goede richting loopen; de dwangarbeiders zijn in een slechte conditie, waardoor wij dikwijls verplicht zijn rust te houden. Wij zien hier en daar merken met kapmessen in de boomen gemaakt, afkomstig van het exploratie-detachement, dat van uit Alkmaar een tocht in deze richting maakte, ten slotte komen wij bij een oud bivak, waar dit detachement heeft overnacht. In bulletin n°. 62 (4de Bulletin der Zuid-Nieuw-Guinea expeditie 1909) van de Mij. ter bevordering van het natuurkundig onderzoek der Nederlandsche Koloniën pag. 3 noemde ik dit het eindkamp van genoemd detachement; uit een schrijven van den heer O. G. Heldring, mijn-ingenieur, toegevoegd aan het Exploratie-Detachement voor Zuid-Nieuw-Guinea, gedateerd 27 Augustus 1910 Eilandenrivier 4^e Canobivak, blijkt, dat dit op eene vergissing berust en dit het derde kamp geweest moet zijn, het eindbivak lag twee dagmarschen verder in N.W. richting op top M (1080 M.) van het Tusschengebergte. De vergissing, die ik hier gaarne herstel,

kon geconstateerd worden, omdat ik als bijzonderheid van dit kamp vermeldde, dat er eenige naaldboomen in de nabijheid stonden, die den heer Heldring ook waren opgevallen. Dergelijke boom en werden noch door hem noch door ons in de omgeving waargenomen.

Het kamp was geheel intact gebleven en door de Papoea's waren geen ledige blikken medegenomen. Dit kamp lag op ± 700 M. hoogte.

Na een korte rust vervolgen wij onzen weg, steeds stijgend in de gewenschte richting, tegen 2 uur begint het hard te regenen, zoodat wij naar een goede kampplaats beginnen uit te zien; erg gunstig ziet het er niet uit.

Ten slotte dalen wij af in een soort van ravijntje, waar een beekje door stroomt, bij een droge bedding besluiten wij ons kamp te maken.

II. Bandjir-
bivak.
 ± 400 M.

Het begint langzamerhand hard te regenen, wat een slechte uitwerking heeft op de Dajaks, die overigens hard aan het werk zijn met het opslaan van het bivak. Een soldaat, op wacht gezet bij het kleine riviertje, komt hard aanloopen, waarvan de reden spoedig blijkt; er heeft bovenstrooms een soort van doorbraak plaats gehad en hij heeft haast moeten maken om niet door het water te worden medegesleept; het water begint snel te rijzen waardoor de droge bedding in een snelstroomend riviertje verandert.

Alles samengenomen is de toestand niet erg gunstig, maar aan verder trekken valt niet te denken; tot overmaat van ramp gaat het vuur telkens door den regen uit, de rijst is zodoende niet gaar, verder is de tent op verschillende plaatsen lek; de stemming is bij allen niet zeer rooskleurig. Tigang maakt de niet onaardige opmerking, dat bij hem thuis op regenachtige dagen de kinderen veel slaag krijgen.

Mering Loewang, die gewoonlijk voor ons eten zorgt, wil

heid van dit
e nabijheid
en. Derge-
ons in de

e Papoea's
mp lag op

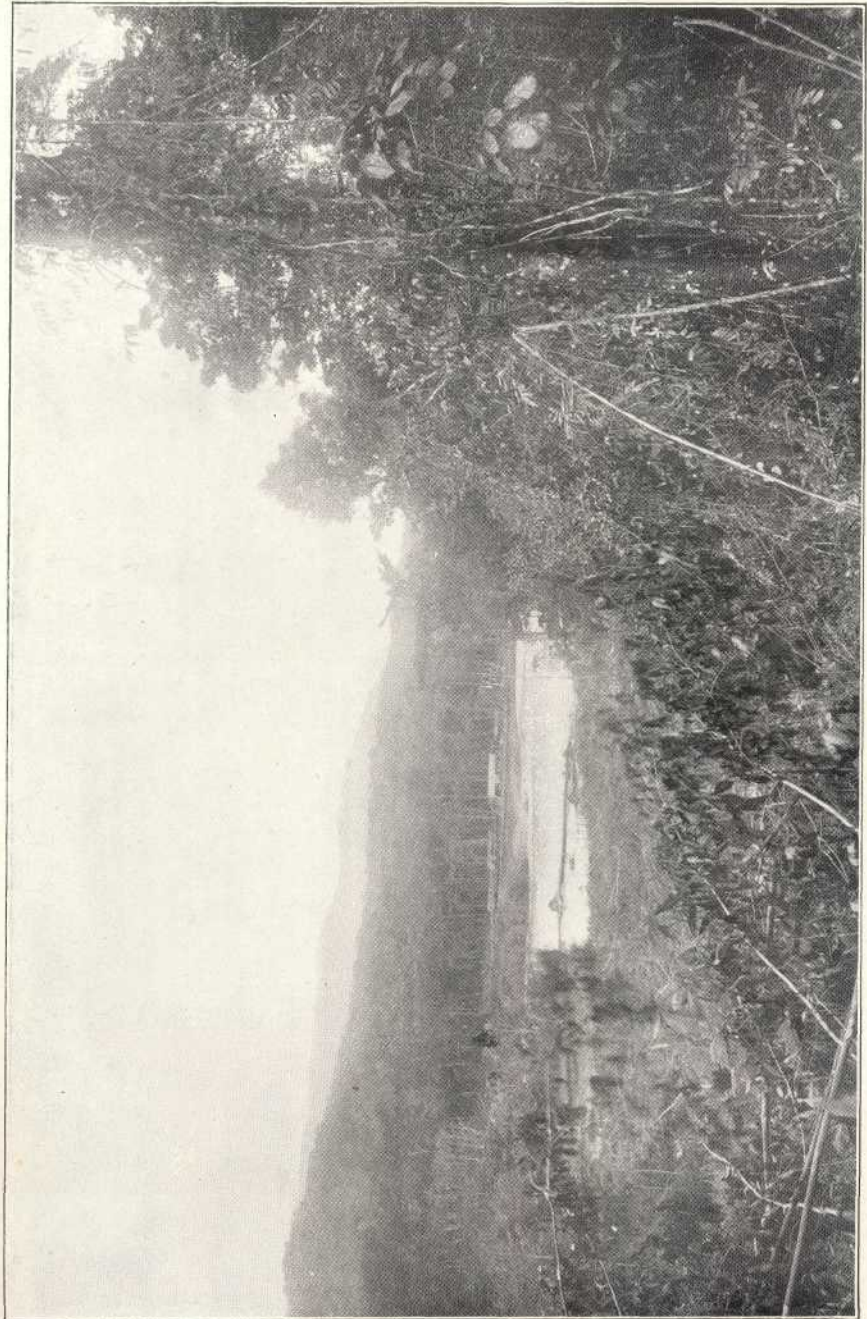
ds stijgend
et hard te
ginnen uit

ntje, waar
sluiten wij

een slechte
d aan het
oldaat, op
aanlopen,
rooms een
st moeten
leept; het
ng in een

stig, maar
maat van
de rijst is
e plaatsen
g. Tigang
thuis op

zorgt, wil

GEZICHT OP ALKMAAR VAN UIT HET OERBOSCH.

ons beduiden, dat hij de vorken niet kan vinden en drukt dit uit door te zeggen: „sodok begini tida ada”¹⁾, tegelijk drie vingers opstekende. Als naar gewoonte spreekt hij alle Maleische woorden verkeerd uit en zegt niet sëndok (lepel) maar sodok.

11 October. Het heeft van nacht erg geregend en door de talrijke lekken in de tent is de stemming er niet beter op geworden, daar verscheidene menschen slecht geslapen hebben. Het regent nog te hard om te kunnen vertrekken en kunnen wij niets beter doen dan koffie drinken. Langzamerhand klaart het weer op, maar wij zitten zoo dicht onder de boomen, dat de zon reeds lang schijnt, voordat wij er onder de druipende bladeren en takken iets van merken. Terstond wordt er opgebroken en de tocht weder voortgezet, helling op, helling af. Wij zijn weer in het terrein geraakt, ons bekend van de expeditie 1907, door rifkalk bemoeilijkt, waar scherpe rots-punten het loopen der Dajaks met bloote voeten bemoeilijkt. Wij winnen echter weer in hoogte, hetgeen wij door afdaling in het ravijn, waar wij gekampeerd hebben, verloren hadden. De Dajaks zijn door den slapeloozen nacht in een slechte conditie, wij vorderen dan ook maar zeer langzaam; tegen 12 uur hebben wij een top van $\pm$ 800 M. bereikt, die zeer gunstig gelegen is voor een bivak, wij besluiten hier te overnachten, alhoewel de afgelegde afstand niet groot is. Wanneer ons besluit aan de Dajaks is medegedeeld, gaan zij terstond met animo aan het werk en wordt er een huis gebouwd, stevig en weelderig ingericht, waarom, begrijpen wij dan nog niet, maar 's avonds wordt ons dit duidelijk. Tigang komt mij dan vertellen, dat de menschen zeer vermoeid zijn en het noodzakelijk is een dag rust te houden. Ik deel hem mede, dat hier niets van kan komen, en dat wij zullen doortrekken, zooals trouwens afge-

III. Heuvel-
bivak.
800 M.

1) Moet zijn: sendok bagini tida ada = dergelijke lepels zijn er niet.

sproken was, tot boven op het Hellwig Gebergte en dat wij daar eenige dagen rust zullen houden, indien tenminste de voorraad levensmiddelen zulks toelaat. Mijn antwoord wordt met weinig animo ontvangen, maar er valt niets aan te veranderen.

Wij laten de omgeving van het kamp schoonkappen om uitzicht te krijgen, een bezigheid, die in den smaak valt. Zij gaan aldus te werk: op de helling van het gebergte worden van onderaf aan een groot aantal boomen aangekapt, totdat zij op vallen staan; wanneer er dan ongeveer een twintigtal in dien toestand zijn, laten zij een grooten boom van bovenaf op de aangekapte boomen vallen, waardoor alles met donderend geraas naar beneden stort, alles in den val medesleepende, onder groot gejuich der Dajaks; ik moet bekennen, dat ook wij het een overweldigend schouwspel vonden, deze woudreuzen in een alles vernietigenden val naar beneden te zien storten. Enkele boomen waren van zulk een harde houtsoort, dat er verscheidene dissels op bot geslagen werden, wat onaangenaam was, daar er geen steenen waren om ze op te slijpen.

Alkmaar is helaas van hier niet te zien, daar het verborgen ligt achter het Tusschengebergte, zoodat er geen peiling opgenomen kan worden; wel is het punt zichtbaar op het Resi Gebergte, waar wij in 1907 een groote inkapping hebben gemaakt. Wij bevinden ons thans op een top van het Went Gebergte, met fraai uitzicht naar het v. Herwerden Gebergte. Dicht bij het kamp op den top van een nabijgelegen berg vinden wij een soort van lage palissadeering van boomschors, zeer oud, vermolmd en met mos begroeid, het is een gedeelte van een val, zooals wij er later op onzen weg naar het Sneeuwgebergte veel hebben waargenomen. Door deze schuttingen worden kleine zoogdieren gedwongen in een bepaalde richting

te loopen, totdat zij ten slotte een rotan aanraken, die in verbinding staat met een zwaar stuk hout, dat hen dan verplettert. Wij genieten 's avonds van een prachtige zonsondergang.

12 October. Van nacht hebben wij het reeds een beetje koud gehad, de klapperolie is 's morgens zelfs gestold. Het is helderder dan gisteren, zoodat wij het Hellwig Gebergte vlak voor ons zien en een goed denkbeeld krijgen van het ons omringende bergland en den weg, dien wij hebben te volgen; vóór het vertrek worden er nog eenige boomen omgekapt, om beter uitzicht te krijgen.

Om 7 uur 50 wordt de marsch weder voortgezet, de Dajaks vinden het minder aangenaam, om dit wel ingerichte bivak te moeten verlaten. De weg is steeds stijgend en dalend, zoodat wij slechts zeer langzaam werkelijk stijgen, wij hebben nu een hoogte bereikt van, $\pm$ 1000 M. De Dajaks loopen slecht en gaan bij elke mogelijke gelegenheid zitten uitrusten om ons te toonen, dat zij eigenlijk een dag rust hadden moeten hebben; ook Tigang, die gewoonlijk vlak achter mij loopt, is niet zoo spraakzaam als anders. De vegetatie begint gaandeweg te veranderen, wij passeeren een terrein met hoog riet begroeid, waar Papoea's in overnacht hebben, verderop hooge boomvarens, die door hun bevallige groeiwijze bijdragen tot het verfraaien van de omgeving. Als wij een punt bereikt hebben, dat geschikt is om een bivak op te slaan, blijkt het, dat er geen water in de buurt is, een gewoon verschijnsel in een terrein met rifkalk, waar het regenwater doorheenzakt; beneden ons hooren wij echter het ruischen van eene rivier. Na overleg met Tigang besluiten wij zoover in de vlakte, waar deze rivier door stroomt, af te dalen, totdat wij een geschikte kampplaats hebben bereikt. Gelukkig hebben wij dit tegen een uur of twee gevonden; erg gunstig is het terrein niet, de boomen in de omgeving zijn armoedig en krom gegroeid,

IV. Perame-
lesbivak.
1050 M.

ik denk, dat de rifkalk een zeer onvruchtbare bodem is. Onder het opslaan van het bivak begint het te regenen, maar dit houdt gelukkig niet aan; terwijl men druk bezig is met het in den grond zetten der palen van het huis, springt er plotseling een groote rat te voorschijn; gedachtig aan de verhoogde premiën, die ik op het vangen van zoogdieren in het gebergte heb gezet, laat ieder zijn werk in den steek en dan begint er een wilde jacht op het dier tusschen de boomstronken en rotsblokken, met het resultaat, dat zij een oogenblik later voor de zoölogische collectie behouden is. Ter herinnering aan deze diersoort wordt dit kamp het *Peramelesbivak* genoemd. 's Nachts is het koud en voor het eerst maken wij gebruik van de wollen deken, de kélamboe is afgeschaft, daar er geen muskieten meer zijn en doet thans dienst als hoofdkussen. De minimumtemperatuur was 's nachts 15° C.

13 October. 's Morgens prachtig weer, de tocht wordt met moed voortgezet, wij vertrekken eerst om half acht, daar er op het laatste moment nog iemand moet eten; het gebeurt ook wel, dat juist op het oogenblik van vertrek iemand met een wond komt, die verbonden moet worden, alles natuurlijk om tijd te winnen; in den beginne maakt men zich boos over zulke voorvallen, maar men leert er spoedig in berusten en vindt het ten slotte onbegrijpelijk, als er zoo iets niet gebeurt.

Om half tien steken wij een klein riviertje over en beginnen aanmerkelijk te stijgen; tijdens het oversteken worden er nog kikvorschen en eenige larven gevangen, die voor mij een welkome aanwinst zijn voor de zoölogische collectie. Veel kan er tijdens den marsch niet verzameld worden, men kan slechts een rijken buit maken in permanente kampen. Het stijgen begint nu serieus te worden, in normale omstandigheden winnen wij ongeveer 200 M. in het uur, maar dat is hard en zwaar werk, wij zijn vermoedelijk reeds op een der

RUSTBIVAK.

uitloope
een ta
muis o
een m
achtige
aan de
dezen
die een
grote
vogels
paradis
rina et
collectie

Om
uitgezie
rug. H
buurt t
mij ver
geven,
geoefer
is het
dan no
kost la
exempl
speciaa

14
gegeve
hebben
dan ve
boekde
verder
mag ik

uitloopers van het Hellwig Geb. Bij een korte rust zie ik langs een tak van een boom iets zwarts kruipen, dat ik voor een muis of iets dergelijks houd, ik schiet er op en dan blijkt het een mooie paradijsvogel te zijn, zwart met groene metaalachtige veeren op de borst en twee uitstekende veerbossen aan de keelzijde (*Lophorina atra*). Later had ik het geluk dezen levend in Engeland te zien bij den heer E. J. Brook, die een groot kasteel bij Dumfries in Schotland bewoont en groote volières bezit, waar men verschillende soorten paradijsvogels kan bewonderen en gadeslaan, o.a. zag ik daar: de *paradisea minor*, *rudolphi*, *diphylloides*, *cicinnurus regius*, *lophorina* etc., men kan zich voorstellen, hoe belangwekkend deze collectie levende paradijsvogels is.

Om 2 uur wordt er halt gehouden en naar een kampplaats uitgezien, want wij hebben een vermoeienden dag achter den rug. Het terrein is gunstig en er schijnen veel vogels in de buurt te zijn, want tijdens het opslaan van het kamp worden mij verschillende exemplaren gebracht, die mij heel wat werk geven, daar ik ze zelf moet villen en prepareeren. Bij eenige geoefendheid geschiedt dit in een goed half uur; aangenaam is het niet, als men vermoeid van den marsch thuis komt en dan nog een viertal vogels heeft te villen; materiaal op alcohol kost lang niet zooveel arbeid, slechts nu en dan moeten de exemplaren nagezien worden, of er geen bederf bij is gekomen, speciaal bij visschen.

V. Rust-
bivak.
1320 M.

14 October. De Dajaks hebben hun dag rust nog niet opgegeven en dat komt 's morgens tot uiting. Na gegeten te hebben, komt Tigang mij vragen, of hij mij mag spreken en dan vertelt hij mij in lange bewoordingen, die een bescheiden boekdeel zouden vullen, dat zijne menschen werkelijk niet meer verder kunnen en dat zij een dag rust noodig hebben, desnoods mag ik hun tractement voor dien dag wel inhouden en zij

willen zelfs vandaag wel half rantsoen hebben. Na overleg met v. Nouhuys besluit ik toe te geven, maar onder conditie, dat er eenige menschen vooruit zullen gezonden worden om den weg te verkennen en dat de overigen mij zooveel mogelijk behulpzaam zullen zijn bij het verzamelen van zoölogica, en dat een ander gedeelte uitzicht naar het gebergte zal kappen. Deze voorwaarden worden aangenomen, verder zeg ik hun, ter voorkoming van herhaling, dat zij op het Hellwig Gebergte geen rustdag zullen hebben, wat natuurlijk wel het geval zal zijn.

De stemming is overigens niet best; behalve de menschen, die den weg gaan verkennen, maken de overigen het zich zeer gemakkelijk, zoodat ik er maar zelf met het geweer op uit ga met een Dajak om zoo noodig een pad voor mij te kappen. Het oerbosch vertoont zich hier in zijn overweldigende pracht, zwijgend en trotsch, de grond en de boomen bedekt met een dikke moslaag, zoodat men iemands stappen niet hoort, slechts nu en dan wordt de stilte verstoord door het roepen van een vogel, of door het zachte ruischen van zijn vleugelslag. Geen krijschende lori's, paradijsvogels of jaarvogels, alles schijnt hier onder den indruk te zijn van het machtige, zwijgende bosch. Ook de bloemen zijn zacht en teer gekleurd en men zoekt tevergeefs naar de scharlaken roode bloemen van een liaan, die somtijds zoo'n vriendelijken aanschijn geven aan een oeverrand. Witte, lichtgekleurde vlinders vliegen log en laag langs den grond, geen azuurblauwe *Papilio's* of bontgekleurde *Ornithoptera's*, ook zij zoeken de boorden der rivieren en open plekken in het bosch op, waar de zonnestralen kunnen doordringen.

Het mocht mij gelukken hier enkele vogels te schieten; luide weerkaatsten de schoten in het bosch, de echo nagalmend in de dalen; maar dan begint eerst het lastige werk, want het

kost dikwijls een geruimen tijd, voordat men zoo'n verloren geschoten vogel te midden van takken, droge bladeren en rotsspleten heeft gevonden, eenvoudig en sober gekleurd als deze vogels gewoonlijk zijn. Met een drietal vogels thuis gekomen, begin ik dadelijk met het prepareeren der huiden.

De drie Dajaks, (Mering Loewang, Mapē en Awal Igan Oelâ) die uitgezonden zijn om den weg voor den volgenden dag te verkennen, komen een oogenblik later terug en brengen gunstige berichten. De weg, dien wij morgen zullen volgen, is vrij gunstig, het terrein wordt voorloopig niet moeilijker; zij hebben op een onbegroeiden top uitzicht op het gebergte gekregen, maar uit hunne verwarde verhalen is het moeilijk op te maken, wat zij eigenlijk van het gebergte gezien hebben. Op een tegenover hen liggenden berg hebben zij 7 Papoea's gezien, die bezig waren hout aan te dragen en daarvan een groot vuur maakten, vermoedelijk waren zij bezig met het aanleggen van nieuwe tuinen. Voor mijne collectie brengen zij een kleine, donkergrijs gekleurde, phalanger¹⁾ met witte borst mede en een skink, een soort van hagedis. Van Nouhuys heeft niet veel van het gebergte kunnen zien, toch nog zooveel, dat hij heeft kunnen uitmaken, dat wij ons vlak onder het Hellwig Gebergte bevinden; wij hopen dan ook spoedig den top te zullen bereiken. 's Avonds gevoel ik mij wat koortsig, van Nouhuys is zoo vriendelijk om een paar vogels voor mij te villen, zoodat ze niet weggegooid behoeven te worden, ik ga vroeg naar bed en ben den volgenden dag gelukkig weer beter.

15 October. Minimumtemperatuur van nacht 15.5° C. Het is prachtig weer, de Dajaks zijn beter gestemd na hun rustdag, zoodat wij reeds voor zevenen op pad zijn, wat altijd een goed teeken is; Tigang doet een beetje schuldig.

---

1) Een soort buideldier.

Om 8 uur zijn wij op den top, waar de Dajaks gisteren geweest zijn en vanwaar wij een prachtig uitzicht over de omgeving hebben, we bevinden ons dicht bij het Hellwig Geb., door een diep ravijn, waardoor de Noord West-Rivier stroomt, van het Nevel Gebergte gescheiden; het gebergte ten Westen van het Nevel Gebergte zien wij thans voor het eerst. Wij houden een korte rust om v. Nouhuys gelegenheid te geven eenige peilingen te verrichten en een schets van het gebergte te maken. Deze top is begroeid met een laag heideachtig gewas, met paarsroode bloemen; naderhand bij zijn tocht werd deze top door von Römer de Erica-top gedoopt.

Op de hellingen van het Nevel Gebergte zien wij door Papoea's aangelegde tuinen, maar geen menschen; hier en daar tusschen het hout een rookzuil, vermoedelijk hebben zij ons reeds opgemerkt. Naar het Zuiden zien wij een groote, breede rivierbedding, die later door v. Nouhuys van uit Alkmaar bezocht werd (8/10 Januari 1910) en de bedding van de Noord West-Rivier bleek te zijn.

Wij dalen vervolgens af naar een dal, waar een riviertje in westelijke richting door stroomt, wij zijn dus niet meer in het stroomgebied van de Lorentz- maar van de Noord West-Rivier. Het passeeren van een riviertje gaat gewoonlijk met eenig oponthoud gepaard; terwijl van Nouhuys en ik voor onze verzamelingen bezig zijn, nemen de Dajaks de gelegenheid te baat om een bad te nemen. De bedding bestaat grootendeels uit leisteen.

Om tien uur gaan wij verder en dan begint de eigenlijke beklimming van het Hellwig Gebergte, de weg is slecht en steil, toch vorderen wij goed, want de Dajaks doen goed hun best. Op een hoogte van ± 1700 M. vinden wij op een schoon gekapt gedeelte een oude vervallen Papoeahut, die van zeer ouden datum moet zijn, daar alles reeds dicht begroeid is met

ks gisteren
nt over de
llwig Geb.,
er stroomt,
en Westen
eerst. Wij
l te geven
t gebergte
neideachtig
tocht werd

n wij door
ier en daar
en zij ons
te, breede
Alkmaar
g van de

n riviertje
et meer in
ord West-
nlijk met
n ik voor
e gelegen-
g bestaat

eigenlijke
slecht en
goed hun
en schoon
van zeer
eid is met

AAN DEN VOET VAN HET HELLWIGGEBERGTE.

Foto v. Römer

planten en mos; een schuin dak, dat er op heeft gestaan, is reeds ingevallen; als materiaal is voornamelijk boombast gebruikt.

Het terrein is verderop erg slecht en zwaar begroeid; het kost veel moeite hier een weg doorheen te kappen, de grond schijnt hier vruchtbaarder te zijn, overal staan groote Pandanus-boomen. Het is niet mogelijk hier te kampeeren, wij loopen door, steeds naar een gunstig terrein voor een bivak uitziende, maar, naarmate wij verder komen, schijnt het terrein te verergeren en de helling steiler te worden, zoodat wij maar besluiten te kampeeren, waar wij ons bevinden; het is dan ongeveer vier uur, te laat om nog verderop te zoeken, daar het spoedig donker in het oerbosch is. Op dit hellende terrein vervaardigen de Dajaks heel handig een bivak, dat slechts met eene zijde op den grond steunt en met de andere op palen rust. Het wordt koud en wij verlangen naar het oogenblik, dat wij onze koude, natte kleederen kunnen verruilen tegen droge en warme; enkele Dajaks doen 's avonds trui en baaien broek aan; de eerste verkwikking krijgen wij in den vorm van een warmen beker met koffie, die, alhoewel op gebrekkige wijze bereid, ons opperbest smaakt; een oogenblik later is de rijst gereed, die wij vermengd met een blikje gemengden kost eten. Nog een pijp tabak of een cigarette en dan breekt spoedig het uur van slapen aan.

VI. Helling-
bivak.
2016 M.

16 October. Minimumtemperatuur 12.5° C. Het heeft vannacht hard geregend, maar het tentzeil is zoo goed gespannen, dat niemand last van lekken heeft gehad, de Dajaks leeren ook gaandeweg beter met het zeil omgaan; tegenwoordig wordt dit niet meer over dunne staken, maar over rotanlijnen gespannen, die in voldoende hoeveelheid in het bosch aanwezig zijn.

Het is van morgen koud, wij zijn allen blij, als wij weer

in beweging zijn; de onaangenaamste oogenblikken van den dag zijn wel het wachten 's middags op het gereed komen van de tent en 's morgens, wanneer men zijn natte, koude kleederen, puttees en schoenen moet aantrekken, vooral de puttees gelijken wel groote ballen modder, die met omzichtigheid om de beenen gewikkeld moeten worden wil men niet verplicht zijn, ze tijdens den marsch weer te moeten veranderen. Van het drogen van kleeren bij het kampvuur komt gewoonlijk niets, het eenigste resultaat is, dat er een sterke rooklucht aan komt of dat er een gat in gebrand wordt; schoenen moet men nooit bij het vuur drogen, het beste is deze boven in de hut op te hangen, bij het vuur worden ze veel te hard en doen dan pijn aan de voeten.

Wij vorderen maar langzaam, want steeds is het wachten, om dan weer een klein eindje op te schieten, het terrein is zoo slecht, als wij tot nu toe nergens ontmoet hebben, althans wat begroeiing betreft. Het zijn veelal steile rotsen, die gelukkig dicht begroeid zijn, anders zouden wij er niet tegen op hebben kunnen komen. De groeiwijze van de boomen is zoo, dat men eigenlijk niet weet, of men met wortels dan wel met takken te doen heeft, het hout is taai en hard en geeft de voorkappers heel wat zwaren arbeid, in doorsnede is het hout roodachtig. Dikwijls moet men door zijn voorman naar boven getrokken worden en erg voorzichtig zijn, want alles is even glad en glibberig.

Bij het zich naar boven trekken bij moeilijke passages maken de Dajaks een eigenaardig geluid: *toet toet toet*, of wel *toet-tsi*, bij het uitspreken van de laatste lettergreep heeft hij de moeilijke passage overwonnen. Men hoort dus reeds te voren, of er weer een moeilijk gedeelte komt. Het loopen over de gladde boomstammen is voor ons met schoenen veel moeilijker dan voor de Dajaks met bloote voeten, die zich

met hunne teenen kunnen vastgrijpen; op de rotsige steenen hoogerop was het tegenovergestelde het geval. Om 9 uur passeeren wij eenige oude stijlen van een vergane Papoeahut, menschen schijnen dus ook nog in deze onherbergzame streken te komen. Langzaam kruipen wij langs de helling naar boven, telkens wachtende, totdat het pad door de dicht dooreengegroeide vegetatie is gekapt.

Plotseling meenen wij menschenstemmen onder ons te hooren, ik laat het bericht terstond aan v. Nouhuys doorzeggen om gezamenlijk af te wachten, wat er gebeuren zal. Door onwilligheid van een der Dajaks wordt dit bericht niet overgebracht, zoodat v. Nouhuys blijft doorgaan. In overleg met Tigang wordt dezen Dajak later een zware boete opgelegd, ten einde herhaling van zoo'n vergrijp te voorkomen. Het was voor ons een alleszins onaangename positie; de Dajaks herkennen het roepen niet, zoodat ik verwacht, elk oogenblik Papoea's te zullen zien. Het eenige voordeel is, dat wij bij een aanval hooger staan dan onze aanvallers. Het roepen en schreeuwen wordt steeds luider en komt naderbij, ten slotte besluit ik met den soldaat en Tigang, die ook een geweer heeft, post te vatten en te wachten, totdat ik zekerheid heb, van wie deze stemmen zijn. Op mijn roepen ontvang ik geen antwoord.

Na een oogenblik van spanning zie ik plotseling Habbema beneden mij opduiken, getooid met zijn Dajaksch hoofddekseel en een dito mandje op zijn rug. Ik ben natuurlijk blij, dat alles zoo goed is afgelopen. Hij is de eerste van een transport, dat hem langzaam volgt; hij vertelt mij, dat von Römer niet mede is gekomen, omdat hij bevreesd was voor het leven van een der Kajans en liever voor mogelijke complicaties in de buurt wilde zijn. Met de Soendaneezen heeft hij veel moeite gehad, de meesten zijn teruggezonden, som-

migen zelfs den eersten dag, een verschijnsel mij van vroegere expedities bekend en wat niet anders dan onwil is. Hij deelt mij allerlei bijzonderheden mede; de gezondheid in het kamp Alkmaar schijnt bevredigend te zijn, van den verdwaalden Maleier Saïd is helaas nog niets vernomen, zoodat ik alle hoop opgeef hem ooit terug te zullen zien.

Wij werken ons gezamenlijk naar boven en vinden van Nouhuys op een top op ons wachten, die, evenmin als ik, Habbema zoo vroeg verwacht had; het volgen van een in het bosch gemaakt pad gaat veel sneller en hij heeft zelfs een van onze kampen kunnen overslaan; het laatst heeft hij onder aan den berg bij een riviertje gekampeerd, waar hij ook een zieken (?) Maleier, die niet in staat was te volgen, heeft moeten achterlaten.

Over het algemeen valt het terrein den Dajaks niets mede en de animo zooals op Alkmaar om allen mede naar den sneeuwtop te gaan, bestaat niet meer, regen en koude zijn hier voornamelijk de oorzaak van.

Ook heden is het terrein weer zeer ongunstig voor het opslaan van een kamp, wij meenen wel dicht bij den kam van het gebergte te zijn, wat ook inderdaad later het geval bleek te zijn, maar wij besluiten maar hier te kampeeren, te meer daar het begint te regenen en er heden door aankomst van het transport Habbema heel wat meer Dajaks onder dak moeten gebracht worden.

Langzamerhand komen er meer Dajaks opzetten, de stemming, waarin zij verkeeren, is verre van vroolijk, het is koud door den regen en er is geen huis gereed, waar zij beschutting kunnen vinden; nog minder is er sprake van eten, dat ons na dezen vermoeienden dag uitstekend zou smaken. Toch verliezen wij er onze vroolijkheid niet onder, wat aanstekelijk werkt op de Dajaks, die elken nieuw aangekomen drager

met gejuich ontvangen, die op zijn beurt niet veel beter kan doen dan mede te lachen; wij hebben zoo'n honger, dat wij een blikje gemengde spijs koud en ongekookt opeten. Het kost groote moeite om alle Dajaks aan het werk te krijgen, een gedeelte heeft zich onder de wortels van groote boomen een soort van holwoning gebouwd en daarin een rookend vuur aangelegd en tracht zich op deze wijze te warmen, ze zijn daaruit met geen dreigement te verdrijven. Ten slotte is ons huis gereed, het staat op een zeer schuine helling en is gebrekkig gebouwd, het is niet mogelijk om hier vandaag nog verandering in te brengen, wij stellen dit maar uit tot morgen; het zeil wordt zoo spoedig mogelijk gespannen om den bibberenden en rillenden Dajaks gelegenheid te geven hunne warme kleeren aan te trekken. Een ander gedeelte is gehuisvest onder een der zeilen, waaronder zij eenige stokken hebben gestoken om het op te houden, zoodat dit tenminste eenige beschutting geeft tegen den regen en de koude. Op dat oogenblik zie ik den toestand niet erg rooskleurig in en bedenk met angst en vreeze, wat dit zal geven, wanneer wij in nog kouder streken zullen zijn; naarmate wij echter warme koffie en vervolgens warm eten gehad hebben en de brand in de pijp is gestoken en ik de mogelijkheid ga bedenken van een warmen dag met mooi zonnig weer, worden mijne gedachten wat minder zwartgallig. Vervolgens maak ik een berekening van alle thans aanwezige voorraden en van hetgeen wij noodig zullen hebben voor den eigenlijken tocht en voor het achter te laten depôt en dan kom ik tot de slotsom, dat wij lang niet voldoende bij ons hebben. Wij bespreken met ons drieën, wat het beste zal zijn te doen en komen tot het resultaat, dat wij hier boven zullen blijven met een 28-tal Dajaks en 1 Soendanees, terwijl Tigang naar Alkmaar zal gaan met de overige dragers om zoo

VII. Regen-
bivak.
2528 M.

spoedig mogelijk terug te keeren met zooveel levensmiddelen als maar mogelijk is.

Tigang wordt na onze bespreking hiervan in kennis gesteld, maar hij schijnt er maar weinig plezier in te hebben, wat ook alleszins begrijpelijk is; hij tracht allerlei bezwaren op te werpen, die een voor een door mij ontzenuwd worden; het meest schijnt hij op te zien tegen het uitdeelen der rantsoenen. Adjang zal als hoofd der achtergebleven Dajaks bij ons blijven, terwijl Ngâw Aboei als naar gewoonte geen beslissing kan nemen. Wanneer ik alles met hen besproken heb, gaan de Dajaks met elkaar overleggen en dan komt Tigang terug met nieuwe bezwaren, maar wanneer ik ten slotte zeg, dat het slagen van den tocht geheel van hem afhangt, geeft hij toe en zegt, dat hij den volgenden dag zal vertrekken en 26 October weer op het Hellwig Gebergte zal zijn.

17 October¹⁾. Minimumtemperatuur 10.8° C. Vannacht is er veel regen gevallen, de tent is echter voldoende gebouwd, zoodat wij geen last van lekken hebben gehad, de stemming is met het slechte weer, dat nog steeds aanhoudt, er niet beter op geworden. Tigang komt nogmaals met een aantal bezwaren aanzetten, maar wanneer hij bemerkt, dat ik vast besloten ben niet toe te geven, zegt hij, zuchtende, na het gebruik van hun rijst te zullen vertrekken. Ik geef hem een langen brief voor von Römer mede om hem met alles in kennis te stellen en alles zoo snel mogelijk in zijn werk te laten gaan. De dragers, die tijdens onze beklimming van het Hellwig

1) Von Römer schrijft over dien dag in een later ontvangen rapport:

„Vandaag is het Inlandsch Nieuwjaar. Daar er slechts een klein aantal menschen is, geef ik een dag vrij en een feestje. 's Morgens ieder een kop chocolade; dan als feestmaaltijd een paar vogels, die geschoten zijn, een blik marine-soep en een blik gedroogde abrikozen. Den Kajans geef ik een blik Frankforter broeiworsten, en den soldaten een blik pruimedanten, om hen ook in de feestvreugde te laten deelen”.

„P.S. Er zijn vandaag 5 nieuwe koortspatiënten”.

Dit geeft eenigszins weer, waar een feestje in Nieuw-Guinea uit bestaat.

Gebergte slecht voldaan hebben, worden voor goed naar Alkmaar gezonden, ook het verzamelde zoölogische materiaal wordt ter verdere verzorging medegegeven. Om half negen vertrekt Tigang, terwijl een vijftal menschen hem een eindweegs vergezellen om rotan, benoodigd voor het beter inrichten van het huis, te halen, dat hier op den top niet groeit.

DOOR MERING
LOEWANG VERSIERDE
BAMBOEKOKER.

nsmiddelen
kennis ge-
ebben, wat
aren op te
orden; het
rantsoenen.
ons blijven,
lissing kan
o, gaan de
terug met
g, dat het
eft hij toe
26 October

annacht is
gebouwd,
stemming
lt, er niet
aantal be-
k vast be-
net gebruik
een langen
kennis te
aten gaan.
et Hellwig

al menschen is,
dan als feest-
blik gedroogde
n soldaten een

HOOFDSTUK IV.

VERBLIJF OP HET HELLWIG GEBERGTE.

Ons gedwongen verblijf op het Hellwig Gebergte trachten wij zoo nuttig mogelijk te besteden, maar voorloopig is het weer van dien aard, dat er van uitgaan geen sprake kan zijn, het is mistig, zonder eenig zicht, terwijl de regen het verzamelen onmogelijk maakt. Ook de Dajaks, die anders gaarne in het bosch rondzwerven, kunnen wij er niet toe krijgen, premies te verdienen met het vangen van dieren; de

meesten liggen op een matje boven een vuur zich te warmen of liever zich te berooken, welke bezigheid ook niet bevorderlijk voor hun energie schijnt te zijn. Wij weten ook niet van verveling, wat wij zullen doen, geweren en revolvers worden goed schoongemaakt, kleederen nagezien en versteld en allerlei kleine bezigheden verricht, die tot zulk een dag zijn uitgesteld. De situatie, waarin wij ons bevinden, is verre van aangenaam; regent het niet, dan merken wij er hier weinig van,

omdat
begroei
op het
vlakke
zichtba
waar
denken
der ta
groeien
zijn ha
en rho
een en
door m
hij vo
koffiem
tijd me
als het
voor o
onmete
en da
is een
achter
koortsv
wij de
rolsteer
honder
stukker
ontwaa
uitsteko
al groo
huys n
te verr

omdat de boomen in de nabijheid der tent dicht met mos begroeid en overzadigd van water zijn, waardoor het steeds op het zeil blijft doordruppelen. Vóór ons moet een groote vlakke liggen, maar wij zien niets dan een grauwe, ondoorzichtbare wolkenmassa; aan het uitzicht naar het Noorden, waar de Wilhelminatop moet zijn, durven wij niet eens denken. De boomen in de omgeving zijn tot het uiteinde der takken met mos begroeid, waarop eenige bladeren groeien; het gelijken wel reusachtige kandelabers, de bladeren zijn hard en leerachtig, de bloemen gelijken veel op azalea's en rhododendrons; verder ziet men hier en daar orchideeën en een enkelen pandanusboom. Mering Loewang brengt den tijd door met allerlei voorwerpen voor ons te knutselen; zoo maakt hij voor mij een pennenhouders en van een oud soepblik een koffiemok met een gevlochten rotan oor. Wij dooden den tijd met lezen en koffiedrinken; het is een heele verademing, als het weer tegen den avond wat opklaart en wij de vlakke voor ons kunnen zien. Het is een overweldigend gezicht die onmetelijke, geheel begroeide vlakke in het Zuiden, met hier en daar een rivier, die zich er tusschendoor slingert; het is een aangenaam gevoel als men bedenkt, dat dit althans achter den rug is en men niet meer door die moerassige, koortsverwekkende streken behoeft te worstelen. Vóór ons zien wij de breede bedding van de Noord West-Rivier, met groote rolsteenbanken, met riet en laag hout begroeid, somtijds eenige honderden meters breed; wij zien Alkmaar liggen en eenige stukken van de van der Sande-Rivier. Het is alsof iedereen ontwaakt is uit een diepen slaap, er is een gedrang bij de uitstekende punten, waar men het best kan zien en er worden al groote plannen voor den dag van morgen gemaakt. Van Nouhuys neemt de gelegenheid te baat om de noodige peilingen te verrichten.

18 October. Minimumtemperatuur 10° C. Wij hebben het vannacht koud gehad en slecht geslapen, daar de vloer, waarop wij liggen, erg hellend is en wij half slapende van den eenen kant naar den anderen zijn gerold en onzen buurman wakker hebben gemaakt; de meeste Dajaks hebben niet in de tent geslapen en zijn voortgegaan met zich te rooken en te roosteren; gelukkig is het tamelijk helder met uitzicht naar het Zuiden. Terwijl wij zitten te ontbijten, worden er eenige Dajaks naar den top gestuurd om te kijken, of er wellicht uitzicht naar het Noorden is en of de Wilhelminatop te zien is, wat zeker wel een goeden invloed zal hebben op de energie der Dajaks. Het uitzicht naar het Zuiden is niet minder mooi dan gisteren, vooral door de tusschenhangende wolken kan men goed de formatie en den bouw van het gebergte waarnemen; wij zien, dat het v. Herwerden- en het Resi-Gebergte ongeveer in elkaars verlengde liggen, van elkaar gescheiden door de Lorentz-Rivier en een voortzetting hebben in het Tusschen-Gebergte. Met den kijker is Alkmaar duidelijk te zien en men kan een prauw in de rivier zien liggen, wij beginnen de menschen daar te benijden, die het zooveel beter dan wij hebben. Ook de breede bedding van de Noord West-Rivier is weer goed te zien, wij maken het plan om bij behouden terugkeer de Noord West-Rivier op te varen tot het gebergte; een tocht van uit Alkmaar om de Oost staat ook op het programma. Overal in de vlakte ziet men rivieren, bijna geheel in het reusachtige oerbosch verborgen en in het oosten de groote waterplassen, die wij reeds in 1907 van het Hellwig Gebergte zagen en die ons een dorado voor waterwild toeschijnen. Maar er is iets anders, dat ons nog veel meer aantrekt en dat is het uitzicht naar het Noorden; met groote zenuwachtigheid wordt dan ook het bericht van de terugkeerende verkenners ontvangen, dat de sneeuwtop duidelijk zichtbaar is,

maar dat wij ons moeten haasten, omdat uit de vlakke opstijgende wolken weldra het uitzicht zullen belemmeren. Wij hebben een ellendig stuk weg af te leggen te midden van rotsblokken, gladde boomstammen, die ondanks de inkappingen der Dajaks ons doen vallen in het mossige en drassige terrein; wij passeeren een boom, waar Papoea's de schors van hebben afgehaald voor het maken van een woning; wanneer een boom met een steenen bijl is bewerkt, is dit altijd duidelijk te onderscheiden van de bewerking met een ijzeren voorwerp, de snede is veel smaller en stomper. Na veel moeite komen wij ten slotte bij het punt, waar de Dajaks den sneeuwtop hebben gezien, maar het is al te laat, het gebergte is reeds in de wolken verdwenen, wel zien wij het daarvoor liggende Treub- en Wichmann Gebergte, dat wij nog nooit van deze zijde hebben gezien. Het Treub Gebergte is lager dan het Wichmann Gebergte, vooral het laatste maakt een massieven indruk; zelf staan wij op den eigenlijken kam van het Hellwig Gebergte met zwaar oerwoud bedekt. Terwijl wij zitten te genieten van de warme zonnestralen, die hier veel beter kunnen doordringen dan in ons oude kamp, waar wij ook veel last hebben van den wind en de nevels, die van uit de vlakke door onze tent heenstrijken, laten wij de boomen in de omgeving weggakken, die ons een volgend maal in den weg zouden kunnen staan. Habbema gaat in de nabijheid een verkenning maken met eenige Kénja's en komt na een oogenblik terug met het bericht, dat hij een bijna kalen top heeft gevonden, waar het heerlijk warm is, daar het dikke gebladerte hier de zonnestralen niet tegenhoudt. Mering Loewang heeft een onbewoonde hut gevonden, groot genoeg voor een viertal menschen en wellicht een jaar geleden gebouwd; dergelijke inlichtingen omtrent ouderdom enz. worden meestal met juistheid gegeven. Wij keeren terug naar ons bivak en om zijn naam eer aan te doen, begint het spoedig weer te

regenen en zitten wij evenals de vorige dagen weer gevangen in deze beperkte ruimte. Met de Dajaks is het zoo mogelijk nog erger dan gisteren gesteld, zij hebben niets gedaan aan de verbetering van het huis, alhoewel hun dit was opgedragen; wij zullen flinke maatregelen moeten nemen om hen niet al te zeer te laten degenereeren.

19 October. Minimumtemperatuur 11° C. Wij hebben weer slecht geslapen door het ongelijke bed en als wij naar buiten kijken, komt er een gevoel van wanhoop in ons op, als wij zien, dat het weer flink regent, het lijkt wel, of alle regenbuien op deze plek neervallen en tot nu toe zijn bewaard; de Dajaks zien er geelachtig beroekt uit en kunnen door den rook haast niet meer uit hunne oogen zien; ik dacht niet, dat zulke energieke menschen zoo spoedig door de koude en voornamelijk door den regen zoo konden veranderen. Men weet ten slotte niet meer, wat men van verveling moet doen, de medegebrachte lectuur is natuurlijk zeer beperkt en voor het meerendeel reeds eenige malen overgelezen, van Nouhuys brengt den tijd door met het maken van botanische schetsen van de naaldboomen.

Het heeft geen zin er op uit te gaan om dieren te vangen, deze houden zich evenals wij schuil en wachten ook op beter weer.

Eindelijk meent er iemand eenige teekening te bemerken in de egaal grijs gekleurde wolkenmassa, misschien is het maar een donkere bui en krijgen wij nog meer regen, maar dat is tenminste een afwisseling in dezen eentonigen toestand, maar het blijkt toch meer dan dat te zijn, de wind komt opzetten en de bergruggen worden nu en dan eventjes zichtbaar, alhoewel het maar een ondeelbaar oogenblik is, maar er is toch werking in de lucht. Tegen negen uur houdt het op met regenen, alhoewel het bij ons nog gestadig van de

bemoste boomen blijft druppelen; wij gaan naar het uitzichtspunt van den vorigen dag in de hoop den sneeuwtop te zullen zien, maar het is een vergeefsche tocht, in het Noorden is alles door zware wolken onzichtbaar; wij loopen door naar het Oosten, waar Habbema gisteren geweest is, het is ongeveer een kwartier gaans door een bijzonder mooi tooverachtig oerbosch. Zware hooge boomen, die er reusachtig uitzien door de groote massa's mos, die om den stam zitten en die als lange baarden van de takken afhangen, alles verzadigd met overtollig regenwater. De grond is oneffen en de weg loopt nu eens op dan weer naar beneden, langs groote rotsblokken, waar men af en toe onderdoor moet kruipen, soms over boomstammen, waar men met moeite het evenwicht op kan houden. Op den rand van het bosch staan groote doode boomen, die aan het geheel een eigenaardig voorkomen geven. Wat hiervan de oorzaak is, valt moeilijk te zeggen; ik heb later dikwijls op andere hellingen dergelijke complexen van doode boomen gezien, door menschenhanden is het niet geschied, want men vindt geen sporen van tuinen, die er aangelegd zijn, trouwens de bodem zou er zich slecht toe leenen; men vindt hier de rifkalk in zijn vollen, ruwen en onvruchtbaren vorm; mogelijk komen de wortels der boomen ten slotte op een steenlaag, die al te onvruchtbaar is en ze doet afsterven.

Het is heerlijk warm op het terrein, gisteren door Habbema ontdekt; wij zitten ons na die natte en onaangename dagen in het kamp doorgebracht in de zon te koesteren. Op het terrein zelf groeien allerlei kleine kruidachtige planten en struiken, die veel overeenkomst hebben met die, welke men in heidestrecken of duinen vindt. Jammer, dat wij geen uitzicht naar het Noorden hebben, dan zouden wij ons vermoedelijk nog behagelijker hebben gevoeld. Wij laten ons eten van het kamp beneden

halen en besluiten den volgenden dag ons kamp hierheen te verplaatsen. Wij laten reeds een begin maken met het opslaan van het huis en wijzen de plaats aan, waar wij dit wenschen; het is anders noodig, dat wij er bij blijven; het werken doet de menschen goed en ze beginnen langzamerhand animo in het werk te krijgen, begrijpende, dat de situatie hier beter is dan in het oude kamp.

Ik neem de gelegenheid te baat op de jacht te gaan en krijg vandaag weer een viertal vogels, wat mij in langen tijd niet gebeurd is. Onder de vogels en dieren op deze hoogte verzameld heeft men natuurlijk veel meer kans nieuwe exemplaren te vinden; in deze onvruchtbare streken is het dierenleven anders schaarsch. Het heeft mij geruimen tijd gekost, alvorens ik wist, welk dier een eigenaardig gedempt geluid teweegbrengt, dat uit den grond scheen te komen. Ik liet een plek, waar ik meende het geluid gehoord te hebben, uitgraven met het gevolg, dat er een kikvorsch te voorschijn kwam, die zich een 30 cM. in het mos en de vergane bladeren had ingegraven. Wij gaan tegen den middag terug naar Regenbivak met het vooruitzicht morgen een beter kamp te zullen hebben.

20 October. Minimumtemperatuur 10.5° C. Wij hebben natuurlijk allen weer slecht geslapen, gelukkig, dat het voor de laatste maal is geweest, wij hebben om de koude buiten te houden een soort scherm laten maken van gevlochten pandanusbladeren, dat vannacht uitstekend voldaan heeft, men heeft eenigszins het gevoel in een huis te zijn. Dit scherm heeft aanleiding gegeven tot eenige moeilijkheid, doordat het den Kajans verboden was dergelijke bladeren te bewerken, gelukkig waren er menschen van een anderen stam bij, die dit werk konden verrichten. Vannacht hadden wij een prachtige sterrenhemel, ik kon duidelijk de vlakke zien en de rivieren, die in het heldere maanlicht schitterden, jammer, dat wij nog

niet in het andere kamp zijn, dan hadden wij den sneeuwtop kunnen zien. De zon komt prachtig op en het is hier zelfs warm, een omstandigheid, die wij nog nooit gehad hebben; door de warme zonnestrallen zien wij nevels zich langzaam in de dalen vormen, die langzamerhand optrekkende, eerst de heuvels en ten slotte het gebergte aan het gezicht onttrekken. Het is hier een onaangenaam klimaat en het zal wel nooit bewaarheid worden, dat men hier een gezondheids-
etablissement zal stichten, althans niet voor menschen, die neiging hebben om melancholiek te worden. Wij zetten haast achter het eten en laten alleen de katjang hidjau koken en zeggen, dat de rijst boven maar gekookt moet worden, als veiligheidsmaatregel zal ik het rantsoen boven maar uitdeelen. Het kost heel wat moeite de menschen in beweging te krijgen en de holwoningen te doen verlaten; alles kan niet in eenmaal overgebracht worden, zoodat zij tweemaal zullen moeten loopen, gelukkig is het maar een twintig minuten loopen of liever kruipen en vallen.

Voor het moreel der Dajaks is het uitstekend, dat wij hier weg komen, de beweging en het werken doet hen werkelijk goed, alhoewel het niet van harte gaat. Op de plaats, waar de sneeuwtop het eerst gezien werd, komen wij juist op het moment, dat er nog iets van de sneeuw zichtbaar is, de wolkenvorming gaat hier ook al even snel; ik loop door naar de plek, waar wij ons kamp zullen maken, maar dan is het heelemaal te laat, alles is reeds achter de wolken verdwenen, wij zitten nu ten minste op een plaats, waar wij uitzicht naar alle zijden hebben en niets onze aandacht ontgaan kan. Het panorama van hieruit gezien, is grootsch, het Wichmann Gebergte schijnt alles te domineeren; de weg daaraan zal echter niet gemakkelijk zijn, maar de tijd, dien wij hier nog moeten zijn, voordat Tigang van Alkmaar

komt, kunnen wij goed gebruiken om den weg te verkennen. Wij moeten trachten zooveel mogelijk gebruik te maken van de verbindingsruggen tusschen de verschillende berg-complexen, indien deze ons tenminste niet te ver van den gewenschten weg afbrengen. Het gezicht op een zwaar bewolkt berglandschap is echter zeer bedriegelijk, terwijl de kleine terreinoneffenheden, die het voortdringen zeer bemoeilijken, door den zwaren plantengroei ten eenenmale onzichtbaar zijn.

VIII. Top-
bivak.
2580 M.

Er wordt zoo hard mogelijk aan het bivak gearbeid, de tentzeilen worden nog niet gespannen om alles zoo goed mogelijk te laten drogen; overal liggen kleeren en dekens in de zon te drogen, die in het vorige bivak koud en vochtig waren geworden. Ik laat alle blikken met levensmiddelen sorteeren en dan blijkt het, dat wij nog het volgende hebben:

1 1³/₄ blik rijst; 5 blik ketan; 3³/₄ blik katjang hidjau; 1 blik suiker; 3³/₄ blik dendeng en 2 blik visch, waar wij het nog een langen tijd mee uit kunnen houden. Wij hebben hier te veel menschen bij ons gehouden, waar wij niet genoeg werk voor hebben en die daardoor zeer in conditie achteruit gaan.

Bij gedeelten is het gebergte zichtbaar; op den westelijken uitlooper van het Wichmann Gebergte zien wij zeer duidelijk een nederzetting van ± 20 huizen, aan de overzijde daarvan op het Nevel Gebergte tuinen, eenige huisjes en rook; met den kijker kan men echter geen menschen onderscheiden.

Het zal nog de vraag zijn, of onze weg hier langs voert, maar dan zal het noodzakelijk tot een aanraking moeten komen, in het gunstigste geval zouden wij deze Papoea's als gidsen kunnen gebruiken en hunne paden benutten, als deze ten minste in de goede richting loopen.

Het uitzicht op het gebergte duurt helaas niet lang meer, groote wolkenmassa's verzamelen zich om de toppen van het gebergte en een oogenblik daarna zitten wij weer in de

nevel
beter,
daarm
heb
voor
daar
laten
een p
geen
de zo
de w
en on
tijden
menig
maar
ander
is in
tijden
2.
kood
koo
en be
dier
Lan
ons r
in de
moge
In
gezien
wolke
lukk
bedek

GEZICHT OP HET WEBERGEBERGTE VANAF TOPBIVAK.

nevelen. De stemming onder de Dajaks wordt gelukkig wat **beter**, eenige zitten zelfs muizenvallen te construeeren om **daarmede** premies te verdienen; een gedeelte van de Kënjá's **heb** ik uitgestuurd om rotan te halen, dat wij noodig hebben **voor** het dak en om den vloer wat steviger vast te binden, **daar** men bij het loopen anders licht komt te vallen. Verder **laten** wij uitzicht naar het Zuiden kappen om met helder weer een peiling op Alkmaar te kunnen nemen, voorloopig is daar geen kwestie van. De temperatuur is zeer wisselend; schijnt de zon, dan is het heerlijk warm, maar verdwijnt deze achter de wolken of drijven er nevelen door de tent, dan is het koud en onbehaaglijk. Als men de lage temperaturen leest, die men tijdens de pooltochten heeft te doorstaan, dan zal het wellicht menigeen verwonderen, hoe wij over de koude konden klagen, maar men moet niet uit het oog verliezen, dat onze kleeding geheel anders was en dat men op een tocht als de onze zeer beperkt is in de mede te nemen kleedingstukken, terwijl men overdag tijdens het loopen aan dunne stevige kleederen voldoende heeft.

21 October. Minimumtemperatuur $8,5^{\circ}$ C. Het is vannacht koud geweest, zooals de temperatuur ook aanwijst; buiten gekomen, hebben wij het volle gezicht op het Sneeuwgebergte en het oostelijk daarvan liggende Rumphuis Gebergte, geweldig door zijn ruw en onherbergzaam voorkomen. Er zijn verschillende kampongs zichtbaar o. a. op het Pynacker Hordijk Gebergte, ons reeds bekend van de expeditie 1907; wij zitten hier rondom in de Papoea's, tot een aanraking zal het wel moeten komen, moge het een vriendschappelijke zijn!

In de richting N. 65° O. wordt een top met sneeuw bedekt gezien, echter door den verren afstand en door de opkomende wolken niet duidelijk, zelfs niet met den kijker. Het blijft gelukkig een groot gedeelte van den dag helder, omdat wij een bedekten hemel hebben en de zon niet zoo'n kracht heeft om

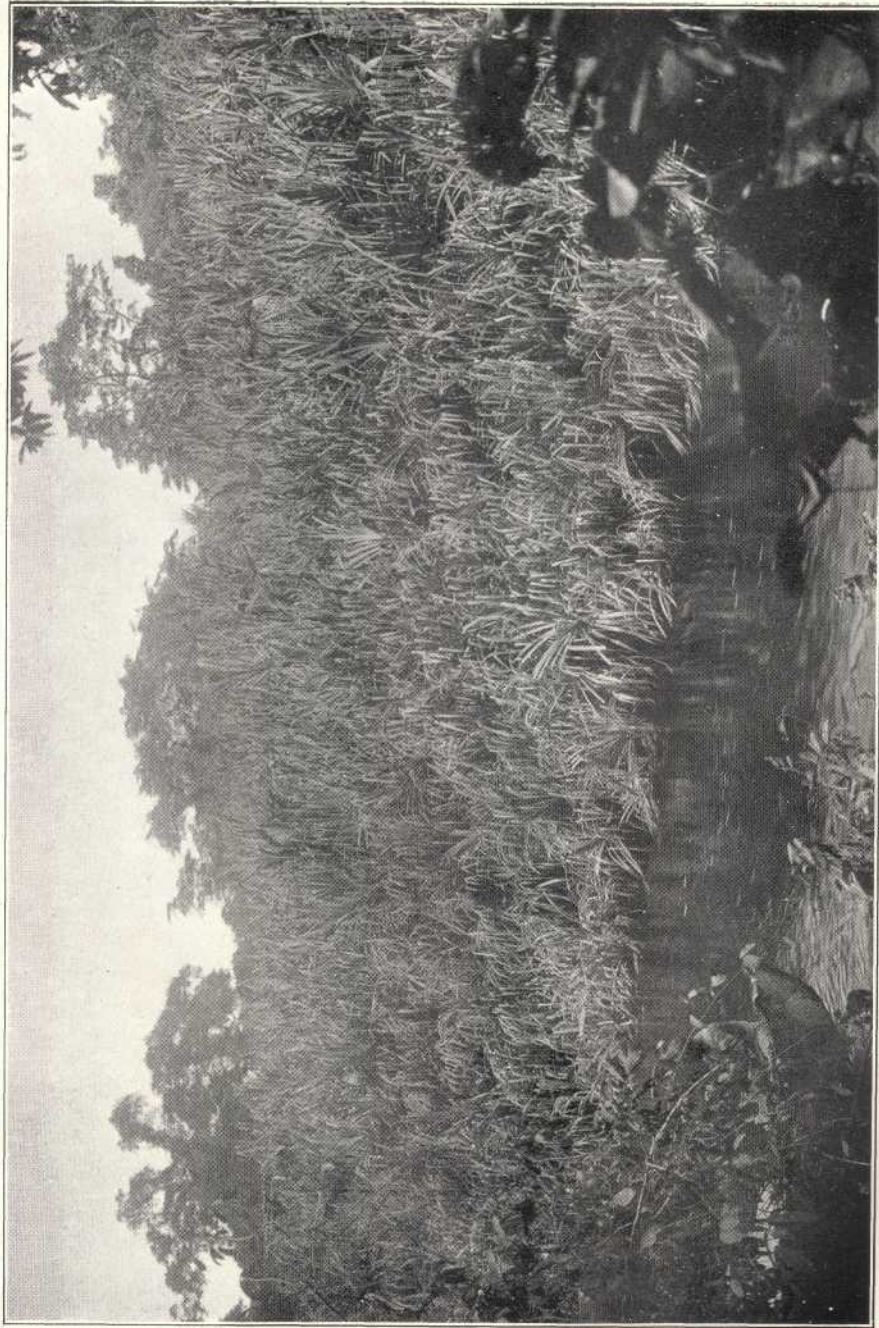

wolken te vormen. Voor van Nouhuys is het een vruchtbare morgen, hij is druk in de weer met het in kaart brengen van het gebergte, wat geen gemakkelijke taak is, daar het bergstelsel zeer ingewikkeld is en men van één punt slechts een eenzijdigen blik daarop heeft. Onderwijl gaan er twee groepen uit om een verkenning van den te volgen weg te verrichten, één onder aanvoering van Lt. Habbema naar het Oosten, in de richting van de „Valk”, een der toppen van het Hellwig Gebergte in 1907 gedoopt naar het G.S.S. „Valk” en één naar het Westen in de richting van het Nevelgebergte, om naar een weg te zoeken. Zelf ben ik druk bezig met het bijhouden van mijn dagboek, een werkzaamheid, die veel tijd in beslag neemt en die door den tocht naar boven eenigszins achter is geraakt; onderwijl komen er eenige lori's aanvliegen, die ik voor de collectie schiet; het zoeken naar de geschoten exemplaren neemt geruimen tijd in beslag, daar de grond oneffen en begroeid is.

Volgens voorloopige berekeningen van v. Nouhuys zijn wij in rechte lijn ongeveer 26 K.M. van den Wilhelminatop verwijderd, maar er zal nog heel wat moeten gebeuren, voordat wij de sneeuw onder de voeten hebben; volgens den hypsometer is het Toppivak gelegen op een hoogte van 2578 Meter.

De Dajaks maken van pandanusbladeren rolgordijnen, die 's nachts aan de open zijde van de tent worden neergelaten, om ons tegen de koude nachtlucht te beschermen, en een soort van gootstelsel om het regenwater in ledige petroleum-blikken op te vangen.

Voor de zoölogische collectie is het weer een goede dag, er komen verscheidene Dajaks met vogels, die zij met hun blaasroer hebben geschoten; ook Habbema, teruggekeerd van zijn verkenningstocht, brengt er eenige mede; hij heeft verschillende Papoeapaden gezien, die over het gebergte loopen en ook een hut, die uitstekend ingericht was tegen den kouden

PANDANUS-MOERAS.

wind
het
gezo
weg
zich
zich
H
het
gewo
waar
zitten
over
niet
2
onde
voed
weg
niet
Een
op
ons
gede
te z
hij e
Een
bij
heef
ratu
jach
obse
wijze
sche

wind; overal in het bosch stonden vallen en strikken voor het vangen van kleine zoogdieren. De andere partij, die uitgezonden was, komt ook met eenige vogels thuis, van den weg weten zij niet veel te vertellen, vermoedelijk hebben zij zich meer met jagen beziggehouden, in elk geval hebben zij zich toch nuttig gemaakt.

Het kost ons veel moeite om de Dajaks overdag aan het werk te krijgen, want hunne neigingen zijn geheel anders geworden. Zij verzamelen een groote hoeveelheid brandhout, waarvan zij 's avonds een groot vuur maken, waaromheen zij zitten te praten en zodoende weinig last van de koude hebben; overdag trachten zij echter den verloren slaap in te halen, wat niet bepaald in overeenstemming is met onze wijze van werken.

22 October. Minimumtemperatuur 8.5° C. Een achttal Dajaks onder Mering Loewang worden na het ontbijt uitgestuurd met voeding voor een tweetal dagen, om een verkenning van den weg te verrichten in westelijke richting; veel verwacht ik er niet van, maar dan hebben die menschen eens wat te doen. Een andere groep wordt uitgestuurd om rotan te halen, dat op deze hoogte niet groeit, benodigd voor verbetering van ons huis en om te gebruiken tijdens den tocht op de steile gedeelten; touw hebben wij niet mee kunnen nemen, daar dit te zwaar zou zijn, elke drager kan gemakkelijk zonder dat hij er last van heeft een lang stuk opgerolde rotan meedragen. Een derde groep wordt uitgestuurd om boombast te verzamelen, bij koude windvlagen is ons huis wat al te tochtig, vooral heeft de wind onder het huis vrij spel, waardoor de temperatuur al te frisch wordt. Als gewoonlijk gaat Habbema op jacht met eenige Kënjä's, van Nouhuys is weer bezig met observeeren, terwijl ik mijn dagboek verder afmaak; op deze wijze gaan de dagen vrij spoedig om, want komen de menschen terug, dan brengen zij gewoonlijk zoölogische voorwer-

pen mede, die terstond verzorgd moeten worden. Het is vrijwel onbewolkt, met den kijker is de kampong op den uitlooper van het Wichmann Gebergte duidelijk zichtbaar, ik tel ongeveer 22 huizen, eenigszins in een boog gebouwd met eenige boomen in het midden, menschen kan ik niet onderscheiden. Tegen negen uur is het weer bewolkt, mistig en af en toe een regenbui, wat uitstekend is om onzen watervoorraad aan te vullen; het is eigenaardig, hoe veranderlijk het weer en de temperatuur op het Hellwig Gebergte is. Gaandeweg komen er vandaag weer vogels binnen, die gevild moeten worden, de Dajaks zijn heden erg actief geweest en hebben er verscheidene met het blaasroer geschoten. Wij zijn nog in een hongerige periode door het matige rantsoen, waarop wij tijdens den tocht naar hier gesteld waren, af en toe doen wij ons te goed aan stukjes dendeng en gezouten visch en het is opmerkelijk, met hoeveel graagte de taaie vellen van de gezouten visch gegeten worden, aan boord vond ik deze visch zelfs gebakken niet te eten.

23 October. Minimumtemperatuur 9° C. Wij hebben vannacht niet zooveel last van de koude gehad, dank zij de verbeteringen met schermen van pandanbladeren en boombast, die wij aan ons huis hebben laten aanbrengen. Door de ongelijke ligging woelt men zich dikwijls bloot en wordt dan van de koude wakker, het is een irriteerend geluid, als men dan andere menschen hoort snorken, vooral een van de dwangarbeiders is daar zeer sterk in. Af en toe hoort men een van de Dajaks opstaan en naar buiten gaan om een praatje te maken en zich te warmen bij een helder brandend vuur buiten, enkele hebben een kelamboe gespannen om daardoor eenige warmte te krijgen. Wij verlangen erg naar den terugkeer van Tigang, om eindelijk den grooten tocht te kunnen aanvangen.

Ik ga er van morgen met mijn geweer op uit en kom

op de plek, waar wij het eerst den sneeuwtop vanaf het Hellwig Gebergte hebben gezien, er staat daar nu een bank, die door de Dajaks van kleine boomstammen is gemaakt, om kalm de omgeving te kunnen bekijken; er is heden weinig zicht, zoodat ik maar weer op jacht ga, ik heb weer met het verloren schieten van vogels te kampen. Alles is doodstil om mij heen, op zulke momenten te midden van die grootsche natuur overpeins ik dikwijls, wat er toch eigenlijk van de expeditie terecht zal komen en maak dan berekeningen voor de verdere tocht en overdenk alles nog eens goed. Ik ontmoet een van de Dajaks die bezig is met het schieten van kleine vogeltjes, zoodoende wordt mijn vogelcollectie van het Hellwig Gebergte een zeer belangrijke. Thuis gekomen vind ik v. Nouhuys bezig met het in kaart brengen van het terrein; hij heeft vandaag veel last gehad van voorbijtrekkende nevelen, die het berglandschap steeds verschillend deden schijnen; Alkmaar is duidelijk zichtbaar, er is zelfs een blik te zien, dat in de zon schittert.

Jonge pandanbladeren in den vorm van sajor hebben eenige afwisseling in ons menu gebracht, terwijl er nu en dan als lekkernij oude scheepsbeschuiten met boter worden verstrekt, de boter is nu gelukkig hard en niet meer als half gesmolten zalf. Habbema komt vandaag laat van de jacht terug, hij is terecht gekomen bij een steile helling, vermoedelijk dicht bij de bovengenoemde „Valk”; als buit brengt hij eenige zeer mooie vogels mede, verder eenige viooltjes, hij heeft rotanstrikken gezien, die er nog niet lang geleden gezet waren; die menschen hebben dus vermoedelijk onze geweschoten wel gehoord en kunnen zich nu eens verdiepen over de kwestie, of de menschen, die indertijd een k amp op het Hellwig Gebergte gemaakt hebben, weder gearriveerd zijn. Om half 5 komen de menschen terug, die er gisteren op uit zijn gegaan om den weg in Westelijke richting te gaan verkennen; als gewoonlijk zijn de eerste be-

richten zeer verward en duurt het een heelen tijd, voordat er iets uit de chaos van verhalen is op te maken. Het blijkt ten slotte, dat zij tot aan de Noordwest-Rivier zijn afgedaald, die daar zoo breed zou zijn als de Beaufort-Rivier, die wij op 10 October zijn overgetrokken, maar dat de overkant niet te beklimmen is door de steilte der oevers, verder schijnt de weg daarheen zeer slecht te zijn, zooals hier overal, ten slotte een verhaal van veel menschen- en varkenssporen en dat zij een huis gebouwd hebben van boombast van een oude Papoeahut; wij komen tot de conclusie, dat zij niet erg veel moeite hebben gedaan en dat zij veel in hun huis met een goed houtvuur zullen gezeten hebben. De weg naar het Oosten zal dus wel degene zijn, dien wij moeten volgen; van Nouhuys en ik maken het plan om een verkenning in deze richting te maken.

24 October. Minimumtemperatuur $\pm 8^{\circ}$ C. Wij hebben het vanmorgen druk met het verbinden van voetwonden, die de menschen gisteren hebben opgelopen, de meesten moeten eenige dagen rust houden, wat hun opperbest schijnt te bevallen. De overige Dajaks worden weer uitgestuurd om rotan te halen, vandaag is het weer erg bewolkt, nevelen trekken door de tent, die ons het leven onaangenaam maken. Behalve dat er vandaag verschillende vogels verzameld zijn, gaat de dag zonder eenige afwisseling voorbij; Habbema zit ook thuis met een wond aan zijn voet. Onze honger is eenigszins gestild, want wij eten niet meer zulke wonderlijke dingen als vischvellen en andere delicatessen.

25 October. Minimumtemperatuur 8° C. Ik besluit heden met van Nouhuys een verkenningstocht in oostelijke richting te gaan maken; om half acht gaan wij op weg met 5 Kajans en twee Kënjà's die dezen weg vroeger reeds gedeeltelijk met Habbema hebben geloopt. De weg is slecht en steil, doch gelukkig begroeid, zoodat er takken en wortels zijn om zich

aan vast te houden bij het afdalen. Na een kwartier komen wij bij een oude Papoeahut, gedekt met boomschors, de wanden zijn goed dichtgemaakt om den kouden wind buiten te houden, binnenin is er niets dan een vuurhaard, zoodat de menschen, alhoewel naakt, het daarin wel niet koud zullen gehad hebben; bijzondere voorwerpen treffen wij in de hut niet aan. Dicht bij de hut een val met een daarboven hangend stuk hout, zooals ik reeds vroeger beschreven heb. Om 8 uur 40 zijn wij bij een groote afstorting, geheel onbegroeid, waar van Nouhuys op geologisch gebied gaat verzamelen.

Wij vervolgen onzen weg in Z.O. richting, het pad loopt steil naar beneden, met de Kënja's kunnen wij moeilijk spreken, daar zij geen Maleisch verstaan of spreken. Wij volgen over een groot gedeelte een oud Papoeapad, waar vele strikken staan, het schijnt hier dus een goed jachtterrein te zijn, denklijk is dit het terrein van de Papoea's, die op het Pijnacker Hordijk Gebergte wonen. Ten slotte komen wij aan een waterscheiding op een kleinen verbindingsrug tusschen het Hellwig- en het Treub-Gebergte. De rug is spoedig overgetrokken; in een grooten pandanusboom zijn inkappingen gemaakt, die de Papoea's gebruiken, wanneer zij er in klimmen om de vruchten te plukken, die door hen gepoft gegeten worden. Vrij plotseling treden wij uit het bosch en staan voor een bijna kale, spaarzaam begroeide rots; hier en daar staan viooltjes, die onze gedachten ver weg voeren. Gelukkig loopt een goed beloopend pad naar boven, dat wij zonder groote moeite volgen; ten laatste staan wij boven op de kale rots, die van het kamp ook zichtbaar was, wij vinden er nog overblijfselen van een vuurtje met de ledige schillen van gepofte pandanpitten. In tegenstelling met ons kamp is het hier heerlijk warm, de zon brandt behaaglijk op de steenen, waar wij, languit liggende, ons roggebrood met jam eten. Een paar Dajaks worden

naar boven gezonden om te zien, hoe de weg verderop is, zij komen terug met het bericht, dat deze boven goed is en in de goede richting loopt; zij beweren, dat zij boven ook zicht hebben gehad op het daarachter liggende hoogere gebergte, vermoedelijk het Wichmann Gebergte. Ons kamp op het Hellwig Gebergte is maar even zichtbaar, voorbijrijvende wolken verbergen dit spoedig weer. Na terugkeer der Dajaks dalen wij weer af naar de vlakte en zullen thans op aanraden der Kënjä's een korter pad volgen, dat Habbema vroeger ook geloopt heeft. De Kënjä's gaan voorop, maar het blijkt al spoedig, dat zij den weg kwijt zijn; wij begrijpen ook niets van hetgeen zij ons trachten uit te leggen, een ding is zeker, dat zij slecht richting houden, hetgeen wij op het kompas kunnen controleeren; wij vinden het weinig aanlokkelijk om hier zonder eenig dekkingsmateriaal te moeten overnachten, zoodat v. Nouhuys met kompas gewapend zich aan het hoofd stelt en nu gaan wij in de goede richting, door een steil, zwaar begroeid en vermoeiend terrein. Al struikelende en langzaam voortkruipende over boomstammen en steile hellingen, komen wij plotseling op ons oude pad; het is een heerlijke opluchting, als men weet, dat men weer op den goeden weg is. Wij volgen welgemoed het oude pad, maar de goede stemming raakt er spoedig uit, want wij zijn moede en een ouderwetsche Nieuw-Guineesche regenbui zorgt er voor, dat wij doornat en de steile hellingen nog onbegaanbaarder en gladder worden, dan zij onder normale omstandigheden reeds zijn. Wat zijn wij blij, als wij eindelijk de oude Papoeahut bereikt hebben, die een vijf minuten gaans van ons kamp gelegen is; vandaar zien wij reeds de bekende doode boomen staan. Wij houden nog een korte rust en dan gaat het regelrecht door naar het kamp, waar wij terstond droge kleederen aantrekken, koffie laten koken en ons weer behaaglijk voelen onder onze wollen

deken en zitten na te praten over al de ellende, die wij vandaag weer hebben doorgemaakt. De zoölogische buit bestaat heden uit een vijftal vogels, die weer het gewone werk geven, het aantal van de alhier verzamelde vogels is reeds tot een vijftigtal aangegroeid. Wij zijn zeer voldaan over onzen tocht, omdat wij nu zeker weten, welken weg wij moeten volgen om op het Wichmann Gebergte te komen. 's Avonds is het helder weer, wij genieten van het mooie uitzicht op het gebergte om ons heen en luisteren naar de verhalen van Mering Loewang van zijn tweedaagschen tocht in westelijke richting. Erg geloofwaardig lijken ons de verhalen niet en het komt ons het meest waarschijnlijk voor, dat zij in de nabijheid een verlaten Papoeahut hebben gevonden, deze in beteren staat hebben gebracht, vuur aangelegd, rijst gekookt en verder bedacht, hoe de weg wel zou wezen, indien men naar de rivier afdaalde.

26 October. Minimumtemperatuur 7.5° C. Vannacht is het weer erg onrustig geweest, bij onze afwezigheid hebben de achtergebleven Kajans den tijd benut met slapen en daar men geen 24 uur van den dag kan slapen en het warmer is om een groot brandend vuur dan in de tent, zitten zij met hun twaalfen den geheelen nacht ellenlange verhalen te doen, die ons uit den slaap houden; een verzoek om hun mond te houden, helpt maar heel kort, want dan begint het weer opnieuw. In mijn woede zit ik allerlei plannen te bedenken, hoe ik er in het vervolg een einde aan zal maken, maar ik kom tot de slotsom, dat ik niet opgewassen ben tegen den wil van een Dajak.

Tegen half acht 's morgens is de Wilhelminatop weer duidelijk zichtbaar, waardoor ik al mijne wraakzuchtige plannen vergeet, het is duidelijk te zien, dat er weer sneeuw is gevallen. Wanneer zullen wij die sneeuw onder de voeten hebben? Zal het wel ooit gebeuren? Dat is een vraag, die ons steeds bezighoudt

en waar wij zoo min mogelijk over spreken. Ik stuur een gedeelte van de Dajaks uit onder aanvoering van Adjang om verbeteringen aan den gisteren verkenden weg aan te brengen, een gedeelte gaat op jacht en de rest zet ik aan het boomen kappen om het uitzicht op Alkmaar nog vrijer te maken. Van Nouhuys is druk aan het observeeren en heeft een reeks peilingen op den Wilhelminatop genomen, er valt onder dergelijke omstandigheden weinig met hem te praten en hij krijgt zijn spraakvermogen weer terug, als er wolken opkomen, die hem het verder werken beletten, gewoonlijk zijn dan zijn eerste woorden niet van de vriendelijkste aan het adres van Nieuw-Guinea's klimaat. Iets heb ik er toch van geleerd, nl. ons somber Hollandsch klimaat te apprecieeren, want, is het hier slecht weer, dan behoef ik maar een oogenblik terug te denken aan het weer, dat wij toen steeds op Nieuw-Guinea hadden.

Ik ga aan het villen van de vogels, die gisteren niet gereed zijn gekomen, men behoeft zich hier niet zoo te haasten, daar zij niet zoo gauw tot bederf overgaan als in de laagvlakte. Vandaag hebben wij een blik met bedorven rijst, het gevolg van slecht soldeeren, dat zijn van die tegenvallers, waar niet op gerekend is. Twee van de Dajaks zitten kalm bij het vuur, in plaats van boomen te kappen, wat mij reden geeft hun beiden een boete op te leggen, wat Mering Loewang dermate verstoort, dat hij mij niet wil antwoorden. Als straf wordt hem opgelegd, dat hij niet mede mag naar den Wilhelminatop en terug moet naar Alkmaar; orde en regelmaat moet er zijn. Men kan uit een dergelijke straf opmaken, wat voor soort menschen die Dajaks zijn en met welk een animo zij bezielde zijn.

Een van de Dajaks — Inang — wordt binnengebracht met een kap in zijn been, gelukkig heeft het niet veel te beduiden, hij wordt verbonden en heeft dan een geldige reden om bij het vuur te gaan zitten. De eenige Soendanees Saiman,

AKAM DJOEK OEOEN.

MERING LOEWANG.

dien w
niet me
Wat ee
hulp is
nemen,
zullen l

Om
wandeli
dan zich
op den
tevrede
om te
lange
vrij zij
mensch
daar be
meer b
medege
rijst is
terugge
mede t
tocht e
achterla
Alkma
gesteld
de vo
van be
zullen
die wij
dat er
Kenja
een m

dien wij hier hebben, komt mij vertellen, dat hij maar liever niet medegaat en gaarne naar Alkmaar terug zou willen gaan. Wat een tegenstelling met de Dajaks! Alhoewel hij een goede hulp is bij het vogels villen, besluit ik hem niet mede te nemen, daar wij toch niets dan last en verveling van hem zullen krijgen.

Om 12.40 arriveert Tigang met een gezicht, of hij een wandeling heeft gemaakt en of hij niets anders heeft gedaan, dan zich aan de afspraak gehouden, en hij verschijnt toch precies op den dag, dien ik had vastgesteld. Met dat al ben ik erg tevreden over het resultaat, het is mij weer een reden te meer om te gelooven, dat wij er moeten komen. Ik heb natuurlijk lange verhalen van Tigang aan te hooren, die niet geheel vrij zijn van zelfverheerlijking en waaruit blijkt, dat andere menschen lang niet zoo goed en flink als Tigang zijn, maar daar ben ik aan gewoon en ik hoor ze met geduld aan. Van meer belang is het, dat hij niet minder dan 38 blikken rijst heeft medegebracht, terwijl er in verschillende tusschenkampen nog rijst is achtergelaten, zoodat de overtollige menschen, die teruggestuurd worden naar Alkmaar, niet veel rijst behoeven mede te nemen. Er is bij elkaar voldoende voor den grooten tocht en ook voor een depôt, dat wij hier op het Topbivak achterlaten voor het geval er iets mocht gebeuren en wij Alkmaar niet meer kunnen halen. Het vertrek wordt vastgesteld op den volgenden dag en wij beginnen terstond de voorbereidende maatregelen te treffen. Er worden tal van berekeningen gemaakt omtrent het aantal Dajaks, die zullen medegaan en de maximum hoeveelheid levensmiddelen, die wij zullen kunnen medevoeren. Wij komen tot de slotsom, dat er zullen medegaan: twintig Kajans behalve Tigang, zes Kënjä's, twee dwangarbeiders en twee fuseliers. Thans komt een moeilijke kwestie: hoe deze twintig menschen uit te

kiezen, wij doen dit in overleg met Tigang, die ook het best de krachten van zijne menschen kan beoordeelen. Alhoewel hij zelf niet als drager zal medegaan, moet hij toch den eersten dag een vracht dragen, maar zal de eerste zijn, die zal profiteeren van het vrij komen van een vracht. Tigang geeft mij 's avonds de lijst van personen, maar er zijn er bij, die er niet veel plezier in hebben. Ten slotte komt alles in orde; Mering Loewang, hoewel een van de besten, moet ik helaas terugzenden wegens het gebeurde van gisteren.

's Middags komt Adjang terug en beweert den weg in orde gemaakt te hebben tot aan de groote afstorting, dat is ten minste een goed begin voor den volgenden dag.

Morgen vertrekken wij, aldus samengesteld:

Europ. deelnemers: H. A. Lorentz, J. W. van Nouhuys, D. Habbema.

Fuseliers: Sāman, Sēnöt.

Kajans: Tigang, Ong Aran Mesan, Ong Oewat Iroh, Mering Tipoeng, Ong Ingan Doengå, Akam Doengå Oenjang, Hanja Oering, Mering Irå, Njaring, It Imoe Oering, Igan Sen, Awal Igan Oesoën, Sawang Ding, Ong Djaäng Lahei, Djoan Asa, It Igan Dog, Dijan Oenjang, Akam Ngaw, Ong Djoan Lahei, Adjang, It Mering.

Kēnjā's: Amban Klissau, Lawat, Oesat, Lawieng, Tam Iring, Ilēh, Anjē.

Dwargarbeiders: Njoerai, Dahieng.

De volgende vrachten:

19 blikken rijst, 1 vracht visch en dendeng, 1 vracht petroleum en lampen, 1 vracht suiker, 2 vrachten zeilen, 1 vracht instrumenten, 3 vrachten met personeele goederen, te zamen 28 vrachten, terwijl de twee dwargarbeiders de goederen der soldaten moeten dragen, die ter wille van de weerbaarheid geheel onbevracht moeten zijn. Met het rantsoen gesteld op

± 1 kati (0.6 K.G.) rijst, hopen wij het 16 à 17 dagen te kunnen uithouden.

Zooals reeds boven aangetoond, valt er niet te rekenen op het fourageeren onderweg, noch door het vinden van voedsel in het bosch, noch door ruil met de Papoea's. Wat wij daar mochten krijgen, moet als extra beschouwd worden.

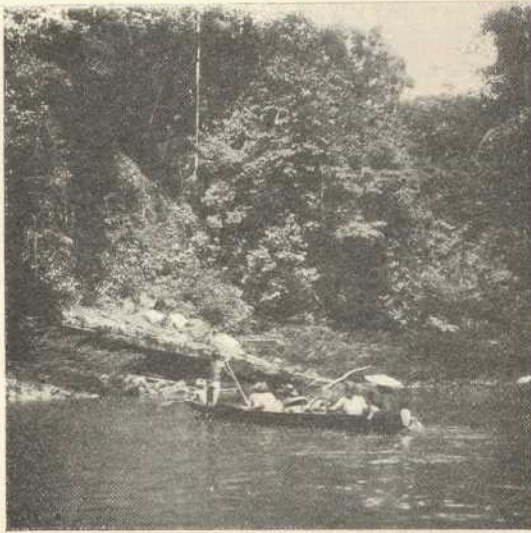
Zoo eenvoudig als hier opgesomd, is de zaak in werkelijkheid hoegenaamd niet, het kost heel wat hoofdbreken, berekenen en bepraten met de Dajaks, voordat alles werkelijk zoover is, als wij dit wenschen. Er heerscht tot laat in den nacht een ongewone drukte met het in orde brengen van goederen, die zullen medegenomen worden en het verpakken der reservelevensmiddelen en goederen, die hier op het kamp zullen achterblijven. Verder worden er in haast brieven geschreven, die morgen medegaan met de Dajaks, die naar Alkmaar vertrekken met de laatste berichten voor Holland, instructies voor von Römer en Raden Jaarman, die de leiding zullen hebben van degenen, die in Alkmaar blijven en raadgevingen voor het verzamelen aan v. Römer, die van plan is om zoo spoedig mogelijk een tocht naar het Hellwig Gebergte te maken¹⁾.

¹⁾ Zie hiervoor: Bulletin n°. 62 (4de Bulletin der Zuid Nieuw-Guinea Expeditie 1909) der Maatschappij ter bevordering van het Natuurkundig Onderzoek der Nederlandsche Koloniën. Bijlage I, pag. 47.

HOOFDSTUK V.

VAN HET TOPBIVAK NAAR DE PESEGEM'S.

27 October. Minimum-temperatuur 7.5° C. Iedereen is vanmorgen vroeg op, onder den indruk van het vertrek tot den grooten tocht, die heden zal aanvangen. Het geheele gebergte, niet alleen de Wilhelminatop, maar ook het Rumphuis Gebergte is duidelijk zichtbaar, om

ons zeker nog eens goed te toonen, waar het heen moet. Wij zijn allen vol goeden moed en zouden maar liefst terstond op weg gaan, maar, zooals het altijd bij het begin van een grooten tocht gaat, doen zich verschillende moeilijkheden voor, een van de Dajaks wil liever niet mee en wordt met mijne toestemming geruild tegen een anderen; dan is er weer kwestie over de vrachtenverdeeling, maar alles komt ten slotte terecht; om 7 uur 30 vertrekken de menschen naar Alkmaar en kunnen wij ten minste onze eigen troep overzien. Bij het vertrek blijkt, dat een van de Dajaks It Imoe Oering stilletjes mede is gegaan

naar A
eenigste
voor d
Als de
katjang
toestel,
en rese
waarlijk
gezond
mooi u
voortee
Nouhu
midden
fuselier
naam l

De
oude E
wij in
nog s
anders
stemm
verken
dagen
de ste
en me
teeken
nog h
in oost
dat g
arrivee
om op
Al

naar Alkmaar, zoodat wij een drager minder hebben, het eenigste, wat ik kan doen, is hem ontslaan, als waarschuwing voor de overigen en zijn bagage over de anderen verdeelen. Als depôt laten wij op Topbivak achter: 23 blik rijst, 1 blik katjang hidjau, 1 blik dendeng, 1 kist zout, 1 kookketel, 1 foto-toestel, 1 klein blik koffie en vier petroleumblikken met schoenen en reservekleedingstukken. Alles wat wij konden missen, wat waarlijk niet veel was, verzameld materiaal enz. is naar Alkmaar gezonden. Om acht uur gaan wij op weg, met een zeldzaam mooi uitzicht op het gebergte, dat door allen als een goed voorteken wordt beschouwd; als naar gewoonte gaat van Nouhuys voorop, met één fuselier, dan eenige dragers, in het midden Habbema, terwijl ik den trein sluit met den anderen fuselier en Tigang, die mij met zijn vroolijke verhalen aangenam bezighoudt.

Den ouden weg volgende, komen wij langs de bovenvermelde oude Papoeahut en een uur later bij de groote afstorting; nu wij in een meer open gedeelte zijn, hebben wij vrij uitzicht en nog steeds is de sneeuwtop helder zichtbaar; ik kan niet anders zeggen dan dat een ieder goedsmoeds is en in de beste stemming verkeert. Wij volgen den door van Nouhuys en mij verkenden weg, die door Adjang en zijne menschen de vorige dagen in goeden staat is gebracht door rotanleuningingen langs de steile hellingen en op de gladde onbegaanbare stukken, en met treden in omgekapt boomstammen. Maar wat beteekent dit alles, in vergelijking met den langen weg, dien wij nog hebben af te leggen? Wij volgen het Hellwig Gebergte in oostelijke richting, afdalende naar de waterscheiding tusschen dat gebergte en het Treub Gebergte, waar wij tegen elf uur arriveeren. Dan begint de beklimming van den kalen rotswand om op den kam van dat gebergte te komen.

Als wij het punt bereikt hebben, tot waar wij eergisteren

IX. Treub-
bivak.
2360 M.

zijn gekomen, wordt een korte rust gehouden. Het pad, dat wij daarna volgen, is vrij begaanbaar in vergelijking met het gedeelte, dat wij achter den rug hebben, slechts een steile afstorting van leien levert eenige moeilijkheid op. Om halftwee houden wij definitief halt voor dezen dag en wordt hier het eerste bivak na ons langdurig verblijf op het Topbivak opgeslagen. Water is er niet in de buurt, zoodat wij onze toevlucht nemen tot het uitknijpen van met water verzadigd mos; dit is altijd een probaat middel, als het niet regent, al is het water niet kristalhelder.

Wij laten eenige menschen het pad voor den volgenden dag verkennen; zij komen met gunstige berichten terug, zij hebben een vrij begaanbaar pad gevonden, dat in westelijke richting loopt; het is ons plan deze richting te volgen, totdat wij aan een verbindingsrug komen naar het Wichmann Gebergte. Zooals men uit de hoogte zal bemerken, hebben wij ongeveer 500 M. in hoogte sinds gisteren verloren, die wij spoedig hopen in te halen.

28 October. Minimumtemperatuur 10° C. Vanmorgen valt er een weinig regen, dat ons goed te pas komt voor het koken van de rijst. Wij hebben goed zicht op het Hellwig Gebergte en kunnen duidelijk de plaats zien, die wij opengekapt hebben voor ons bivak in 1907¹⁾; de daaronderliggende helling is zeer steil en onbeklimbaar; op de naar het Zuiden gekeerde hellingen van het Wichmann Gebergte ziet men enkele nederzettingen en aangelegde tuinen; ook de vroeger op het Lydia Hendrika Gebergte waargenomen kampongs zijn weder te zien²⁾. Natuurlijk wordt het

1) Zie Bulletin n°. 56 (6de Bulletin der Zuid Nieuw-Guinea Expeditie 1907) pag. 11 der Maatschappij ter bevordering van het Natuurkundig Onderzoek der Nederlandsche Koloniën.

2) Zie hetzelfde bulletin pag. 12 en 13.

feit besproken, dat wij bijna zeker aanraking met de Papoea's zullen krijgen en de omstandigheid, dat wij weinig ruilartikelen hebben kunnen medenemen ter wille van een grooter hoeveelheid levensmiddelen, is voorwaar niet aangenaam. Nadat alles weer opgepakt is en eenige blikken achtergelaten zijn, zichtbaar op eenige staken gestoken, om later te kunnen constateeren, of deze ook door Papoea's zijn medegenomen, volgen wij het gisteren door de Dajaks verkende pad. De weg is gemakkelijk, het geboomte niet zwaar, er staat veel dood hout op den veenachtigen drassigen bodem. Om half negen komen wij bij een splitsing van het pad, wij volgen het naar het Noorden loopende, als zijnde de richting, die wij hebben te volgen. Er groeit hier een mooie soort dunne bamboe, die langs de boomen klimt en over den grond kruipt met lange, smalle lancetvormige bladeren. Wij zijn nu genaderd tot de vallei, die het Treub Gebergte scheidt van het Wichmann Gebergte, waarin wij afdalen om te trachten op een verbindingsrug te komen. Om 9.40 wordt een soort waterscheiding bereikt met stilstaand water en modderige poelen. Om tien uur komt er bericht, dat de Kënjä Iléh een Papoea heeft gezien, die bezig was hout te verzamelen, maar terstond verdween, toen hij menschen zag. Het zal dus wel niet lang meer duren, of onze aanwezigheid is in de naastbijzijnde nederzetting bekend, indien dit ten minste niet reeds lang het geval was door de vuren, die wij op het Topbivak hebben gemaakt. Iléh heeft nog getracht door roepen en wenken nadere aanraking met den Papoea te krijgen, maar begrijpelijkerwijze is dit mislukt. Het is in elk geval zaak, op onze hoede te zijn en vannacht zal er goed wacht gehouden moeten worden.

Om 12.10 zijn wij bij een klein riviertje, dat in oostelijke richting stroomt, wij zijn nu op ± 2000 M. hoogte, zoodat wij gaandeweg in hoogte verliezen, wat ons niet bepaald aangenaam

stemt, want dat moet alles weer ingehaald worden. Na een korte rust wordt in Noordelijke richting doorgemarcheerd, tot dat wij weer bij een klein riviertje komen, met een grooten daar overheen gevallen boomstam, welke gunstige gelegenheid de Papoea's benut hebben, om er een val op te plaatsen voor de dieren, die langs dezen stam mochten loopen; het zijn vallen, die zoo ingericht zijn, dat het dier bij aanraking van een rotanlus getroffen wordt door een neervallend stuk hout; wij zijn dus in het jachtterrein van eene nederzetting. Het is een zeer slecht en moeilijk terrein, dat zwaar begroeid is; wij steken het riviertje over en beklimmen langzaam en moeizaam den tegenoverliggenden steilen oeverrand. Als naar gewoonte gaat dit door den natten en glibberigen bodem gepaard met uitglijden en vallen, terwijl men bij het aanvatten van boomstammen om uitglijden te voorkomen, dikwijls in de dorens grijpt. Om half drie hebben wij een eenigszins gelijk terrein bereikt, dat ons niet slecht toeschijnt om te bivakkeeren. Terwijl wij hiermede bezig zijn, en het zachtjes begint te regenen, hooren wij plotseling schreeuwen, wij denken natuurlijk, dat het Papoea's zijn en de geweren worden reeds gereed gehouden, maar het blijkt Tigang te zijn, die met een verheugd gelaat komt vertellen, dat hij een oude Papoea-hut heeft gevonden met een klein riviertje in de nabijheid, waar het beter is voor een kampplaats. Wij gaan er terstond heen en hij blijkt ook gelijk te hebben; het is een oude Papoea-hut, gedekt met Pandanusbladeren en met een bewanding van boomschors, binnenin een vuurhaard met een soort van stelling er omheen om vleesch te drogen; de toegang tot de hut is 1 M. hoog en 50 cM. breed. De Kénjã's vinden de hut zoo goed, dat zij besluiten er dien nacht in te gaan wonen; onze tent en die van de Kajans wordt in de nabijheid opgeslagen. Er loopen hier vele paden in verschillende richtingen;

X. Tigang-
bivak.
2000 M.

wij volgen een pad in Noordelijke richting, dat wij van plan zijn morgen te kiezen. Hier en daar staan vallen voor zoogdieren. 's Avonds regent het, eigenlijk gaat er op Nieuw-Guinea nooit een dag voorbij zonder regen.

29 October. Minimumtemperatuur 11.5° C. Vannacht heeft het gedurig zwaar geregend, 's morgens is het gelukkig droog; een dagmarsch met regen te beginnen is altijd onbehaaglijk, gaat men op weg met droog weder en begint het na een uur of wat te regenen, dan is dit lang niet zoo onaangenaam. Er is vannacht goed wacht gedaan, maar er is niets van Papoea's vernomen, want een ieder is overtuigd, dat wij vandaag wel aanraking zullen krijgen. Wij zijn reeds om 7.20 op weg en volgen het pad, dat in Noordelijke richting loopt, wij zijn nog geen half uur op marsch, of wij hooren stemmen achter ons; zoo vroeg hadden wij dit zeker niet verwacht. Er wordt halt gehouden; de geweerdragenden verzamelen zich zooveel mogelijk in de achterhoede, vanwaar het geschreeuw komt. Er wordt „halabok” en „nagaroi” geroepen, een uitdrukking, die later ook veel gebruikt werd en een vredelievenden zin schijnt te hebben. Bij het binnentreden van een huis, zegt men dit ook en wordt dan door de aanwezigen op gelijke wijze beantwoord. Wij komen schoorvoetend en voorzichtig tot elkaar en men kan weldra zien, dat zij niets vijandigs in den zin hebben, zij trachten ons te beduiden met hen mede te gaan, zij bieden ons gepofte aardvruchten aan, maar weigeren iets van ons aan te nemen. Het zijn naar schatting 17 man, niet zeer groot, maar zeker niet behoorende tot een dwergras. De maten van personen die wij later opgenomen hebben loopen van 152.5 c.M tot 163 c.M. Ze zijn geheel naakt en dragen als penisbedekking een lange, gedroogde lagenariavrucht, om het middel hebben zij een gordel van gespleten rotan, die er eenige malen om heen gewonden is, sommige dragen pols- en kuitbanden, verder

heeft ieder de bij den Papoea nimmer ontbrekende draagtasch; enkele dragen over de linker schouder een steenen bijl in houten handvat, met rotan vastgehouden; als wapen een boog met kleine pijlen. Als versiering heeft een enkele een soort van netwerk over het hoofd of een bamboestaafje door het neusschot.

Wij houden raad, wat wij zullen doen; onze hoeveelheid levensmiddelen is wel niet berekend op een dergelijken uitstap, maar wij meenen, dat wij voor den verderen weg toch veel voordeel van hen kunnen hebben, terwijl het een aangenaam en rustig gevoel is een vriendschappelijk gezinden stam in den rug te hebben. Zij toonen zich zeer verwonderd over onze kleeding en schoenen en schijnen hoogst verbaasd, dat wij geen penisdoppen dragen; zij nemen wel een weinig tabak van ons aan, het blijkt, dat zij zelf ook in het bezit zijn van tabaksbladeren. Nadat wij hun hebben duidelijk gemaakt, dat wij met hen medegaan, loopen er eenige vooruit om ons den weg te wijzen, terwijl de overige in onze nabijheid blijven; zij toonen zich niet in het minst angstig en gaan dansende en springende van vreugde voor ons uit. Wij volgen een druk beloopt pad, bij de moeilijke passages zijn zij ons behulpzaam door de takken, die in den weg hangen, te breken door er op te gaan dansen. De weg loopt door een oerbosch en daalt sterk, vervolgens door een pandanusbosch; wij komen door een ouden tuin met een stevige omheining, waarin tamme varkens rondloopen, op den grond ligt een groot soort eikels. Als wij dicht bij de nederzetting gekomen zijn, moeten wij wachten, om de voorloopers in de gelegenheid te stellen de achtergeblevenen van onze komst in kennis te stellen. De andere houden ons bezig met allerlei vertooningen, als het gebruik van de verschillende soorten pijlen, en hoe met een gevorkten pijl vogels worden geschoten.

Het is bijna overbodig te zeggen, dat er van een gesprek

raagtasch ;
l in houten
boog met
rt van net-
neusschot.
hoeveel-
lergelijken
eren weg
jl het een
pelijk ge-
zeer ver-
en hoogst
emen wel
ook in het
n duidelijk
nige voor-
e in onze
ngstig en
s uit. Wij
sages zijn
g hangen,
oopt door
nusbosch ;
mheining,
een groot
men zijn,
enheid te
te stellen.
n, als het
met een

PESEGEM'S.

gesprek

geen sprake is, alles gaat door middel van gebarentaal, wijzen en uitstooten van klanken, maar het is verwonderlijk, hoe spoedig men zich verstaanbaar kan maken. Het is opmerkelijk, dat deze Papoea's niet zoo geteisterd schijnen te worden door huidziekten; ook hebben zij niet zulke talrijke been- en voetwonden, als de Papoea's te Merauke en die van de Lorentz-Rivier. Eindelijk krijgen wij verlof om verder te gaan en treden tegen tien uur de kampoeng binnen, waar wij met de noodige *halabok's*, *napoet's* en *nagaroi's* worden begroet, door ons op dezelfde wijze beantwoord. De menschen, die ons ontvangen, zijn mannen en jongens; vrouwen en kinderen ziet men door de openingen in de wanden der huizen naar buiten gluren. Er staan slechts een achttal langwerpige huizen en één rond huis, geheel met boombast afgedekt. Van hieruit hebben wij een goed uitzicht op het omliggende terrein, wij bevinden ons in een soort vallei, waardoor een rivier¹⁾ met vrij veel verval in oostelijke richting stroomt. Zoover men kan zien, staan er hier en daar huizen, op de glooiingen der bergen zijn tuinen aangelegd, waarvan sommige in aanbouw. Het schijnt mij toe een groot complex nederzettingen te zijn, dat zich ver in oostelijke richting voortzet waarvan wij ons bevinden in het meest westelijke uiteinde²⁾, wellicht slechts een tijdelijke nederzetting. Dat er verband bestaat tusschen de verschillende nederzettingen, bleek ons uit de wisselende personen, waarvan er meerdere tegen het vallen van den avond verdwenen. In het ronde huis bevindt zich in het midden een vuurhaard met een stellage er omheen, zooals reeds vroeger vermeld, een boomstam met daarin uitgekapte treden dient als trap naar een soort van vliering, bestaande uit dunne boomstammetjes belegd met gras, vermoedelijk een slaappleats. Nadat wij zoo bescheiden mogelijk hebben rond-

1) De Oroh, rechter-zijrivier van de Lorentz-Rivier.

2) v. Nouhuys geeft als naam van deze nederzetting Jebli.

gekeken en de Dajaks op het hart hebben gedrukt om toch vooral geen overlast te veroorzaken, trachten wij de Papoea's uit te leggen, dat ons plan is naar het Sneeuwgebergte te gaan door een wit bord of een stuk papier te toonen, steeds naar het Noorden wijzende. Men kan zich zeker wel het wanhopige van onzen toestand denken, als zij ons niet begrijpen of liever niet willen begrijpen, daar zij maar steeds naar het Oosten wijzen en beweren, dat wij daar boven op het Wichmann Gebergte met pijlen en steenen ontvangen zullen worden. Zij toonen zich zelfs kregel, als wij er telkens weer over beginnen en willen er niets van hooren; tot overmaat van ramp begint het nog te regenen en zoeken wij ons heil in het ronde huis, waar reeds menige Papoea om het vuur zit. Wij beginnen weer te vertellen wat wij willen, maar zij worden nu boos en driftig; het regenen is ondertusschen opgehouden en wij besluiten maar verder te trekken, buiten gekomen, nemen zij echter een dreigende houding aan en schijnen ons met geweld het verder gaan te willen beletten. Vooral één Papoea, getooid met een ouden strooien hoed, die hij van een Dajak heeft gekregen, voert voornamelijk het woord en schijnt met alle geweld te willen verhinderen, dat wij verder loopen. Wij gaan naar het uiteinde van de kampoeng, maar zij geraken nu in een opgewonden toestand, overal ziet men bogen, die gespannen worden en pijlen, die in gereedheid worden gebracht. Een vrij bejaarde Papoea met een zwarten baard, een overigens vriendelijk man, tracht ons uit te leggen, dat wij hier een nacht moeten blijven. Ter wille van de toekomst besluiten wij toe te geven, maar met het vaste voornemen om ons den volgenden morgen desnoods met geweld voortgang te verschaffen. Als zij begrijpen, dat wij blijven, verandert hun houding terstond en is het overal pais en vrede. Zij helpen hout halen voor het opzetten van

onze tent, wat zij met groote belangstelling volgen. Wij bouwen onze eigen tent, daar wij dit veiliger vinden, dan in een van hunne huizen te gaan wonen. De Dajaks weten terstond hunne mindere rasgenooten te exploiteeren en laten hen allerlei werk doen; een vermakelijk feit is dat zij een van de Dajaks Iléh voor een meisje houden. Men moet bedenken, dat het een zeer jonge Dajak was, met lang haar, zonder knevel, baard of wenkbrauwen, de vergissing was dus begrijpelijk. Verscheidene Papoea's volgen Iléh overal, waar hij gaat en zij nemen hem allerlei werk uit de handen, hij laat zich alles rustig aanleunen. Gaandeweg wordt onze verstandhouding beter, een enkel voorwerp wordt geruild en wij zijn in staat om eenige woorden en enkele van hunne namen op te teekenen; zij vinden het een groote gunst om een stukje wit papier aan een touwtje om den hals te mogen dragen, wij maken van de gelegenheid gebruik om er hun naam op te schrijven, waardoor het mogelijk is, hen later met name aan te roepen. Dat wij dit kunnen, maakt diepen indruk op hen.

XI. Papoea-
bivak.
± 1670 M.

Ten slotte wordt ons duidelijk, waarom zij ons niet hebben willen laten vertrekken. Wij worden uitgenoodigd dicht bij een grooten kuil te gaan zitten bij een groot vuur, waarin groote steenen liggen. Er worden twee kleine varkens gebracht, die voor onze oogen met een pijl met bamboepunt in het hart worden geschoten, het uitstroomende bloed wordt in bladeren opgevangen. Onder het prevelen van formules wordt het voorhoofd van alle aanwezigen met bloed ingesmeerd, ook van de vrouwen en kinderen, die zich in de nabijzijnde huizen bevinden. Het schijnt wel, dat er op deze wijze een soort van bloedvriendschap gesloten wordt en dat zij zich na deze gebeurtenis volkomen veilig tegenover ons gevoelen en volkomen zeker zijn van onze goede gezindheid. Later, als er een, naar het scheen, belangrijk verhaal tegen ons gehouden werd,

wezen zij steeds naar de plaats op ons voorhoofd, waar het bloed eenmaal op gesmeerd was. Het was eenigszins pot-sierlijk een ieder te zien rondloopen met een streep bloed op z'n voorhoofd; ik heb een oogenblik moeilijkheid met de Mohammedaansche soldaten, die weigeren zich hieraan te onderwerpen, daar immers het varken voor hen een onrein dier

PESEGEM'S.

is. Maar na eenige overreding en door de vreemde houding, die de Papoea's aannamen, toen zij weigerden, besluiten ze toe te geven, onder beding, dat zij zich terstond in de rivier mogen gaan baden. Daarna worden eenige gepofte aardvruchten aangeboden, die ons uitstekend smaken. Van Nouhuys en ik worden naar voren geroepen en nadat zij weer eenige formules hebben uitgesproken, gaat er een luid gejuich, op om te bewijzen, dat zij tevreden zijn over de verrichte formaliteiten.

De va
haren
stukke
gewon
wordt
bijn g
scheid

Wrijve

ken v
bloed
O
steene
volger
droge
door
staan
ontbra

1)

, waar het
szins pot-
eep bloed
eid met de
aan te on-
onrein dier

De varkens worden op het vuur geroosterd, het vel en de haren er afgekrabd en vervolgens met een bamboemesje in stukken gesneden; wij bieden onze hulp aan met kapmes en gewone messen, maar dit schijnt niet geoorloofd te zijn en wordt van de hand gewezen. De kop werd met een steenen bijl gespleten, zoo ook de voorpooten, de ribben worden gescheiden en platgeslagen, het vleesch losgesneden en in stuk-

VUURMAKENDE PAPOEA.

Wrijven met de rotanlus over het hout.

VUURMAKENDE PAPOEA.

Aanblazen van het smeulende hout.

ken verdeeld, ook de ruggegraat wordt er uitgenomen; het bloed wordt zorgvuldig in bladeren verzameld.

Ondertusschen wordt een groot houtvuur aangelegd en de steenen hierin gloeiend gemaakt; over het vuurmaken nog het volgende: zij bezitten een gespleten stok, dien zij op een hoop droge bladeren en takken leggen en met de voeten vasthouden, door middel van wrijving met een rotan om den vuurstok ontstaan vonken, die de onderliggende bladeren en takjes doen ontbranden (zie foto's hierboven)¹⁾. Hout kappen zij met den

houding,
luiten ze
de rivier
vruchten
ys en ik
nige for-
, op om
aliteiten.

1) Bovenstaande foto's werden mij welwillend afgestaan door A. F. R. Wollaston.

steen en bijl, kleinere stukken worden op het hoofd in stukken gebroken. Het vleesch wordt zorgvuldig in bladeren verpakt en daarna in den kuil gelegd, hierop heete steenen en eenig groen, vervolgens wordt de kuil weer dichtgemaakt. Lever en hart waren reeds in het vuur gaar gepoft en aan ons ter verdeling gegeven. Terwijl wij zitten te wachten, dat het vleesch gaar wordt in den kuil, wordt een drukke ruilhandel gedreven, vooral lucifers, papier en dergelijke snuisterijen doen opgeld, het blijkt ons ook, dat zij het gebruik van zout kennen, maar hierover later. Na drie kwartier is het vleesch gaar en wordt de kuil weer opengemaakt; van Nouhuys en ik worden aangewezen om het vleesch rond te deelen, welke opdracht wij gaarne vervullen; ik moet zeggen, het vleesch smaakte mij opperbest en toen ik er te veel van at, werd mij daarop met een ernstig gezicht gewezen en beduid, dat het mijn plicht was vleesch rond te deelen en niet alleen te eten. Als alles is rondgedeeld, schijnt de plechtigheid afgelopen te zijn en kunnen wij vrij en ongedwongen tusschen de huizen rondloopen; kinderen en vrouwen toonen zich niet meer bevreesd, zoodat wij in de gelegenheid zijn hun nu en dan een klein geschenk te geven, wij gevoelen thans het gebrek aan ruilartikelen. Als wij goed begrepen hebben, is hun stamnaam *Pesegem*, dikwijls wordt dit woord genoemd, als zij op elkaar en de geheele omgeving wijzen. Wij zijn in staat een kleine woordenlijst te maken, die ik hierbij laat volgen, zij is voornamelijk door v. Nouhuys samengesteld, vergeleken met enkele woorden, die ik heb opgeschreven¹⁾.

Wanneer alles rustig is en wij eenigszins vertrouwd met elkaar geraken, beginnen de besprekingen over den tocht naar den sneeuwtop, maar het duurt in werkelijkheid uren, voordat

---

1) Zie appendix B aan het einde van het boek.

zij ons willen begrijpen en toestaan den volgenden dag te vertrekken, zij zouden ons veel liever mede willen nemen op een tocht naar de oostelijk gelegen kampongs. Zij beduiden ons, dat daar boven op het gebergte, d. i. het Wichmann Gebergte menschen wonen, die ons vijandig zullen zijn en met steenen en pijlen zullen ontvangen. Als wij eenigszins tot overeenstemming zijn gekomen, leggen wij hun uit, dat wij zoo spoedig mogelijk terug zullen keeren en dan onze warme kleederen zullen geven en dat zij mede naar Alkmaar moeten gaan. Het gebruik van kleeren leerden zij terstond waardeeren en het is wel verwonderlijk, dat zij nog geen kleederen hebben vervaardigd van geklopte boombast, zooals de Papoea's van de Noordkust en dat zij zich bepalen tot het zich verwarmen bij een vuur en het bij regenachtig weer gebruiken van een mat van gevlochten pandanbladeren, die als kap op het hoofd wordt gedragen. Tegen den avond zien wij kleine meisjes water halen in gedroogde kalebassen, zij toonen zich niet in het minst vreesachtig. De draagtaschjes, die de mannen bij zich hebben, zijn versierd met vederen en varkensstaartjes, de inhoud is zeer verschillend, steeds vindt men er echter de onderkaken van kleine zoogdieren in, die door hen gebruikt worden als snijwerktuig, verder kleine blaadjes tabak, die zij zelf verbouwen. Aanraking moet er dus plaats hebben gehad, hetzij met Noordkust, hetzij met Zuidkust bewoners, daar de tabaksplant op Nieuw-Guinea geen inheemsche plant is. Kleine pijpjes worden gebruikt bij het rooken van de tabak. Nog iets anders wijst er op, n.l. kleine zeeschelpen (melo?), die zij om den hals als versiersel dragen. Behalve varkens, komen als huisdieren nog honden voor, alhoewel in beperkt aantal. Het woord „huisdier” is hier volkomen op zijn plaats, want zij deelen hun huis broederlijk met eenige varkens. Zooals ik boven reeds zeide, schijnen zij het gebruik van zout te kennen,

zij hebben er ten minste een woord voor n.l. „*majoe*” terwijl het uitstekend als ruilmiddel voldeed, later bleek ons, dat zij zelf zout maken door het verbranden van het blad van *asplenium amboinense*. Een eigenaardigheid is de vingermutilatie, die bij sommige vrouwen voorkomt, bij deze worden op jeugdigen leeftijd twee leden van den ring- en middelvinger van beide handen afgekapt, vermoedelijk schijnt dit op een soort van stamverschil te berusten, bij de mannen daarentegen ziet men dikwijls de bovenzijde van het linker oor afgekapt¹⁾. Een enkele draagt een baard, een knevel heb ik nimmer gezien.

Een vermakelijke vertooning woonden wij bij, toen zij ons vroegen, eens met een der geweren te schieten. Eerst werd hun gevraagd, met pijl en boog te schieten, dit was echter een poovere vertooning, want zij schoten slecht en waren niet in staat op korten afstand een pisangstam te raken. Het schieten van de Dajaks met het blaasroer maakte diepen indruk, maar toen een der soldaten op vrij dichten afstand op den pisangstam schoot, was de uitwerking eenvoudig verschrikkelijk. Een gedeelte liep gillend en schreeuwend weg, terwijl een groot aantal der omstanders plat op den grond vielen en meenden, dat zij zelf getroffen waren. Het duurde geruimen tijd, eer zij weer volkomen kalm waren geworden, zij bekeken schuw den pisangstam, waar de kogel natuurlijk dwars doorheen was gegaan en na veel praten en overleggen werd ons uitgeduid, nimmer meer dergelijke verschrikkelijke dingen te doen.

Voor een horloge hadden zij grooten eerbied en wanneer hun dit gewezen werd, begonnen zij fluisterend met ons te spreken en verzochten ons dit weer op te bergen.

Overigens kan men ze niet anders beschouwen dan als groote kinderen.

¹⁾ Zie T. K. N. A. G. Deel XXVIII (1911) n°. 1, p. 49. J. C. van Eerde, Vingermutilatie in Centraal Nieuw-Guinea.

ons op dat moment een blik rijst zeer veel beteekende. Om 7 uur 10 min. breken wij op en gaan door de kampoeng langs een steile helling naar een rivierbedding; op de paats, tot waar wij gisteren zijn gekomen, staan verschillende Papoea's, die trachten Iléh, den Dajak, dien zij voor eene vrouw hebben gehouden, bij zich te houden. Men kan zich denken, hoe moeilijk het is, hun met gebaren aan het verstand te moeten brengen, dat dit onmogelijk is; gelukkig geven zij ten laatste toe en is het incident hiermede afgelopen.

Zij stellen zich op boven ons op de helling en houden daar een soort van krijgsdans, loopen als bezetenen door elkaar, onder geschreeuw en gezang, een vertooning, waarvan wij niets begrijpen, maar die zeker wel een symbolische beteekenis zal hebben. De Papoea met den strooien hoed is weer present en laat zich weer goed gelden. Na afloop van de vertooning kunnen wij gelukkig op weg gaan, uitgeleide gedaan door een groot aantal mannen en kinderen; wij dalen thans geheel af in de rivier, waarvan wij de bedding een eindweegs stroomopwaarts volgen, vervolgens steken wij die over en beginnen in noordelijke richting de beklimming van het massale Wichmann Gebergte.

DQOR TIGANG GESNEDEN INKTKOKERSTANDAARD.

AWAL

Er sta
vrucht
nauwk
om 9

1) m
2) m

ende. Om
kampoeng
de paats,
e Papoea's,
rouw heb-
enken, hoe
te moeten
ten laatste

uden daar
or elkaar,
arvan wij
beteekenis
er present
vertooning
n door een
heheel af in
mpoerwaarts
n in noor-
Wichmann

HOOFDSTUK VII.

VAN DE PESEGEM'S NAAR HET WILHELMINABIVAK.

AWAL OBAT INGAN.

De tegenoverliggende helling, die wij thans beklimmen, is steil, modderig en kleiachtig, de bodem schijnt vruchtbaar te zijn, want overal ziet men tuinen. Om 8.40 komen wij bij een ouden verwaarloosden tuin, waar een achttal woningen staan, schijnbaar verlaten, want daar de Papoea's niet in het bezit zijn van eenig huisraad, weet men nooit, of een huis bewoond is, dan wel niet. Er loopt hier een mooi groot vet varken, dat zij beloven te zullen slachten, wanneer wij terugkeeren; ik zal maar onmiddellijk vertellen, dat er bij onzen terugkeer van dat varken niets te zien was en dat zij ons toen niet schenen te begrijpen, als wij er over begonnen te praten.

Er staan eenige pisangboomen met een minderwaardig soort vruchten, wilde aardbeien¹⁾ en kervel²⁾, waar zij de namen nauwkeurig van kennen. Na een kort oponthoud gaan wij om 9 uur verder en klimmen gestadig langs een vrij goed

1) mēlop.

2) mēsan.

begaanbaar pad; een goed Papoeapad is echter voor ons toch nog moeilijk begaanbaar, omdat de Papoea's gemakkelijker door nauwe openingen sluipen en niet zoo veel wegkappen. Toch loopen wij allen welgemoed, wij gaan immers in de goede richting, stijgen gelukkig weer en hebben gisteren een dag gehad, die zeker tot één van de belangrijkste dagen van de expeditie zal behooren. Wat een contrasten bij de aanraking van menschen, die nog in het volle steenen tijdperk leven, met personen van onze beschaving; waar men naast lucifers, vuur ziet maken door wrijving, waar men eenerzijds het eten gaar smooit in een grooten kuil met gloeiende steenen en anderzijds rijst kookt in aluminiumpotten, waar de een het hout klooft met een steenen bijl en daarna klein maakt door het op zijn hoofd in stukken te breken, de ander met krachtige bijlagen de splinters in het rond doet vliegen. Hoeveel van dergelijke geweldige contrasten zou ik niet kunnen opnoemen, waarvan men de grootheid eerst gevoelt, wanneer men rustig thuis nog eens alles overdenkt?

Om goed tien uur wordt halt gehouden en op de aneroïdebarometers gekeken, wat onze hoogte is, het blijkt, dat wij weer op ± 2000 M. zijn, de rivier stroomde op ongeveer 1500 M. zoodat wij sinds Topbivak meer dan 1000 M. hebben verloren. Maar wij zijn nu gelukkig op den goeden weg en het gaat gestadig de hoogte in; eenige Papoea's aan de spits en enkele in de achterhoede doen ons uitgeleide. Omstreeks elf uur bereiken wij een schaarsch begroeiden top, vanwaar wij een prachtig uitzicht op het dal hebben, tal van kampongs ziet men in westelijke richting liggen. Dat is wel de anthropologisch-ethnografische tocht van de toekomst, dat men zich echter haaste, voordat het gebruik van ijzer er ook bekend is. Tusschen de huizen, op beide zijden van het dal gebouwd, zijn talrijke tuinen, een bewijs, dat wij hier met een landbouwende

bevolking te doen hebben, die hier in een vruchtbare streek woont. Na een korte rust trekken wij verder, de laatste drie Papoea's nemen met talrijke „*halaboks*” afscheid en geven ons de laatste wenken over den weg; wij moeten vooral niet links of rechts afslaan, blijkbaar zullen wij dus andere paden kruisen, en steeds de noordelijke richting houden, dat is ook het eenige, wat wij verlangen. Hier schijnt hun gebied te eindigen en er bestaat vermoedelijk geen verkeer met de hooger en noordelijk wonende Papoea's, althans niet tegenwoordig; men zou dit afleiden uit den vervallen staat, waarin de vallen verkeerden, die wij in grooten getale op onzen weg passeeren, het schijnt wel, of zij in langen tijd niet bezocht zijn en er niemand meer naar om durft te kijken.

Steeds klimmende trekken wij voort, het terrein wordt gaandeweg slechter en krijgt het voorkomen van het Hellwig Gebergte, hoog en zwaar geboomte, dat dicht bemost is. Men waant zich in een sprookjeswereld; stilte, niets dan stilte, geen vogels, geen bloemen, slechts nat, druipend mos, dat van de takken naar beneden hangt, die door groote slingers van rotan en lianen met elkaar verbonden zijn. Wij hadden gehoopt nog heden den top te bereiken, maar, daar wij laat vertrokken zijn en veel oponthoud hebben gehad door de Papoea's, gelukt ons dit niet, wij zoeken naar een eenigszins gelijken grond, maar die bestaat hier niet, alles is glooiend en hellend, vol boomstammen met uitstekende en boven den grond liggende wortels. Ten einde raad besluiten wij te kampeeren, waar wij zijn en laten alles over aan de Dajaks, die zich weer uitstekend van hun taak kwijten. Wij hebben van daag een zeer vermoeienden dag gehad, wij zijn dan ook blij, als ons huis in elkaar staat, het kost heden veel moeite een goed vuur te krijgen, het hout is nat en vochtig; iedereen zit met verlangen te wachten op het moment, dat de rijst gaar is; het eten is spoedig verwerkt en na een pijp tabak en een beetje te hebben nagepraat over den

XII. Nood-
bivak.
2523 M.

moeilijken weg van heden, zijn wij allen spoedig in diepen slaap.

31 October. Minimumtemperatuur 9° C. Doordat wij diep in het bosch gekampeerd hebben, beschut tegen den wind, hebben wij weinig last van de koude gehad. Het is van morgen prachtig weer, wij verlangen allen weer gauw op pad te gaan, om zoo spoedig mogelijk uit het bosch te geraken en op den top van het Wichmann Gebergte te komen, want wij denken vandaar uit goed te kunnen zien, hoe onze verdere weg zal loopen. Om half acht gaan wij op weg, maar vorderen slechts zeer langzaam, er moet veel gekapt worden, het hout is hard en taai, wat den menschen zwaar werk geeft.

Het terrein, begroeid met zwaar hout, doet ons denken aan de lastige Zuidhelling van het Hellwig Gebergte. Om kwart voor negen komen wij op een klein plateau, waar een oude Papoeahut staat, waar de Péségem's ons over gesproken hebben en waar zij ons hadden aangeraden te overnachten, maar de door ons afgelegde afstand was geringer, daar een onbeladen Papoea die zijn weg niet behoeft te kappen, natuurlijk veel sneller vordert dan wij. Het dak bestaat uit stukken boomschors, evenals de zijwanden, waarvan de naden opgevuld zijn met mos en struiken als bescherming tegen de koude; in het midden van de hut is een vuurhaard met stelling en eenige steenen voor het gaar koken van vleesch op de als bij de Péségem's gebruikelijke wijze. De hut staat op een hoogte van $\pm$ 2700 M., wij zijn dus sinds gisteren veel gestegen. Het terrein wordt gaandeweg beter, het dichte oerwoud hebben wij voorloopig achter den rug, de grond is moerassig, modderig en bedekt met een heideachtig kruid. Hier en ook langs den verderen weg zien wij myrmicodia's¹⁾ niet in boomen,

1) Knolvormige gewassen, die op hun top enkele bebladerde stengels dragen en van binnen talrijke holten en kanalen vertoonen, die met de buitenlucht in verbinding staan en door mieren bewoond worden.

Zie „Een jaar a/b H. M. Siboga” door Mevr. van Bosse, pag. 154.

pen slaap.
wij diep
den wind,
n morgen
l te gaan,
en op den
ij denken
e weg zal
vorderen
het hout

enken aan
Om kwart
een oude
gesproken
ernachten,
daar een
n, natuur-
t stukken
len opge-
tegen de
met stel-
n vleesch
hut staat
eren veel
e oerwoud
noerassig,
r en ook
boomen,

ragen en van
binding staan

PALMEN IN HET OERWOUD.

maar in den vollen grond staan, waarvan de bewoners een scherpe mierenzuurlucht afscheiden, die men duidelijk ruikt, wanneer men ze passeert. Om tien uur houden wij een kwartier halt, volgens onze berekening moeten wij nu op den top zijn van het Wichmann Gebergte, wij hebben een hoogte bereikt van ± 3000 M. Het is echter reeds te laat om uitzicht te hebben, het is nevelachtig, waardoor de omgeving niet te zien is. De top is kaal met zandsteenachtigen bodem met hier en daar kleine meertjes met helder water. Ellendig, dat wij nu niets om ons heen kunnen zien, het is wel een van de grootste moeilijkheden, waarmede men in Nieuw-Guinea te kampen heeft, dat men geen geregeld zicht heeft. Om half elf krijgen wij in de achterhoede bericht, dat men een Papoea gezien heeft, wij zijn zeer nieuwsgierig en hopen, dat wij een even vriendschappelijke aanraking als met de Péségem's zullen krijgen. De Papoea maakt zich echter uit de voeten, wij passeeren talrijke varkens, die hier gehoed schijnen te worden; om elf uur zien wij verscheidene personen, waaronder ook eene vrouw, die echter niet durven naderen. Wij laten er ons niet veel aan gelegen liggen en vervolgen kalm onzen weg, hopende op een gunstig moment, dat wij het verloop van het gebergte zullen zien. Maar die hoop blijkt ijdel te zijn, want de mist blijft aanhouden; wij besluiten bij een mooi meertje met helder water ons bivak op te slaan en willen hier een dag blijven om te trachten morgen zicht te krijgen. Het is een prachtige plaats om onze tent te spannen, eindelijk zijn wij eens in het vrije, buiten het donkere en naargeestige van het oerbosch, het werkt zoo drukkend op iemand bijna nooit de zon te zien en altijd te moeten rondwalen te midden van die sombere, vochtige atmosfeer. De tent wordt zoo laag mogelijk op den grond gespannen om beschermd te zijn tegen den kouden wind; boomschors om op te

XIII Wich-
mannbivak.
3081 M.

slapen is er niet, maar wij maken ons een zacht bed met het heideachtig kruid, dat wij onder onze slaapzakken stoppen. Een onderlaag van dunne boomstammen is dikwijls ongelijk en ligt men op een dikken noest of is de bodem hellend, dan rolt men 's nachts naar elkaar toe. De openingen van de tent worden aan beide kanten dichtgestopt met struiken, van buiten ziet het geheel er uit als een plaggenhut op de heide. Het meertje in de nabijheid wordt terstond gebruikt om gezicht en handen te wasschen, wat den laatsten tijd niet gebeurd is, de uitkomst is verrassend, want wij zien elkaar verwonderd aan en vragen: „wat heb jij uitgevoerd met je gezicht?” De natuurlijke gelaatskleur is weer voor den dag gekomen van onder een dikke laag vuil; men kan zich onder gewone omstandigheden dergelijke toestanden niet voorstellen, maar het niet-wasschen is spoedig een gewoonte geworden en men denkt er 's morgens heelemaal niet meer aan, trouwens er zijn genoeg andere dingen, waar men aan moet denken. Het is jammer dat het regent, zoodat er weer geen uitzicht is en het ziet er voorloopig niet naar uit, dat er verbetering in het weer zal komen.

Van de Papoea's merken wij zoo nu en dan iets door het gillen van de vrouw, die zeker hare varkens bij elkaar roept, beangst, dat wij er een zullen stelen; het is maar gelukkig, dat wij ze niet op den terugweg hebben gezien, want dan zou ik niet zeker van hun lot geweest zijn.

1 November. Minimumtemperatuur 6° C. Het is van morgen gelukkig helder, zoodat wij ons eenigszins kunnen oriënteeren; het blijkt, dat wij den eigenlijken top of het vermoedelijk hoogste punt van het Wichmann Gebergte voorbij zijn geloopt, eigenlijk kan men niet van een top spreken, wij bevinden ons op een groot plateau. Tusschen dit plateau en het Oranje Gebergte liggen nog verschillende bergcomplexen, die wij vroeger nooit hebben kunnen zien, daar deze door het

Wichmann Gebergte aan het gezicht onttrokken waren. Op de afhangende hellingen van het ons omgevende gebergte zien wij overal tuinen van Papoea's. De tijd wordt door ons nuttig besteed; van Nouhuys is aan het observeeren, terwijl ik het geluk heb eenige vogels machtig te worden; veel leven is er niet, het is onvruchtbaar terrein met laag heideachtig kruid begroeid en hier en daar een denachtig boompje. Na het ontbijt willen Habbema en ik trachten den weg in Noordelijke richting te verkennen, maar het is weer het oude liedje: regen en mist, zoodat wij ons plan moeten opgeven; van jagen en verzamelen kan ook niets komen, met zulk weer ziet men toch niets. Ik ga uit verveling mijn vogels villen, van Nouhuys gaat naar een hooger gelegen punt, in de hoop, dat het helder zal worden en hij van die gelegenheid zal kunnen profiteeren, maar hij komt spoedig onverrichter zake terug, zijn theodoliet heeft hij onder een Dajaksche regenkap laten staan. Gelukkig krijgen wij een oogenblik later wat afwisseling, wij zien een negental Papoea's, die op korten afstand onder hunne regenkappen blijven staan bij een vuurtje, dat zij voor die gelegenheid hebben aangemaakt. Overal langs den weg ziet men deze overblijfselen van vuurtjes. Het is waarlijk ook geen temperatuur om onder een kouden regen, naakt, met als eenige bescherming een regenkap van gevlochten pandanbladeren, rond te loopen. Ze zijn zeer vreesachtig en durven ondanks ons roepen, wenken en vriendschappelijke gebaren niet te naderen.

PAPOEA MET REGENKAP.

Ook het roepen van „*halabok*” en andere Pësëgëm-woorden schijnt geen indruk te maken. Twee ervan komen eindelijk langzaam naderbij, van Nouhuys krijgt het eerst aanraking en tracht hun te beduiden met hem mede in de tent te gaan en dit zou ook gebeurd zijn, als Tigang niet plotseling op een vorstelijke wijze aan den ingang van de tent met een lange speer in zijn hand verschenen was, waarmede alles voorloopig verknoeid is. Natuurlijk dat Tigang het zwaar te verantwoorden heeft, maar hij trekt er zich naar gewoonte niet veel van aan en gaat bij Adjang en de andere Kajans zitten. Eindelijk na lang dralen en heen en weer keeren, krijgen wij ze weer dicht bij ons, wij trachten hun zoo goed mogelijk te beduiden, dat wij het goed met hen meenen en dat heeft wel succes; zij vragen ons, of wij met hen mede willen gaan, maar gedachtig aan het oponthoud bij de Pësëgëm's, besluiten wij dit niet te doen. Zij zien er, wat wapens en lichaamsversiering aangaat, uit als de Pësëgëm's; ten slotte gaan er een paar mede naar binnen en toonen zich natuurlijk zeer verwonderd over wat zij zien, vooral het werken met een kapmes vinden zij zeer interessant. Om van onze goede gezindheid blijk te geven, wordt er hun een ten geschenke gegeven, wat zij eigenlijk niet goed begrijpen, het begrip ruilen zit er bij hen en ook bij de Papoea's van de Lorentz-Rivier zoo vast in, dat zij bij het ontvangen van een geschenk altijd iets terug willen geven. Zij vinden het vreemd, dat er bij ons geen vuur brandt en verhuizen daarom naar de Dajaks, waar dit wel het geval is. Terwijl ik bezig ben met het villen der vogels, houden van Nouhuys en de anderen zich bezig met de Papoea's en trachten te woekeren met de bij de Pësëgëm's aangeleerde woorden. Ik ben zoo gelukkig een halssieraad machtig te worden, waaraan de klauw hangt van een proechidna¹⁾, deze zoo belangrijke

1) De Nieuw-Guineesche mierenegel.

dierso
de Zu
beken
Dr. K
dam z
Ta
katoer
gevoe
of we
kamp
zeker
ruilde
nog t
behou
geen
voorw
echidn
M
het w
regen
koffie
geeft
goed
bezig
men
dag h
zijn t
delijk
zoo h
water
slecht
voor,

diersoort schijnt dus ook in dit gebergte voor te komen. Van de Zuidkust van Nederlandsch Nieuw-Guinea is hij nog niet bekend, behalve van de omgeving van Fak Fak, vanwaar Dr. Baggelaar een paar levende exemplaren naar Amsterdam zond.

Tabak willen zij niet aannemen, wel eenige strookjes wit katoen, het gemis aan ruilmiddelen doet zich thans ook weder gevoelen. Plotseling schijnt er iets gezegd of gebeurd te zijn, of wel zij zijn boos, dat wij niet mede willen gaan naar hunne kampong, wellicht om daar bloedvriendschap te sluiten, maar zeker is het, dat zij in eens alle geschenken teruggeven en de geruilde voorwerpen op beslisten toon terugvragen, ik tracht hen nog te bewegen, mij het bovengenoemde halssieraad te laten behouden, maar niets kan hen afbrengen van hun besluit en om geen moeilijkheden te maken, geef ik het voor mij zoo belangrijke voorwerp terug en rest mij, dat ik mag vermelden, dat de proechidna „vermoedelijk” in het Wichmann Gebergte voorkomt.

Met dat al spijt het ons zeer, dat zij verdwenen zijn, want het was een aangename afwisseling tijdens dien vervelenden regenachtigen middag, af en toe wordt er uit tijdverdrijf koffie gedronken, het villen en verder prepareeren der vogels geeft mij voorloopig voldoende werk, de anderen zitten hun goed te verstellen, wapens schoon te maken en dergelijke bezigheden te verrichten, waar gewoonlijk niets van komt, als men na een vermoeienden marsch thuis komt. Tegen den middag houdt de regen gelukkig op, van Nouhuys gaat weer naar zijn theodoliet, terwijl Habbema en ik een verkenning in Noordelijke richting gaan maken. Het is een vrij goed pad, somtijds zoo hard als een grindpad, dan weer modderig met plassen water, het loopt gestadig op en neer, met weinig begroeiing, slechts nu en dan wat heideachtige kruiden. Het komt ons voor, dat er een verbindingsweg bestaat met het overige

gebergte, maar duidelijk is dit niet te zien, daar het grootste gedeelte van het gebergte in nevelen is gehuld. Wij zien behalve een druk beloopend pad, sporen van Papoea's in den vorm van uitgebrande vuurtjes, hoopjes steenen met een daarin gestoken tak en takken van struiken, die samengebonden zijn. Ik denk, dat dit alles een beteekenis heeft, maar wie zal er de verklaring van geven? in elk geval ben ik overtuigd, dat onze aanwezigheid bekend is bij de om en bij dit gebergte wonende Papoea's. Wij komen tegen vier uur thuis na een vermoeienden tocht over het geaccidenteerde terrein, v. Nouhuys is matig tevreden over hetgeen hij te zien heeft kunnen krijgen, voor observeeren is dit een wanhopig klimaat.

2 November. Minimumtemperatuur 5° C. Het is van morgen prachtig helder, de sneeuwtop is duidelijk zichtbaar en ook het tusschenliggende gebergte; naarmate wij naderen, beginnen wij allerlei berekeningen te maken, wij hopen ons doel in een 2 à 3-tal dagen te zullen bereiken. De Dajaks hebben ons een onaangename verrassing bereid, wij hadden vrij groote hoeveelheden rotan medegenomen om in het hooggebergte als touwen te gebruiken, maar nu blijkt het, dat alles reeds gedurende de laatste dagen verbruikt is bij het in elkaar zetten van de tent, een fout, die niet meer te herstellen is, daar wij nergens meer rotan tegenkomen, het zou trouwens veel te veel tijd kosten dit nu te gaan verzamelen. Om goed zeven uur gaan wij op marsch en volgen den weg gisteren door Habbema en mij verkend. Het pad loopt steeds in Noordelijke richting, wij volgen een reeks toppen van een gebergte, dat in Noord-zuidelijke richting loopt, dus uiterst gunstig voor ons. Soms is het pad zeer smal en ziet men aan beide zijden diepe afgronden; dwars over den weg staat een Papoeaval, verder zien wij oude houtvuren met overblijfselen van gepofte pandanpitten, tal van myrmicodia's en op de steile, onvruchtbare plekken een blad,

K.

et grootste
ij zien be-
den vorm
en daarin
onden zijn.
wie zal er
tuigd, dat
gebergte
is na een
. Nouhuys
en krijgen,

an morgen
tr en ook
, beginnen
oel in een
n ons een
e hoeveel-
ls touwen
urende de
n de tent,
gens meer
ijd kosten
gaan wij
obema en
richting,
in Noord-
Soms
pe afgron-
r zien wij
pitten, tal
een blad,

DAJAKS OF MARSCH.

dat aan nelumbium doet denken. Om half negen houden wij een kwartier halt, wij zijn tot nu toe goed opgeschoten, naar schatting ongeveer 3 K.M., helaas komen er weer nevels opzetten, waardoor het uitzicht verdwijnt.

In een lage inzinking tusschen twee toppen komen wij in een begroeid gedeelte, het zijn oude bekenden, die kleine, armzalige boomen, zwaar met mos begroeid en met slingers van lianen aan elkaar verbonden: het eigenaardige terrein van het Hellwig Gebergte. Er loopt een pad doorheen, maar dit geeft slechts toegang voor een sluipenden Papoea, wij met onze zwaar beladen menschen zijn verplicht met het kapmes den weg te verbreedden. Gelukkig verandert het terrein spoedig en staan wij om tien uur voor een steile, begroeide helling, waar ook veel gekapt moet worden; slechts zeer langzaam komen wij vooruit, nu en dan moeten steile en gladde rotsen beklommen worden, behoedzaam om niet te vallen. Het terrein kenmerkt zich door de aanwezigheid van een groot aantal boomvarens, later dachten wij dikwijls aan dit terrein terug, omdat de jonge nog opgerolde bladeren van deze varens een eetbaar voedsel opleveren, maar hierover later. Om twaalf uur zijn wij boven op den top, de grond is gelukkig weer onvruchtbaar, zoodat de vegetatie ophoudt en zooals die boven op het Wichmann Gebergte is; het pad is ook weer goed zichtbaar. Wij houden een half uur rust om te eten, wij hebben dat wel verdiend, daarna gaan wij verder, om te half twee kamp te maken. Terwijl wij hiermede bezig zijn, brengt een van de Dajaks, Sawang Ding, mij een soort rups, die bij onderzoek een *peripatus*¹⁾ blijkt te zijn, het is een groote vondst en ter eere daarvan krijgt het bivak dien naam.

---

1) Een dier verwant aan de geleden wormen, maar daarvan o. a. onderscheiden door het bezit van geleden pooten. In andere opzichten toont het verwantschap met de insecten, het is levend barend.

XIV Peri-
patusbivak.
3300 M.

Als de tent gereed is, begint het weer te regenen en zijn wij verplicht werkeloos thuis te blijven, dat regenen is eentonig, maar in één opzicht nogal nuttig, want nu hebben wij water om van avond rijst te koken en morgen vroeg voor de koffie. Tegen vier uur wordt het helder en krijgen wij den sneeuwtopy mooi te zien, bij gisteren vergeleken zijn wij goed opgeschoten, om zes uur is het weer uit en blijft ons niets anders over, dan te gaan eten en vroegtijdig ter ruste te gaan. Sinds eenigen tijd wordt er 'snachts geen wacht meer gedaan, op zoo'n tocht is dit ook niet doenlijk, de menschen moeten overdag zwaar werken, en dan kan men niet van hen vergen, dat ze 'snachts waken, ik geloof ook niet, dat het iets zou gegeven hebben.

3 November. Minimumtemperatuur 4° C. Het heeft van nacht af en toe geregend; zooals men uit de opgave kan zien, wordt de temperatuur gestadig lager. Wij hebben van morgen een duidelijk gezicht op het gebergte, wat ons aanleiding geeft ter onzer vergemakkelijking namen aan het gebergte te geven. Het groote gebergte, dat het Nevel Gebergte aan het Oranje Gebergte verbindt, wordt het *Weber Gebergte* genoemd, terwijl van af het Wichmann Gebergte men in opvolging zal krijgen: het *Hubrecht Gebergte* tot aan de zoogenaamde *Hubrechtvallei* en vervolgens het *Kajangebergte* tot aan Watervalbivak, waarover later. Zij, wier namen gebruikt zijn voor het doopen van het gebergte, hebben zulk een groot aandeel in de bevordering en uitwerking der plannen der expedities gehad, dat ik geloof, dat niemand hier bezwaar tegen zal hebben; het Kajangebergte heet naar den stam der Dajaks, die zoo'n groote rol in deze expeditie hebben gespeeld.

Wij hebben van morgen buitengewoon mooi zicht, voornamelijk naar het N.W., men kan door de kloof tusschen Hellwig- en Nevel Gebergte de vlakte bij zee zien en een groote rivier met breede bedding, vermoedelijk de Noordwest-rivier;

op de hellingen ziet men hier en daar een tuin, maar uiterst spaarzaam. Ten einde onze dragers zooveel mogelijk te verlichten, want wij moeten het zwaarste gedeelte van den weg nog krijgen, laten wij hier een blik rijst achter; wij hebben er nu nog elf over, waar wij het nog geruimen tijd op kunnen houden desnoods met vermindering van rantsoen, het is maar goed, dat de Dajaks dit niet weten.

Om 7 uur 25 breken wij op en vervolgen onzen weg, die afwisselend dalend en stijgend is, af en toe met laag en zwaar bemost geboomte op een verbindingsrug; overal vindt men in het terrein langs den weg vallen, maar in zeer slechten staat, zoodat men wel kan aannemen, dat hier in langen tijd geen Papoea's zijn geweest, wij komen langs een ingevallen huis, waar niets meer van staat dan de opstaande stijlen. Op het oostelijk gedeelte van het Weber Gebergte zijn talrijke tuinen en met den kijker is hier en daar een huis zichtbaar, maar Papoea's of rook in de huizen wordt men niet gewaar, trouwens wij hebben geen tijd om er lang naar te zoeken. Wij dalen steil af naar een beekbedding, wij vinden hier een soort van immortelle, deze vallei wordt de *Hubrechtvallei* genoemd. Wij houden tegen half tien een korte rust en beklimmen dan een vrij steile helling, waar een val staat, die ook gespannen is; het in een lastig gedeelte met moeilijke passages en kale rotsen, die met de meest mogelijke omzichtigheid overgetrokken moeten worden. Tegen elf uur houden wij kort rust, om wat op adem te komen en om te eten, veel is dat tegenwoordig niet, een paar stukken roggebrood met spek of jam of iets anders, wij hebben honger genoeg om veel meer te eten, maar daar kan niet aan gedacht worden. Gedachten aan gebakken beafsteak met een glas schuimend bier beginnen langzamerhand op te duiken en maken 's avonds dikwijls het onderwerp van onze gesprekken

XV.
Hubrecht-
bivak.
3265 M.

uit. Wij klimmen weer steil naar boven tot bijna twaalf uur en dan gaat de weg voort, helling op, helling af; het pad is vrij gunstig en weinig begroeid, zoodat wij vandaag weer een flinken afstand hebben afgelegd. Niettegenstaande het geringe rantsoen is iedereen in een uitstekende conditie, last van slapeloosheid heeft niemand. Om half een houden wij definitief halt om bivak te maken, tevreden over den weg, dien wij heden hebben afgelegd. Uit de hoogteopgave kan men zien, dat die sinds gisteren vrijwel constant is gebleven, de atmosfeer is mistig en regenachtig, zoodat er van den weg voor morgen niets te zien is; wij houden een langdurige bespreking over de levensmiddelen, die wij nog hebben, de afstand is ons niet medegevallen, wij hebben nu nog rijst voor 6 à 7 dagen, wij besluiten daarom het rantsoen van de Dajaks eenigszins te verminderen, de Kajans zullen 15 in plaats van 20 mokken rijst krijgen en de overigen naar verhouding eveneens minder. Er worden beloften gedaan, dat zij later de schade weer mogen inhalen, maar voor dit argument voelen zij niet veel. Men kan zien, dat zij eenigszins onder den invloed van de koude beginnen te geraken.

4 November. Minimumtemperatuur 5° C. Van morgen helder weer en geen regen, de sneeuwtop is goed zichtbaar, ook de vallei tusschen Nevel- en Hellwig Gebergte is weer te zien. Op de oostelijke hellingen van het Weber Gebergte ziet men hier en daar huizen en watervallen, die zich van het steile gedeelte naar beneden storten. Men kan uit alles merken, dat de menschen vol moed zijn, zoo'n vrij uitzicht op het gebergte is een goede prikkel, zij zien dan, dat zij goed zijn opgeschoten en dat wij ons doel naderen; het beste teeken is, als de menschen vroeg op zijn om gauw op marsch te gaan. Dicht bij het sneeuwgebergte zien wij grijze, steile rotsen, licht besneeuwd, die wij vroeger nooit duidelijk hebben

kunnen waarnemen; de weg, dien wij te volgen hebben, loopt steeds in Noordelijke richting, de kammen van het gebergte volgende. Het gebergte, dat wij volgen, loopt als het ware evenwijdig met het Weber Gebergte, waarlangs men van uit het Nevelgebergte den Wilhelminatop wellicht ook zou kunnen bereiken. Een mooie tocht voor een volgende expeditie.

Om zeven uur zijn wij al op weg en volgen het steeds stijgende en dalende pad, wij komen veel vallen tegen, in een er van zit een verpletterd zoogdier, dat helaas reeds in staat van ontbinding verkeert, wellicht is het mogelijk op den terugweg het geraamte mede te nemen. Als afwisseling krijgen wij nu en dan zwaar bemoste boomen, die de bekende bezwaren opleveren; om negen uur een korte rust, maar het lijkt wel, of iedereen gevoelt, dat wij dicht bij ons doel zijn en voort gaat het weer langs den stijgenden weg. Gelukkig is het weer nog goed met mooi blijvend zicht naar het Zuiden, het is of men veel gemakkelijker loopt, wanneer men ziet, waar men heen gaat, dat voorttrekken in den mist is zoo droefgeestig, terwijl men in een oerbosch het gevoel heeft een mol te zijn, die in de aarde wroet zonder te weten, welken kant hij uitgaat. Wij volgen een lange reeks toppen, stijgend en dalend; om tien uur hebben wij een zeer steile afdaling, om tegen half elf boven op een top te zijn (± 3500 M.). Daar houden wij een tijd rust, het is weer uit met het mooie weer; Habbema heeft tusschen de bedrijven door een mooie lori¹⁾ geschoten. Ik schiet zelf ook een vogel, maar het terrein is zoo lastig, dat ik hem ondanks alle moeite niet kan vinden; teruggekomen, zijn alle menschen reeds vertrokken, en moet ik hen inhalen, wat mij slecht afgaat; een gelijkmatige inspanning houdt men op den duur het beste uit en zoo'n plotselinge krachtsontwikkeling

---

1) Kleine papegasiachtige vogel.

moet men altijd bezuren. De begroeiing is nu ook verdwenen en wij loopen over en langs kale rotsen, soms balanceerende, op gevaar af naar beneden te storten, terwijl aan beide zijden een gevaarlijke diepte gaapt. Wij volgen precies den kam van het gebergte, was de weg nog smaller geweest, dan hadden wij moeten omtrekken. Na een steile afdaling, komen wij in eene vallei, aan een zijde omringd met hooge, steile, somtijds loodrechte wanden. Het is één uur, zoodat wij besluiten naar een goede plaats te zoeken voor een bivak, maar het terrein leent er zich slecht toe, overal liggen groote rotsblokken over den grond verspreid. De Dajaks vinden een hol, waarin Papoea's overnacht hebben, maar het is te klein om ons allen te bevatten.

Terwijl ik op een hoog punt sta te kijken, zie ik plotseling in het struikgewas een mooie vogel vliegen, zwart met oranjegeel; mijn moeheid heb ik terstond vergeten en ik ga er dadelijk op uit, de weg loopt over boomen, struiken en wortels, waar ik soms tot over de schouders in wegzak, maar alle moeite, die ik doe, is tevergeefs; ik zie hem nog even wegvliegen en dan is het uit. Ik loop een eind door en vind een mooi gelijk terrein om te bivakkeeren dicht bij een waterval, die zich bijna loodrecht van een bergwand naar beneden stort. Ik geef Tigang bevel om van Nouhuys te gaan waarschuwen, ik ga zelf nog wat op jacht en zie, dat Tigang het prettiger vindt mede te gaan jagen; zoo gaat het eigenlijk altijd met de Dajaks, aan strenge tucht kunnen zij zich maar niet wennen. Ik zend hem nu wat vlugger weg en zie bij terugkomst de menschen druk bezig met het opslaan van onze tent. De stemming wordt wat beter, als wij allen uitgerust zijn; wij komen eenigszins tot besef, dat wij nu vlak onder den sneeuwtop zitten. Wat een heerlijk gevoel!

XVI. Water-
valbivak.
3440 M.

Het water in den waterval is koud en zal wel gesmolten sneeuwwater zijn, men kan begrijpen, in welke hoopvolle

stemming wij verkeerden. Een van de Dajaks, Sawang Ding, wordt naar boven gestuurd om een voorloopige verkenning te maken en te zien, hoe het er daar boven uitziet. Zijn terugkomst wordt met ongeduld afgewacht; hij vertelt, dat het terrein boven niet zeer steil is, wel de weg er heen en dat er boven niets groeit dan mos, door de wolken heeft hij niets van den sneeuwtopy gezien. Wij zitten dien avond lang te praten over hetgeen wij reeds achter den rug hebben en hoe lang het nog zal duren, voordat wij de sneeuw onder de voeten zullen hebben; ik vul mijn fotografietoestel om voorbereid te zijn op alle mogelijkheden.

5 November. Minimumtemperatuur 5° C. Van nacht regen, 's morgens is het gelukkig droog, maar bewolkt, dus geen zicht, dit is wel het ergste, wat ons nu overkomen kan, daar wij nu in den blinde moeten rondtasten. Alles wordt in koortsachtige haast in orde gebracht en om 7 uur opgebroken en begonnen met de steile helling te beklimmen bij den waterval; gemakkelijk gaat het niet, wij moeten ons aan het gras naar boven trekken en als men een van de laatsten is, blijft er niet veel over om zich aan op te trekken en is het glibberige pad geheel uitgelopen; de weg loopt door een riviertje met steenblokken bezaaid. Bij een ieder is er een drijven om naar boven te komen om te zien, hoe het er daar uitziet. Wij komen ten slotte op een glooiend terrein met naakte rotsen, waar Sawang Ding gisteren is geweest. Van den sneeuwtopy is niets te zien.

Vanaf de Pésëgem's tot aan Watervalbivak hebben wij steeds een pad gevolgd, maar thans zijn wij hier van afgeweken en moeten wij ons geheel op het kompas verlaten. Wij moeten den gemakkelijken rug verlaten, omdat deze te veel naar het Westen ombuigt; wij dalen naar het Noorden af om terstond weer een nieuwen rug te moeten bestijgen. Het terrein is slecht, met rotsblokken bezaaid en met laag hout begroeid. Gisteren

dachten wij, dat wij alle vegetatie achter den rug hadden, maar dit blijkt dus niet het geval te zijn. Om half tien hebben wij een hoogte van ongeveer 3800 M. bereikt, het is een mooi terrein, een vallei met steile wanden, die aan een oude gletscherbedding doet denken; ik schiet hier een zwarte vogel met een witte bef onder zijn keel. Het terrein, dat wij doorloopen is zacht glooiend, met tal van beekjes, die men meer hoort dan ziet, ze loopen onder de steenen en de begroeiing door, ik zie hier een enkel vergeet-mij-nietje staan. Wij zijn verplicht een kwartier halt te houden, omdat een van de dwangarbeiders verkeerd is geloopt en een andere vallei is gevolgd; er heerscht een zenuwachtige stemming, een ieder is verlangend naar het bereiken van het doel en wij gelooven, dat wij er dicht bij zijn, maar die ellendige wolken belemmeren ons het geheele uitzicht. Ik ben verplicht telkens en telkens weer op dit onderwerp terug te komen, maar men moet niet vergeten, dat dit toen voor ons alles beteekende en dat ons slagen wellicht afhing van eenige uren helder weer.

Van Nouhuys vertelt mij, dat hij patrijzen heeft hooren opvliegen, ik zelf meende dit ook, maar dacht, dat het verbeelding was. Wij besluiten dien dag om twaalf uur bivak te maken op een helling met uitzicht op een groote vlakte. Terwijl men bezig is met het in orde maken van de tent, gaan er werkelijk twee patrijzen op, die iets lager in laag struikgewas vallen. Ik ga er terstond op uit en gebruik de Dajaks om het terrein af te drijven, waar zij echter weinig begrip van hebben; één patrijs gaat op, die ik het geluk heb te 'schieten, de andere ligt zoo vast, dat wij hem met geen mogelijkheid op kunnen krijgen. Het geschoten exemplaar doet veel denken aan onze patrijzen, het geluid, het bekende „kierewiet” en de vlucht zijn precies dezelfde. Dr. van Oort van het Museum van Natuurlijke Historie te Leiden beschreef hem als een nieuw genus in de

AK.

ug hadden,
tien hebben
is een mooi
oude glet-
warte vogel
ut wij door-
die men
nen en de
nietje staan.
lat een van
ndere vallei
g, een ieder
ij gelooven,
belemmeren
en telkens
moet niet
en dat ons

hooren op-
het verbeel-
k te maken
erwijl men
er werke-
was vallen.
het terrein
ebben; één
andere ligt
nen krijgen.
e patrijzen,
zijn precies
Natuurlijke
enus in de

BOVENLOOP EENER RIVIER OP NIEUW GUINEA.

Notes¹⁾. Op een moment, dat het even licht wordt, zien wij beneden ons een klein riviertje stroomen. Van Nouhuys is zoo gelukkig in de omgeving fossielen te vinden van eene nog zeer jonge formatie. Een ieder is tevreden en wanneer wij nu nog zicht op het gebergte krijgen, ontbreekt er niets aan ons geluk. De patrijs wordt met groote omzichtigheid gevild, daarna zal ik trachten hem te braden, maar ons vuur is slecht, daar de Kajans geen energie hebben om hout te halen, zoodat ik met mijn braadpan en patrijs naar de nabijzijnde hut van de Kënjä's ga. Het is eigenaardig, dat de Kënjä's tijdens den tocht steeds een afzonderlijke hut hebben gehad.

XVII. Oranje-
bivak.
3740 M.

Op weg daar naar toe, zie ik plotseling den gisteren zoo begeerden zwarten vogel met oranje vlerken en dan zijn op eens mijn culinaire neigingen vergeten en wil ik er terstond met het geweer op uit, een van de Kënjä's, Amban Klissau, gaat er ook op uit. Als ik mijn geweer gehaald heb en op de plaats kom, waar de vogel zoo straks was, is hij verdwenen en is dit mysterieuse dier mij voor de tweede maal ontsnapt. Ik ga maar weer aan het braden van den patrijs, totdat op eens Amban Klissau met den vogel de tent binnen komt. Er gaat een gejuich op en het is waarlijk welverdiend, het is een prachtige vogel, het zwart heeft dien eigenaardigen fluweelachtigen weerschijn aan de paradijsvogels eigen, verder oranjegele vlerken en bezijden de ooren twee donker oranjegele, vleeschachtige lappen. Wat een désillusie, toen ik hem later weer terug zag als huid, gedroogd en verschrompeld!

Terwijl ik aan het braden ben, vilt van Nouhuys met groote omzichtigheid den paradijsvogel, wat niet zoo gemakkelijk gaat door de oorlappen aan den kop. De paradijsvogel wordt samen met den patrijs gebraden, die een uitstekenden

1) *Anurophasis monorthonyx*. Notes from the Leiden Museum. Vol. XXXII, p. 212.

wildsmaak heeft, de paradijsvogel is aan den taaien kant.

6 November. Minimumtemperatuur 2° C. Van nacht af en toe regen, ik ben uit mijn bed geweest, toen ik sterren aan den hemel zag, maar kon niets gewaar worden van den sneeuwtop. Wij zijn laat op, men kan aan de Dajaks merken, dat zij erg onder den invloed van de koude zijn; Tigang is doof en Adjang doet niets anders dan dicht op het vuur zitten, terwijl zijn gezicht scheef getrokken is van den rook. Eerst over half acht gaan wij op weg, na eenige kwesties over de vrachten geregeld te hebben, wat vroeger nooit is voorgekomen, gewoonlijk trachten de Kajans de zwaarste vrachten aan de Kënjä's over te dragen. Wij dalen eerst naar een riviertje af en klimmen dan steil naar boven naar een glooiende hoogvlakte. Het terrein is steenachtig zonder begroeiing, overal liggen steenblokken, die ons het voorttrekken bemoeilijken, er blaast hier een koude, ijzige wind. Op dit punt vliegt mij een mooie, wit en zwarte uil voorbij, waar ik helaas geen schot op krijg, dat kan wildbraad worden voor de volgende expeditie. Het gras, dat op sommige plekken tusschen de steenen staat, is erg omgewoeld en de mogelijkheid is niet uitgesloten, dat hier een proechidna aan het werk is geweest. Wat voor schatten op zoölogisch en botanisch gebied zou men kunnen verzamelen, als men hier rustig een paar weken kon zitten! maar hoe een dergelijk kamp te proviandeeren? Ik zie er de mogelijkheid niet van in. Wellicht, indien men het zoover kon brengen, dat de Papoea's wilden helpen, maar wie op de hulp van Papoea's rekt, kon wel eens bedrogen uitkomen. Om elf uur staan wij op een kritiek punt, links van ons is een steile, bijna loodrechte wand, voor ons een even steile helling, die uitkomt in een vlakte, die zich in Oost-westelijke richting uitstrekt. Wij staan te beraadslagen, maar de wind is zoo koud en blaast zoo onbarmhartig over de vlakte,

dat wij beschutting achter de steenen moeten zoeken. Het eenige woord, dat men van de Dajaks hoort, is *laràm*, dat wel koud zal beteekenen. Wij sturen eenige menschen naar boven, om te probeeren daar een weg naar de sneeuw te vinden, maar zij komen onverrichter zake terug, de beklimming is daar onmogelijk en zij zagen niets dan nevels en mist. Het is werkelijk een wanhopig moment, zouden wij toch terug moeten gaan? Maar dat ligt niet in onzen aard, wij besluiten in Noordelijke richting voort te gaan, dus af te dalen naar de vallei. Hoe dat afdalen naar die vallei eigenlijk geschied is, ben ik niet bij machte te vertellen, ik kan er mij niet goed meer indenken, op een moment roept van Nouhuys, dat er van voortgaan geen sprake meer is; de wand is langzamerhand loodrecht geworden en wij zijn nog lang niet beneden. Wij in de achterhoede wachten bijna een half uur en dan gaat het weer langzaam aan vooruit, maar hoe? Af en toe laat men zich maar glijden, zich vasthoudende aan de takken van de boomen, dan weer stapt men van een tak van den eenen op de kruin van een anderen boom; ongeveer zoo moet het geweest zijn, maar ik beken mijn onmacht iets dergelijks te kunnen beschrijven. Ik weet wel, dat ik mij erg opgelucht voelde, toen ik diep onder mij den eersten man in de vallei zag loopen, maar toen wachtte mij nog het bovenbeschreven afdalen. Wat een prachtige film voor een kinemavoorstelling! Eindelijk zijn allen zonder ongeval in de vallei aangekomen en trekken wij verder in Westelijke richting, de bedding van een snelstroomend beekje met ijskoud water volgend, dat naar het Oosten stroomt. Het water is diep en koud.

Thans volgen wij weer een Papoeapad; hier komen dus ook menschen, boven op de hoogvlakte zag ik zelfs een val staan. Zou dit niet de verbindingsweg zijn, die de volkeren van de Noord- en Zuidkust door middel van tal van

andere stammen met elkaar verbindt? Het begint er met het hout slecht uit te zien, slechts klein en krom struikgewas treft men aan, dat niet te gebruiken zal zijn om als tentsteilen te dienen. Bij een breeden rug, die dwars over de vallei staat, wordt halt gehouden om te kampeeren. In de omgeving is het terrein drassig, Habbema heeft onder het

XVIII.
Valleibivak.
3570 M.

lopen een watersnip opgedaan, maar ondanks alle moeite, zullen wij van avond geen gebraden snip eten. Het is een vermoeiend terrein, terwijl wij geen gemakkelijken dag achter den rug hebben, de Dajaks zijn in een slechte stemming, wij hebben alle mogelijke moeite om hun energie gaande te houden. Er waait een koude wind en wij zijn blij, als wij onder onze deken in de tent liggen. Erg rooskleurig is onze stemming niet, vooral, als er een berekening van het aantal dagen wordt gemaakt, dat wij nog voort kunnen trekken. Er zal weer vermindering van rantsoen moeten plaats hebben.

7 November. Minimumtemperatuur 3° C. Het is onaangenaam weer, er staat nog steeds een koude wind; ik heb groote moeite met de Dajaks, die niet vooruit zijn te krijgen, zij blijven maar om de vuren staan om zich te warmen. Van medelijden kan geen sprake zijn, wij *moeten* vooruit, want er is maar weinig eten over, er moet ook nog rijst zijn voor den terugweg tot Peripatusbivak (XIV), waar wij een blik rijst hebben achtergelaten. Langzaam voorttrekkende over een moeilijk terrein, zien wij plotseling sneeuw op een van de toppen aan onze linkerzijde, maar de wand, die er ons naar toe zou moeten brengen, is onbeklimbaar, er groeit zelfs geen gras op. Over de steenen loopen kleine vogeltjes, waarvan ik er een viertal schiet, maar door de latere omstandigheden zijn deze niet in de collectie gekomen. Wij zijn nu op een hoogte van ± 4000 M., veel kunnen wij dus niet meer stijgen. Wij moeten om acht uur een half uur rusten, omdat iedereen zoo vermoeid

is do
ook
wij
dien
ten
gast
is he
zie ik
zoek
door
van
maak
duide
mede
naar
wij w
trekke
hebbe
L
steile
versp
laatst
hebbe
rotsw
meer
krasse
de zw
steeds
vindt
zeer
seling
geen

DE WEG NAAR DEN SNEEUWTOP.

DE EERSTE SNEEUW.

is door het zware terrein, ik denk, dat het matige rantsoen er ook wel schuld aan is. Om half tien houden wij halt, want wij zijn op de grens van het laatste hout, dat zou kunnen dienen voor het opslaan van de tent. Wij laten hier al de vrachten achter en eenige menschen om ons bivak te maken en gaan verder door met de onbeladen menschen. Het terrein is hellend en met een soort gras begroeid; om 9 uur 50 zie ik iets wits op den grond liggen, dat bij nader onderzoek sneeuw blijkt te zijn. De Dajaks uiten hun vroolijkheid door als dwazen rond te springen, wij weten werkelijk niet van vreugde, wat wij zullen doen. Er wordt een foto gemaakt, die helaas door de slechte weersgesteldheid niet erg duidelijk is. De Dajaks maken groote sneeuwballen, die zij medenemen naar het kamp en plan hebben om later mee naar Borneo te nemen. Als de eerste vreugde voorbij is, gaan wij weer verder, want wij zijn hiermede niet tevreden, ons trekken die groote sneeuwvelden, die wij zoo dikwijls gezien hebben.

Langzaam trekken wij verder, het is een soort van breede, steile weg, die naar boven voert, overal liggen rotsblokken verspreid, die ons het klimmen bemoeilijken, wij komen ten laatste voor een breeden rug en als wij dezen beklommen hebben, staan wij plotseling voor een klein meer met steile rotswanden, vermoedelijk een oud gletschermeer, op de uit het meer opgaande steile wanden ziet men duidelijk groeven en krassen, teekenen van den vroegeren ijstijd. Helaas zien wij door de zware bewolking niets van den sneeuwtop, zoodat wij nog steeds in het onzekere verkeer, waar deze zich precies bevindt. Het water in het meer is helder en ijskoud, maar niet zeer diep, wij volgen den oever over eenigen afstand; plotseling gaat er weer een patrijs op, maar ditmaal heb ik geen kans hem te schieten. Wij volgen in Westelijke rich-

ting een steenachtigen rug tusschen twee gebergten, maar zijn verplicht vrij spoedig onverrichter zake terug te keeren; de Dajaks stooten zich wonden aan de scherpe steenen, waarvan zij door de koude niets merken. Ik volg nog over eenigen afstand den rand van het meer om den patrijs te zoeken, plotseling zie ik een eend op het meer zwemmen, die ik schiet; bij het oprapen blijkt het, dat ik ook een eendenkuiken heb geraakt; een wonderlijke plek voor een eend om te broeden. De patrijs is intusschen verdwenen.

Wij besluiten terug te keeren, want het begint te regenen en wij hebben last van de koude. Als wij aankomen op de plek, waar wij de Dajaks met de vrachten hebben achtergelaten, blijkt het, dat zij zoo goed als dit ging, de tent hebben opgeslagen, hout was er niet meer, zoodat zij eenige van hunne blaasroeren als tentstut hebben moeten gebruiken.

XIX. Wilhel-
minabivak.
± 4000 M.

PAPOEADOLK VAN EEN KROKODILLENKAAK GEMAAKT.

D
gedeg
niet h
leum,
om n
derge
boete
in te
krijge
stamp
Tigar
stand
heid
doel
gespr
zelf i
maak

M
tida

T
samoe

HOOFDSTUK VII.

DE BEKLIMMING VAN DEN WILHELMINATOP.

De menschen, die wij hebben achtergelaten, zijn in een gedegeneerde staat door de koude, brandhout willen zij niet halen en als wij aankomen, zijn zij juist bezig om de petroleum, waar wij toch maar zoo weinig van hebben te gebruiken om nat, slecht hout aan het branden te krijgen. Om hen van dergelijke handelingen af te schrikken leg ik ze een flinke boete op, die ik het plan heb bij behouden terugkeer weer in te trekken. Ze beweren, dat ze hun eten niet gaar kunnen krijgen en doen zich nu maar te goed aan hun kertap (gestampte bras ketan). Ik heb een langdurig onderhoud met Tigang en wijs hem nog eens op het moeilijke van den toestand, waarin wij thans verkeeren en dat door een onhandigheid ons succes kan verknoeid worden, nu wij zoo dicht bij ons doel zijn. Hij is het volkomen met mij eens en heeft een lang gesprek met de andere Dajaks, wat goed schijnt te helpen; zelf is hij in zoo'n goeden luim, dat hij een soort van ode maakt, die ik hier laat volgen:

PANTOEN.

1.

Masija boeroeng masijan katiga dingan si boeroeng gantoeng kaloe tida Toean kasijan di manatampat lagi bergantoeng?

2.

Talipas di bawah batang tetap tangah bahan kamoedi koeli bernijoe samoea jang datang sebabnja toean jang baik boedi.

3.

Boeroeng noeri terbang di awan sampei di atas meligei Putri koeli menderoet kapada Tocau samoeanja dengan bersoengoeh hati.

4.

Boeroeng bajan boeroengja noeri di hampat goenoeng wilis jang hinggi oerang sekalijan soeka la hati sabab depat goenoeng Es jang di ha djahi¹⁾.

Ik heb het erg druk met de vogels, die ik geschoten heb, gelukkig is het wêer zoo koel, dat zij wel eenige dagen kunnen blijven hangen. Om elf uur 's nachts valt een der tentstutten om, wat natuurlijk een geweldige consternatie geeft, maar met vereende krachten wordt alles weer in orde gebracht.

8 November. Minimumtemperatuur 0.5° C. Zooals men uit de temperatuur ziet, is het van nacht vrij koud geweest, de menschen zijn dan ook erg indolent en niet tot eenig werk te bewegen, vuur voor het eten is er dan ook niet. Van Nouhuys en ik besluiten niet te wachten, totdat hier verbetering in komt en gaan op weg met eenige scheepsbeschuiten; het is goed weer, alhoewel de toppen van het gebergte bewolkt zijn. Is het niet ellendig, dat wij vanaf het Topbivak bijna elken morgen den sneeuwtop konden waarnemen, en dat dit vanaf het Wichmann Gebergte nooit meer het geval is geweest? Wij gaan op weg, nadat ik eenige foto's van het kamp, de omgeving en het gletschermeer heb gemaakt. Wij hebben

---

1) Dank zij de welwillende hulp van Prof. van Ophuysen volgt hier de vertaling:

1.

Als gij (Mijnheer) u niet over ons ontfermt, waar zullen we dan nog steun zoeken?

2.

De Borneosche (Dajaksche) koelies kwamen allen, omdat gij zoo goed en edel zijt.

3.

Alle koelies volgden u met een hart vol toewijding.

4.

Jeder is verheugd van harte nu de Sneeuwberg, die het doel (van den tocht) was, bereikt is.

Ptri koeli

wilis jang
Es jang di

...oten heb,
...en kunnen
...entstutten
...maar met

...s men uit
...weest, de
...enig werk
...niet. Van
...erbetering
...niten; het
...e bewolkt
...ijna elken
...dit vanaf
...geweest?
...et kamp,
...ij hebben

...ertaling:

...steun zoeken?

...n edel rijt.

...n tocht) was,

WILHELMINA BIVAK.

LAATSTE VEGETATIE.

aan de Dajaks niet gezegd ons te volgen, maar toch is er een vijftal medegegaan, dat ons niet heeft verlaten en ons overal is gevolgd. Ik acht het mijn plicht hunne namen hier te vermelden, het waren: Adjang, Amban Klissau, Anjē Tong en Ong Obat Irâ, het zijn menschen, die in mijne herinneringen steeds een groote plaats zullen innemen.

Wij volgen den weg van gisteren, eerst steil naar boven, totdat wij boven op den hoogen dwarsen rug komen met uitzicht op het gletschermeer, wij gaan langs den oever en daarna in Westelijke richting. Hoe onbegaanbaar de weg daar wordt, valt niet te beschrijven, het zijn slechts rotsblokken op de meest grillige wijze dooreengeworpen, waar overheen wij ons een doorgang moeten zoeken, soms kruipen wij er over, dan weer gaat het gebukt onder de blokken door, wij vorderen slechts langzaam, maar wij worden beloond, want plotseling zien wij aan onze linkerhand den sneeuwtopy en nog andere plekken waar sneeuw ligt, maar van de plaats, waar wij nu zijn, is er van een beklimmen van den top geen sprake. De top is als het ware het uiteinde van een zeer steilen, in Oost-westelijke richting loopenden muur, waarvan de bijna loodrechte wand naar ons is toegekeerd, beklimmen van zoo'n muur is onder geen omstandigheden denkbaar. Wij besluiten door te gaan in de hoop ergens een punt te zullen vinden, waar wij op de een of andere wijze naar boven kunnen komen, hoe dit ook moge geschieden. Zooals ik boven zeide, kunnen wij door het slechte terrein slechts langzaam vooruitkomen, maar nu komt er nog een andere moeilijke omstandigheid bij, wij krijgen last met het ademen en moeten dikwijls wachten om weer op adem te komen, vermoedelijk een gevolg van de bergziekte. Wij zijn om 8.35 dicht bij den steilen muur genaderd en zoeken een doorgang naar boven; 8.45 verklaart van Nouhuys mij plotseling, dat het

hem onmogelijk is verder te gaan en dat ik maar alleen moet gaan. Ik tracht hem te overreden, maar niets helpt, hij wil hier op mij wachten, totdat ik terug kom. Ik besluit een groot middel te gebruiken, dat gelukkig goed helpt, ik ga alleen door, gevolgd door de Dajaks. De weg is glooiend en bestaat uit afgestort zand en steenen, zeer vermoeiend om over te loopen; eindelijk komen wij bij een spleet in den rotswand, ik voel, dat ik er nu moet komen en dat, als ik boven sta, van Nouhuys wel zal volgen.

Het naar boven komen op den muur bestaat in een zich naar boven persen, waarbij men somtijds met de ellebogen op twee steenen steunende, met de beenen in het luchtruim bengelt, het is een geweldige krachtsinspanning, maar ik kom er toch, boven moet ik echter een heelen tijd uitrusten om op adem te komen en om op de Dajaks te wachten, die achter mij aan komen, daar er maar één tegelijk zich naar boven kan werken, omdat een regen van steenen en zand naar beneden valt, die door het klimmen los raken. Het is een ellendig geluid, dat naar beneden vallen van die losse stukken steen. Om goed negen uur zijn wij allemaal boven en vervolgen onzen weg in Oostelijke richting met de groote, witte, helderblanke sneeuwvelden recht voor ons. En dan gebeurt er iets, waar ik op gerekend had: ik hoor schreeuwen achter mij en zie, dat van Nouhuys mij gevolgd is. Natuurlijk kon hij het daar beneden niet uithouden en nadat een flinke rust haar goede gevolgen heeft gehad, is hij ons nagekomen; ik gooi van vreugde mijn ijsmuts in de lucht. Wij hebben hem spoedig ingewacht en na een korte rust begint een tocht, dien ik hoop, dat ik nimmer meer behoef te maken. Het is een rug, meestal niet breder dan 1 à 1½ M., gevormd door rotsblokken die naast en door elkaar liggen opgestapeld, links van ons een steile, loodrechte wand,

rechts van ons een even groote diepte, met een iets minder steil verloop. Bij het voorwaarts trekken, hebben wij dat eigenlijk niet goed gerealiseerd, toen trok ons dat grootsche wonder zoo geweldig aan, dat er maar één gedachte, één drijven was, daar te komen, waar nog nooit iemand te voren zijne voetstappen had gedrukt.

Wij komen maar langzaam vooruit, somtijds moet de een zijne handen ophouden voor den ander om als ladder te gebruiken, maar wij naderen en dat is het voornaamste. Hoe meer wij naderen, des te meer sneeuw zien wij in de spleten liggen, wezenlijke witte sneeuw.

Om 10.20 zijn wij bij een groot sneeuwveld en daarmee is het groote doel bereikt, dan hebben wij eindelijk na jarenlang voorbereiding, na moeilijke tochten, en na tal van bezwaren de eeuwige sneeuw van Nieuw-Guinea onder de voeten. Het klinkt mij nu nog steeds als een droom en als ik de photographie van ons beiden zie met de sneeuw als achtergrond, dan is het mij nog even onbegrijpelijk als toen en komen er koortsachtige gedachten in mij op en denk ik mij terug naar dat oogenblik met van Nouhuys en mijne trouwe Dajaks, staande hoog op dat onmetelijke geheimzinnige eiland. Dan denk ik niet terug aan al die ellende in allerlei vorm doorgebracht, maar dan verheug ik mij van harte, dat het Nederlanders zijn geweest, Nederlandsche onderdanen, wien het gegeven was het eerst dien hoogen berg te bestijgen, die den naam draagt van Haar, die wij allen liefhebben en vereeren¹⁾.

Geen hoogere bergen als op vorige tochten verhinderen ons het uitzicht, geen gebergte, dat hooger is dan waar wij op staan, belemmert ons het uitzicht, wel nevelen, mist en wolken, onze getrouwe, vijandige metgezellen op Nieuw-Guinea. Naar

---

1) De Wilhelminatop is gelegen op: $4^{\circ} 16' Z. B.$ en $138^{\circ} 39' 30'' O. L.$

het Noorden zien wij een groote vlakte met bergen, rivieren en een meer, dat wij naar onzen trouwen kameraad, het *Habbema-Meer* noemen. Zal dit meer wellicht een groote rol spelen in de verdere exploratie van het eiland? Ik hoop het, want dan zal men dikwijls den naam hooren van hem, die voor van Nouhuys en mij zulk een trouwe bondgenoot is geweest.

Vóór ons in Oostelijke richting ligt een groot sneeuwveld, zooals op de foto duidelijk zichtbaar is, wij wagen er ons een eindweegs op, maar zakken er in weg tot over de knieën, zoodat wij niet verder durven, voor ons schijnt een andere top te liggen, die iets hooger is, maar door de wolken is dit niet duidelijk te onderscheiden, veel hooger is deze in elk geval niet, volgens den hypsometer bedraagt de hoogte, waar wij ons bevinden, 4508 M. Ik maak een verkenning langs de sneeuwvelden in de hoop den anderen top te kunnen bereiken, maar ik kom aan loodrechte, steile rotsen en diepe afgronden en de grond is zoo los, dat men de steenen naar beneden hoort rollen. Om 10 uur 50 besluiten wij terug te keeren, ons wacht nog een lange, moeitevolle tocht, alvorens wij weer in het Wilhelminabivak zullen zijn. Aan de Zuidzijde beneden ons zien wij een gletschermeer met vuil-geel water. Wij vorderen maar langzaam en zijn verplicht dikwijls uit te rusten, eerst nu beseffen en begrijpen wij, hoe moeilijk en gevaarvol deze tocht is, nu wij het groote doel niet meer voor oogen hebben. Gestadig en langzaam schieten wij op, elkaar zooveel mogelijk helpende en ondersteunende. Een paar Dajaks zijn ons wat vooruit, dan volg ik, vervolgens van Nouhuys en daarna de rest der Dajaks. Ik meen reeds bij den rotsspleet te zijn aangekomen en tracht, gevolgd door van Nouhuys, af te dalen, maar ben verplicht hem te vragen terug te keeren, daar er zooveel losse steenen en zand naar beneden vallen. Terwijl hij terugklimt, druk ik mij vast tegen den rotswand aan om geen last

te hebben van de naar beneden rollende steenen. Als hij weer boven is, vervolg ik mijn tocht en kom op een glooiend gedeelte bestaande uit zand en losse steenen. Beneden mij zie ik Dajaks loopen, die mij toeroepen, dat ik verkeerd ben en dat de goede rotsspleet zich verderop bevindt. Ik roep dit toe aan van Nouhuys en zeg hem mij niet te volgen, omdat wij ons vergist hebben. De grond, waarop ik mij bevind, is glooiend en bestaat uit losse steenen, die door de spleet naar beneden zijn gevallen, alles ziet er voldoende stevig uit, zoodat ik besluit hier naar beneden te dalen. Wat er dan verder gebeurd is, kan ik mij niet goed herinneren, ik geloof, dat ik spoedig het evenwicht verloren heb in die losse massa en al rollende hals over kop naar beneden ben gestort. Als ik weer bij ben gekomen, staat v. Nouhuys naast mij met eenige huilende Dajaks. Wij trachten te constateeren, wat er bij mij gebroken is, wij komen tot de conclusie, dat het een rib is, die eenigszins naar buiten uitsteekt en dat ik aan alle uitstekende deelen verwondingen heb bekomen; van loopen is geen sprake. Mijn hoofd wordt zoo goed mogelijk verbonden en dan gaat v. Nouhuys zoeken naar een plaats, waar wij zoolang kunnen wachten, totdat er voldoende menschen van het bivak gekomen zijn om mij daarheen te dragen. Een van de Dajaks, Adjang, blijft bij ons en samen met van Nouhuys helpt deze mij naar een groot overhangend rotsblok, waar wij onder kruipen. Daar blijven wij wachten, totdat er menschen komen. Eindelijk komt Tigang, jammerende en huilende bij ons, maar hij heeft niets medegebracht, geen eten en geen dekens, terwijl het reeds te laat is om mij naar het kamp over te brengen. Het eenige, wat wij hem nog kunnen afnemen, is een Dajaksche mat, dit is alles voor ons drieën. Wij zitten daar dicht tegen elkaar aangedrukt, ik in het midden, onder een grooten steen zonder vuur, zonder eten, zonder dekens, terwijl een koude

XX. Ramp-
bivak.
4270 M.

wind om ons heen blaast en alles rondom bedekt is onder de sneeuw. Van slapen is natuurlijk geen sprake, ik heb een brandend dorstig gevoel; af en toe geeft v. Nouhuys mij een beetje sneeuwwater met cognac vermengd, wat mij in een soort van verdooving brengt. Het eenige, dat Tigang heeft medegebracht, is het medicijnenblik, zoodat mijne wonden verbonden kunnen worden. Wat een vreeselijk lange nacht is dat geweest, zwijsend, waarin slechts een hoogst noodzakelijk woord werd gesproken, terwijl men trachtte te slapen, wat niet gelukte. Wat duurde het lang, voordat het licht werd en die sombere grauwe dag aanbrak in nevelen en wolken gehuld, die daar geboren werd te midden van dooreengeworpen rotsblokken.

9 November. Wij hadden gehoopt spoedig menschen te zullen zien, maar wij hebben ons hierin vergist, eerst tegen negen uur hooren wij roepen, maar het lijkt wel, of zij den weg niet kunnen vinden, men hoort het telkens op verschillende punten, alsof zij ons niet goed kunnen vinden. Eindelijk zijn zij bij ons en dan kunnen wij na langen tijd weer wat voedsel nemen; gelukkig, en waarschijnlijk is dit mijn behoud geweest, heeft de eetlust mij nimmer ontbroken. Er is geen sprake van vuur aanmaken, zoodat wij alles koud naar binnen werken; ieders verlangen is, om maar zoo spoedig mogelijk van deze heillooze plek weg te komen. Om ons heen is alles wit, want het heeft van nacht flink gesneeuwd; Tigang, die weer mede is gekomen, wil liever hier wachten, totdat de sneeuw is weggesmolten, maar niemand wil hiervan weten, één zoo'n ellendige nacht is voldoende.

Onze voeten of liever onze teenen zijn geheel ongevoelig, het blijkt later, dat zij bevroren zijn geweest, men begrijpt, dat wij onder deze omstandigheden hier niet langer wenschten te blijven. Van staan of loopen is voor mij geen sprake, door het liggen ben ik erg stijf geworden; voor het transport heb-

ben de Dajaks een groote wollen deken medegebracht, waarin ik gedragen zal worden en die bevestigd zal worden aan een grooten draagstok. De eerste paar meter gaat het goed, maar dan begint de groote ellende, het terrein is, zooals ik boven trachtte te beschrijven, om zoo te zeggen onbegaanbaar; men kan zich licht begrijpen, wat hiervan voor mij het gevolg was; het bovineinde van de deken, dat aan den stok bevestigd was, maakte dat de ruimte voor mij te gering was, zoodat ik als het ware samengeknepen werd en dat, terwijl ik een gebroken rib had. Ik zal niet trachten den verderen tocht te beschrijven, men kan zich dat wel voorstellen, en dat het op het laatst meer sleepen dan dragen was en dat de menschen alhoewel hun best doende, niet meer vooruit konden; het transport duurde niet minder dan vijf uur. De Dajaks konden haast niet meer vooruit door de koude, vermoeidheid en pijn aan hunne voeten, die zij tot bloedens toe wonden aan de scherpe steenen. Wat een heerlijk moment als van Nouhuys mij ten slotte kan mededeelen, dat de tent in zicht is en dat wij nog één steile helling hebben te passeeren. In de tent word ik vriendelijk door Habbema ontvangen, die mijn bed zoo goed mogelijk in orde heeft laten brengen; na een flinke rust kom ik gelukkig weer bij en kunnen wij gaan overleggen, wat ons te doen staat in deze benarde omstandigheden. Er is nog een ellendige gebeurtenis bijgekomen; een van de Kajans It Imang Dau is niet in het kamp teruggekeerd en is zeker ergens uit vermoeidheid en door de koude bevangen blijven zitten, zelfs met dreigen van boete is niemand te bewegen hem te gaan zoeken. Wij hebben nog hoop, dat hij morgen terug zal keeren. Slechts met moeite en na langdurige overreding kunnen wij de Dajaks overtuigen brandhout te halen, dat hier dicht in de buurt staat. De Dajaks zeggen niets dan *laräm* (koud) en zitten dicht tegen elkaar bij het vuur. Wij komen na een korte

bespreking tot het volgende besluit: daar ik voorloopig onmogelijk zal kunnen loopen, zal ik met een klein gedeelte der Dajaks, benodigd voor het dragen van één tentzeil, kleederen enz. met van Nouhuys achterblijven, totdat ik weer in staat zal zijn verder te gaan. Habbema gaat met de rest der Dajaks naar Topbivak en zal ons tegemoet komen met een aanvulling levensmiddelen. Het kamp, waar wij ons thans bevinden, leent zich slecht tot een langdurig verblijf, omdat het te veel is blootgesteld aan den kouden ijzigen wind. Morgen zal men mij weder transporteeren naar een beter gelegen kamp om daar mijn beterschap af te wachten. Men kan begrijpen, hoe ik over het aanstaande transport van morgen denk, maar daar valt nu eenmaal niets aan te veranderen.

10 November. Het is vannacht erg koud geweest en het heeft hard gesneeuwd, alles is wit en onder een dikke laag sneeuw bedekt, de arme Kënjä's zijn er het ergst aan toe, zij hebben geen tentzeil gehad, wilden bij ons niet onder de tent en hebben geen betere bescherming gehad dan hunne matjes, die door het gewicht van de sneeuw bezweken zijn. Ik voel mij vrij goed, alhoewel vermoeid door het transport van gisteren, gelukkig doen er zich geen complicaties voor bij de gebroken rib en de andere wonden. Met veel moeite overreden wij eenige menschen om It Imang Dau te gaan zoeken, maar zij komen onverrichter zake terug, bewerende niet te kunnen loopen door de pijn aan hunne voeten. 's Middags gaan er weer menschen op uit, wij leenen hun onze schoenen, die zij echter niet aantrekken, maar met de veters als sandalen onder de voeten binden. Het is een ellendig lang wachten op hun terugkomst, eindelijk komen zij dan en brengen ons het treurige bericht, dat zij hem dood hebben gevonden, overleden door koude en vermoeienis. Men begrijpt, hoe vreeselijk dit bericht ons allen trof en welk een naargeestige stemming ons beving

bij de gedachte aan den ongelukkigen Dajak, laten wij hopen, dat hij tenminste een zachten dood heeft gehad en dat deze gaandeweg gevolgd is op een soort van verdooving, waarin hij geraakt moet zijn.

De menschen zijn tot geene werkzaamheid te bewegen en blijven maar stil in de tent om het vuur zitten, gelukkig, dat Habbema een groot gedeelte van hen medeneemt. In verband met de omstandigheden wordt het rantsoen weer verminderd. Om mij eenige rust te geven, besluiten wij, dat ik eerst morgen naar het volgende kamp overgebracht zal worden, dat heden reeds in orde wordt gebracht.

11 November. Gelukkig is het vannacht niet zoo koud geweest en is er geen sneeuw gevallen. Alles wordt kalm in orde gebracht en om negen uur begint het transport, dat tot twaalf uur duurt, ik geloof, dat ik ditmaal nog meer pijn heb geleden, omdat ik door het liggen stijf was geworden. Maar het is hier de plaats niet om daar lang over uit te weiden. Wat een opluchting, als ik eindelijk goed en wel op mijn bed lig, maar voor hoelang zal dit wezen? Na mijn aankomst in het kamp vertrekt Habbema met tien Kajan's en zeven Kënjä's, één soldaat en één dwangarbeider; ik blijf achter met van Nouhuys, de Kajan's: Tigang, Adjang, Ong Aran Mësan, Mering Irå, Awal Imoe Oering, Awal Igan Oesoën, Diån Oenjang, den fuselier Saman en de dwangarbeider Njoerai.

XXI. Matig-
heidsbivak.
3850 M.

Daar wij niet berekenen kunnen, wanneer wij zullen vertrekken of wanneer Habbema weer terug zal kunnen zijn, worden wij voorloopig op half rantsoen gezet, vooral voor de Dajaks is dit een hard gelag. Het eenige, dat ons te doen staat, is wachten en rust nemen, om zoo spoedig mogelijk op krachten te komen, om weer verder te kunnen trekken en Habbema tegemoet te gaan. Om den anderen dag geniet

ik als eenige versterking een grooten beker warme chocolade, bereid van een soort tabletten, tevens melk en suiker bevattende. Hem, die mij deze tabletten voor de expeditie zond, zal ik daar steeds dankbaar voor blijven, hij zal wellicht niet vermoed hebben, van welk een onschatbare waarde deze voor mij zijn geweest.

12 November. De volgende dagen kenmerken zich door een groote eentonigheid en verveling; de eerste dagen ben ik niet in staat mij te bewegen en moet zelfs aan- en uitgekleed worden, van Nouhuys is mij in die dagen een trouwe hulp geweest; het weer is al die dagen triest en mistig¹⁾, koud en guur en niet geschikt om ons opgewekt te stemmen; is het weer eenigszins helder, dan gaat van Nouhuys er op uit om schetsen te maken. Ik zal de volgende dagen kort behandelen en alleen aanstippen, wat mij eenigszins belangrijk voorkomt. Het bivak is veel gunstiger gelegen dan het vorige, en staat niet zoo bloot aan den kouden ijzigen wind. Een van de Dajaks, Mering Irå, is er slecht aan toe, hij heeft zijne bevroren teenen te dicht bij het vuur gehouden, waardoor er een ontsteking is ontstaan, hij zal wel eenige teenen moeten missen, dagelijks wordt hij evenals ik door van Nouhuys verbonden. Het rantsoen is gesteld op een halve mok²⁾ rijst per dag en per man, behalve dit hebben wij nog eenige scheepsbeschuiten; vandaag hebben wij de drie vogeltjes gegeten, die ik eenige dagen geleden geschoten heb voor de zoölogische collectie. Het ergste is wel, dat ik den geheelen dag niets te doen heb. Schijnt de zon, dan is het heerlijk warm

1) Als bewijs dienen de meteorologische waarnemingen van van Nouhuys:

bijv. van 13 November.	11 uur nevel en regen	4 uur hagel
7 uur stil en nevelig	12 " regen	5 " regen
8 " nevel en fijne regen	1 " "	's nachts veel regen
9 " nevel en regenachtig	2 " "	en natte sneeuw.
10 " nevel	3 " nevel	

2) 15 gram droge rijst.

onder de tent, maar dat duurt gewoonlijk 'smorgens maar heel kort, 'smiddags hebben wij geregeld regen. De Dajaks verkeeren in een apathische stemming en zijn tot geen werk te bewegen, zij doen niets anders dan bij een rookend vuur zitten, dat zij nog wel aan twee kanten van de tent hebben aangelegd, soms is het niet uit te houden van den rook.

13 November. Minimumtemperatuur 0.5° C. Alhoewel het van nacht koud is geweest, hebben wij er geen last van gehad, de tent is laag gebouwd en aan beide zijden met struiken en Dajaksche matten dicht gemaakt.

Het schijnt thans zeker te zijn, dat ik geen ernstige verwondingen of breuken heb opgedaan, alleen ben ik erg stijf en moet voor elke beweging geholpen worden door Saman of Njoerai, die naast mij liggen.

Wij eten onze rijst nat gekookt, „boeboer”, zooals men dit in Indië noemt, het lijkt dan zooveel meer, vermengd met gesmolten varkensvet en Javaansche suiker en af en toe een beetje koffie, die wij nog over hebben, deze wordt natuurlijk zeer omzichtig gebruikt, koffiedik heeft mij nog nooit zoo uitstekend gesmaakt. Het vervelendste is wel, dat men altijd aan allerlei lekkere spijzen zit te denken en nog erger, dat men er steeds over zit te praten. Een steeds terugkomende vraag is: Wanneer je nu bij Krasnapolsky zat, wat zou je dan eten? Dat onderwerp wordt dan zoo uitvoerig mogelijk behandeld en men tracht in slaap te komen, denkende aan de heerlijkste gerechten.

De dagen gaan langzaam en vervelend voorbij, de nachten zijn onrustig, geplaagd als wij worden door benauwde droomen over steile hellingen en terreinmoeilijkheden.

14 November. Minimumtemperatuur 2.5° C. Vandaag is het gelukkig beter en warmer weer. Wij praten dikwijls over het oogenblik, dat wij eindelijk van hier kunnen vertrekken, maar

voorloopig is er nog geen sprake van. De Dajaks weigeren alle werk, alleen met dreigen en schelden worden zij met moeite er toe gebracht hout te halen, wat zij zelf het meest gebruiken voor hun rookend vuur. Tigang verricht eenig snijwerk, Adjang zit bij het vuur en doet niets dan scheeve gezichten trekken van den rook en „*laram*” roepen, Njoerai zegt op zijn klagerige, kinderachtige stem, dat hij last heeft van dikke beenen en wel beri beri zal krijgen. Zoo gaat de dag langzaam voorbij zonder eenige afwisseling. Vandaag groote traktatie met een half blikje zuurkool met spek. Het resultaat van zoo iets is, dat men meer honger krijgt en naar een grooter portie verlangt. Wij zijn van oordeel, dat het aangenamer is een bord natte rijst met varkensvet en Javaansche suiker te eten. Tegenover de Dajaks is het ook niet goed en één blikje met hen te deelen heeft ook geen zin.

15 November. Minimumtemperatuur 2.5° C. De Kajans zijn druk bezig een eigen tent te bouwen met hunne matjes, het was niet uit te houden met den rook, de tent werkte als een lange schoorsteen, waarvan wij aan de opening liggen. Gingen zij er overdag maar eens op uit, maar daar zijn ze niet toe te bewegen, ik tracht hun door middel van premies te bewegen, vallen voor zoogdieren te zetten of met hun blaasroer vogels te gaan schieten, maar niets helpt, zij zitten maar dicht op het vuur. Vandaag heeft van Nouhuys een stijfselverband om mijn rib gelegd om de genezing te bevorderen, maar het belemmert dermate mijn ademhaling, dat wij het er weer af nemen; de wonden genezen mooi en wij beginnen al te praten over den tijd, dat wij dit kamp kunnen verlaten. Het weinige eten begint ons erg te vervelen, er staat hier absoluut niets, dat wij als sajoer of groenten zouden kunnen eten, stonden er maar pandanboomen, dan konden wij die gebruiken. Het weer is ellendig, mistig

en koud met nu en dan windvlagen, die ons in de tent doen rillen. Door de slechte voeding en de moeilijke omstandigheden voelen wij, dat wij onderhevig zijn aan slechte stemmingen, zoodat wij maar weinig praten. In Njoerai is weinig leven, behalve tegen het eten.

16 November. Minimumtemperatuur 3° C. Mijn toestand is zeer afwisselend, gisteren beter en thans weer minder gunstig, wat zeer van invloed is op ons beider stemming, wij hebben natuurlijk maar één gedachte: hier weggelaten en Habbema tegemoet gaan. Wij zitten uit te rekenen, waar hij nu kan zijn en wanneer wij hem op zijn vroegst kunnen ontmoeten. Buiten wordt het overdag niet veel warmer dan $\pm 12^{\circ}$ C.; De Dajaks hebben buiten voor mij een soort van stoel gemaakt, waarin ik bij gunstig weer van de warme zonnestralen kan genieten, maar vandaag ontbreekt mij daartoe absoluut de lust. Is de zon weg, dan daalt de temperatuur snel en komt er weer mist of regen, weinig opwekkend en niet bevorderlijk om spoedig beter te worden, vooral niet met een dergelijke voeding. 's Avonds berekenen wij, dat Habbema, als hij een snellen tocht heeft gehad, vandaag op het Topbivak is aangekomen.

17 November. Minimumtemperatuur 1° C. Vandaag is het gunstig weer en voel ik mij gelukkig vrij wel, ik ga vandaag voor het eerst uit, nadat ik door Saman en Njoerai als een kegel rechtop ben gezet, ik zit geruimen tijd buiten op mijn stoel te genieten van de warme zonnestralen en doe eenige loopoefeningen met twee stokken; het gaat gebrekkig en ik kan niet begrijpen, dat het ooit weer goed zal gaan, vooral mijn rechterbeen wil niet zoo goed als het linker en de bevroren teenen werken ook niet mede. Na deze vertooning voelen wij ons zeer hoopvol gestemd en maken weer allerlei berekeningen omtrent den dag van vertrek. Het gaat zelfs

zoover, dat wij al praten over de mailboot, die ons naar Holland zal brengen; wat komt men in een goede stemming door zoo'n kleine goede wending. 's Avonds worden wij onthaald op een flinke hagelbui en in het Oosten breekt een onweer los, maar niets kan onze goede stemming bederven, zelfs niet het feit, dat wij vandaag onze laatste koffie gedronken hebben.

18 November. Minimumtemperatuur $1,5^{\circ}$ C. Het is vandaag de herinneringsdag van het engagement van v. Nouhuys, zonderlinge plaats en omstandigheden om dit feit te herdenken. Het is 'smorgens goed weer, maar koud, als gewoonlijk draait het weer plotseling om en begint het te regenen. Adjang wordt met eenige menschen naar beneden gestuurd om uit te kijken naar een goede plek voor een volgend kamp, voor het geval ik in staat zal zijn om wat te loopen.

Het gaat slecht met de voeten van Mering Irå, hij zal zeker eenige teenen moeten missen; veel verbandmiddelen hebben wij ook niet meer, hij zal wel erg last hebben, indien hij moet loopen, hij houdt zich er best onder, men hoort hem nooit klagen. Vandaag weer eenige loopoefeningen buiten gehouden, maar ik ga spoedig naar binnen door het slechte weer, wat van Nouhuys maar matig bevalt. Adjang komt doornat thuis, men kan zien, dat zoo'n tocht hem goed heeft gedaan, zij hebben weinig over den weg te vertellen, alleen, dat zij weer een patrijs¹⁾ hebben gezien, zij denken, dat wij morgen al kunnen vertrekken. Ik heb vandaag mijn vogelcollectie weer eens onder handen genomen en ze goed nagezien, dat geeft wat bezigheid, gelukkig, dat ik wat kan opzitten. Njoerai is gelukkig veel beter en begint wat te praten; 's avonds eten wij weer een blikje gemengden kost en

---

1) Zij noemen hem de boeroeng belanda, d. i. de Hollandsche vogel.

ons naar
bede stem-
worden wij
breekt een
bederven,
fie gedron-

is vandaag
huys, zon-
herdenken.
alijk draait
jang wordt
t te kijken
het geval

frå, hij zal
admiddelen
ben, indien
hoort hem
buiten ge-
met slechte
ang komt
goed heeft
en, alleen,
en, dat wij
nijn vogel-
goed na-
wat kan
nt wat te
en kost en

oud Gletschermee in het Oranjebergte.

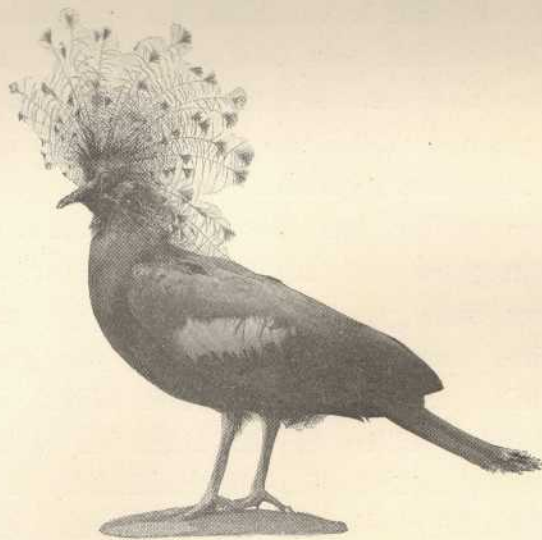
hebben het er druk over, hoe het in Europa in de restauraties toegaat. Slechte conversatie.

19 November. Minimumtemperatuur 0.5° C. Het is van nacht koud geweest, het regent niet, zoodat wij er beiden op uit kunnen gaan, v. Nouhuys om schetsen te maken, ik om loopoefeningen te houden. Het is een eentonig vermelden, wat er elken dag gebeurt, maar wij verlangen geloof ik wel het meest naar afwisseling. Het gaat vandaag slecht met mijne oefeningen, ik ga naar binnen en val vrijwel uitgeput op mijn bed in een diepen slaap tot twaalf uur.

20 November. Minimumtemperatuur 0° C. In tegenstelling met gisteren, gunstig weer en goede vorderingen met het loopen, zelfs zoo, dat ik van plan ben van middag weer uit te gaan. Wij besluiten met het oog op den gunstigen toestand, morgen naar een dichtbij gelegen kamp te trekken; al is het nog zoo dicht bij, het is in elk geval iets nader bij ons doel en Habbema tegemoet.

Wij sturen eenige menschen naar beneden om voorbereidende maatregelen voor het nieuwe kamp te maken, maar dit gaat weer met groote moeilijkheden gepaard, er moet met een kleiner rantsoen en intrekking van gage bedreigd worden, voordat er iets gebeurt. Het blijkt, dat zij liefst hier maar zouden willen blijven zitten en wachten, totdat Habbema met een aanvulling levensmiddelen zou gekomen zijn; wat zijn zulke menschen toch van een geheel anderen gedachtengang dan wij. 's Middags gaat het weer regenen, waardoor er niets komt van mijn plan om er weer op uit te gaan. De menschen, die wij uitgestuurd hebben, komen doornat thuis en gedragen zich, alsof zij half dood zijn. Terwijl wij 's avonds zitten te praten, ruiken wij plotseling een uienlucht, wij durven het elkaar bijna niet te zeggen, omdat wij denken, dat het verbeelding is, maar als het al te erg wordt, gaat v.

Nouhuys op onderzoek uit. Het schijnt, dat Adjang nog één ui in zijn bagage heeft gevonden en dat hij dezen met de rijst heeft gekookt, vreemd, dat zoo iets eenvoudigs zoo'n geweldigen indruk op ons moest maken, wij leven dan ook steeds met een geweldigen honger. Later blijkt het, dat Tigang ook nog een fleschje met koffie heeft, maar wij durven hem er niet om te vragen. De dag gaat heel vroolijk voorbij met het oog op de groote dingen, die morgen zullen gebeuren.

GOURA VICTORIA BECCARIL.

PAPOU

te heb
gevuld
volg g
Om
geniete
als ik
zijde g
er rust
ling op
Bij he
„teda,

HOOFDSTUK VIII.

VAN MATIGHEIDSBIVAK NAAR ALKMAAR.

PAPOEA VAN MERAUKE.

21 November. Minimumtemperatuur — 2° C. Wij hebben allen slecht geslapen, buiten is het mooi en zonnig weer, het is ellendig, dat wij zelfs bij zeer helder weer niet in staat zijn den sneeuwtop te zien, dat zou tenminste een kleine vergoeding voor ons langdurig gedwongen verblijf zijn. De Dajak, die voor ons eten moet zorgen, brengt ons vandaag zulke verdunde, natte rijst, dat wij er hem sterk van verdenken een gedeelte voor zich zelf

te hebben gehouden en onze rijst met water te hebben aangevuld, in elk geval zullen wij hem geen kans voor het vervolg geven, de rijst moet nu onder onze oogen gekookt worden.

Om half zeven gaan wij reeds op weg om te kunnen genieten van het mooie weer, het is vreeselijk, zoo langzaam als ik vooruitkom; ik loop op een stok en aan de andere zijde gesteund door van Nouhuys. Om de vijftig meter moet er rust gehouden worden, wij behoeven slechts een kleine helling op en dan loopt het terrein geleidelijk af naar het kamp. Bij het verlaten van het kamp roepen de Dajaks gedurig „*tēda, tēda*”, een gewoonte, die zij steeds op den terugweg

gevolgd hebben, het schijnt een manier te zijn, de geesten gunstig te stemmen, ik hoop maar, dat het helpt. Het is heerlijk warm in de zon, vooral na den kouden nacht, er lag van nacht zelfs ijs op de tent. Na twee uur loopen en rusten komen wij in het nieuwe bivak aan, maar dan ben ik ook op. De Dajaks schijnen door het wandelen ook in een betere stemming te zijn, trouwens een ieder is verheugd, dat wij eindelijk dat ellendig gedwongen verblijf hebben kunnen eindigen. 's Middags weer regen, waar wij geen last van hebben in onze tent.

XXII. Tus-
schenbivak A.

22 November. Minimumtemperatuur 0° C. Gelukkig gevoel ik mij niet al te vermoeid na den tocht van gisteren; onder een bewolkten hemel gaan wij om zeven uur op weg, een oud Papoeapad in de Wilhelminavallei volgend, het gaat gelukkig goed en alhoewel ik dikwijls moet rusten, kan ik de menschen vrijwel volgen, de Dajaks loopen trouwens ook slecht, zeker tengevolge van de slechte voeding. Om 9 uur komen wij op een plek, waar Habbema op den terugweg gebivakkeerd heeft; om mij niet al te zeer te vermoeien, besluiten wij hier te blijven. Nadat het kamp gereed is gebracht, worden de wonden verbonden, de voeten van Mering Irâ zijn er slecht aan toe, maar, zooals ik reeds boven zeide, wij hooren hem nimmer klagen, gelukkig liggen er niet veel scherpe steenen op den weg. De Dajaks worden uitgestuurd om naar het pad voor morgen te zoeken, maar zij zijn weer niet tot werken te bewegen.

XXIII. Hab-
bemabivak.

Njoerai begint weer heelemaal op te leven, opgewonden komt hij mij vertellen, dat hij iets eetbaars gevonden heeft, men kan begrijpen, wat een dergelijk bericht teweegbracht. Het blijken varentoppen te zijn, de jonge, nog opgekrulde loten van den boomvaren. Zij worden met veel belangstelling op allerlei wijzen klaargemaakt, gepoft en gekookt, maar de

désillusie is groot, daar wij geen zout hebben, het is een zanderige, gebrande massa en tevens een lijmerige, harige substantie, zoodat wij voorloopig van dit voedingsmiddel afzien. 's Middags valt er weer een koude, naargeestige regen en zoo gaat het altijd de volgende dagen in de omgeving van den sneeuwtop, 's morgens goed weer, maar tegen elf uur mist en wolken en dan duurt het niet lang, of het begint te regenen. Erg hindert dit niet, daar wij dan gewoonlijk al een bivak hebben, maar voor onze stemming is dit weer zeer onaangenaam. De Dajaks, die wij uitgezonden hebben, komen terug met het bericht, dat zij den weg gevonden hebben tot een helling, die niet zoo steil is als die, waarlangs wij naar beneden zijn afgedaald om in deze vallei te komen.

23 *November*. Minimumtemperatuur 0.5° C. De Dajaks treuzelen erg en zijn er blijkbaar op uit het loopen zooveel mogelijk tegen te houden en trachten Habbema zoo weinig mogelijk tegemoet te gaan, maar wij hebben ons voorgenomen ons daar niet aan te storen. Van Nouhuys en ik gaan er op uit, gevolgd door Saman en Njoerai, die het eenige rijstblik draagt, zoodat zij wel moeten volgen, willen zij vanavond wat te eten hebben. Wij volgen geruimen tijd de vallei, waardoor een riviertje met helder water stroomt, dat wij dikwijls moeten passeeren, het is vreemd, dat ik steeds zoo'n angstig gevoel heb, als ik het riviertje moet oversteken. Wij komen ten slotte bij de helling, die inderdaad niet zoo steil is, maar mij toch nog moeite genoeg oplevert, eindelijk om tien uur zijn wij er bovenop en neem ik geruimen tijd rust, terwijl v. Nouhuys doorloopt. Tigang en Adjang blijven bij mij om mij te helpen bij de moeilijke passages, het terrein is voornamelijk begroeid met laag struikgewas, de bodem is oneffen door de wortels; wij komen langzaam vooruit, erger wordt het, als ik moe begin te worden en telkens kom te vallen. Ik verlang erg

XXIV. Tus-
schenbivak B.

naar het einde van den weg en het is een heele verademing, als ik eindelijk het roepen van v. Nouhuys hoor, die bezig is met het opslaan van het bivak. Ik kom vermoeid aan, mijn bed wordt terstond in orde gemaakt, zoodat ik spoedig weer uitgerust ben van den vermoeienden dag. Het lijkt vreemd, dat ik steeds over mijn eigen toestand moet spreken, maar men kan zeker wel begrijpen, dat het eenige, waar ons denken zich toe bepaalde, was om mij in eene conditie te zien, die het mogelijk maakte ten spoedigste uit deze onherbergzame streken weg te komen en weer aanraking te krijgen met het overige gedeelte van de expeditie. Wij hebben hier weinig last van de koude, daar wij in de luwte zitten, beschut tegen den kouden wind. Er worden 's avonds weer berekeningen gemaakt, wanneer wij Habbema tegen kunnen komen, wij hebben nog voedsel voor vier dagen, als men deze hoeveelheid ten minste nog voeding wil noemen. Er heerscht een naargeestige, doffe stemming onder de Dajaks, er zijn er verscheidene, die er slecht aan toe zijn, ook met de voeten van Mering Irâ is het slecht gesteld.

24 November. Minimumtemperatuur 0.5° C. Van morgen goed weer, ik ga er met v. Nouhuys reeds om half zeven op uit, de Dajaks zijn langzaam en volgen in de achterhoede; daar het eenige blik rijst in onze nabijheid is, behoeven wij niet bang te zijn, dat zij niet zullen volgen. Wij dalen af in een vallei, maar hebben moeite den weg te vinden, daar Habbema weinig merken heeft gemaakt, zijne menschen waren daar zeker te vermoeid voor. Er loopt hier wel een druk beloopend pad, maar zonder aanwijzingen, dat Habbema er langs is gekomen. Het is de gewoonte, om teekens in de boomen te kappen aan de rechterzijde, zoodat men steeds kan zien welken kant men is uitgegaan. Ik wacht,

totdat er bericht komt, dat men op den goeden weg is en dan gaan wij weer voorwaarts. Van uit deze vallei is de Wilhelminatop prachtig zichtbaar, zoo helder en zoo dichtbij hebben wij hem nooit van uit de vlakte gezien; hadden wij dit op den heenweg van hieruit gezien — toen was alles bewolkt en in nevelen gehuld — dan hadden wij hem wellicht van deze zijde beklommen. De besneeuwing is heden niet zeer zwaar, in het Zuiden ziet men grijze, onbeklimbare kalkrotsen, die ons voor de beklimming van deze zijde veel last zouden hebben bezorgd.

Om 8 uur halen wij den soldaat Saman in, die vooruit is geloopen, hij heeft een mooien zwarten paradijsvogel geschoten, zooals ik reeds boven beschreef. Wij zien, dat wij op den goeden weg zijn, want wij vinden een stuk oud verbandlinnen, dat een van de Dajaks van Habbema verloren heeft, zoo iets geeft moed. Wij volgen daarna een rug met steile afstorting, waar een oud pad over loopt, bij de steile passages voel ik mij duizelig, vooral bij de kale rotsen, waar men recht naar beneden kijkt, v. Nouhuys begint hier ook aan te lijden, zeker een gevolg van de onvoldoende voeding. Om tien uur komen wij in een vallei, waar wij besluiten te overnachten, van Nouhuys gaat door om het pad te verkennen.

Wij zijn door het verlaten van de koude vallei in een veel ^{XXV. Tusschenbivak C.} milder temperatuur gekomen, wat zich terstond openbaart in het voorkomen van insecten en bloemen, alhoewel nog zeer schaarsch, men ziet hier o. a. een mooie kleine, paarse orchidee. Onze stemming is hoopvoller, wij hebben het gevoel, dat wij vooruitkomen en dat het niet lang meer zal duren, eer wij de menschen met de redding tegenkomen.

Met het klimmen heb ik veel last van mijn rib, vooral wanneer ik aan een arm naar boven moet getrokken worden, terwijl mijn rechterbeen niet zoo goed werkt als het linker, zoodat

ik dit bij het klimmen steeds eerst moet gebruiken, gelukkig loopen de Dajaks ook langzaam, zoodat ik het voorttrekken niet al te zeer belemmer. De Dajaks zijn in een zeer slechten staat, ze zijn energielooz en verlaten zich geheel op ons, wat wij van hen niet gewoon zijn; het slechtst is Awal Igan Oesoer er aan toe, hij is den laatsten tijd erg vermagerd, ik geloof dat hij een zwakke borst heeft. Het is maar te hopen, dat Habbema spoedig komt, ons bekruipt af en toe een angstig gevoel, dat hij te laat zal komen, ik voel, dat van Nouhuys er ook zoo over denkt, maar wij spreken er nooit over; wij hebben een vast vertrouwen in Habbema. Men kan zich gemakkelijk voorstellen, welke ellendige tijden wij hier hebben doorgemaakt: te weinig voeding, Dajaks, die lichamelijk en moreel geheel op waren, zoeken naar den weg en om elf uur 's morgens niet meer in staat verder te trekken, dan een lange dag voor ons zonder werkzaamheden en dan een nacht, gekweld door honger en angstige droomen. In die toestanden kan ik mij nu niet meer indenken, ze zijn te vreeselijk. Het staat erg krap met onze rijst, zoodat wij besluiten het rantsoen nog meer te verminderen; ik heb een lange bespreking met Tigang, die erg onder den indruk is, hij verwijt de menschen, dat zij nog niet terug zijn, wat natuurlijk zeer onredelijk is, maar van zijn standpunt is dit wel te verschoonen. Wij maken ons ook beangst, dat wij onzen weg zullen verliezen en zoodoende Habbema misloopen, dit zou wel het ergste zijn, wat ons kon overkomen. 's Middags gaat het weer regenen, waarmede het uitgaan of rondloopen is uitgesloten; uit verveling ga ik mijn vogels nakijken, die er waarlijk niet al te slecht uitzien; van Nouhuys vilt den zwarten paradijsvogel, dien wij 's avonds in onze rijst laten koken, zijn taaiheid laat niets te wenschen over, maar hij heeft ons toch heerlijk gesmaakt. Het eenige wat wij nog bij de rijst hebben, is een

beetje Javaansche suiker, vandaag bemerken wij, dat er iemand anders van gesnoept heeft, het blikje wordt nu zorgvuldiger bewaakt.

25 November. Minimumtemperatuur $\pm 4^{\circ}\text{C}$. Van nacht weinig regen, het is van morgen droog met een bewolkte lucht, ik ga er met van Nouhuys reeds om 6.45 op uit, het wachten op de Dajaks, die het er op gezet hebben om laat te vertrekken en langzaam te loopen, verveelt ons en maakt ons maar onnoodig boos. De weg begint met te dalen, gelukkig vinden wij afgekapte takken, dus hebben wij de zekerheid, dat wij op den goeden weg zijn, Papoea's rukken de takken af bij gebrek aan kapmes of bijl. Dan loopt de weg langs een zeer steile helling, gedeeltelijk door de bedding van een bergstroompje over gladde, glibberige steenen, waar van Nouhuys mij steeds moet helpen. Beneden gekomen, vinden wij op een plek twee afgesneden takken, die naar de goede richting wijzen. Het zoeken van den weg is thans, hetgeen onze gedachten het meest in beslag neemt, het zou dan ook verschrikkelijk zijn, als wij hier verdwaalden. Wij volgen een pad, dat langzaam stijgt en ten slotte een soort van nauwe vallei vormt met aan beide zijden een vrij steile helling. Door vermoeidheid durf ik de helling niet te beklimmen, die steilte maakt mij zoo beangst, dat ik moet gaan zitten. Awal Igan Oesoen is dicht bij mij en ik vind, dat hij in een zeer slechte conditie is. Er wordt een weg gevonden, waardoor de steile helling gedeeltelijk vermeden wordt, zoodat ik op deze wijze naar boven kom, ik geloof niet, dat ik vandaag langs de steile helling naar boven zou zijn gekomen. Boven maken wij ons bivak.

XXVI. Tussenbivak D.

Van Nouhuys gaat door om den weg te verkennen, terwijl de Dajaks naarmate zij aankomen bezig zijn met het opzetten van onze tent, sinds lang deelen zij die niet meer met ons, maar maken een eigen tent met hunne kleine matjes,

de zoogenaamde samits. Onder de hand begint het weer flink te regenen. Tigang komt naar mij toe en vraagt mij, of ik ook aan Habbema zit te denken, ik begrijp zijn bedoeling en tracht hem nog eens duidelijk uit te leggen, dat hij volstrekt niet bevreesd behoeft te zijn en dat ik het volste vertrouwen in Habbema heb en dat hij zeker binnenkort zal komen. Van Nouhuys komt doornat thuis, hij heeft op een helling afgekapte takken gezien en Saman beweert hetzelfde, zoodat wij omtrent den weg voorloopig gerust kunnen zijn. Volgens onze berekening ontloopen wij op deze wijze het Oranjebivak en komen tegenover Watervalbivak uit. Wij trachten wat te slapen, maar kunnen aan niets anders denken dan aan het schrikbeeld, dat wij Habbema mis zullen loopen. Plotseling wordt Awal Igan Oesoen op den rug van een Dajak binnengebracht, hij is zeer ziek en uiterst zwak. Wij kunnen hem niets geven, wat hij moet hebben, is rust en goede voeding en dat hebben wij niet; het is een wanhopige toestand, wij geven hem uit onze medicijntrommel, wat wij meenen, dat goed voor hem is, daarna wordt hij door de Dajaks weer naar hun hut gedragen. Tigang schijnt al het mogelijke in het werk te stellen om het verder voorttrekken te belemmeren en wil hier maar blijven wachten, totdat Habbema is gearriveerd, maar dit is juist hetgeen van Nouhuys en ik niet willen.

's Avonds begint het hard te regenen en als het donker is, komt Adjang zachtjes in onze tent en vertelt ons, dat Awal Igan Oesoen overleden is. Men kan begrijpen, dat dergelijke gebeurtenissen in zulke moeilijke omstandigheden een diepen indruk op ons maken en het voor ons zoo moeilijk was om bij de Dajaks den moed er in te houden en wij hun maar steeds moesten vertellen, dat wij hier niet konden blijven wachten. Van slapen kwam er dien nacht niet veel.

26 November. Minimumtemperatuur 1° C. Wij zijn zoo

vroeg op, dat de maan nog schijnt, wij zien een prachtige zonsopgang, waarvan wij nu niet kunnen genieten, onze gedachten zijn geheel vervuld met het treurige lot van Awal Igan Oesoen. Adjang en Tigang blijven achter om het lijk onder steenen te begraven, daar zij bevreesd zijn voor de Papoea's. Wij loopen verder in de vaste overtuiging vandaag onze menschen te zullen ontmoeten; het is prachtig weer tijdens de bestijging van de tegenoverliggende helling, waar wij op het pad ook sporen van Habbema zien, boven is alles in nevelen gehuld, zoodat wij ons moeilijk kunnen oriënteren. Wij bevinden ons op een drassig plateau, hier en daar met gras begroeid, men ziet duidelijk afdrücken van bloote voeten, maar niet van de schoenen van Habbema, terwijl de richting West is. Wij komen aan een vallei, die steeds nauwer wordt, met aan beide zijden hooge steile wanden, het lijkt wel een soort van val. De richting komt ons zeer vreemd voor; eindelijk komen wij bij een tak, die midden op het pad in den grond is gestoken, deze tak is niet afgesneden of afgekapt, maar afgerukt. Het oordeel van de Kajans wordt gevraagd, die unaniem verklaren, dat dit geen Dajaks hebben gedaan; voor alle zekerheid wachten wij op Tigang, die in de achterhoede loopt en deze verklaart na den tak goed bekeken te hebben, dat dit een teeken der Kajans is. Men begrijpt, welk een moeilijke quaestie dit voor ons was, het gold hier om zoo te zeggen ons leven, liepen wij verkeerd, dan zouden wij Habbema nooit tegenkomen. Tigang, nog eens duchtig ondervraagd, houdt vol, zoodat wij besluiten het pad te volgen, dat steeds naar het Westen loopt, terwijl wij naar het Zuiden moeten. Wij houden goeden moed en denken, dat de weg wel spoedig zal wenden, ten slotte wordt deze onbegaanbaar en komen wij in een bergstroom met rotsblokken, waarin hij zich verliest. De hooge zijwanden komen steeds dichter bij elkaar;

ik heb het gevoel, of zij zich plotseling boven ons zullen sluiten. Wij begrijpen, dat wij den verkeerden weg zijn gevolgd en dat Tigang zich vergist heeft, ofschoon hij dit nog niet wil toegeven. Wij besluiten op een eenigszins beschutte plek kamp te maken en morgen denzelfden weg terug te gaan. Wat voor ernstige gevolgen dit verkeerd loopen kan hebben, doet zich in al zijn verschrikkelijkheid aan ons voor.

XXVII.
C. A. M. B.
bivak.

Njoerai, de Dajaksche dwangarbeider, die zich in deze omstandigheden uitstekend heeft gedragen, gaat er op uit en komt ons vertellen, dat hij overtuigd is, dat Habbema hier niet langs is gekomen, hij heeft nergens sporen gevonden. Wij besluiten morgen terug te gaan tot het punt, waar wij de laatste merken hebben gezien en dan te zoeken, totdat wij den weg teruggevonden hebben. De rijstvoorraad wordt nagewogen en het blijkt, dat wij nog maar 35 melkblikjes droge rijst hebben, het rantsoen moet weer verminderd worden, de Kajans krijgen nu te zamen 3 blikjes, wij beiden één en Saman en Njoerai ook één, er zal nu alleen maar 's morgens gegeten worden. Op deze wijze kunnen wij het nog zeven dagen uithouden, dan moeten wij een paar dagen zonder eten loopen en zijn dan bij de Pëségëm's, waar wij wel aan eten zullen komen. Erg vroolijk ziet de toestand er heden niet uit en wij hadden van morgen nog wel gedacht heden een feestdag te zullen hebben. De toestand wordt met den dag zorgelijker, maar hoe erger deze wordt, des te meer moed schijnen van Nouhuys en ik te krijgen, terwijl wij de Dajaks steeds moeten ophouden, dit is wel onze onaangenaamste taak; Saman en Njoerai maken hierop een gunstige uitzondering en zijn ons zeer behulpzaam. Een van de Dajaks, Aran Mësan, wordt uitgestuurd om jonge toppen van boomvarens te zoeken, hij komt met een mand vol terug, maar de désillusie is even groot als de vorige maal, toch eten wij het om maar wat binnen te krijgen; het is een

vrij onaangename gewaarwording om zoo maar in eens tot het besluit te komen, 's middags niet meer te eten, 's ochtends slechts een minimum te krijgen en dan zware marschen overdag te moeten maken. Ik moet bekennen, dat ik af en toe wanhopige momenten heb, van Nouhuys ook, wij spreken er niet over en geven elkaar een veel beteekenende hand. Of wij zeggen elkaar: wij hebben toch twee mooie kansen, of dat wij Habbema tegenkomen of dat wij morgen den goeden weg weer vinden en binnen niet al te langen tijd bij de Pësëgëm's arriveeren. Zoo gaat de tijd langzaam voorbij, maar onze honger niet.

27 November. Van nacht hebben wij vrij goed geslapen, wij denken nu niet meer aan delicatessenwinkels, wij zijn zoo langzamerhand in een apathie geraakt en denken maar aan één zaak: voorttrekken, honger of niet. Tigang is in een zeer opgewekte stemming, hij gevoelt zeker schuld, maar wij zijn niet bepaald vriendelijk tegen hem; één ding is ten minste nogal gunstig, hij beweert, dat zijne menschen het met deze voeding wel tot de Pësëgëm's zullen kunnen uithouden, indien wij het oude pad weer terugvinden. Wij bespreken nog eens kalm den toestand en besluiten niet verder in Westelijke richting te trekken, maar terug langs ons oude pad van gisteren. Wij gaan goedsmoeds op weg, van Nouhuys met Njoerai voorop, terwijl ik met Saman iets langzamer volg. De Kajans denken er nog niet aan om op te breken. Het is een opluchting, als wij dit kamp hebben verlaten en wij die benauwende omgeving achter ons hebben en langzamerhand weer op open terrein komen; de weg is vermoeiend en steeds stijgende, van Nouhuys zie ik ook al met een stok loopen. Als ik weer langs de plek kom, waar de tak in den grond is gestoken, denk ik geen vriendelijke dingen over Tigang, die dag verlies is toch zijn schuld geweest. Ik passeer een waterplas, waar een watersnip met een luid „kèk” opvliegt, ik kan er nu met recht

met den stok naar gooien. Even komt de gedachte bij mij op van een heerlijk gebraden watersnip op een stukje bruinegebakken brood met een verleidelijk lapje spek op de borst, maar de oneffenheden van den weg brengen mij spoedig van deze culinaire dwaling op den rechten weg. Een eind verder is de Zuidelijke wand van het plateau niet zoo steil, ik ga er met Saman heen en zie een riviertje, dat zich hier naar beneden stort, door de nevels en wolken heb ik geen zicht naar het Zuiden. Zouden wij dicht bij Watervalbivak zijn? De omgeving lijkt er anders veel op, een glooiende vlakte met watervallen, maar door de mist kan ik niet genoeg zien, alleen meen ik even het Wichmann- en het Hellwig-Gebergte te hebben herkend. Plotseling hoor ik een schot, door van Nouhuys gelost, waar ik niets van begrijp, maar als ik binnen zijn gehoor ben, roept hij mij toe, dat hij het pad van Habbema teruggevonden heeft, wat door mij met een luid hoera begroet wordt. Groote vreugde en tevredenheid, als wij bij elkaar zijn gekomen, de eer van het vinden van den weg komt aan Njoerai toe, hij heeft ons hiermede een onschatbaren dienst bewezen. Habbema is dus vermoedelijk nog niet voorbij, anders was hij ons oud bivak reeds gepasseerd en had hij gemerkt, dat wij al zoover gevorderd waren, dezen angst kunnen wij dus terzijde stellen. De Dajaks zijn ver achter, wij wachten hen op en deelen hun het heuglijke nieuws mede, maar zij voelen er weinig voor, ik geloof, dat ze meer denken aan een goede portie rijst met visch of dendeng. Zooals de zaken thans staan met de zekerheid van den weg en de hoeveelheid rijst, die wij over hebben, is het zeer goed mogelijk, dat wij de Péségém's halen. Wij volgen het pad door de struiken en zien dan plotseling het Watervalbivak voor ons. Ik heb nog nooit zoo'n opgelucht gevoel gehad, als op dat moment; die benauwde droom van het verdwalen, het zoeken naar den weg, die sombere dagen

zonder uitzicht met niets dan nevels en kouden wind, alles is plotseling verdwenen; ik zie daar voor mij ons oude kamp, waar wij indertijd met zooveel verwachting hebben gekampeerd, het is ons, alsof wij reeds gered zijn en aanraking hebben met Habbema. Als wij langzaam en met moeite de steile helling zijn afgedaald, betreden wij met vreugde ons oude kamp en besluiten hier van nacht te blijven. Tigang is bij aankomst zeer dwaas, het eerste wat hij zegt is „mana bras?” waar is de rijst? Ik geloof, dat hij dacht, dat wij in een Café waren gearriveerd, vermoedelijk is zijn vergissing te wijten aan onze opgewondenheid, toen wij het kamp terugzagen. Ik tracht hem uit te leggen, wat dit te beteekenen heeft en welke groote gevolgen dit voor ons heeft, maar hij zit maar te huilen, ik geloof, dat de arme Dajaks zwak zijn en zeer onder den indruk van de slechte levensomstandigheden. Wanneer ik Tigang nog eens flink heb toegesproken, heeft dit ook een goede uitwerking op de overige Dajaks; de laatste dagen waren dan ook verschrikkelijk, dat zich voortsleepen in een onbekend terrein, steeds naar den weg zoekende en in de onzekerheid, of men wel goed liep. Van Nouhuys gaat er op uit om een pad te verkennen, dat Habbema gezegd heeft te willen volgen, waardoor eenige steile hellingen kunnen ontweken worden. Het kamp ziet er niet naar uit, alsof Habbema hier onlangs overnacht heeft, hij is dus zeker nog niet voorbij; voor alle zekerheid hebben wij boven op het punt, waar wij verkeerd zijn geloopt, een briefje aan een stok gebonden, voor hem achtergelaten. Wij rekenen weer uit, wanneer wij elkaar kunnen ontmoeten en dat kan op zijn vroegst morgen of overmorgen zijn. 's Middags wordt het even helder en dan hebben wij een mooi uitzicht op het gebergte en zien eindelijk weer eens de groote vlakte door de kloof tusschen Hellwig- en Weber-Gebergte. Wij zijn nog ver van Alkmaar, maar in gedachten

Waterval-
bivak (XVI).

zijn wij er heel wat dichter en zekerder bij dan gisteren avond.

Wij maken groote plannen voor de toekomst, wat wij zullen doen, als wij in Europa zijn en ook de Dajaks spreken er over, wat zij in hunne kampong zullen gaan doen. De stemming is in eens rooskleurig geworden, maar ons wacht nog een zware tocht naar Alkmaar, want wij zijn nog op een hoogte van ± 3500 M. Adjang tracht gebruik te maken van de goede stemming door een blikje rijst meer te vragen, hetgeen hem echter vriendelijk geweigerd wordt. Behalve voor Mering Irâ, die veel lijdt aan zijne voeten, vreezen wij het ergste voor Doengâ, die ook in een zeer slechte conditie is. Wij eten weer boomvarentoppen, men schijnt aan alles te wennen.

28 November. Wij hebben een slechten nacht gehad, zeker door de emoties van den vorigen dag, de Dajaks zijn vroeg op en willen spoedig weg, een goed teeken voor een grooten dagmarsch. Ze zijn in een zeer goede stemming, wat in langen tijd niet gebeurd is.

Wij zijn reeds om zes uur op weg en volgen het door Habbema gekapte pad, dat duidelijk zichtbaar is, zoodat wij niet bevreesd behoeven te zijn voor een herhaling van wat er vroeger gebeurd is, trouwens deze weg is ons goed bekend. De omtrekking van het steile gedeelte heeft helaas niet plaats, wij komen uit op de plaats, waar het Oranje Gebergte overgaat in het Kajan Gebergte. Er zijn zeer lastige passages bij, die ons nu dubbel moeilijk vallen, met steile wanden aan beide zijden, die een mensch in normale omstandigheden reeds duizelig maken; vooral bij het bukken hebben wij veel last van duizeligheid. Steunende op van Nouhuys kom ik goed vooruit en bereiken een beter en minder lastig terrein; het is heerlijk weer, eindelijk voelen wij de warme zonnestrallen weer eens op onzen rug. De Kajans raken gauw op, moeten dikwijls rusten en loopen eigenlijk nog slechter dan ik, terwijl ze

tegenwoordig maar weinig te dragen hebben; ook Saman en Njoerai loopen niet meer zoo goed als vroeger, bij iedereen doen zich de gevolgen van de ondervoeding geweldig gevoelen. Wij begrijpen niets van Habbema, er moet zeker iets gebeurd zijn, anders had hij er vandaag zeker geweest moeten zijn, wij denken aan vijandelijkheden van de Pëségém's of andere Papoea's of mogelijk ziekte, waardoor zij niet verder konden. Op een top met ver uitzicht schieten wij een geweer af, maar wij hooren niets dan de echo, die langzaam wegsterft. De moreele uitwerking is zoo slecht, dat wij besluiten dit middel niet weer te beproeven en alleen te gebruiken in de uiterste noodzakelijkheid. Beneden ons zien wij duidelijk een Papoea-huis, maar geen menschen, vroeger hebben wij dit zeker niet door de mist gezien. Wij vervolgen langzaam ons pad, met een behaaglijk gevoel niet meer te kunnen verdwalen. Van morgen hebben wij gedacht van avond het Hubrechtbivak (XV) te zullen halen, maar het blijkt, dat wij niet meer in staat zijn zoo'n langen marsch te maken. Tegen elf uur besluiten wij voor goed halt te houden en te bivakkeeren.

XXVIII. Tus-
schenbivak E.

Wij durven er niet goed met elkaar over spreken, waarom wij Habbema nog niet ontmoet hebben en als de Dajaks er om vragen, zeggen wij natuurlijk, dat 't heel gewoon is en dat wij hem nog niet hadden kunnen tegenkomen. Vandaag eten wij het laatste blikje gemengden kost, daar zullen wij dus in het vervolg ook geen last meer van hebben, zoo iets geeft maar te veel honger en is te weinig voor twee; het varkensvet en de suiker zijn al lang op, er blijft niets over dan natgekookte rijst. It Imoering is er vandaag slecht aan toe en komt in een hoogst zorgelijken toestand aan; zouden wij een herhaling krijgen van 25 November? Gelukkig is hij een nog jonge en krachtige Dajak. Wij besluiten vandaag alles achter te laten, wat wij niet strikt noodig hebben; alsof wij

nog in het bezit waren van weeldeartikelen! Van Nouhuys laat zijn theodoliet achter, waar hij altijd mee gewerkt heeft, het is onaangenaam voor hem, want hij is gehecht aan het voorwerp waarmede hij al zijne waarnemingen heeft verricht; verder zoeken wij uit, wat overbodig is, maar het is maar weinig: een oude rijwiellantaarn; verder een paar lepels en vorken, een kleine drievoet van mijn verascope en eenige onopgenomen platen. De Dajaks trachten nog mede te nemen, wat van hun gading is, natuurlijk verbieden wij hun dit; It Imoering komt bij deze gebeurtenis weer zóo bij, dat wij niet meer zoo bang voor zijn leven zijn. 's Middags en 's avonds regen.

29 November. Van nacht veel regen en ook van morgen is het regenachtig en triestig weer; onze kok heeft voor de rijst water van de tent gebruikt, dat erg naar den rook smaakt; wij kunnen het eten bijna niet naar binnen krijgen, maar moeten wel, want dat is het eenige, wat wij krijgen. Kokhalzende en onzen kok verwenshende wordt het eten naar binnen gewerkt, het binnen te houden is een groote kunst. Adjang voelt zich vandaag ongesteld, gisteren heeft hij ook gevomeerd, hij zit altijd veel te dicht op het vuur, en krijgt zoodoende veel te veel rook naar binnen.

Om half zeven is het regenen opgehouden en gaan wij op marsch; wij vorderen slechts langzaam, iedereen voelt zich slap en niet in staat een grooten afstand af te leggen. Zullen wij vandaag eindelijk Habbema tegenkomen? Een van de Dajaks, Aran Mësan, kan slecht vooruit, bij onderzoek van zijn vracht blijkt, dat hij in het bezit is van het grootste gedeelte van de kleederen der Dajaks, die overleden zijn en die volgens hem zijne naaste familieleden zijn. Ik zeg hem, wanneer deze zware vracht een belemmering wordt en hij niet kan volgen, hij de kleeren moet achterlaten.

Bij een steile helling vinden wij plotseling den fuselier

Sënöt van het transport Habbema op den grond liggen. Hij verkeert in een ellendigen toestand, want hij schijnt hier niet minder dan achttien dagen gelegen te hebben zonder eenig voedsel met niets dan zijn veldflesch met water; hij is Habbema kwijt geraakt en heeft toen het besluit genomen om hier bij het pad te blijven zitten, totdat er een van ons langs zou komen. Het is onbegrijpelijk, dat hij dit zoo'n tijd heeft uitgehouden en niet de energie heeft gehad om het pad te volgen en zodoende op het Topbivak aan te komen. Het is een verschrikkelijke gebeurtenis voor ons, want wat moeten of liever kunnen wij doen? Niets anders dan hem weer achterlaten zonder voedsel, want dat hebben wij ook niet. Saman vraagt of hij, geholpen door Njoerai, mag trachten hem mede te nemen, wat ik natuurlijk goed vind. Ik loop met v. Nouhuys door, omdat wij zeer goed begrijpen, wat er zal gebeuren; het is meer dan verschrikkelijk, zelf niet te kunnen helpen en dezen man weer te moeten achterlaten in dezen ellendigen toestand. Ik weet waarlijk niet, wat ik moet doen, van dragen is geen sprake; ten eerste leent dit moeilijke terrein zich daar niet toe en ten tweede zijn de menschen in zulk een staat, dat zij moeite hebben zich zelf voort te sleepen.

Iets hebben wij er tenminste van geleerd, dat men het heel lang zonder eten kan uithouden, mits men niet te veel arbeid verricht, maar ik ben overtuigd, dat slechts een Mohammedaan in staat is zoo iets te doen, wij zouden reeds lang krankzinnig zijn geworden, of liever wij waren natuurlijk doorgelopen. Tigang en Adjang doen vandaag erg onmogelijk, ik denk, dat zij erg lijden onder de moeilijke omstandigheden. Op een zadel tusschen twee bergen hooren wij plotseling een schot, ik heb het gevoel, dat wij eindelijk het transport Habbema zullen tegenkomen, van Nouhuys antwoordt met zijn Mauserpistool, maar wij hooren verder niets. Groote neerslachtigheid, die er

niet minder op wordt, als wij begrijpen, dat Saman geschoten heeft vermoedelijk om hulp te vragen voor Sënöt. Njoerai komt ons ook achterop en vertelt ons, dat zij Sënöt weer hebben achtergelaten en dat Saman inderdaad geschoten heeft. Wij weten wel, dat er niets kan gedaan worden, wij moeten vooruit om tenminste ons zelf en de overigen te redden. Njoerai is weer geheel de oude en loopt met v. Nouhuys voorop; met mij gaat het vrij goed, op mijn stok leunende en de steile hellingen langzaam opklimmende, nu en dan eens struikelende en met moeite opkomende, kan ik hen aardig volgen en laat gewoonlijk de Dajaks ver achter mij. Om half elf komen wij in het Hubrechtbivak, waar wij zullen overnachten.

Hubrecht-
bivak (XV).

Het is onze gewoonte de Dajaks toe te roepen, als wij in een bivak zijn aangekomen om hun wat moed te geven, vandaag krijgen wij zelfs geen antwoord, zij moeten dus een heel eind achter zijn. Aan de stijlen van het oude bivak vinden wij een zakje rijst hangen, denkkelijk voor Sënöt bestemd, wat is hij toch dom geweest. Het weer betreft, de Dajaks komen heel langzaam, vermoeid en hijgend binnen, zij vallen bijna neder en het duurt lang, voordat zij voldoende uitgerust zijn om het kamp in orde te maken. Nu het geraamte van de oude tent er nog staat, is er niets anders te doen dan het zeil er over heen te leggen en te kijken naar water voor morgen of anders regenwater van het tentzeil op te vangen.

Het kan eigenlijk niemand meer schelen wat er gebeurt, vroeger was er groote bedrijvigheid, want de pot moest 's avonds gekookt worden, maar nu dit niet meer gebeurt, bestaat er weinig reden, zich erg te bekommeren over hetgeen nog moet plaats hebben. Terwijl ik lig uit te rusten, hoor ik plotseling schreeuwen van de tegenovergestelde zijde, waarvan wij gekomen zijn, van Nouhuys heeft het ook gehoord; eerst denken wij, dat wij ons vergist hebben, maar dan herhaalt het zich

weer. Welk een spanning en welk een stroom van gedachten doorkruist ons hoofd! Wat zou het zijn? Eindelijk redding, of Papoea's, die elkaar toeroepen? Wij kunnen niet gelooven, dat het de menschen van Habbema zijn, maar het is toch reeds lang tijd. Van Nouhuys en Njoerai gaan er op uit om te kijken, wat het is; ik blijf achter, omdat ik erg vermoeid ben en om bij de Dajaks te blijven, geen van hen heeft de energie om met van Nouhuys mede te gaan.

Het duurt heel lang, althans in mijn verbeelding, men hoort steeds roepen en schreeuwen, maar er komt niemand, zoodat ik telkens de hoop weer opgeef, het zal van Nouhuys of Njoerai zijn, die roept en geen antwoord krijgt. Zij hadden reeds lang terug moeten zijn, want het geschreeuw kwam niet van zoo heel ver. Ondertusschen komt Saman ook aan en doet mij treurige verhalen over S n t, die hij weer achter heeft moeten laten, hij kon hem ook niet meer helpen, hij had geschoten en om hulp geroepen, maar geen antwoord gekregen; ik weet maar al te goed, dat dit gebeurd is. Van Nouhuys blijft zoo lang weg, dat ik vermoed, dat hij Papoea's heeft gezien en daar een aanraking met vreemde Papoea's zeer langzaam gaat, zet ik de gedachte uit mijn hoofd, dat het onze Dajaks zijn geweest, die geroepen hebben. Maar wanneer zullen zij dan wel komen, want zij zijn reeds lang over hun tijd. Een chaos van gedachten, die mij diep neerslachtig maken. Maar op eens zie ik nieuwe Dajaksche gezichten, die niet zoo mager en vervallen zijn als de onze, het is dan toch werkelijkheid, eindelijk zijn ze gekomen en zijn wij gered uit deze ellendige omstandigheden.

Thans laat een ieder zich gaan en zoowel wij, als de nieuw aangekomenen, barsten in huilen uit en vallen elkaar om den hals; het is een machtig, groot moment in de expeditie, dat ik nooit en nooit zal vergeten. Bijgaande foto geeft ze weer,

die brave menschen, die hun uiterste krachten hebben ingespannen om ons spoedig te bereiken, want zij kwamen heelemaal van Alkmaar. Dit zijn hunne namen:

Ngaw Aboei, Mering Loewang, Inang, Awal Igan Oelâ, It Mering, Awal Obat Ingan en Akam Djoek Oeboen.

Zij brengen natuurlijk van alles mede, voedsel in diverse soorten, waar wij de laatste dagen niet meer aan hadden durven denken, de mail en bericht van Habbema, dat ik hier laat volgen, geschreven zoo eenvoudig als hij was, maar waaruit men voelt, wat ook hij heeft geleden en doorgemaakt.

Waarde Lorentz en v. Nouhuys.

„Toen ik van jullie wegging, hoopte ik het Topbivak in „6 dagen te kunnen bereiken. Dat is mij helaas, zelfs met „de uiterste krachtsinspanning niet gelukt, wel ben ik niet veel „over den tijd, ik heb n.l. 7 dagen er over geloopt, maar „iederem dag was er één, die telde. Ik behoef jullie niet te „vertellen, welk een moeite of het mij kostte (dat zal je aan „jezelf wel gemerkt hebben) om den weg af te leggen met „beide doorgeloopten voeten, onvoldoende voeding en het idee, „dat ik jullie hulpbehoevend achterliet. De kerels, die ik mede- „genomen heb, waren er zoo mogelijk nog slechter aan toe, „je moest die voetwonden van *allen* eens zien, die natuurlijk „dagelijks verergerden en onderweg vermeerderden. Meer als „verband was er niet en trouwens, wat gaf dat op een veel- „zijdig verwonden en ontstoken voet, die steeds door modder „en vuil werd gesleept. De kerels sleepten zich werkelijk voort „en in dat opzicht ben ik blij, dat ik zelf medegegaan ben, „anders hadden zij per dag nog niet eens één bivakafstand „afgelegd. In Watervalbivak kreeg ik diarree en hield dat „ongeveer een dag of 10, je begrijpt, dat mij dat ook meer

ebben inge-
n heelemaal

Igan Oelâ,
boen.

l in diverse
hadden dur-
dat ik hier
maar waar-
gemaakt.

Topbivak in
s, zelfs met
ik niet veel
open, maar
allie niet te
zal je aan
leggen met
en het idee,
ie ik mede-
er aan toe,
e natuurlijk
n. Meer als
p een veel-
oor modder
kelijk voort
gegaan ben,
ivakafstand
n hield dat
t ook meer

Inang.   Awal Igan   Akam Djoek   Awal Obat   It Mering.   Ngaw   Mering Loewang.
Oelâ.   Oeboen.   Ingan.   Aboei.

DE ZEVEN RIJSTERENGERS.

„dan aanpakte. Ongeveer een uur loopen voor Hellingbivak¹⁾
„verdwaalde de fuselier Sënöt, wien ik gelast had achteraan te
„loopen (met het oog op achterblijvers). Roepen, schieten en
„schreeuwen had wel tot resultaat, dat wij hem ver weg hoor-
„den terugschieten. Wij hebben toen nog 3 uur geschreeuwd
„en gewacht, ook ben ik zelf nog met één dwangarbeider terug-
„gelopen, heb mij heesch gebruld, antwoord gekregen, maar
„daarna liep de stommeling weer een verkeerden kant uit en
„hoorden wij hem ver weg. In Hellingbivak hebben wij nog
„om beurten geschreeuwd en hem soms ver weg, soms dicht
„bij gehoord, maar geen der Dajaks kon of wilde hem tegen
„welke belooning ook opzoeken. Ze waren te op. Dien nacht
„heeft de vriend dus zonder eten, in een stortregen doorge-
„bracht. Den volgenden dag hoorden wij hem weer schieten.
„In 2 clubjes zijn wij toen al schreeuwende in zijn richting
„teruggemarcheerd ondanks onzen kostbaren tijd. Aanvankelijk
„succes door naderbij komen werd weer teniet gedaan, door-
„dat de stommeling weer een anderen heuvelrug afliep. Ein-
„delijk heb ik hem opgegeven, als zijnde jullie belang grooter
„dan van dien eenling en ben vertrokken met achterlating van
„alle rijst (dat was $\frac{1}{2}$ klein etensblikje vol) in Hellingbivak²⁾.
„In Peripatusbivak troffen wij de rijst in goeden toestand aan.
„Op Wichmanntop geen Papoea's gezien. In de kampong werden
„wij allerhartelijkst ontvangen. De rijst hadden zij al voor ons
„naar de ladang boven getransporteerd als attentie en wij werden,
„toen wij het hongermanuaal maakten, vrijgevig van obi en
„suikerriet voorzien. Alleen faalde *iedere* moeite om een var-
„ken te ruilen met wat ook. 's Nachts in het vroegere Kam-
„pongbivak doorgebracht. De lui zijn best, maar je moet

1) Vermoedelijk bedoelt Habbema Hubrechtbivak (XV).

2) Zie pag. 202.

„langzamerhand op je bullen passen. Verscheidenen lui zijn sok-
 „ken, truien en andere kleinigheden ontstolen. Denk daaraan
 „bij terugkomst. Van de kampong zijn wij in 2 dagen (wat
 „voor klimdagen voor onze vermoeide lichamen) in Topbivak
 „gearriveerd. Geen der Pësëgëm's durfde mede; zij waren òf bang
 „voor ons òf voor de stammen O. van het Treub-Gebergte. In
 „Topbivak was von Römer geweest (uit brief van hem te zien)
 „en eerst enkele dagen geleden vertrokken. Ook die pech dus.
 „Enfin, ik heb dadelijk 3 van de minst slechten met wat rijst
 „en zout nog denzelfden dag (dat was den 18^{den}) doorgezonden
 „naar Alkmaar met belofte, dat zij ieder *f* 10 zouden krijgen
 „indien zij mijn bericht den 20sten binnenbrachten. Ik hoopte
 „nu mijn menschen hier door één dag rust en goede voeding
 „weer klaar te hebben, maar dat is *onmogelijk*. De quaestie
 „hangt uitsluitend af van de voeten. Ik heb hier 6 man, die,
 „waren zij niet door den honger gedreven, op Wichmanntop
 „al niet meer voortkonden. Die kerels kunnen niet eens over
 „een dag of 6 naar Alkmaar (voor hen het land van belofte)
 „loopen, zoo erg is het. De rest is ook niet in 2 of 3 dagen
 „klaar, zoodat ik uiterlijk over 2 dagen met een man of 7
 „zou kunnen komen. Nu, dat is dunkt mij onbegonnen werk,
 „daar één man toch mijn barang¹⁾ zou moeten dragen en voor
 „het geval ik zelf niet mee ga, vind ik het aantal te klein.
 „Je begrijpt misschien hoe of ik hier vooral 's avonds en 's nachts
 „van overspanning niet slapen kan, omdat ik onwillekeurig
 „op middelen zin om jullie zoo gauw mogelijk te helpen en
 „steeds stuit op geen voldoende menschen. Het is vandaag
 „de 20ste en ik hoop dat mijn drie berichtbrengers Alkmaar
 „bereikt hebben. Ik heb v. Römer omstandig geschreven, wat
 „te doen en ook gezegd, dat de koelies voor iederen dag uit-

---

1) Bagage.

„loopen *f* 10 zouden krijgen. Ik ben nu in Topbivak in ang-
„stige afwachting en zal van hier uit alles regelen. Ben ik
„mijn diarrhee kwijt en door mijne voetwonden heen dan kom
„ik zelf natuurlijk mee; anders zend ik een sergeant. Heden den
„23sten kwamen boven verwachting 13 man van beneden aan.
„Ik was hier aan mijzelf overgelaten, zonder aanspraak, buiten
„staat mij in schoenen te bewegen en daarbij lijdende aan
„diarrhee, goed op weg om radeloos te worden. Stel je die
„lange dagen voor, ten prooi aan allerlei gedachten, zonder
„eenige afleiding. Enfin, gelukkig zijn de menschen (voorloopig
„13) gearriveerd. Je begrijpt dat ik ze morgen dadelijk op
„marsch zend met het allernoodzakelijkste. Het hoofdtransport
„volgt dan 2 à 3 dagen er achter en zorgt voor voldoende
„depôts voor den terugweg. Voorloopig gaat dus behalve 10
„blik rijst, 1 blik deng², zout, koffie en blikjes levensmid-
„delen. Wel zend ik de menschen zonder dekking, maar dat
„komt, omdat er nog geen soldaat gearriveerd is. Die 13 voor-
„loopers hebben wij te danken aan de gelukkige omstandigheid,
„dat v. Römer nog 10 blik rijst in bivak III had staan en op
„mijn bericht dadelijk 13 man zonder barang naar bivak III
„heeft gezonden, die vast die rijst opvoerden. Het eigenlijke
„transport komt dus over 2 of 3 dagen. Jaarman komt lang-
„zaam aan ook opsukkelen en kan Lorentz onderweg voor
„zoover noodig (ik hoop van harte, dat het heelemaal niet
„noodig is), helpen. In het verbandblik, dat ik meezend, zijn
„lucifers, cognac, kajoepoetolie, *de mail* en diverse medicijnen.
„Graag had ik meegegaan en jullie weer tegemoet, maar
„hoe verlangend de geest ook is, zoo zwak is nog het vleesch.
„Ik heb geprobeerd of ik mijn schoenen al aan kon, maar moest
„de proef pijnlijk teleurgesteld staken. Daarbij ben ik nu net
„zoowat van mijn buikpijn (zonder medicijn) af en niet bar taai.
„Ik wensch mijzelf en jullie in de 1ste plaats geluk met de

„vlotte komst der menschen van Alkmaar, op die wijze ben
 „ik tenminste nog tot iets nuttig hier op Topbivak. Ik heb dan
 „wat te doen in de regeling van den opvoer. Ik hoop verder
 „jullie gelukkigen terugkeer in Topbivak af te wachten; waar-
 „schijnlijk ben ik dan ook wel marschwaardig. Het eerste
 „transport heb ik als volgt samengesteld met het oog op zoo
 „groot mogelijke marschsnelheid:

„Van de versche menschen dragen 10 man ieder een blik
 „rijst, Mering Loewang alle etensblikken en de twee zwak-
 „sten ieder 1 blik deng² + 1 blik verband en 1 aangebroken
 „blik visch met zout, koffie, lampen, 1 flesch petroleum. Van
 „de kreupelen hier aanwezig (ik heb net weer inspectie ge-
 „houden) is eigenlijk alleen een Kënjä en Sawang Ding (komt
 „net goed uit als gids) in staat mee te komen. De andere laat
 „ik echter toch meeloopen tot aan de kampong om het eten
 „te dragen voor de 2 dagen van het transport, 2 blikken rijst
 „in de kampong te deponeeren en terug te keeren naar Top-
 „bivak. Een zeil is *niet* meegekomen, zoodat ik dat ook niet
 „kan meegeven; volgt echter. Ik heb verder uitgerekend, dat
 „het transport, ook al neemt het een rustdag in Meerbivak
 „(Wichmannbivak), toch nog met 6½ blik rijst in Waterval-
 „bivak moet aankomen en dus met ruim 5 blik in Oranjebivak
 „of waar zij jullie ontmoeten. Je kunt dan gerust er op los
 „eten daar het volgende transport hoogstens 3 dagen van je
 „is. Alles wat op het oogenblik aan extra's hier (op Topbivak)
 „aanwezig is of gearriveerd is heb ik meegegeven. Vermoede-
 „lijk, eigenlijk zeker, brengt het volgende transport dus ook
 „suiker, visch, dendeng enz. wat nu nog niet hier is.

„Mijn beste wenschen volgen het transport en spoedig hoop
 „ik jullie in welstand weer te zien”.

t. à t.

D. HABBEMA.

Dit schrijven geeft geheel en al weer, welk een ellendigen tijd ook Habbema heeft medegemaakt, maar ook, hoe goed en berekend hij voor alles gezorgd heeft. Het eerste, wat wij na aankomst der menschen doen, is eten klaar maken; wij laten de Dajaks zoo dikwijls eten, als zij maar willen en er schijnt nimmer een einde aan te zullen komen. Adjang is zoo door den honger gekweld, dat hij een groot stuk briketzout in zijn mond steekt en wij hebben alle moeite hem dit uit zijn mond te krijgen. Wat een heerlijke avond na al die lange, ellendige dagen vol zorg, ontbering en vermoeienissen, terwijl wij hier ver van de kust en duizenden mijlen verwijderd van ons vaderland, het genot kunnen smaken onze brieven te lezen, dank zij de goede zorgen van von Römer en Habbema. Er worden dien avond heel wat plannen voor de toekomst gemaakt: wat wij in Alkmaar, te Batavia en op de mailboot zullen gaan doen. Eindelijk kunnen wij elkaar eens zeggen, wat wij al die dagen gedacht hadden.

Wij hebben maar steeds honger, telkens nemen wij een nieuw blikje conserven en laten dit warmen. Ik ben begonnen met een blik gecondenseerde melk leeg te eten, v. Nouhuys heeft zijn eersten honger gestild met boerenkool met worst, maar dit is hem slecht bekomen. De Dajaks zijn vanavond erg onrustig, van slapen komt niet veel, wij hebben het veel te goed gehad. Het is

LUITENANT D. HABBEMA.

regenachtig weer, maar dat kan ons nu niets meer schelen; wij hebben besloten morgen een rustdag te houden, ook omdat er menschen gestuurd moeten worden om den fuselier Sënöt op te halen, het is te hopen, dat hij het nog uitgehouden heeft.

30 November. Het is vandaag prachtig weer, waar wij onder de tegenwoordige omstandigheden dubbel van genieten; Saman wordt er met eenige Dajaks op uitgestuurd om Sënöt te gaan halen. Wij zitten onze brieven over te lezen en beginnen ook aan de mail-couranten, wij lezen van het Exploratie-Detachement, dat de Digoel-Rivier is opgevaren en daar een nieuwen sneeuwtop heeft aangepeild, die de *Julianatop* is gedoopt; wij hebben bericht van den assistent-resident R. L. A. Hellwig, dat de „Valk” einde December of begin Januari weer naar de „Arend” zal komen, ik zal dan een telegram medegeven met verzoek dit naar Thursday Island te brengen, waar een telegraafkantoor is, om het nieuws van de beklimming van den Wilhelminatop mede te deelen en tevens een schip te vragen om ons af te halen. Een van de Dajaks, Inang, die met Saman is medegegaan, komt met hooge koorts terug; hij vertelt, dat zij Sënöt nog levend hebben aangetroffen, maar dat hij erg zwak is en niet in staat om te loopen, verder verzoekt Saman om nog twee menschen, die terstond gestuurd worden. Vandaag wordt er weer driemaal gegeten, men kan zien, dat de menschen langzamerhand bijkomen. Eindelijk komen Saman en zijne menschen terug, helaas met het treurige bericht, dat Sënöt de vermoeienissen van het transport niet heeft kunnen doorstaan en overleden is.

Wij vertellen aan de Dajaks, dat het ons voornemen is morgen langzaam voort te trekken, maar, daar er nu weer volop eten is, schijnen zij een heel ander plan te hebben, dat langzamerhand duidelijk wordt. Eerst komt Tigang binnen, beweerende, dat hij hooge koorts heeft, de thermometer wil echter niet hooger dan $37^{\circ}.2$ komen; daarna komt een deputatie bin-

nen, die na een lange inleiding vragen hier nog eenige dagen te mogen blijven, ik sta dit toe onder voorwaarde, dat zij op gewoon marschrantsoen komen te staan, waarmede de animo voor dit plan verdwijnt. Ik leg hun dan nog eens uit, dat het veel beter is langzaam naar Alkmaar te trekken, waar wij het veel beter zullen hebben en daar geheel en al op ons verhaal kunnen komen; ten slotte vinden zij, dat ik gelijk heb en leggen er zich bij neer. Vandaag hebben wij ontelbare malen koffie gedronken, wat wij in dagen niet gehad hebben. Het is triest en regenachtig weer, wij beginnen ons al te vervelen en zijn blij, dat wij morgen kunnen vertrekken. Af en toe komt het aangename gevoel bij ons op, dat wij al die ellende achter den rug hebben en dat het doel van de expeditie bereikt is. De ellende en de moeilijkheden van de laatste dagen had dit laatste geheel op den achtergrond geschoven. De Dajaks klagen over de qualiteit van de rijst, een bewijs, dat zij den laatsten tijd te veel hebben gegeten. Het verwondert ons, dat de Dajaks, die den grooten tocht met ons hebben medegemaakt zoo weinig daarvan aan de andere zeven menschen vertellen, erg normaal zijn zij dan ook nog niet.

1 December. Van nacht zware regen, iedereen heeft slecht geslapen, van morgen hebben wij moeite gehad het eten gaar te krijgen, daar al het hout gisteren opgestookt is en er niet voor nieuwen voorraad gezorgd is; wij staan laat op, maar het is een genoeg dit te kunnen doen. Het weer is vrij goed, alhoewel er nogal veel wind staat; de Wilhelminatop en het omliggende gebergte is zwaar met sneeuw bedekt, vooral het westelijk gedeelte; wat zal het er koud en onaangenaam zijn. Na acht uur is alles weer door de wolken bedekt en zien wij niets dan één groote, grijze wolkenmassa; het is laat, als wij ten slotte opbreken, de menschen zijn langzaam en hebben weinig lust om weer te gaan loopen. Vooral Tigang en

Adjang laten zich zeer goed bedienen en verzorgen, misschien wel beter dan wij. Bij het verlaten van de tent wordt er weer druk *tedä, tedä* geroepen. De weg is vermoeiend, steeds dalend en stijgend over talloze kopjes en ruggen; vrij spoedig moet er rust gehouden worden, omdat de Dajaks erg vermoeid zijn.

Langzamerhand zien wij weer meer bloemen, Zingiberaceae met hunne mooie frissche kleuren zijn een aangenaam teeken, dat wij dicht bij betere streken komen, ook meer insecten doen zich hooren, gelukkig nog geen muskieten. Dicht bij de Hubrechtvallei, ziet van Nouhuys een Papoea staan, die zich bij een vuurtje staat te warmen; wij roepen hem aan, maar hij neemt er niet de minste notitie van, pakt zijn hebben en houden bij elkaar en verdwijnt dan heel kalm, of hij zijn geheele leven niets dan Europeanen heeft gezien. Wij maken hier ons bivak, omdat de Dajaks zoo slecht loopen, men kan anders duidelijk zien, dat zij met den dag bijkomen, het is voor hen dan ook een ongehoorde weelde driemaal per dag te eten en nog wel groot rantsoen.

XXIX. Tus-
schenbivak F.

2 December. Minimumtemperatuur 5° C. Van morgen is het prachtig weer en de sneeuwtop zeer goed zichtbaar, het lijkt er wel op, dat, naarmate wij verder weg komen, het daar helderder en beter weer wordt. De stemming is uitstekend, men is vroeg bij de hand en zeer verlangend om verder te trekken. De weg is afwisselend dalend en stijgend, in de dalen treft men veelal zwaar bemost hout aan, dat nu niet zooveel bezwaar meer oplevert, omdat er een pad doorheen loopt. Op de toppen van de heuvels genieten wij van het prachtig panorama van het ons omgevende bergland; het Weber Gebergte ziet er geweldig en woest uit, de toppen zijn met laag struikgewas en heideachtig kruid begroeid evenals het gebergte, waar wij ons thans bevinden; op de steile hellingen storten zich bergstroompjes naar beneden, van een bevolking is door huizen niet veel te merken, hier en daar in de verte staat slechts een schamele hut. Plotseling hooren

wij een schot en dan zien wij van uit de verte het Peripatusbivak met veel Dajaks, het tweede transport, dat ons tegemoet is gezonden. Naderbij gekomen zien wij den Europeeschen sergeant Marinelli, een fuselier, 18 Kajans, 3 Kënjä's en een dwangarbeider. Zij komen ons in het hout tegemoet en het is aandoenlijk met welk een vreugde zij ons begroeten. Tigang en Adjang vinden het noodig om zich eens goed te laten gelden, zij laten zich door hunne menschen in het kamp dragen, van Nouhuys en ik genieten van dit vermakelijke schouwspel. Er is weer nieuws van Habbema en von Römer, Jaarman is op Topbivak aangekomen en wacht ons daar met ongeduld, met Habbema gaat het gelukkig beter, hij is naar Alkmaar vertrokken en zal dit gedeelte van den weg beter begaanbaar maken. Wij besluiten in dit kamp te overnachten, morgen zal Marinelli met de menschen, die overbodig zijn, in snelle dagmarschen vooruittrekken, terwijl wij langzaam zullen volgen, bevrijd van alle ongewenschte bagage. Behalve dat zij veel levensmiddelen hebben medegebracht, is er in de kampen, die wij tot Topbivak nog moeten passeeren, rijst, visch en dendeng achtergelaten. Het is een groote rust en kalmte, dat wij niet elken dag meer behoeven uit te rekenen, hoeveel eten er uitgegeven mag worden. Behalve de acht menschen, die ons het eerst zijn tegengekomen, blijven nog 7 à 8 extra dragers bij ons; op deze wijze kunnen wij rustig en kalm voorttrekken. Desgewenscht kunnen wij nog een paar dagen bij de Pësëgëm's blijven om ethnografica te verzamelen en onze woordenlijst aan te vullen. Ik deel mijn besluit aan Tigang en Adjang mede, die er maar weinig mede in hun schik zijn, zij willen liever nog een paar dagen in dit kamp blijven, waar ik niets van wil weten, wel op het oude magere rantsoen, waar zij niets voor voelen. 's Avonds is er groot feestmaal met de nieuwe voorraden, wij voelen ons bijna verzadigd.

Peripatus-
bivak (XIV).

3 *December*. Minimumtemperatuur 5° C. Er is van morgen geen water om de rijst te koken, daar het niet geregend heeft, het water moet eerst uit de buurt gehaald worden, waardoor wij eerst laat kunnen vertrekken. Het kost nogal tijd, voordat de voorraden, die door Marinelli medegenomen zullen worden en de onze verdeeld zijn, zelf behoeven wij niet veel mede te nemen, daar wij in de volgende kampen steeds aanvulling zullen vinden. De op het Oranje Gebergte verzamelde vogels worden naar Alkmaar gezonden, waar ze terstond door Saiman, mijn helper op Alkmaar, nagezien kunnen worden. Het voortzenden van de menschen gaat met veel moeilijkheden gepaard, daar zij allen veel liever bij ons willen blijven en dan langzamer kunnen loopen en vermoedelijk ook meer rantsoen zullen krijgen. Het scheidingsproces is ten slotte verricht en dan gaan wij langzaam op weg met een rustig, aangenaam gevoel en een verlangen spoedig op Alkmaar te komen om daar eens goed uit te rusten. Wij loopen dien dag niet ver, daar het terrein nogal zwaar is en kampeeren bij een klein meertje.

XX. Tussenbivak G.

Tigang en Adjang hebben zich thans in het onvermijdelijke geschikt, zij begrijpen, dat het niet helpt comédie te spelen en komen door de goede voeding flink bij, toch hebben zij het gedurende den tocht hard te verduren gehad.

De plantengroei verandert om zoo te zeggen dagelijks, wij zien weer veel myrmecodia's; in de valleien tusschen het gebergte in de nabijheid van een rivier zijn Papoea-nederzettingen zichtbaar, hier en daar ziet men den rook van hunne vuren en het groen van de tuinen, dat van een geheel andere tint is dan dat van het oerbosch. Ook de Wilhelminatop is met het oostelijk daarvan gelegen Rumphius Gebergte zichtbaar, dat met zijn woeste, naakte kammen steeds een diepen indruk op ons maakt. De gezondheidstoestand is naar omstandigheden gunstig, van Nouhuys en ik hebben nog last van onze bevroren teenen.

4 December. Vóór het vertrek vragen de Kajans, of zij eenige ceremoniën mogen verrichten voor hunne overleden rasgenooten, wat natuurlijk wordt toegestaan. Eerst het gewone geroep van *tedä, tedä*, dan gaat een ieder door een poortje van stokken gemaakt met een lap over den bovensten stok, op den grond ligt een kapmes. Al loopende spreken zij allerlei formules uit, waarmee deze eenvoudige plechtigheid is afgelopen. De weg is vandaag uitstekend, de zon is heerlijk warm en brandt ons af en toe op den rug, het pad lijkt op een grindpad, wij zijn weer op het Wichmann Gebergte aangekomen. De Dajaks sukkel en vooral Mering Irå heeft het hard te verantwoorden, maar zelfs nu hoor ik hem niet klagen. Wij passeeren verschillende kleine meertjes, waar wieren in verzameld worden voor de collectie van Mevr. Weber. Boven op een top hebben wij een wondermooi uitzicht op het Hellwig Gebergte, het Topbivak is met het bloote oog duidelijk zichtbaar, op een uitlooper van het Pynacker Hordijk Gebergte ¹⁾ zien wij een complex van 14 huizen, verder hebben wij mooi uitzicht naar het Zuiden. De fuselier Saman is een verkeerd pad gevolgd, gelukkig zien wij dit nog bijtijds, zoodat hij nog teruggeroepen kan worden. Wij kampeeren met voorbijgaan van het Wichmannbivak, dicht bij een kleine waterplas.

Als het bivak gereed is, komen er nevels op en wordt het weer koud, ten slotte begint het te regenen, waardoor de toestand er niet aangener op wordt. Morgen hopen wij de Péségem's te kunnen bereiken, maar dan moeten wij nog ± 1500 M. dalen, dus een zware tocht.

5 December. Wij hebben allen slecht geslapen, omdat het

1) Zie Bulletin N°. 56. Maatschappij ter bevordering van het Natuurkundig Onderzoek der Nederlandsche Koloniën, p. 12.

Papoea-
bivak (XI).

van nacht hard gewaaid heeft, wij zijn vroeg klaar om te vertrekken, de Dajaks zijn zeker van plan het kamp bij de Pësëgëm's te halen. Wij zien het Topbivak en ook de inkapping tijdens de expeditie van 1907 gemaakt. De afdaling, waar terstond mede begonnen wordt is uiterst vermoeiend en bezwaarlijk, veel hout, takken, wortels en slingerplanten, in een woord alle moeilijkheden van een oerbosch. Hoe lager wij komen, des te meer bamboe, pandanus en rotan, ten slotte oude verlaten tuinen van Papoea's, dicht begroeid met onkruid en opslaand hout. Bij hunne huizen worden wij vriendelijk door een groot aantal Papoea's ontvangen, die ons als nachtverblijf een groot huis aanwijzen, dat op den heenweg onbewoond was. Wij trachten nu te ruilen, waar wij gedurende den tocht zoo dikwijls aan gedacht en over gesproken hebben, nml. een varken, maar dit schijnt niet te zullen gelukken, ze geven plotseling niets meer om voorwerpen als hakmessen en kleeren, waar zij vroeger zoo verzot op waren. Eindelijk en met zeer veel moeite worden van Nouhuys en ik eigenaar van een klein varken, dat wij terstond laten slachten, en waar wij ons een groot feestmaal van zullen maken.

Het huis, waarin wij onzen intrek hebben genomen, bestaat uit twee verdiepingen, het gedeelte gelijkvloers wordt grotendeels ingenomen door een groot houtvuur in het midden, een boomstam met inkepingen dient als trap naar een zolderverdieping, belegd met droog gras, waar wij zullen slapen. Als van Nouhuys eens gaat kijken, hoe het met het varken staat, ziet hij, dat een Dajak er reeds een poot heeft afgesneden en deze op het vuur heeft gelegd om te roosteren, ik kan begrijpen, dat hij aan de verleiding geen weerstand heeft kunnen bieden. Wij laten het varken in stukken snijden en daarna langzaam op een zacht vuur in rijst gaar koken, op deze wijze krijgen wij een heerlijk smakelijk gerecht, waartegen echter onze magen,

zoals later bleek, nog niet bestand waren. Onder het eten genieten wij er echter ten volle van. De Papoea's zijn zeer vriendelijk voor ons, zij zijn niet in het minst schuw, vrouwen en kinderen loopen zonder de minste vrees rond; wij zien dan het eigenaardige verschijnsel, dat sommige vrouwen van beide handen twee leden van ring- en middenvinger zijn afgekapt, vermoedelijk een stamverschil, de mannen komen er gemakkelijker af, daar zij slechts een gedeelte van het oor missen¹⁾. Wij ruilen druk ethnografica tegen warme kledingstukken, die wij nu kunnen missen.

Tigang doet alle mogelijke moeite om ook een varken machtig te worden, maar ondanks prachtige voorstellingen, wat men al met een kapmes kan doen, gelukt hem dit niet. Onder de hand worden er steeds gepofte obi's²⁾ gegeten, die de Papoea's ons welwillend aanbieden, eigenaardig is het, dat zij niet willen hebben, dat wij er eerst de asch afvegen. Verder schijnt men het zeer te waardeeren, als men een aangeboden obi beleefd weigert en met gebaren uitdrukt, dat de geveer die maar zelf moet opeten. Wij zitten met veel Pësëgëm's rondom het vuur; af en toe zijn zij zeer zenuwachtig, als er een van buitenaf komt en een lange redentatie houdt, waar wij natuurlijk niets van begrijpen. Njoeraï schijnt iets gedaan te hebben, wat hun niet bevalt, hij heeft geloof ik een van de Papoea's bevel gegeven om vruchten te brengen.

Wij slapen boven, maar het is er vreeselijk warm en rookerig, omdat er onder steeds een vuur gestookt wordt, waarvan de rook naar boven stijgt. Na den vermoeienden dag slapen wij allen best.

---

1) J. W. van Nouhuys, Een en ander over onzen tocht naar het Sneeuwgebergte van Ned. Indië. T. K. N. A. G., deel XXVII, N°. 4, p. 808.

J. C. van Eerde, Vingeramutilatie in Centraal Nieuw-Guinea. T. K. N. A. G. deel XXVIII, N°. 1, p. 49—65.

2) *Batata edulis*.

6 December. Als ik 'smorgens buiten het huis kom, neemt een kleine Papoea mij bij de hand en brengt mij naar zijn huis, waar een vrouw en eenige kinderen om het vuur gepofte obi's zitten te eten. Erg gemakkelijk gaat het binnenkomen van zoo'n huis niet, de gewone toegangsweg is een ronde boomstam met inkepingen, die als trap dienst doet; ik kan het niet anders doen dan op handen en voeten, wat de kleine Papoea erg belachelijk vindt, hij toont mij een rij glinsterend witte tanden omgeven door vuurroode lippen. Het achtergedeelte van het huis is ingenomen door een varkenshok, terwijl de varkens vrij tusschen de menschen doorloopen en achter een eigen uitgang hebben. Zij ontvangen mij erg vriendelijk met eenige obi's en dan begin ik maar uit te duiden, dat ik woorden wil opschrijven, wat zij vrij gauw begrijpen, ook mij vragen zij verschillende dingen, ten minste dat denk ik. De eenige beleefdheid, die ik kan terugbewijzen, is een doosje lucifers te geven, maar dit wordt zeer op prijs gesteld.

'sMiddags loopen wij een beetje rond, maar meestentijds zitten wij om den haard te rooken of obi's te eten. Heel gewoon schijnt het te zijn om elkaar een half opgerookte cigarette aan te bieden; zien zij er iemand een opsteken, dan zijn zij er terstond bij om die af te nemen en verder op te rooken; bedenklijker is het, wanneer men een eindje van hen moet oprooken, maar dat went ook wel. De woningen zijn goed dichtgestopt tegen den kouden wind, tegen den wand staan hunne pijlen en bogen en zoo gauw zij een vreemd geluid hooren, grijpen zij terstond naar hunne wapens. Een is er vooral, die ons niet schijnt te vertrouwen, want telkens komt hij de stemming bederven door langdurige redematies, veelbeteekenend wijzend en met zijne oogen knippend, af en toe in fluisterende taal overgaande, wat hij best had kunnen laten, want onze kleine woordenlijst hielp niet veel bij zoo'n woordenvloed. Zij hebben het dikwijls

eeft
zijn
pofte
omen
oom-
niet
poea
witte
eelte
ij de
een
met
de
agen
enige
rs te

niet
aan
er ter-
eden-
oken,
stopt
pijlen
rijpen
s niet
eder-
n met
ande,
enlijst
kwijls

over Habbema, die zij met de naam van „Biet” aanduiden, een verbastering van den naam Piet. Het is eigenaardig, dat zij ook steeds naar onze namen vragen en voor hen is het een kinderlijk genoeg om met een potlood in onze opteekenboekjes te mogen krabbelen. Van middag zijn zij erg zenuwachtig, van Nouhuys tracht hen wat te bedaren door uit de rijst eenige ongepelde korrels te zoeken, die met groote plechtigheid geplant worden. Van rijst houden zij zeer veel, er worden groote hoeveelheden voor hen klaar gemaakt, waarvan gedeelten naar de andere kampongs worden medegenomen. Het blik, dat wij indertijd in bewaring hebben gegeven, bleek onaangeroerd, maar van een geopend blik met visch schenen zij wel wat gegeten te hebben. Het verblijf bij deze zenuwachtige menschen begint ons te vervelen en ik geloof, dat dit gevoelen ook wederkeerig was, te meer daar wij te weinig voorwerpen hadden om te ruilen of ten geschenke te geven. Wij besluiten den volgenden dag weer verder te trekken. Wij gaan vroeg naar bed, maar van slapen is geen sprake, boven op de vliering ligt het vol menschen en steeds komen er nog meer bij, het is er warm, benauwd en rookerig. Beneden om het vuur zitten twee zeer oude Papoea's, werkelijk niets meer dan vel over been, die niets tegen elkaar zeggen, maar gedurig het rookerige vuur gaande houden; een vriendelijk verzoek van boven naar beneden gegild heeft niet de minste uitwerking. Om ons heen niets dan fluisterende Papoea's, die ons met groote oogen aankijken en ons af en toe een gepofte of rauwe obi aanbieden. Maar ik kan ze reeds lang niet meer zien en de gevolgen van het overvloedige maal doen zich bij mij reeds gevoelen, ik maak een ellendigen nacht door en ben blij, als het weer dag wordt. Ook van Nouhuys gevoelt zich lang niet behaaglijk, ook hij moet boeten voor zijn al te weelderig varkensmaal. Ik kan het boven van de hitte niet meer uithouden

en ga beneden bij de twee oudjes zitten; dicht bij het vuur zit ook de arme Mering Irã met zijne pijnlijke voeten. Wij trachten hun nog het stoken te verhinderen, maar zij nemen niet de minste notitie van ons verzoek, eigenlijk zeer begrijpelijk, want het is toch hun huis, maar men doet soms zoo wonderlijk, als men bij inlanders is. Ik heb wel eens geboden op een mooi uitgesneden deur bij een Dajak, men denke zich eens, dat men bij iemand op bezoek zijnde, geld gaat bieden voor zijn huisdeur of zijn kapstok. Ik ga uit verveling rooken, maar krijg niet veel kans, daar de oudjes dadelijk hunne handen uitsteken, zoodra ik een cigarette heb aangestoken. Wat een wonderlijke toestand!

7 *December*. Het is gelukkig mooi weer, de grond is hier kleiachtig en door de veelvuldige regens drassig en glibberig; als de Papoea's hooren, dat wij vandaag vertrekken, schijnen zij er niets rouwig over te zijn. Tigang doet nog een laatste poging om een varken machtig te worden, maar tevergeefs; er loopen een paar prachtige groote varkens rond, die ik met geheel andere oogen aanzie als bij aankomst, van Nouhuys kijkt ze heelemaal niet meer aan. Wij dalen een steile helling af naar de rivier, die wij overtrekken en beklimmen den tegenoverliggenden oever, waar de kampong ligt, waar wij de vorige maal overnacht hebben.

Behalve de Papoea's, die ons vergezellen, treffen wij hier tal van andere Pësëgëm's aan, mannen, vrouwen en kinderen, die ons vriendelijk zonder eenige vrees staan op te wachten. De eenige geschenken, die wij nog kunnen uitdeelen, zijn doosjes lucifers, die met dankbaarheid worden aangenomen. Mijn vriendelijke gastvrouw van gisteren heb ik van morgen ook nog een doosje lucifers vereerd, dat zij dankbaar en met een vriendelijken groet heeft aanvaard. De Papoea met de oude strooien hoed is hier weer druk werkzaam, als naar gewoonte

heeft hij het hoogste woord en deelt druk bevelen uit. Vóór het vertrek stellen zij zich in gelid op en voeren een eenvoudigen dans uit. Als wij opbreken, blijkt het, dat er verscheidene Papoea's zijn, die met ons medegaan, wij hadden hun dit gevraagd, maar hadden niet durven hopen, dat zij het zouden doen. Zij zijn erg behulpzaam en nemen alle vrachten van de Dajaks over, die hier best voor te vinden zijn, als belooning krijgen zij eenige oude kleedingstukken.

Thans is het de beurt aan van Nouhuys om te boeten voor de al te weelderige maaltijden van de laatste dagen, hij kan haast niet loopen en moet dikwijls rusten, wat ik niet van hem gewoon ben. Een langen dagmarsch zullen wij vandaag wel niet kunnen maken, wij gaan langs een veel korter pad dan op den heenweg; op de helft van de helling van het Treub Gebergte komen wij bij een oud Papoeahuis, waar wij besluiten te blijven, daar van Nouhuys werkelijk niet verder meer kan. Het tentzeil wordt over het dak gelegd, waarmede het huis weer be-
 woonbaar is; van Nouhuys gaat dadelijk naar bed en valt gelukkig spoedig in slaap. Ik heb alle mogelijke moeite om een Papoea uit het huis te houden, die met alle geweld van Nouhuys wil betooveren om hem beter te maken. Het is jammer, dat de toestand er niet naar is om hem zijn gang te laten gaan en te kijken, hoe dat in zijn werk gaat, hij brengt het niet verder dan hem te beblazen. De Papoea's helpen goed mede met het in orde brengen van het kamp, halen hout en water en krijgen als belooning een flink portie rijst, die hun uitstekend smaakt.

XXXII. Tussenbivak I.

8 December. Gelukkig is van Nouhuys veel beter, zoodat wij verder kunnen trekken, de Papoea's blijven steeds bij ons en dragen de vrachten der Dajaks, zij hebben van nacht in een eigen woning geslapen en hebben niets gedaan dan praten, dit is trouwens een onhebbelijke gewoonte, die de Papoea's

van de Noordkust ook hebben, ik geloof, dat zij dan meteen wacht doen en zich op deze manier wakker houden. Wij hebben vandaag weinig te klimmen, komen spoedig op den kam van het Treub Gebergte, waar wij het oude pad terugvinden van den heenweg. Wij passeeren het Treubbivak (IX), waar wij rijst aantreffen door Marinelli achtergelaten. Op een onbegroeid gedeelte zien wij met den kijker op Topbivak menschen loopen en blikken schitteren, die wij bij het vertrek aan de boomen als herkenningsteeken hebben gehangen. Het is een aangenaam gevoel, steeds dicht bij huis te komen en wij denken reeds aan het genoegzaam eindelijk weer eens in een behoorlijk bed te mogen slapen. Bij een klein riviertje tusschen het Treub- en Hellwig Gebergte slaan wij ons kamp op. Als wij druk bezig zijn met het in orde maken van het kamp, arriveeren plotseling twee Dajaks, Lagi Koenjang en Djoek Bëh, die ons allerlei nieuws vertellen o. a. dat Habbema reeds van Topbivak vertrokken is en dat Jaarman ons daar wacht, hij heeft getracht ons tegemoet te gaan, maar is teruggegaan, omdat de weg hem te zwaar en te moeilijk was. Behalve Jaarman zijn er nog 9 Dajaks en 1 soldaat, dus menschen genoeg om alles te dragen.

XXXIII. Tusschenbivak J.

9 December. Van nacht heeft het hard geregend, wij zijn weer in het dichte, zwaar begroeide oerbosch, waar alles doorweekt is en waar de zon nimmer toegang heeft. Maar welk een weelderige plantengroei! Jammer dat men niet in staat is dergelijke natuurtafereelen te beschrijven, noch in beeld weer te geven, het is grootsch, maar somber, doodsch en stil. Langzaam voorttrekkende volgen wij ons oude pad, dat er door het vele loopen niet beter op is geworden, om half negen zijn wij reeds bij de groote afstorting, waar wij op den dag van ons vertrek van Topbivak, den 27sten October, den sneeuwtop zoo helder en duidelijk hebben kunnen zien. Wat is er sinds dien veel gebeurd!

Tegen tien uur zijn wij op Topbivak, het is in de omgeving duidelijk zichtbaar, dat hier lang menschen hebben gewoond, er is veel gekapt, overal ziet men druk belooopen paden en van de pandanusboomen staan er niet veel meer, de jonge bladeren, die nog niet aan het licht blootgesteld zijn geweest, worden als groenten gekookt en dit is het eenige eetbare, dat de natuur hier oplevert. Wij worden hartelijk ver-

AMARANTACEAE.

welkomd door Jaarman en Said, den Maleier, die bij ons vertrek verdwaald was, en gelukkig weer terecht is, 's avonds hooren wij het omstandige verhaal van zijn tocht, het is ongelooflijk, welk eene energie hij getoond heeft, wat een verschil met den soldaat Sënöt.

Topbivak
(VIII).

Er is weer een post, verschillende brieven van Habbema en von Römer, die ons mededeelen, hoe het met alles staat; gelukkig zijn er beneden weinig zieken en gaat alles naar wensch. Uit een onderzoek door Jaarman verricht, blijkt, welke rib bij mij gebroken is en dat thans de breuk weer vergroeid

is. Van Nouhuys en ik hebben nog veel last van onze bevroren teenen, die langzaam beter worden, maar nog geheel ongevoelig zijn. Wij hebben een onaangename gewaarwording, als het nieuwe fotoestel niet wil werken, het is door de vocht geheel onbruikbaar geworden, de Pèségem's toonen zich niet in het minst bang en willen gaarne poseeren, zullen wij

MOERAS IN HET OERBOSCH.

ooit weer zoo'n mooie gelegenheid krijgen? De Papoea's vragen, of zij mogen gaan jagen en beloven ons terug te zullen komen, tenminste dat begrijpen wij uit hunne gebaren. Wij besluiten morgen een rustdag te houden en daarna naar Alkmaar te vertrekken.

10 December. Het is vandaag een vervelende, regenachtige dag, wij hebben niets te doen en verlangen erg naar Alkmaar. Van Nouhuys sukkelte nog erg aan zijn maag, ik denk, dat de obi's

geen goed voedsel voor hem is geweest. In de nabijheid van het kamp staat een groote, oude, doode boom, door von Römer prachtig met blikken en bloemen versierd; ik geloof, dat hij dezen boom *ἀγαθόδαιμον* heeft gedoopt. Wij hebben vandaag niets anders te doen dan mailedities lezen, wij vervelen ons eigenlijk; de Papoea's zijn nog niet teruggekomen, zeer jammer, omdat wij nog geen foto's van hen hebben gemaakt.

11 December. Alhoewel het regenachtig weer is, wil iedereen toch gaarne weg van hier, om kwart voor zeven zijn wij al op weg en passeeren om half acht Regenbivak (VII). Sterk dalende zijn wij te negen uur bij het Hellingbivak (VI), op deze wijze komen wij tenminste flink vooruit, wij raken door het meerdere eten ook in betere conditie; verder is de weg door de goede zorgen van Habbema uitstekend verzorgd, langs de steile gedeelten zijn rotanleuningen aangebracht, kleine riviertjes en moeilijke passages zijn overbrugd en de bij het naar boven trekken zoo moeilijke en bezwaarlijke weg is thans voor een oerbosch goed begaanbaar. Hij heeft door het regelen van den opvoer der levensmiddelen en door het in orde brengen van dezen weg een grooten dienst aan de expeditie bewezen, ook moet men niet vergeten, dat dit werk geschiedde, terwijl hij zelf lijdende was en alle mogelijke moeite had om zijne menschen voort te krijgen. Aan den voet van het Hellwig Gebirg, dicht bij een riviertje met een mooien waterval, midden in het oerbosch maken wij ons kamp. Jammer, dat wij het mooie om ons heen niet beter kunnen apprecieeren. Van Nouhuys is niet al te best en klaagt erg over zijn maag, het zal hem goed doen, als hij weer kalm op Alkmaar zit. In dit kamp vinden wij verscheidene blikken met levensmiddelen, het is voor ons een ongekende weelde deze overvloed van voedsel.

XXXIV. Tus-
schenbivak K.

12 December. Wij vertrekken weer vroeg; het is regenachtig, wij verlangen er naar, weer eens uit het oerbosch te

komen en te genieten van de heerlijke warme zonnestrallen in de vlakke, onze kleeren zien er erg gehavend uit, terwijl een bad in de rivier niet overbodig zou zijn. Vandaag trekken wij over den Ericatop, aldus door von Römer genoemd, waar men een prachtig uitzicht heeft over de vlakke en de Noordwest-Rivier in haar loop kan volgen; ook het Nevel Gebergte en het westelijk daarvan gelegen bergland, dat wij tot nu toe weinig gezien hebben, is zichtbaar. Om 8 uur passeeren wij Rustbivak (V), waar een blik rijst wordt aangetroffen, dat door een lek helaas bedorven is; het is verwonderlijk, dat de andere bliken ondanks het zware transport het zoo goed hebben uitgehouden. Om elf uur zijn wij bij Peramelesbivak (IV), waar wij zullen blijven, omdat wij moe zijn. Langzamerhand hooren wij weer vogels, die wij boven in het gebergte niet hoorden, vandaag heb ik met genoeg het krijschend geluid van de witte kaketoë en de talegallus weer gehoord; uit alles blijkt, dat wij dichter bij Alkmaar komen.

13 December. Van nacht hebben wij het voor het eerst niet meer koud gehad. Ofschoon het regent en dit altijd slecht op den werklust der menschen werkt, heeft dit thans geen invloed, zij willen zoo gauw mogelijk op Alkmaar komen.

Tigang is weer geheel de oude geworden en heeft zijn spraakzaamheid teruggekregen, wij krijgen een voorproef, hoe hij bij aankomst op Alkmaar zal doen. Hij heeft anders wel geleden, want zijn doofheid is er erger op geworden. Ik heb grooten eerbied voor die menschen, die deze moeilijke tijden met ons hebben doorgemaakt.

Wij gaan helling op en af, dan weer door zwaar oerbosch, een terrein, dat zeer vermoeiend is, men moet altijd geducht oppassen om niet te vallen; zelf heb ik er veel last van. Jaarman loopt dicht achter mij en is mij steeds behulpzaam bij de moeilijke gedeelten. Ik geloof, dat ook hij verlangend is op Alkmaar terug te zijn.

alen in
ijl een
en wij
r men
dwest-
gte en
weinig
ak (V),
helaas
danks
Om elf
omdat
ie wij
et ge-
e tale-
kmaar

st niet
cht op
vloed,

ft zijn
ef, hoe
rs wel
k heb
tijden

h, een
passen
t dicht
eelten.
e zijn.

GEZICHT OP HET GEBERGTE VAN UIT ALKMAAR.

Op Heuvelbivak (III) vinden wij niet minder dan vier blikken, die met eenige moeilijkheid onder de dragers verdeeld worden. Vandaag heb ik den jaarvogel¹⁾ weer gehoord. Om 10.20 arriveeren wij op Bandjirbivak (II), waar wij blijven overnachten.

14 December. Bij een betrokken lucht zijn wij om ruim zes uur reeds vertrokken, het terrein is hier drassig en modderig en lang niet zoo zindelijk als in het gebergte, wij zien er dan ook ontoonbaar uit. Om half acht passeeren wij het oude kamp van het Exploratie-Detachement, waar Habbema gekampeerd schijnt te hebben. De weg is overal door hem onder handen genomen en het is grootendeels daaraan te danken, dat wij zoo flink opschieten. Wij zijn nu in een terrein bestaande uit lange reeksen van heuvelruggen, die wij maar hebben te volgen; het marschtempo wordt dagelijks sneller. Vandaag hebben wij den paradijsvogel weer gehoord en ook een grooten ijsvogel, die zeer menschelijke geluiden kan maken. Om 9 uur staan wij voor de de Beaufort-Rivier; de rotanleuning, die er door Habbema over heen is gemaakt, is door bandjir weggeslagen, zoodat wij weer een nieuwe moeten maken, hetgeen gemakkelijk gaat, daar het water laag is.

Om 10 uur zijn wij bij Bivak I, waar wij blijven om den volgenden dag op ons gemak Alkmaar te kunnen bereiken. 's Avonds regent het zwaar en begint de vóór het kamp stroomende beek te bandjiren. Alle voorraden worden bij elkaar gezet en een extra groot rantsoen uitgedeeld om de vrachten voor morgen zoo licht mogelijk te maken, er is nu geen angst meer voor gebrek.

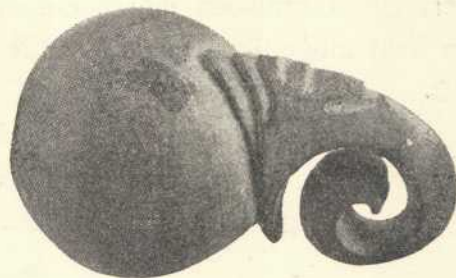
15 December. De laatste dag van onzen tocht. Iedereen is zoo mogelijk nog vroeger op om maar gauw weg te komen, er heerscht een zenuwachtige haast en iedereen wil de eerste

---

1) *Rhytidoceros plicatus.*

zijn om het kamp te verlaten. Het terrein is door de veelvuldige regens modderig en zwaar, zoodat wij een vermoeienden tocht hebben; wij zitten weldra in het terrein, dat bij hoog water onderstroomt, men begrijpt, dat het loopen daarin niet gemakkelijk gaat. Bij de Lorentz-Rivier gekomen, ziet men duidelijk, dat er eenige dagen geleden bandjir is geweest en dat alles onder water heeft gestaan. Plotseling hooren wij stemmen van menschen, die van den anderen kant komen, het zijn Dajaks van Alkmaar met kleine vlaggetjes in de hand om ons te verwelkomen, een vriendelijke attentie van von Römer.

Als wij bij de rivier zijn gekomen, liggen daar onze oude prauwen met vlaggetjes versierd, wij hebben het heerlijke gevoel, dat de tocht achter den rug is en dat wij spoedig op Alkmaar zullen zijn. Dat duurt gelukkig niet lang; om een bocht gekomen, zien wij Alkmaar liggen, maar het is bijna onherkenbaar, het is geheel versierd met eerepoorten, vlaggen, opschriften en een prachtige poort is bij de trap opgericht, waar Habbema en von Römer ons hartelijk verwelkomen; ter weerszijden van de trap staan de Dajaks, Maleiers en Soendaneezen in hun beste pakjes geschaard. Het is een luisterrijke ontvangst en bijna ondenkbaar, dat zoo iets kon gemaakt worden midden in het oerbosch van Nieuw-Guinea. Het geschiedde onder leiding van von Römer, wien dan ook alle eer voor zijn werk toekomt.

DAJAKSCH OORVERSIERSEL IN WILHELMINABIVAK GEMAAKT.

NA DEN TOCHT NAAR HET SNEEUWGEERGTE.

HOOFDSTUK IX.

VERBLIJF TE ALKMAAR. — TOCHT VAN V. NOUHUYS NAAR DE NOORD WEST-RIVIER. — BEZOEK AAN DE PAPOEASCHE NEDERZETTINGEN BIJ HET BIVAKSCHIP „AREND”. — DE ENGELSCHER EXPEDITIE AAN DE MIMIKA-RIVIER. — TERUGKEER NAAR * * * JAVA. — ONTVANGST ALDAAR. — BESLUIT. * * *

Het behoeft zeker geen betoog, dat het den 15^{den} December groot feest op Alkmaar was, er werden extra rantsoenen uitgedeeld en dien dag volkomen rust gehouden. In de rivier heerscht een drukte van belang, het is voorwaar geen overbodige luxe, wanneer men na 68 dagen in het bosch geslapen te hebben, weer eens een bad neemt, want tijdens een tocht komt er niet veel van wasschen en baden, de gelegenheid is er niet toe en men heeft het veel te druk met andere dingen; die bezigheden leert men ook spoedig af. Met Habbema gaat het vrij goed, ofschoon zijne voeten erg gezwollen zijn en hij nog volkomen rust moet houden, zijn eetlust laat gelukkig niets te wenschen over, trouwens zoo is het met ons allen gesteld, men kan den geheelen dag eten en toch gevoelt men zich nog onbevredigd. 's Avonds is er groot diner en wordt er, dank zij de vaardigheid van Habbema, een prachtig menu voorgezet met tal van spijzen, waar wij den laatsten tijd niet aan hebben durven denken. Eindelijk kunnen wij weer eens in een bed slapen, maar die vreugde duurt niet lang, want 's nachts komt er een zware bandjir opzetten, waardoor de rivier haren weg gedeeltelijk door ons kamp zoekt; het is een groote consternatie,

alles drijft in het kamp rond en den volgenden morgen zijn er verschillende voorwerpen verdwenen, die door den alles mede-sleurenden stroom zijn weggevoerd. Wij sliepen zoo vast, dat wij eerst wakker werden door de Dajaks, die naast ons bed in het water rondliepen. Gelukkig duurt die zondvloed betrekkelijk kort en kunnen wij nog eenige uren slapen; bij het aanbreeken van den dag zien wij eerst, welke schade het water heeft veroorzaakt; den volgenden morgen is alles met een dikke, vette modderlaag bedekt.

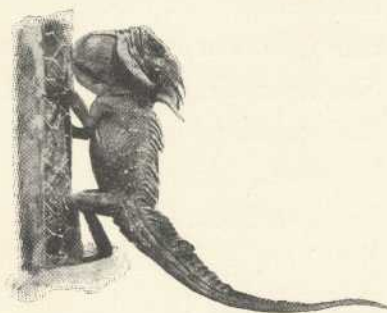
Nu het voornaamste feit van de expeditie uitvoerig is beschreven, acht ik het niet noodzakelijk verder dag voor dag de wetenswaardigheden van de expeditie te vermelden, ik zal slechts enkele feiten noemen, die mij belangrijk voorkomen. De volgende dagen wordt druk gewerkt aan onze dagboeken en het in orde brengen der verzamelingen. De Dajaks, die veel door den tocht hadden geleden, komen onder speciaal toezicht van von Römer en Jaarman, die hen door een rationeele voeding spoedig weer op krachten brengen; de voeten van Mering Irå worden uitstekend verzorgd, zoodat hij er slechts met het verlies van eenige teenen afkomt. Op Alkmaar zijn verschillende levende dieren, die ik zal overbrengen naar de „Arend” om ze later mede te nemen aan boord van het schip, dat ons naar Java zal brengen. Lang kan ik niet op Alkmaar blijven, daar wij elk oogenblik een bezoek van de „Valk” kunnen verwachten en wij van plan zijn hiermede berichten naar Java te zenden met verzoek ons zoo spoedig mogelijk af te halen, nu onze taak is afgelopen. 10 December vertrek ik van Alkmaar met von Römer en Habbema, terwijl van Nouhuys en Jaarman op Alkmaar achterblijven, de eerste is van plan een tocht over land in westelijke richting naar de Noordwest-Rivier te maken.

Met vijf prauwen vol beladen met kostbaar materiaal van ver-

ALIKMAAR.

schillenden aard, laten wij ons kalm de rivier afzakken; overal langs de oevers ziet men de duidelijke sporen van den bandjir, tegenover Hoogwater-eiland ligt een Papoeasche prauw, maar van menschen is niets te zien; het is vreemd, dat wij gedurende de expeditie van 1907 en 1909 nimmer aanraking gehad hebben met de bij dit gedeelte van de rivier wonende Papoea's, daarentegen wel met die van de monding, zijkreken en het gebergte. Wij kampeeren op Regen-eiland, de daar gezaaide maïs is prachtig opgekomen, er zitten groote, rijke kolven aan, die reeds door vogels en ratten aangevreten zijn.

LOPHURA AMBOINENSIS.

's Avonds worden er niet minder dan vier kroonduiven geschoten, die wij ons uitstekend laten smaken. Zonder verdere gebeurtenissen komen wij den volgenden dag om halftwee aan boord van de „Arend”, waar wij alles in de beste orde aantreffen. De volgende dagen worden druk besteed met het in orde brengen en ter verzending gereed maken der verzamelingen en dan moeten wij wachten op de „Valk”, die eerst op 25 Januari verschijnt, dus na ongeveer een maand daarop te hebben gewacht. Voor de Dajaks en andere dragers wordt Nieuwjaar gevierd met een extra uitdeeling levensmiddelen en het houden van een tombola zonder nieten. Met de „Valk” vertrekken de 16 Kénjā's, daar hun contract geëindigd is en men anders in hunne kampongs zou denken, dat zij omgekomen zijn; verder de twee plantenziekers van den Plantentuin te Buitenzorg om de verzamelde levende planten mede te nemen. Wij genieten slechts kort van de aanwezigheid van de „Valk”, die trouwens een heel eind benedenstrooms van de „Arend” voor

anker ligt; nog denzelfden dag vertrekt de „Valk” in verband met de aansluiting op de te verwachten mailboot te Merauke. Habbema en ik vertrekken den 27sten weer naar boven; op een kamp tusschen Regen-eiland en Alkmaar ontmoeten wij van Nouhuys, die juist teruggekeerd is van een tocht op de Schultz-Rivier, dien hij heeft moeten staken, omdat er te weinig water in stond. Hij vertelt ons, dat hij een belangrijken tocht naar de Noordwest-Rivier heeft gemaakt¹⁾. Hij vertrok in den morgen van 3 Januari van Alkmaar met een 14 tal Kajans en één fuselier en had den 8sten Januari door een zwaar terrein de Noordwest-Rivier bereikt; er dient nog een nadere verkenning vanaf de monding tot dit punt gemaakt te worden, daar de waarnemingen van v. Nouhuys niet overeenstemmen met die van het Exploratie-Detachement. Zoowel op den heen- als op den terugweg werd de Van der Sande-Rivier overgetrokken; op den 13^{den} Januari was van Nouhuys weer terug op Alkmaar van dezen hoogst belangrijken tocht, die meer licht heeft gebracht in het verband der rivieren van Nieuw-Guinea²⁾.

Een zeer belangrijke gebeurtenis was het bezoek, dat hij op 22 Januari kreeg van een 16 tal Pësëgëm's, waaronder oude bekenden uit de kampong, waar wij overnacht hadden. Zij stonden 's morgens aan de overzijde van de rivier, maar het bleek een groote moeilijkheid te zijn hen over te zetten, daar zij blijkbaar nog nimmer een boot hadden gezien en daarin eerst geen plaats wilden nemen. Door het hooge water was de overtocht niet gemakkelijk en beleefde van Nouhuys benauwde oogenblikken. Vrouwen waren er niet bij, wel drie onvolwassenen; zij toonden niet de minste vrees en liepen in groepjes in het kamp rond. De vogels, waarvan de huiden te drogen lagen,

1) Bulletin N°. 63. (5e Bulletin der Zuid Nieuw-Guinea Expeditie 1909—1910), pag. 13—22.

2) Zie T. K. N. A. G. deel XXX (1913) n°. 1, pag. 71.

DE SCHULTZ RIVIER.

kenden zij zeer goed, van Nouhuys kon daardoor van een veertigtal de inlandsche benaming opschrijven; heel wat voorwerpen konden geruild worden, die op ethnografisch gebied wel tot de belangrijkste van de expeditie mogen gerekend worden. Den volgenden dag ging een groot gedeelte op jacht en kwam met een grooten boomkangoeroe thuis, die op de gewone wijze geslacht en met gloeiende steenen werd gereedgemaakt. De lichaamslengte van zeven door van Nouhuys gemeten Pësë-gëm's bedroeg: 152.5, 157, 158.5, 160, 161 en 163 cM. Van een bepaald dwerggras is dus geen sprake, maar groote menschen waren het zeker niet. Den 24sten Januari gingen zij weer op jacht, maar kwamen niet terug; van Nouhuys had gelukkig tevoren eenige goedgeslaagde photographiëen van hen genomen. Voor zoover hij daartoe in staat was, werden hun door van Nouhuys allerlei voorwerpen ten geschenke gegeven.

De bovenvermelde tocht op de Schultz-Rivier duurde slechts 2 dagen (27 en 28 Januari). Wij luisteren dien avond aandachtig naar de verhalen van v. Nouhuys; wij hebben weinig te vertellen, alleen dat wij een maand lang op de „Valk” hebben moeten wachten en dat deze denzelfden dag weer vertrokken is. 's Avonds is er bandjir, waardoor het water onder onze tent doorstroomt. Den volgenden dag vertrekken wij gezamenlijk naar Alkmaar, van af de rivier hebben wij een prachtig uitzicht op het bergpanorama.

Langzamerhand worden er preparatieven gemaakt voor het definitieve vertrek naar de „Arend”; 3 Februari vertrekt van Nouhuys met een gedeelte van de goederen en de levende dieren, die intusschen weer verzameld zijn; ik ga met Habbema in de buurt van Sabang (een bivakplaats van de expeditie 1907) een kamp betrekken om te trachten in de omgeving eenige belangrijke zoölogische voorwerpen te verzamelen. Het is een mooi kamp op een heuvel vlak aan de rivier, waar

wij geen last van bandjir kunnen hebben, het is een van de zandsteenheuvels, waardoor de Lorentz-Rivier zich een weg

baant en waar de eerste stroomversnellingen in de rivier voorkomen. De begroeiing van het terrein is hier zeer karakteristiek; lange dunne rechtopgaande boomen, waaraan veel bekerplanten¹⁾ groeien. Tijdens de expeditie 1907 bemachtigde ik hier 2 mannelijke exemplaren van den mooien paradijsvogel *Xanthomelus aureus*, ik had gehoopt thans het nog niet bekende wijfje te zullen bemachtigen, maar dit is mij niet gelukt. Later zag ik verscheidene exemplaren door Wollaston aan de Mimika-Rivier verzameld, deze is dus in dit opzicht gelukkiger geweest dan ik. De Dajaks toonen zich in het vangen van vogels en zoogdieren van de beste zijde, dagelijks is de oogst overvloedig. Het aantal kroonduiven is zoo groot, dat wij steeds versch vleesch hebben.

1) *Nepenthes*.

REGENEILAND BIJ VERSCHILLENDE WATERSTANDEN.

7 Februari komt van Nouhuys weer terug, hij vindt het aangenamer in een bivak aan de rivier dan op het bivak-schip. In de omgeving zien wij duidelijk teekenen van Papoea's, bewerkte sagoboomen en druk beloopen paden, maar menschen krijgen wij niet te zien; het is te hopen, dat een volgende expeditie hierin gelukkiger is en eens uitgemaakt wordt, wat voor Papoea's hier wonen, het zullen wellicht nomaden zijn, die van het eene sago-complex of jachtterrein naar het andere trekken. Het water in de rivier is zeer afwisselend, soms zeer hoog, maar wij kijken er vanaf onzen heuvel met gerustheid op neer. 13 Februari vertrekken wij naar Regen-eiland, langzaam ons verblijf verplaatsende naar de „Arend”; het terrein bij Regen-eiland is bij ons zeer gewild door zijn wild- en vischrijkdome, waardoor de collectie doode en levende dieren met den dag aangroeit. Lang kunnen wij echter op Regen-eiland niet blijven, daar wij niet weten, wanneer het schip uit Java ons komt afhalen en er tevoren nog veel is in te pakken. Van vertrekken is op het oogenblik geen sprake, het water is steeds stijgende en bereikt een hoogte zooals nooit te voren; vooral in den nacht van 15 op 16 Februari is de toestand zeer ernstig, de levende vogels die in kooien onder het huis staan, moeten binnengehaald en in de hut met levensmiddelen geplaatst worden. Het water stijgt nog steeds, het staat nog maar een handbreed onder de goedang, verscheidene gebouwen moeten verlaten worden, onze keuken is reeds lang niet meer bruikbaar. Nevensgaande foto's geven een duidelijk beeld van het verschil tusschen een normalen waterstand en dezen noodtoestand. Wij zijn geheel van de buitenwereld afgesloten en er is geen sprake, dat de stoomsloep, die ons zou komen afhalen tegen zulk een sterken stroom op zou kunnen komen. Tegen één uur des middags begint het water gelukkig te vallen, om 2 uur komt de stoomsloep, die met zeer veel moeite

tot hier is gekomen. Van het hooge water wordt gebruik gemaakt de prauwen te laden, die thans aan het huis met levensmiddelen kunnen gemeerd worden. Om zes uur 's avonds komt het eerste stukje land voor ons huis droog, zoodat langzamerhand de gemeenschap tusschen de verschillende hutten niet meer per prauw behoeft te geschieden.

Den volgenden morgen vroeg vertrekken wij naar de „Arend”, waar wij tegen tien uur arriveeren en na al die belangrijke gebeurtenissen zijn wij weer te zamen aan boord, met ongeduld wachtende op het schip, dat ons weer naar de bewoonde wereld zal brengen. Voorloopig is er nog werk genoeg, o. a. moet het materiaal verpakt worden; de levende dieren, thans een groot aantal, waaronder een 25 tal kroonduiven, worden in groote hokken aan de overzijde op den vasten wal gebracht en aan voer gewend, dat wij hun op de reis kunnen verstrekken. Het houden van levende dieren en het later overbrengen naar Holland bezorgt ons veel decepties; steeds gaan er exemplaren dood, waaraan wij gehecht zijn. Wij hadden bijv. een buidelrat, die door van Nouhuys zoo was opgevoed, dat hij dagelijks gevoerd werd met blikjes gemengden kost; van boerenkool, worst en aardappelen hield hij bijv. zeer veel, helaas op de reis tusschen Marseille en Rotterdam is het dier overleden; ik geloof niet, dat er tot nu toe één levend in een dierentuin is geweest. Gemakkelijker gaat het met casuarissen, die, mits jong gevangen, spoedig aan boord wenen en dan vrij kunnen rondloopen; men dient echter een persoon te hebben, die steeds bezig is met het schoonhouden van het dek.

Terwijl wij het druk hebben met de preparatieven voor het vertrek, zijn de Dajaks bezig met het versieren van de „Arend”, langs de zijde van het schip worden groote draken geschilderd, de bovenzijde van het dak, voorsteven en schoorsteen worden versierd met snijwerk, dat zij maken van hout uit het bosch.

PAPOEAWONING.

Dit geeft hun bezigheid en ik geloof, dat zij aan deze bedrijvigheid hun gezondheid te danken hebben; elken dag gaan er

DE VERSIERDE „AREND”.

geregeld jagers en visschers uit voor de keuken en de collecties, wij eten bijna dagelijks verse sago, terwijl het jonge, onvolkomen blad een goede groente oplevert. De Dajaks houden zich ook bezig met het maken van kleine houten voorwerpen, waarvan de afbeeldingen in dit boek een mooi voorbeeld zijn. De rest van de menschen wordt bezig gehouden met het vellen van boomen en kappen van hout, dat op groote stapels langs den oever komt te liggen om na droging dienst te doen als brandhout in de keuken, om steenkolen voor de stoomsloep te besparen en als ballast in de „Arend” op de terugreis. Af en toe krijgen wij bezoek van Papoea's langs zij van het schip, het is dan zoo'n oorverdoovend lawaai, dat het niet mogelijk is iets uit te voeren, zij blijven steeds bevreesd en het is niet mogelijk hen aan boord te krijgen. Wij gaan nu en dan zelf een bezoek aan hun kampong brengen, die in een kleine zijkreek gelegen is; de stoomsloep met zijn stoomfluit boezemt hun nog altijd ontzag in, dat zij toonen door met kalk te gaan

gooien. De vrouwen vluchten gewoonlijk weg in een prauw en verdwijnen de kreek dieper in, de mannen zijn niet zoo vreesachtig, er zijn er verscheidene, die door von Römer gemeten en gefotografeerd zijn. In de huizen, die wij bezochten is weinig huisraad, men ziet in het midden gewoonlijk een vuurhaard, met een hard leemen ondergrond en een klein rekje er omheen om het eten te drogen of gaar te roosteren; verder absoluut niets, slechts in één huis kon ik een sagobak ruilen, vervaardigd van een toegevouwen schutblad van den sagoboom. Een prauw met een zestal jankende honden wordt weggeroeid, ook hier is het een geschreeuw, zoodat men elkaar nauwelijks kan verstaan. Bijlen en hakmessen zijn de eenigste ruilmiddelen, die zij willen hebben,

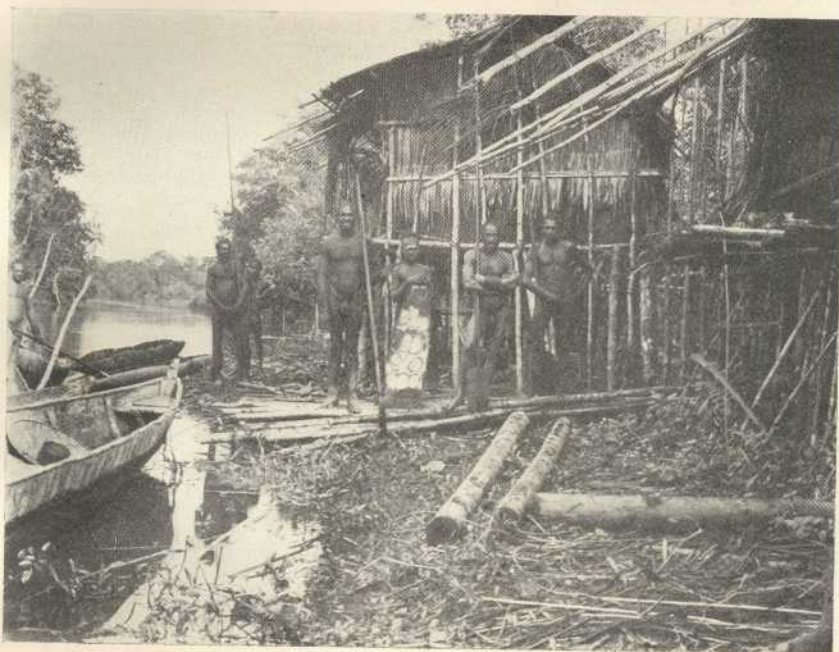

wij zijn zoo gelukkig een groot aantal menschenschedels te ruilen, voor het grootste gedeelte versierd, zooals op nevensgaande afbeelding. Waarom zij ze versieren en wat zij er mede doen, is ons niet bekend; eens zag ik een ouden man met een schedel om zijn hals als versiering, maar zij doen dit dikwijls om de aandacht te trekken, wanneer zij weten, dat het gewilde voorwerpen zijn. Steenen bijlen raken hier lang-

zamerhand uitverkocht en zijn niet gemakkelijk meer te krijgen; waar vandaan en op welke wijze zij aan het materiaal komen is niet bekend, daar zij in een land leven van bosch, water en modder. Bij het vertrek worden wij uitgeleide gedaan door een groote vloot prauwen, die, krachtig en gelijkmatig geroeid, een prach-

tigen aanblik vertoonen; hooren zij een vreemdsoortig geluid, bijv. een schot, dan gillen en janken zij als jonge honden.

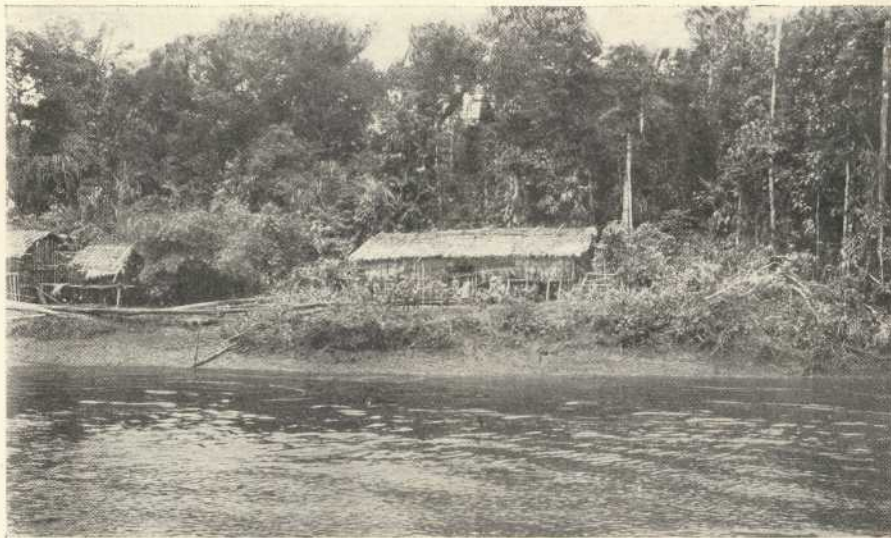
Zijn zij te lastig bij het schip en verveelt hun bezoek ons, dan wordt de gramphoon in werking gesteld, wat steeds de gewenschte uitwerking heeft; geweren kennen zij zeer goed en steeds wordt ons verzocht ze weg te zetten. In de

PAPOEA'S VOOR HUN WONING.

laatste jaren hebben zij hier eenige malen mede kennis gemaakt, maar nu is dit niet meer noodig. Eens zijn er een paar aan boord geweest, juist op het moment dat wij bezig waren met het eten; in een onbewaakt oogenblik had één zich meester gemaakt van het grootste gedeelte van de messen, vorken en lepels, die uit zijn draagtasch kwamen, toen hem beleefd verzocht werd deze eens leeg te pakken. Na dien tijd vinden wij het maar beter ze niet meer aan boord te hebben. Een mooi ethno-

grafisch voorwerp, dat wij hier verzamelden, is een dolk, gemaakt van de onderkaak van een krokodil (zie pag. 166); van andere streken is een dergelijk voorwerp nog niet bekend, het geeft geheel den indruk van een oerwapen. Op den 28sten Februari komt er plotseling een stoomsloep met twee sloepen op sleep. Alsof wij nog niet met voldoende personen aan boord van de „Arend” en op Bivakeiland zijn, zendt de assis-

PAPOEAWONINGEN AAN DE LORENTZ-RIVIER.

tent-resident van Merauke, de heer Hellwig ons niet alleen de rest van het detachement, maar ook nog de vrouwen en de kinderen, die door ons mede naar Java genomen moeten worden. Zooals von Römer ook in zijn medisch verslag zegt, moet men een dergelijke handeling minstens als zeer lichtvaardig qualificeeren¹⁾. Men denke zich op een klein eiland, dat bij elken hoogen waterstand bijna onder water staat, een vermeerdering van een dertigtal vrouwen en twintig kinderen, terwijl

1) Bulletin n°. 63. (5de Bulletin der Zuid-Nieuw Guinea Expeditie 1909/1910) pag. 28.

er niet voldoende quinine was voor een zoo groot aantal personen de prophylactische methode door te voeren; ten overvloede gestuurd van een plaats, waar de mailboot op geregelde tijden komt en naar Java vertrekt. Men kan begrijpen, hoe wij over een dergelijke handelwijze gedacht hebben. Met de „Valk” ontvingen wij het doodsbericht van verschillende personen, die zich dienstelijk hebben gemaakt voor Nieuw Guinea, nl. Dr. G. A. J. van der Sande, officier van gezondheid 1^e kl. K. N. M., die deelgenoot was van de expeditie onder leiding van Prof. Wichmann, bekend door zijn anthropologisch en ethnographisch werk over de Papoea's van Noord Nieuw Guinea¹⁾; W. Stalker, deelgenoot van de Engelsche expeditie aan de Mimika-Rivier²⁾ en ten slotte Dr. P. M. Badings, op Nieuw Guinea gestorven in het begin van zijn werkkring, gevallen als slachtoffer der verraderlijke beri-beri. Wij deden afstand — niet in ruil voor dertig vrouwen en twintig kinderen — van vier van onze vrouwen aan den heer Hellwig ten behoeve van het Exploratie-Detachement.

1 Maart vertrok de „Valk” weder naar de Mimika om te zien, hoe het met de Engelsche expeditie gesteld was, voornamelijk inzake de koelies. Slechte berichten waren daarover ingekomen. Als het schip vertrokken is, gaan wij weer aan onze gewone werkzaamheden, verpakken van materiaal, fotografeeren, bezoeken brengen aan de Papoea's, waarbij vele ethnografica worden geruild; onder de hand groeit de zoölogische collectie steeds aan. 12 Maart hooren wij plotseling een stoomfluit gillen, het blijkt het G. S. S. „Java”, gezaghebber F. L. Nix, te zijn, die ons komt halen; natuurlijk groote vreugde en alom bedrijvigheid voor het vertrek. Er is heel wat in orde te brengen, maar wij hebben allen tijd, want het brengen naar

1) Nova Guinea III.

2) A. F. R. Wollaston, Pygmies and Papuans.

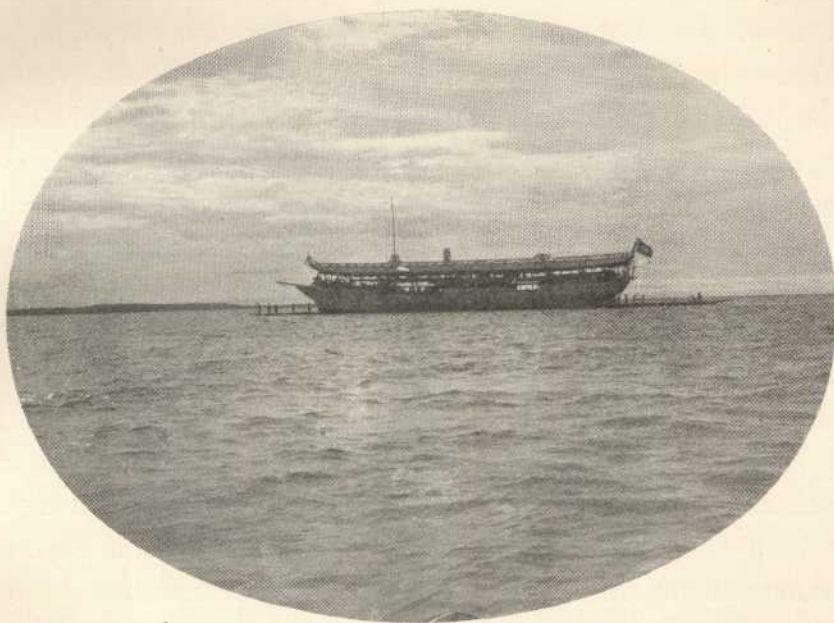
zee van de „Arend” brengt tal van moeilijkheden mede in deze rivier met zijn gevaarlijk scherpe bochten met snellen stroom. Den 14^{den} Maart, den dag van ons vertrek hadden wij nog een treurigen plicht te vervullen; den europeeschen sergeant J. B. Cithier, die gedurende de expeditie trouw zijn plicht heeft vervuld, moeten wij dien dag op Bivakeiland begraven. Het is nu eenmaal niet anders, dergelijke expedities kosten altijd menschenlevens.

Stroomafwaarts gaande wordt er vriendschappelijke aanraking verkregen met de bewoners van de talrijke bij de monding liggende kampongs, ethnografica worden geruild tegen messen en bijlen, de Dajaks maakten zich meester van etenswaren.

Den 18^{den} neemt de „Java” ons bivakschip weer op sleep en dan gaat het westwaarts naar personen en streken, waar wij zoo dikwijls aan gedacht hebben in oogenblikken, dat wij somtijds gewanhoopt hebben ze ooit weer terug te zullen zien. Maar ze zijn vergeten, die ellendige dagen van koude, honger en angst, wij kunnen ons nu niet meer goed voorstellen, wat wij toen hebben doorgestaan. De Dajaks roepen om strijd, *tada, tada*, als wij de rivier verlaten; ik denk, dat zij later wel eens terug zullen denken aan onze tochten, zittende bij het haardvuur in hunne kampongs op Borneo.

Het is voor ons een ongewone omgeving, wij zitten weer in een klein bestek, wij hebben niet meer die onbepaalde ruimte ter onzer beschikking, wij zijn niet meer heer en meester over de rivier, over de bosschen en alles wat ons omgeeft, maar zitten nu op een klein schip, waar alles weer zeevast moet gemaakt worden, opdat het niet valt of breekt. Gelukkig staat er weinig zee, maar toch nog voldoende om enkele Dajaks zeeziek te maken. Het is een naargeestige kust, die wij in de verte langs varen, droefgeestig vlak, met hier en daar riviermondingen

en kleine eilandjes. Wat zouden zij kunnen vertellen die rivieren: van stroomversnellingen, van Papoea's, van hooggebergten, van schitterende paradijsvogels, van onmetelijke oerwouden, maar zij storten zich uit in de onmetelijke zee als een vuile, modderig gekleurde stroom, meer niet. Den 19^{den} 's morgens vroeg komen wij voor de Mimika ten anker voor een bezoek aan de Engelsche expeditie, aan wie wij onze trouwe stoomsloep

DE VERSIERDE „ARENDE” VOOR DE MONDING DER MIMIKA.

moeten afgeven. Het gebergte is met den sneeuwtop — den Carstensztop — duidelijk zichtbaar, het lijkt grooter en hooger dan het Oranjegebergte, bedekt met een groote kap van sneeuw. Wat een heerlijk voldaan gevoel hebben wij als wij dat zien en bedenken, wat hier op deze expeditie nog moet gebeuren. Er komen verscheidene prauwen uit den wal met Papoea's om ons te bezoeken, men kan duidelijk merken, dat er hier dikwijls schepen zijn geweest, ze zijn brutaal in hun optreden;

er is een oorverdoovend lawaai, zooals dit bij Papoea's gebruikelijk is.

Er worden veel ethnografica aangeboden, die bijgewerkt zijn om ze aantrekkelijker te maken, de Dajaks doen groote inkoop van visschen, schelpdieren, sago en andere eetwaren. Een van de Dajaks de Boekat Mapē is er slecht aan toe, zoodat von Römer bevreesd is, dat wij hem zullen verliezen. Na de rijsttafel gaan wij met twee stoomsloepen met verschillende booten op sleep de Mimika in; na eenig zoeken komen wij bij de nederzetting van de expeditie, waar wij een gedeelte van de expeditie vinden o. a. A. F. R. Wollaston, de leider van de nieuwe Engelsche expeditie, die thans weer naar Nieuw Guinea is vertrokken ter verwezenlijking van zijn plan om den Carstensztop te bereiken, verder Lt. H. A. Cramer, commandant van het dekings-detachement. Tot nu toe hebben zij veel tegenslag gehad door gebrek aan goede werkkrachten, de leider Goodfellow is naar Dobo vertrokken om nieuwe koelies aan te werven. Het resultaat van deze expeditie heeft wederom bewezen, dat tochten op Nieuw Guinea slechts mogelijk zijn met uitstekende werkkrachten en goede voorbereiding. De verwachting, die men van de hulp van de bevolking had, is ook teleurgesteld, Papoea's behorende tot de bevolking van de kuststreken, heb ik nooit anders zien doen dan gillen, schreeuwen en ethnografica ruilen, met de bergbewoners staat het geheel anders, daar hebben wij de goede vruchten van geplukt. Wij worden zeer vriendelijk ontvangen en blijven overnachten om den volgenden morgen weer naar ons schip te vertrekken; stroomafwaarts gaande, zien wij in de kampong bij de monding der rivier de vrouwen een sierlijke dans uitvoeren, 's avonds gaan wij weer onder stoom met bestemming naar Ambon, waar wij den 23sten Maart arriveeren. Hier worden alle levensmiddelen en goederen, die wij niet meer kunnen gebruiken publiek ver-

kocht, waarmede verschillende Amboneezen gelukkig worden gemaakt. De Boekat Mapē wordt naar het hospitaal overgebracht, waar hij helaas is overleden. Zijn zoon Mājā, die niet tot de besten der medegenomen Dajaks behoorde, trok zich hier niet veel van aan, het eenige wat hij deed, was een leening sluiten bij een van de oppassers van het hospitaal. De vendutie wordt gehouden onder leiding van Ong Kie Hong, een Chinees, aan een ieder bekend, die wel eens op Ambon is geweest. 's Avonds brengen wij een bezoek aan de kampong Galala, waar wij door een orkest werden verwelkomd, bestaande uit spelers op bamboefluiten, een eereboog met opschriften ontbreekt evenmin, verder wordt er een voorstelling gehouden, waarin de wederwaardigheden van de expeditie worden weergegeven, alles tot groot vermaak van de ons vergezellende Dajaks. Het feest eindigt met het daar zeer in zwang zijnde touwtrekken, waar oud en jong en ten slotte ook wij aan mede doen. 's Nachts roeien wij terug onder een tropischen sterrenhemel, waarvan ik de pracht niet zal trachten te beschrijven. Den 24sten vertrekken wij uit de lange baai van Ambon, dat een schilderachtige ligging op de omliggende heuvels heeft en een trouw beeld geeft van een vervallen, eens zoo rijke Molukkenstad. 27 Maart komen wij voor Makassar ten anker en hier wacht ons een vriendelijke ontvangst in den vorm van een groot diner onder leiding van den toenmaligen Gouverneur van Celebes, A. J. Baron Quarles de Quarles. Een niet minder feestelijk onthaal kregen wij aan boord van Hr. Ms. Hertog Hendrik, waarvan de welwillende commandant, kapitein ter zee Hoven zelfs zoo ver ging het schip aan de Dajaks te laten zien, die alles met de grootste belangstelling bekeken; vooral de kanonnen, het zoeklicht en een in de longroom staande pianola waren voorwerpen, waarbij groote bewondering aan den dag werd gelegd.

Den volgenden dag krijgen wij aan boord een bezoek van den Gouverneur van Celebes, bij welke gelegenheid Tigang het noodig vindt hem een door hem versierde pennenhouder aan te bieden.

Lang kunnen wij te Makassar niet blijven, wij denken te veel aan vertrekken naar Europa en hebben reeds een plaats besproken op de Tabora, die ons vrij spoedig naar Europa zal brengen en daarmede een einde zal maken aan ons verblijf in de tropen. Maar er wachten ons nog dagen, waarin veel waardeering en vriendschap werd ondervonden. Het is hier niet de plaats om dit alles te vermelden, dat zou mij te ver voeren; ik hoop, dat een ieder, die de expeditie en haren arbeid heeft gehuldigd, overtuigd zal zijn, dat wij allen dit ten zeerste gewaardeerd hebben en begrepen hebben, dat zij ons een nationale hulde hebben gebracht, ter viering van een daad, die alleen Nederlanders, wie het ook mogen zijn, hebben verricht.

31 Maart des middags 12 uur liggen de „Java” en de door de Dajaks versierde „Arend” in het bassin te Soerabaia, waar wij officieel door een commissie bij monde van den resident J. Einthoven worden ontvangen. Een ernstige cholera-epidemie is oorzaak, dat er geen sprake kan zijn van verdere feestelijkheden, reden, waarom wij het raadzaam vinden spoedig naar Tandjong Priok te vertrekken met achterlating van de „Arend” waar wij zoo menig aangenaam oogenblik op hebben doorgebracht. Ik moet hier nog de hulp memoreeren van den toenmaligen directeur der Marinewerf D. A. P. Koning en zijne echtgenoot, die mij zoo vriendelijk hebben bijgestaan in het helpen der Kënja's, die door slechte aansluiting geruimen tijd op Soerabaia hebben moeten wachten. Zij verleenden hun hulp bij het aankopen van goederen en zorgden er voor, dat zij niet te veel afgezet werden. Het was voorwaar geen gemakkelijke taak, want het inkoop van voorwerpen door Dajaks is een langdurige en moeilijke geschiedenis.

4 April des morgens vroeg stoomen wij Priok binnen; van alle schepen wappert éézelfde sein om ons geluk te wenschen met ons succes; een hartelijke welgemeende attentie. Dergelijke gelukwenschen zijn eenvoudig en eerlijk gemeend en worden daarom dubbel geapprecieerd. Namens den Gouverneur Generaal, den Commandant der Zeemacht en den Commandant der Landmacht zijn adjudanten aanwezig om ons geluk te wenschen; de resident van Batavia de heer E. Meertens, deelt in een keurige Maleische rede mede, dat door het Nederlandsch Indisch Gouvernement begiftigd waren: Tigang met den zilveren en Adjang en Ngâw Aboei met de bronzen ster voor Trouw en Verdienste, een welverdiende onderscheiding, die door hen op zeer hoogen prijs gesteld werd en de band tusschen Dajaks en het Gouvernement zeker nauwer zal aanhalen; door dergelijke daden bindt men een volk aan zich. Ik ben ervan overtuigd, dat de onbekendheid met de Dajaks, waaraan door het voortreffelijke werk van Prof. Nieuwenhuis een einde is gemaakt, thans tot het verleden behoort. Ik hoop dat onze expeditie ook het hare er toe heeft bijgebracht om de Dajaks nader tot ons te brengen; het is een energiek, vooruitstrevend volk, dat, mits geholpen door raad en daad en bevrijd van den druk der Maleische vorstjes, een schoone toekomst tegemoet gaat. Het was een goede gedachte van Z. E. den Gouverneur Generaal Idenburg om de Dajaks te ontvangen en hun eenige vriendelijke woorden toe te spreken. Ook de expeditieleden werden feestelijk door Z. E. ontvangen en de woorden door hem tot ons gesproken zullen mij steeds bijblijven; zij geven mij de overtuiging, dat hij in gedachten de geheele expeditie heeft medegeleefd en de wijze, waarop hij onze verhoudingen schilderde, is mij een bewijs, dat hij onze expeditie begrepen heeft.

Mij rest nog de vermelding van een groot feest, ons aan-

geboden door de burgerij van Batavia in de Sociëteit de Harmonie; het deed ons zoo goed te zien, dat men te Batavia onze expeditie heeft gevolgd en zoo hartelijk deel nam in het door ons behaalde succes. Mijn vriendelijken dank aan hen, die het initiatief hebben genomen tot dit spontane feest. De dagen van vreugde gaan spoedig voorbij, wij trachten de Dajaks het leven zoo aangenaam mogelijk te maken door hun een bioscoopvoorstelling te laten zien, hen in een auto te laten rijden en andere genoegens te verschaffen.

Het G. M. S. „Java” brengt hen eenige dagen later naar Borneo terug, nadat wij hartelijk afscheid hebben genomen van de menschen, waaraan wij voor een groot deel het succes der expeditie te danken hebben; zonder zulke uitstekende hulpkrachten hadden wij nimmer den Wilhelminatop bereikt. Ik hoop, dat het mij in mijn leven nog eenmaal gegeven zal zijn hen op te zoeken in hunne kampong aan de Mendalem en dan wil ik, gezeten om hun haardvuur, nog eens lang napsraten met Tigang, Adjang, Mering Loewang en zoovele anderen en nog eens de geheele expeditie met hen medemaken. Dat is mijn innige wensch.

Ik ben thans aan het slot van mijn verhaal, van Nouhuys en ik vertrokken met de „Tambora” met zijn vroolijken opgewekten kapitein W. Bagchus, met vele levende dieren, die ons nog veel zorg en verdriet bezorgden en kwamen met een gedeelte der levende have behouden in ons vaderland, waar ons een niet minder hartelijk onthaal wachtte, waarover ik hier niet zal uitweiden.

Mijn reisverhaal van de expeditie 1903 eindigde ik met den wensch, dat er nog meerdere expedities naar Nieuw Guinea zouden vertrekken; die wensch is vervuld, ik zelf vertrok er nog tweemaal heen. Ik zou dien wensch nu willen herhalen, maar het is overbodig; Nieuw Guinea is gelukkig op het

moment nog druk bezet met expedities, die daar voortreffelijk werk verrichten, terwijl er twee belangrijke onder weg zijn; een Engelsche onder Wollaston, die den Carstensztop wil veroveren, een Nederlandsche onder kapitein A. Franssen Herderschee, die de ellende en bezwaren van Nieuw Guinea ten volle kent door zijn tocht op de Mamberamo; hij zal wellicht ons oude pad volgen, ik wensch hun beiden succes en ik hoop, dat ook zij het hunne zullen bijdragen tot de ontsluiting van de geheimen van dit groote eiland. Dit is mijn tweede wensch.

DING POEL.

Appendix A.

Lijst der aan de expeditie verbonden dragers.

I. Kajan Dajaks. (66).

ADJANG IGAU.	Hanja Oering.
Akam Djoek ¹⁾ Oeboen.	Igan Djoek.
Akam Djoek Oelit.	Igan Sen.
Akam Djoek Oering.	Ingan Awi.
Akam Doengâ Oenjang.	Inang ³⁾ .
Akam Aran Oelâ.	Inang Boet.
Akam Imang Oelâ.	Inang Noean.
Akam Ngâ.	It Djoek Oenjang.
Akam Obat Ata.	It Imoe Oering.
Awal ²⁾ Engo Lahei.	It Ingan Oen.
Awal Igan Oelâ.	It Mering.
Awal Igan Oesoën (overleden 25 November 1909 in Tusschen- bivak D. (XXVI).	Lagi Koenjang.
Awal Imoe Oering.	Ledjo Oering.
Awal Obat Ingan.	Ligah Anjoet.
Diân Djoek.	Liroeng Oering.
Diân Oenjang.	Loho Ingan.
Dingan.	Majâ ⁴⁾ .
Djoean Anja.	Mapē ⁴⁾ (overleden te Ambon 24 Maart 1910).
Djoean Asa.	Mering Irâ.
Djoean Irâ.	Mering Loewang.
Djoean Oeboeng.	Mering Tipoenng.
Djoek Bêh.	Ngari.
	NGAW ABOEI.

1) Akam, een voorvoegsel, als een eigen klein kind gestorven is.

2) Awal of Hawal beteekent weduwnaar.

3) Een bij de Kajans wonende Batang Loepar.

4) Mapē vader van Majâ, bij de Kajans wonende Boekats.

Nging.	Ong Ingan Djoean.
Ngow Ping.	Ong Obat Irâ.
Njaring.	Sabing Pa.
Ong Abong.	Sapē Ding.
Ong Anjē Igan.	Sawang Ding.
Ong Aran Mësan.	Tekoean Lahei.
Ong Djaäng Lahei.	Tekoean Loedjah.
Ong Djoan Abit.	TIGANG AGING.
Ong Djoan Lahei.	Tigang Dâw (overleden op den Wil-
Ong Ingan Abâ.	helminatop 8 November 1909.
Ong Ingan Doengâ.	Timau Dâw.

II. Kënjä Dajaks (16).

Amban Klissau.	Iloen Oesat.
Anjē Tong.	Lawat.
Anjē Leng.	Lawieng.
Ding Poci.	Melah Ngaw.
Igauw.	Mierieng.
Ilë.	Piat Ilëh.
Iloen Ibâ.	Piat Oesat.
Iloen Ngaw.	Poeioeng Mesang.

III. Maleiers van Borneo (5).

Boedjang.	Said.
Daoeng.	Seman Doea.
Djapar.	

IV. Soendaneezen (12).

Abcy.	Saimoen.
Kempoeng.	Sakim.
Ketjil Sahada.	Sarian.
Rachmat ¹⁾ .	Seboel Arnam.
Roeslan.	Tohak.
Saiman.	Tötöh.

¹⁾ Plantenzoeker van den Botanischen Tuin te Buitenzorg.

Appendix B.

EERSTE BIJDRAGE TOT DE KENNIS VAN DE TAAL DER „PĚSĚGĚM” VAN CENTRAAL NIEUW-GUINEA.

Verzameld tijdens de Expeditie 1909/1910 naar het Sneeuwgebergte

DOOR

J. W. VAN NOUHUYS.

Bij de beoordeeling en niet minder bij het *gebruik* van het hierbij aangeboden woordenlijstje van de taal der Pěsěgem, welke stam van berg-Papoea's woont in de vallei tusschen het Treub- en Wichmanngebergte op ongeveer 4° 28' Z.Br. en 138° 43' O.L. op eene hoogte van 1500 à 1700 Meter boven zee, mag niet uit het oog worden verloren, dat dit is samengesteld tijdens eene zeer vluchtige allereerste kennismaking met deze menschen, die natuurlijk nog nimmer van blanken gehoord, laat staan deze ooit *gesien* hadden. Misverstand zal dus ongetwijfeld hier en daar in de lijst voorkomen, die overigens alleen bestemd is tot praktisch gebruik in de naaste toekomst, d. w. z. bij eerstvolgende ontmoeting met deze sympathieke bergbewoners, die jammer genoeg gering in aantal zijn, en waardoor zij m. i. een lager standpunt van ontwikkeling innemen dan voor hun intelligentie bereikbaar is.

In 't eerst meenden wij dat de stam den naam droeg van „Ām Pěsěgem”, later echter meenden wij op te merken, dat het voorvoegsel „ām” alleen werd gebruikt wanneer zij van zichzelf spraken.

Toen ik b.v. in een der huizen ten eten gevraagd zijnde, daar opmerkte dat twee der aanwezige vrouwen aan beide handen twee gedeeltelijk afgekapte vingers hadden, en één vrouw geenerlei verminking had, sprak de huisheer „Lē liap” achtereenvolgens de drie vrouwen aanwijzende: „Pěsěgem, Pěsěgem, Mōrūp”, bij dit laatste woord *de vrouw met de gave vingers* aanwijzend. Ook hierop berust mijne meening dat: „Mōrūp” staat in tegenstelling met „Pěsěgem”.

Denzelfden indruk kreeg ik toen men ook 't zelfde woord „Mōrūp” gebruikte naar aanleiding van een oorverminking bij een man, terwijl ik mijn met gebaren ondersteunde vraag: „of „Pēsēgem” ook wel afgesneden ooren hebben”, ontkennend meende te zien beantwoord.

De Pēsēgem vonden wij, hetgeen ook wel eenigszins uit de woordenlijst blijkt, zeer toegankelijk voor onzen gedachtengang, in scherpe tegenstelling met hetgeen wij bij de bewoners van de vlakte langs de Lorentz-Rivier ervoeren.

Merkwaardig genoeg hebben wij echter nog geen telwoorden in de lijst kunnen opnemen.

Opmerkelijk is het groot aantal woorden die *begroetingen* schijnen uit te drukken, van welk zevental 't woord „hālēbok” 't meest gebruikelijke is, en ook 't allereerste woord was, dat bij de eerste ontmoeting in den morgen van 29 Oct. 1909 werd opgevangen.

Een ruim gebruik van dat woord onder allerlei omstandigheden schijnt aan te raden. Meermalen liet een hunner ons de geheele reeks achter elkaar nazeggen, terwijl de anderen toeluisterden en goedkeurende „hē's” lieten hooren, daarbij gelijktijdig met de nagels op de lange schaamkokers tikkend.

De duidelijkheid van hun spreken laat weinig te wenschen over, en werd ook 't door ons teruggeven woord nagenoeg altijd onmiddellijk herkend, waarbij het van groot voordeel was, dat de klemtoon steeds op de laatste lettergreep der woorden valt ¹⁾.

Bij enkele woorden in de lijst is een vraagteken geplaatst, het zijn die van welke de beteekenis niet met voldoende zekerheid kon worden vastgesteld.

Zoo werd het niet duidelijk of met „soēmbēroē” 't *werkwoord* „eten” bedoeld is, daar 't ons toescheen alsof ze een verkeerde opvatting van *ons* voor 't gemak tijdelijk hadden overgenomen.

't Woord „āp” voor mensch berust op weinig meer dan een gissing, opgemaakt uit een levendig verhaal, waarin dat woord en: „am̄norath” een groote rol speelden. Dit laatste woord hield ik voor den naam van een hun vijandige stam, huizende oostelijk van de vallei tusschen het Hellwig- en Treub-gebergte, zooals: Sēmbāgi vermoedelijk een stam is nabij de Oostelijke helling van het Nevel-gebergte, en „Bāroēm” zou kunnen zijn de stam van welke wij eenige menschen ontmoetten op het Wichmann-gebergte ²⁾.

1) Een uitzondering maakt het woord „hālēbok” met den klemtoon op de eerste lettergreep tenzij „hā” als een afzonderlijk woord moet worden opgevat.

2) Slechts twee woorden zijn daar opgevangen nl.: „wangoēn” — lans en „oēlēri” — schelp (melo) als borstsierraad.

't Woord „majū” voor „zout” werd bij de eerste ontmoeting opgegeven, zoodra zij dit van ons geproefd hadden. Er heerschte daarover een zekere emotie.

Voor de reusachtige tot 41 cM. lange en 48 mM. dikke schaamkokers (juister peniskokers) heb ik alleen den naam „koëmoë” wat blijkbaar ook de naam is van de kalebas als plant, daar de pitten: „koëmoë engën” heeten. Lorentz geeft echter voor den koker ook: „kaukan”.

De Pësëgems bleken er zeer op gesteld te zijn onze namen te kennen, en dat wij de hunne zouden weten. Krijgt dus een volgend bezoeker herhaaldelijk het woord „Biet” te hooren, dan zij hij er op bedacht dat Lt. Habbema zich onder 't pseudoniem „Piet” daar heeft „ingeschreven”.

Daar de Pësëgems de onderkaakjes van verschillende kleinere dieren als gereedschap gebruiken, b.v. om ingesneden versiering op enkele pijlsoorten aan te brengen, konden deze in vrij groot aantal worden ingeruild. Van zes verschillende kaakjes werd de inheemsche naam van de diersoort opgeteekend. De wetenschappelijke naam van vijf dezer diersoorten werd verkregen door determinatie van deze kaakjes door Dr. F. A. Jentink, Directeur van 's Rijks Museum van Natuurlijke Historie te Leiden.

Tijdens het bezoek dat de Pësëgems in Januari aan Alkmaar brachten, werden met behulp van de nog aanwezige vogelhuiden der verzameling, de inheemsche namen van een aantal vogelsoorten opgeteekend.

De determinatie der vogelsoorten door Dr. E. D. van Oort, Conservator aan bovengenoemd Museum heeft de bijbehorende wetenschappelijke namen gegeven.

De alleen door Lorentz verkregen woorden, of waar deze van de door mij opgeteekenden afwijken, zijn met (L.) in de lijst aangegeven.

armband van rottan	sëngan
„ „ „ smalle	doë-noë
armband	krabmoat (L.)
baard	nim-dis-soë; dassoe (L.)
bamboe	dō-rō-wa
bedankt	nāp
berg	nap-nak
bewanding	kozekiep (L.)
bies (van achteren aan schaam- afhangend)	sap-tjap
bladeren	bī-eh

boog	sen; tsen (L.)
boogpees	ngā-leh
borst	lēm-bē
borsttepels (man)	molleken (L.)
bovenarm	rā-wit
buik	ā-lot
bijl (steen)	i-jē; je of ie (L.)
dak	biēsel (L.)
donder	ā-boē
drinken (rooken?)	ě-mar-vī-ē
draagnet	tsoem
duim	kwaab (L.)
dij	as-sē-gū
ei (ook „pit”)	ěn-gen
elleboog	si-dak
enkel	il
eten (werkwoord?)	soēm-bē-roē of nē-nem-deh
framboos	mě-lop
gordel van rottan	mbon
groente (onbekende soorten)	toě-ān en sū-ět
groet	hā-lě-bok, nā-rok, nā-bil, nā-beh, nā-wā-reh, nā-bō-ā, nā-gā-rwa; nā-poēt (L.)
hals	hon-grop
halssnoer	il-ěn-gen
„	bō-blī
„	moě-si-doěl
„	wallě mokěn (L.)
hand	ně-něn-gī
hars	goěn-dāl-eh
hiel	oěn-goěl
hond	jěn-geh
hoofdhaar	ně-nā-soě
hout (?)	baai
huis	jě-weh
ik (?)	ām
ja	hē
kakatoea, zwarte	kī-log
kangoeroe	bě-sam
kampong	ba-kě-loēs of: ba-kě-loěl
kapot	bě-kūk
kervel	mě-san

caladium	kom
knie	on-doě-loě-il
koeskoes	sri-beh
koud	tě-roě
kuit	doě-an-gen
lans	pit-lō-lō lō-boě; pitlělá lěboe (L.)
lepel van been	wām waū-mī
lip	nim-děm-bon
mensch (?)	ap
naald	kīn of: gīn
nagel	ně-nē-gī-sop; kissop (L.)
navel	ě-mě-nip
neen of niet	dā-k
neus	gam-bi-ang
neusschot	tiang (L.)
oksel	ně-nā-kol
omheining	let
oog	ngě-lě-gen
ooghaar	kě-lě-sop
oor	nī-an-goh; niankâ (L.)
pandan	ō-ram-nā
pees van den boog	ngā-leh
penis	nī-nī-ē
„ gordel van boombast ¹⁾	sap-tjap
„ koker (kalebas)	koě-moě; kaukan (L.)
pink	kērēt (L.)
pisang	kwalie (L.)
pit ook „ei”	ěn-gen
pols	kě-sā-reh
postelein soort	jě-roěm
pijl	ndog
„ met bamboe punt	měn-gin, ā-wel; menkěn (L.)
„ visch-	tsoě-on
pijp sigaretten-	bob
regen	i-mā
regenkap van pandanbladeren	djis
reiger bonte	wā-laē
rivier	o-roh (?)
rook	koě-boě
rooken (?) drinken (?)	e-mar-vī-ē

1) Dient alleen tot bevestiging van den *koker*.

rotan	moël
rug	kom-bō-rak; tekoen (L.)
schaamgordel voor vrouwen	ngem; guem (L.)
schelp, (melo), als borstieraad	mě-li; odelie (L.)
schieten met de boog	dā-gan-goël
schildpad	wrā-wō
schouder	nēn-dā-roë
skink	kě-rā
slapen	kis
snor	mblas-soë
steen	kě-lip
stookplaats	psan-gā
suikerriet	el
tabak	bā-li, of mba-li
tanden	ně-ni-ak
teen	ngě-lāh
„ groote	koë-ap
tong	ngě-mā-rai; merai (L.)
val, voor kleine zoogdieren	mbaik
varanus	jě-boë
varken	wām
varkenstand	wām beak (L.)
varen (plant)	kleal (L.)
veeren	toë-ē; toei (L.)
vinger wijs-	jondoem (L.)
„ middel-	jě-ně-kam-bie (L.)
„ ring-	jankela (L.)
„ mutilatie	kiembala (L.)
visch	ki-ā-ně
vloer	běsiekwinjě (L.)
vloet	ně-nū-ok
vogel	ā-soë
vooruitgaan	lak
vrouw	wě-dě-ně
vuur	lě-pong
vuurhoutjes	wak
vuursnoer van rotan	ě-beh, of: tē-gě-neh; tequeně (L.)
was, b.v. voor inwrijven van bogen	tā-mok
water	i; ies (L.)
wenkbrauw	ně-ně-loë-ak
zon	doë-gī
zout	mā-jū

zoogdieren, kleinere knagers	mbaik
laat zien	kō-nan-gě-no
wat is dat	oě-noě-ok

Namen van volwassen mannelijke Pësëgens.

Abn-gě-nak, (heeft een doorboord neustusschenschot), Ab-qnok, Abn-gē-ok; Abn-gē-ok-kraik (afgeleefde man, vermoedelijk de vader van Abn-gē-ok). Abn-krok; Ab-sī-geh; Aik-pé; A-mě-roě-ai; Amnō-weh; Doě-moě-ange; Gegelnap; Gěnok-nap (jonge man, luidruchtig en bedilziek); Ī-gi-nap; Lě-li-ap (een der notabelen, rustig en betrouwbaar.) Mak-kěn-boh; Měne-rō-weh (wantrouwig en licht verstoord), Daignap (linkerarm cascado); Sē-li-an-geh; Tjaũ-gwā-reh; Wol-la (stompzinnig en onbetrouwbaar, sluw).

Namen van kinderen.

Apreng; Bā-bī-lěm-bok; Gam-bok-weh; Koě-sī; Lok-bīē; Motlok; Sě-rī-an-geh; Wak-sil; Wō-nī-wā-rī-gem.

Namen van dieren gedetermineerd door Dr. F. A. Jentink naar medegebrachte onderkaakjes, door de Pësëgem als gereedschap gebruikt:

Perameles	kě-lū-hū
Dobsonia paliata (Geoffroy)	goěn-dī
Dorcopsis Lorentzii (Jentink)	koě-seh
Mallomys Rothschildii (Thomas)	tsam-(bē-ak)
Phalanger gymnotis (Peter et Doria)	sō-wā-rī
Slang	mě-nā-weh
	em-bor
	goě-roě-ang
onbekend gebleven kleinere diersoorten	kā-nam-bot
	sě-hoě
	koě-sā-leh

Namen van vogelsoorten, naar de determinatie van Dr. E. D. van Oort, Conservator aan het Rijks-Museum van Nat. Hist. te Leiden.

Cicinnurus regia (Linnaeus)	měngem
Centropus bernsteini (Schlegel)	khīm
Ailuroedus buccoides (Temminck)	wā-wā
Phlegoenas rufigula (Bonaparte)	hoě-gō bē-au

Seleucides ignota (Forster)	mī-oēm
Henicopernis longicauda (Garnot)	oëg
Eurystomus crassirostris (Sclater)	gap-tā-roh
Clytoceyx rex imperator (van Oort)	sě-gā-oě-ā
Gymnocorvus senex (Lesson)	kě-mě-leh
Manucodia chalybata orientalis (Salvadori)	ā-līn
Gymnophabs albertisii (Salvadori)	kě-sě-goěl
Macropygia amboinensis cinereiceps (Tristram)	kě-bī
Pitta macklotii (Temminck)	mon-gem
Megaloprepia magnifica puella (Lesson)	ko-lō-ā
Rhipidura tricolor (Vieillot)	dī-an-dī-ā
Paradisea apoda novae-guineae (D'Albertis & Salvadori)	mī-oem
Philemon novae-guineae (S. Müller)	bō-roě-weh
Ptilotis chrysotis filigera (Gould)	oě-ně-leh
Ptilinopus pulchella (Temminck)	mě-nī-weh
Artamus leucorhynchus leucopygialis (Gould)	sūm-sūm-āi
Zonerodius heliosyla (Lesson)	wā-loě
Otidiphaps nobilis (Gould)	ō-lē-ā
Talegallus cuvieri fuscirostris (Salvadori)	wak-mā
Dasyptilus pecquetii (Lesson)	sī-ei-loě
Eclectus pectoralis (P. L. S. Müller) ♂	mban-dī-nēh
Microglossus aterrimus (Gmelin)	kī-log

EENIGE GEGEVENS
 NAAR DE METEOROLOGISCHE WAARNEMINGEN
 VERRICHT DOOR J. W. VAN NOUHUYS

BEWERKT DOOR

Dr. W. VAN BEMMELEN ¹⁾.

Temperatuur ²⁾.

Daggemiddelden van de temperatuur.

Bivak Alkmaar.	Bivakschip „Arend”.
1909 September . . . . . 23°.9	1910 Februari . . . . . 25°.8
„ October . . . . . 24°.9	„ Maart . . . . . 25°.7
„ November . . . . . 24°.3	
„ December . . . . . 24°.6	
1910 Januari. . . . . 24°.7	

Uurgemiddelden van de temperatuur.

	Mid.n.	6 u.	7 u.	8 u.	9 u.	10 u.	11 u.	
Topbivak	9°	11°	13°	13°.9	15°	16°	17°.1	
Matigheidsbivak.	1°.2	2°.9	4°.7	6°.7	7°.4	7°.7	9°.2	
	Middag	1 u.	2 u.	3 u.	4 u.	5 u.	6 u.	7 u.
Topbivak	16°.3	15°.7	14°.6	13°.5	12°.4	11°.6	11°.4	10°.1
Matigheidsbivak.	8°.4	9°.1	8°.6	7°.3	6°.6	5°.9		

1) W. van Bemmelen, Natuurkundig Tijdschrift voor Ned. Indië. Deel LXXII
 1^e aflevering pag. 1—46.

2) Celsius graden.

Gemiddelde temperatuur van het etmaal.

Topbivak.	hoogte 2550 M.	11°.9
Matigheidsbivak	„ 3900 M.	5°.2

Regenval.

In 1909/10 van 17 September—12 Maart, dus in 177 dagen, viel op dezelfde plaats 3171 mM., dit geeft als jaarsom 6810 mM. (voor Nederland bedraagt deze $\pm$ 700 mM.).

Gemiddelde hoeveelheid per regendag 21.3 mM.

Bivak Alkmaar.

	Regenval.	Aantal regen-dagen.	Grootste hoe-veelheid in 24 uur.	Gemiddeld per dag.	Gemiddeld per regendag
October.	540.0	24	109.0	17.4	22.5
November	770.5	27	77.0	25.7	28.5
December	485.0	24	77.0	15.6	20.2
Januari	588.0	24	76.0	19.0	24.5

Bivakschip „Arend”.

October.	495.0	26	107.0	16.0	19.0
November	597.0	27	109.0	19.9	22.1
December	335.0	24	56.0	10.8	14.0
Januari	552.0	27	72.0	17.8	20.4
Februari	681.5	28	111.0	24.3	24.3

Luchtdrukking.

Dagelijksche schommelingen der Luchtdrukking.

in m.M.

	2 u.	4 u.	6 u.	8 u.	10 u.	Middag
Sept.—Mrt. 1909/10	0.10	0.23	0.33	1.17	1.09	-0.07
	2 u.	4 u.	6 u.	8 u.	10 u.	Mid.n.
Sept.—Mrt. 1909/10	-1.44	-1.87	-1.03	0.14	0.81	0.69

Daggemiddelden van de Luchtdrukking volgens de opteekeningen van den Barograaf Richard.

750 m.M. +

Bivak Alkmaar.		Bivakschip „Arend”.	
October	4.7	Februari	7.3
November	4.4	Maart	7.6
December	4.0		
Januari	2.6		

De waarnemingen van de Zuid Nieuw-Guinea Expeditie 1907, zijn door den heer P. Johan Smits bewerkt in het Natuurkundig Tijdschrift voor Ned. Indië, deel LXVIII, 2^e afl., p. 203—222 a.

10'

20'

ÜBERSICHTSKARTE
 der Expeditionen nach
ZENTRAL-NEU-GUINEA

1907 und 1909/10

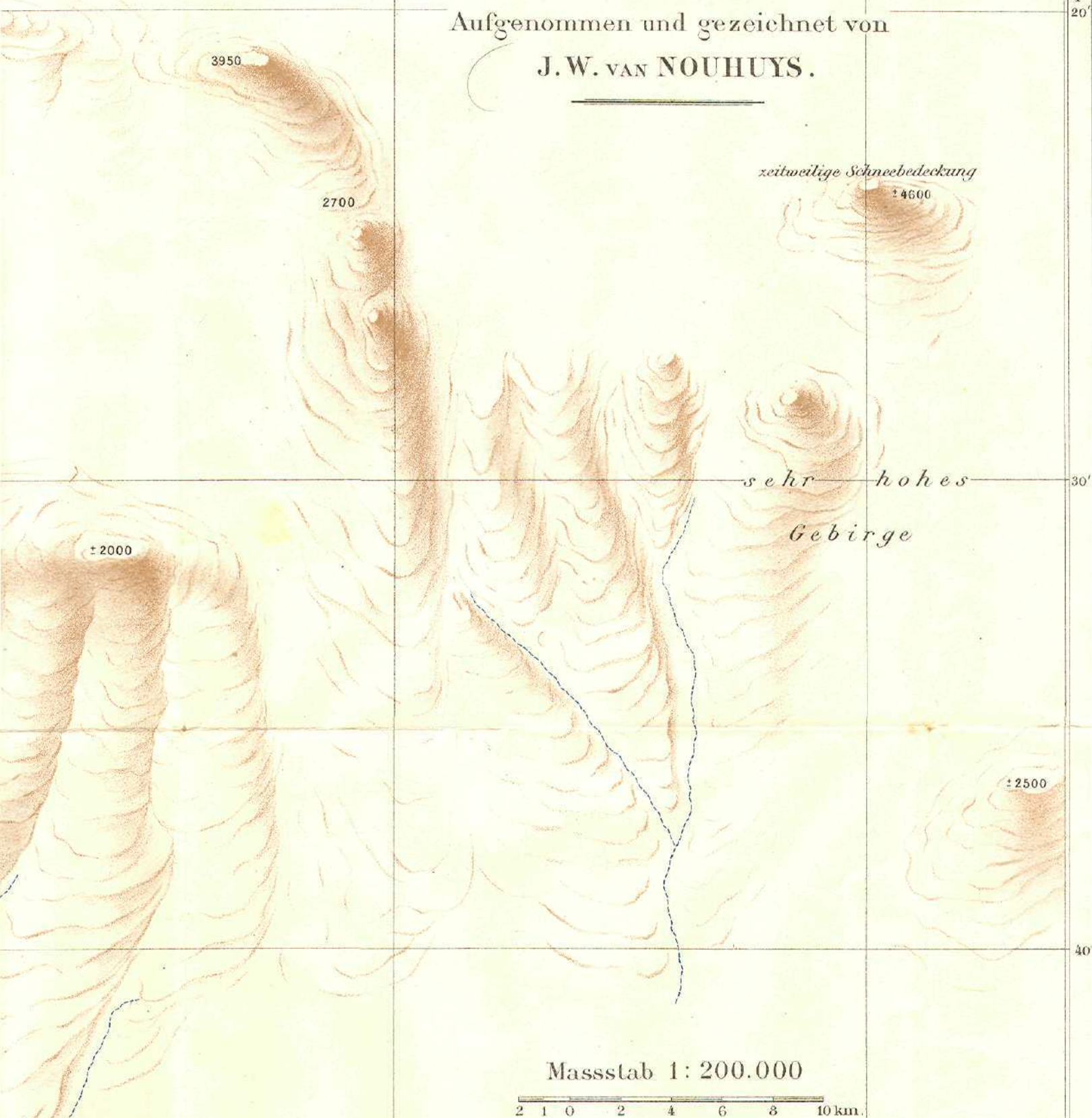
unter der Leitung von

DR. H. A. LORENTZ.

Aufgenommen und gezeichnet von

J. W. VAN NOUHUYS.

E

zeitweilige Schneebedeckung

4600

*sehr hohes
Gebirge*

± 2000

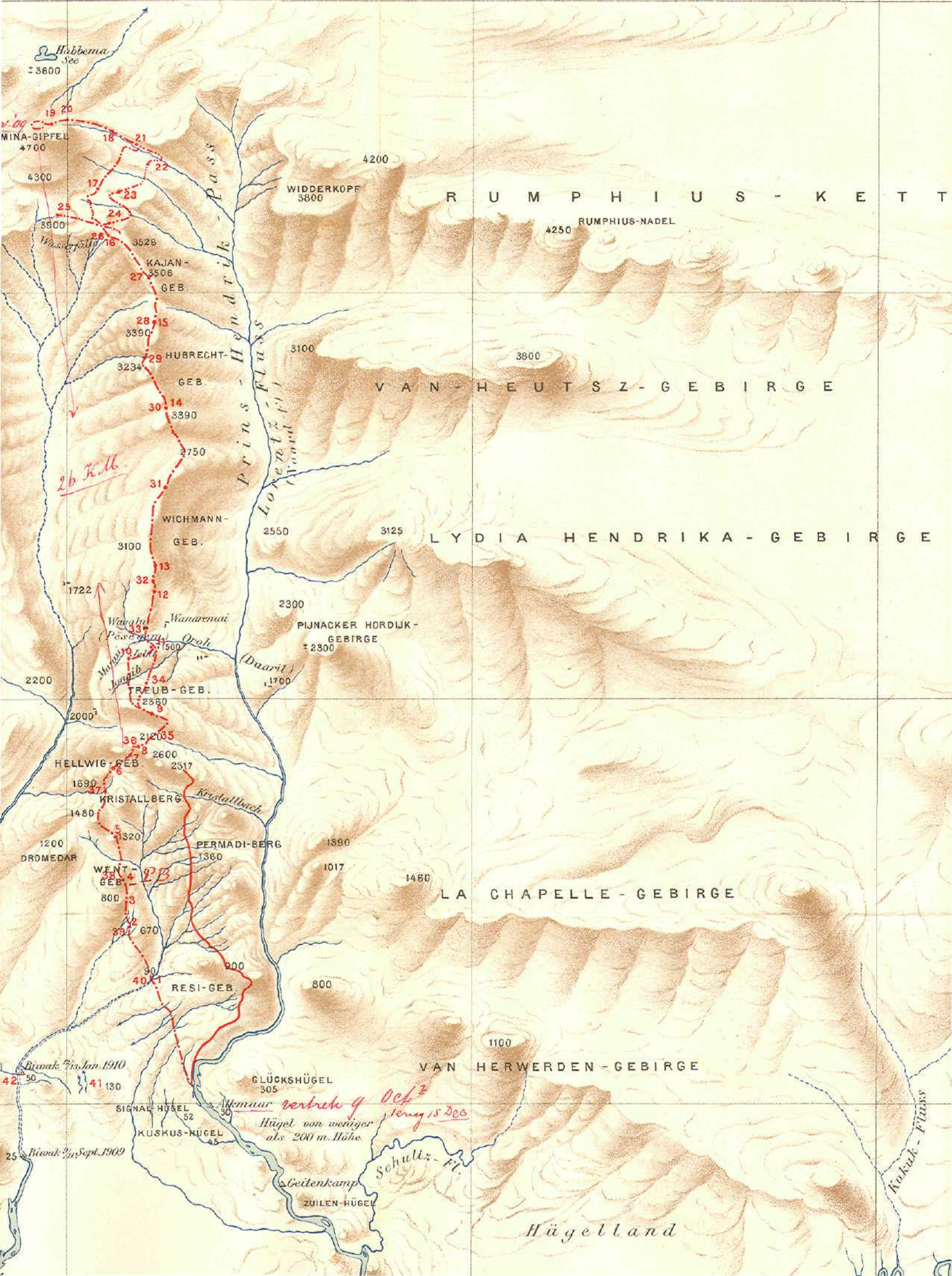
2700

3950

± 2500

Massstab 1 : 200.000

Hubbema See
3600

19 20
MINA-GIPFEL
4700

4200
WIDDERKOPF
3800

R U M P H I U S - K E T T E N

4250 RUMPHIUS-NADEL

4300
3900
3528
3390
3234
3390
3750
3100
1722
2200
2000

Prins-Hendrik-Pass
Loxentz-Fluss
(Vandri)
WASSERFALL
Kajan-Geb.
3506
HUBRECHT-GEB.
WICHMANN-GEB.
PIJNACKER HORDIJK-GEBIRGE
2300
2300
1700

V A N - H E U T S Z - G E B I R G E

L Y D I A H E N D R I K A - G E B I R G E

2b K. 16

Wanawani
Oroh
Mangib
Jungib

HELLWIG-GEB.
KRISTALLBERG
PERMADI-BERG
WENT-GEB.
DROMEDAR
RESI-GEB.

L A C H A P E L L E - G E B I R G E

V A N H E R W E R D E N - G E B I R G E

GLÜCKSHÜGEL
305
Almaar verbrak 9 Octr 1892
Hügel von weniger als 200 m. Höhe

42
50
41
130
25
21 Sept. 1909

Goitenkamp
ZUILEN-HÜGEL

Schultz-Fl.

Hügelland

Kukuk-Fluss

138°20'

30'

3400

3650

O R A N J E - G E B I R G E

NIMROD
4060

WILHELMINA-GIPFEL
4700

3500

WEBER-
GEB.

3300

NEVEL-
GEB.

3045

2450

Var. 3°35'

120
DROMMEL

Bivouak 8/10. Jan. 1910
100

Hügelland

Bivouak
42 50

25 Bivouak

Fluss

dicht bewaldetes

niedriges und ebenes Land

4°
20'

30'

40'

± 2500

Massstab 1: 200.000

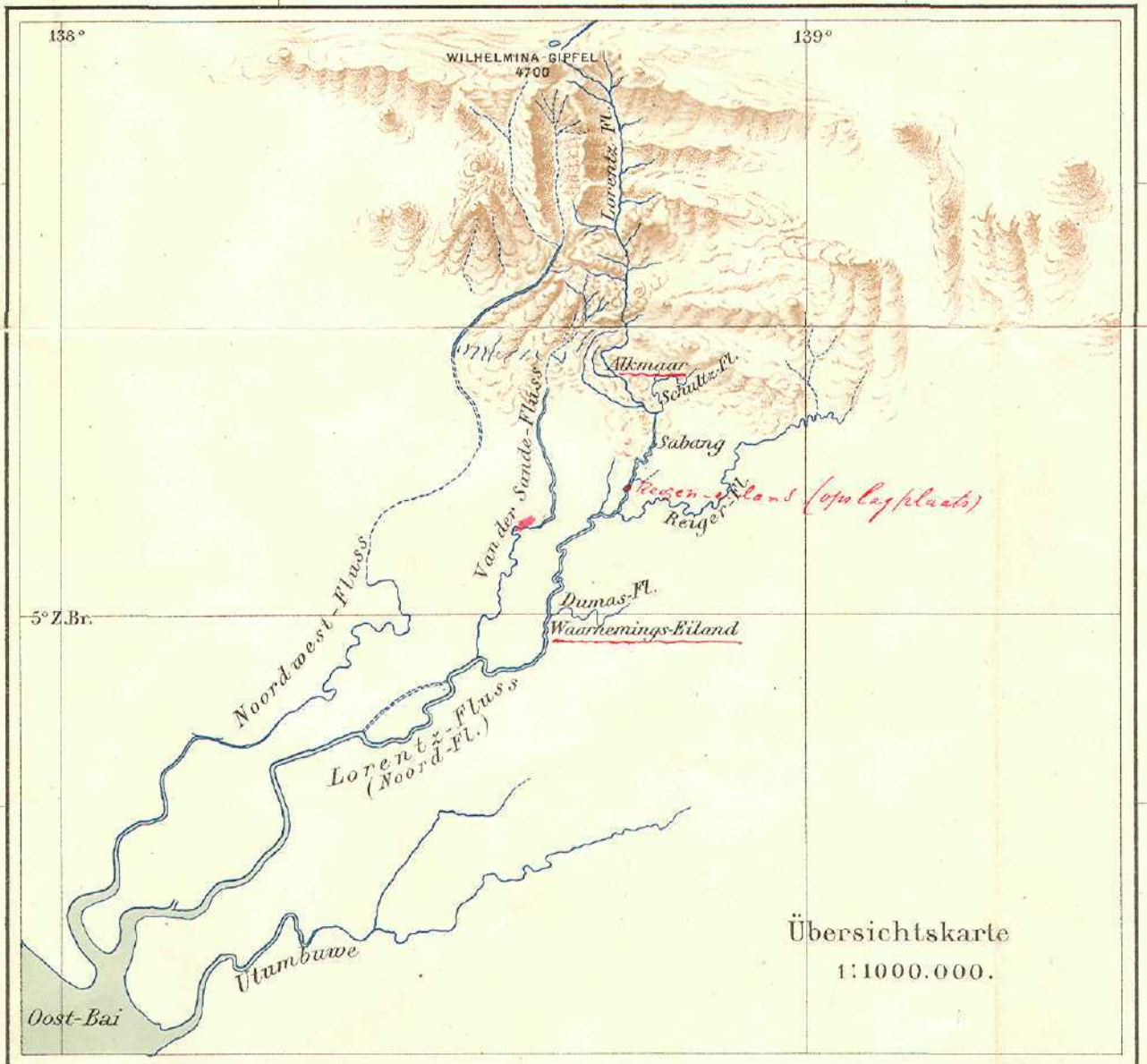
Höhen in Metern.

Waarnemings-Eiland: 5° 0' 30" S.Br., 138° 39' 3" O.L.Gr.

Alkmaar : 4° 40' 10" " 138° 43' 30" "

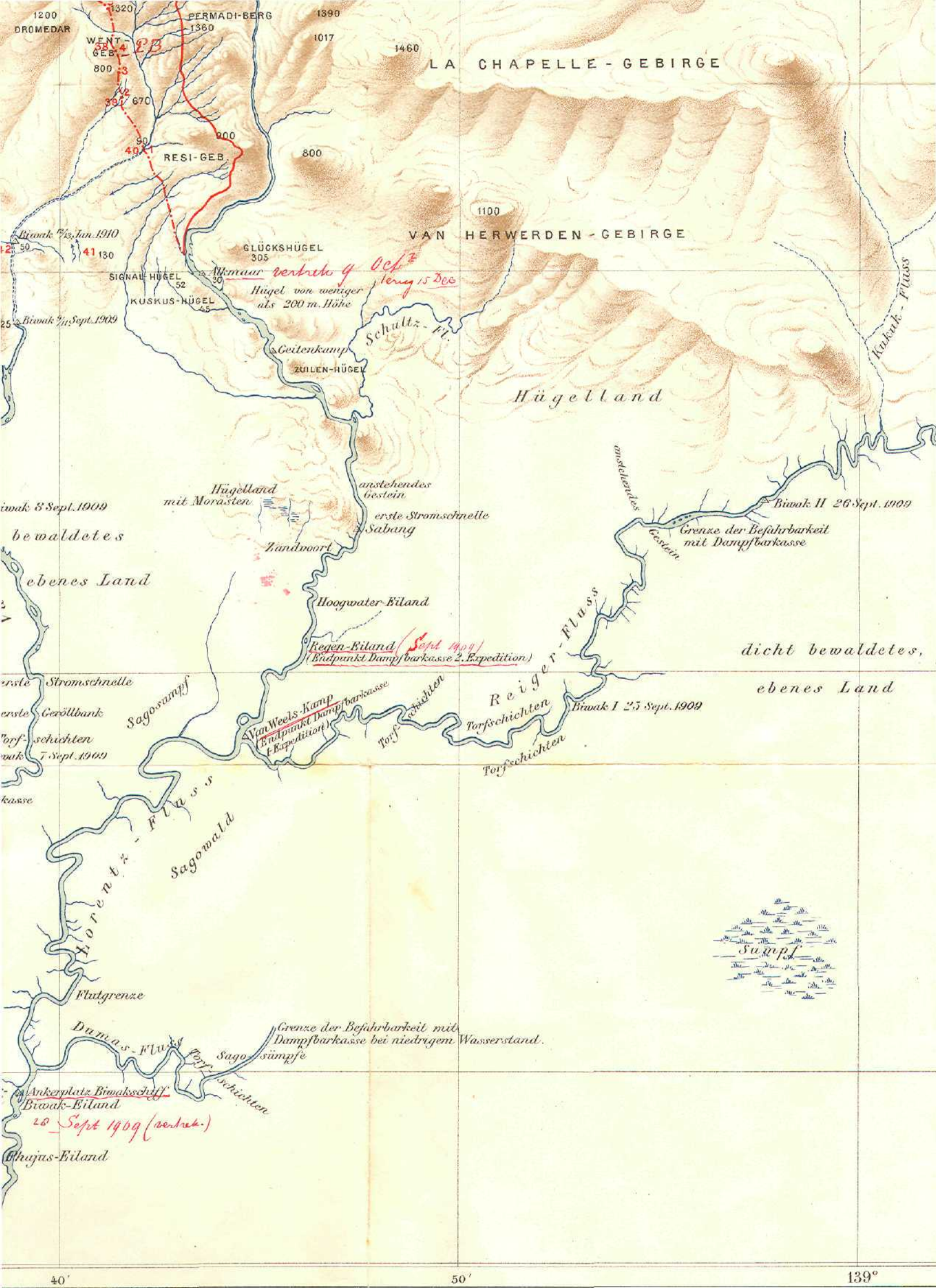
Wilhelmina-Gipfel : 4° 16' " 138° 39' 30" "

Biwak III 27 Sept. 1909

10'

20'

1200 DROMEDAR

WENT-GEB. 800

RESI-GEB. 670

390 40 41

Biwak 1/3 Jan. 1910 41 130

Biwak 7/11 Sept. 1909

Biwak 8 Sept. 1909

bewaldetes ebenes Land

erste Stromschnelle

erste Geröllbank

Torfschichten

Biwak 7 Sept. 1909

Flutgrenze

Damas-Fluss

Ankerplatz Biwakschiff

Biwak-Eiland

20 Sept 1909 (vertrek.)

Blujus-Eiland

40'

1320 PERMADI-BERG 1360

1017 1460

LA CHAPELLE - GEBIRGE

800

1100

VAN HERWERDEN - GEBIRGE

GLÜCKSHÜGEL 305

Hügel von weniger als 200 m. Höhe

SIGNAL-HÜGEL 52

KUSKUS-HÜGEL 45

Schultz-Kamp

Geitenkamp

ZULLEN-HÜGEL

Hügelland

139°

Maar vertrek 4 Oct 1909

15 Dec

Hügelland mit Moränen

anstehendes Gestein

erste Stromschnelle

Sabang

Zandvoort

Hoogwater-Eiland

Regen-Eiland (Sept 1909)

(Endpunkt Dampfbarkeasse 2. Expedition)

Van Weels-Kamp

(Endpunkt Dampfbarkeasse 1. Expedition)

Torfschichten

Reiger-Fluss

Torfschichten

Torfschichten

Biwak I 25 Sept. 1909

Grenze der Befahrbarkeit mit Dampfbarkeasse bei niedrigem Wasserstand.

Sago-sümpfe

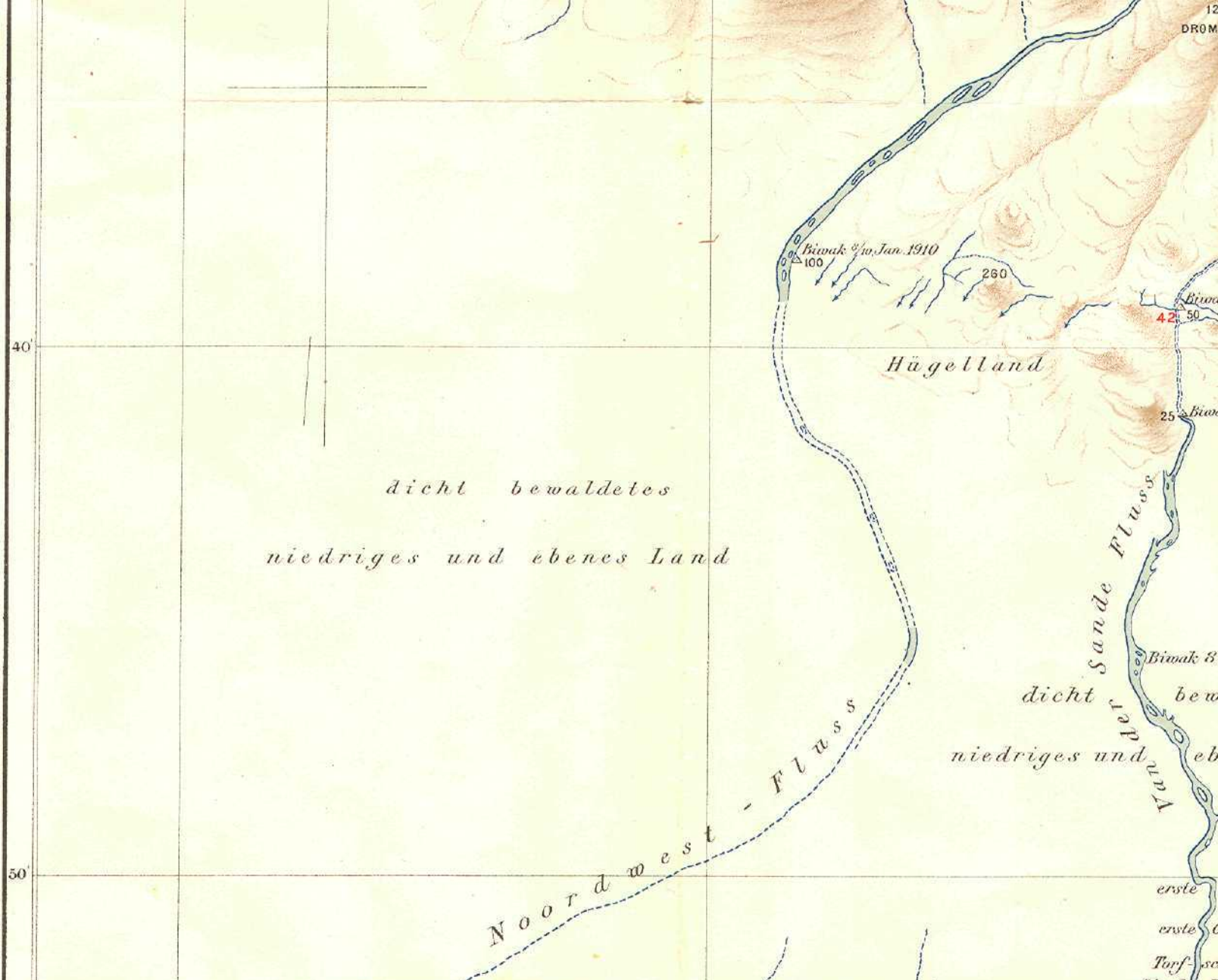
Sagowald

Sumpf

40'

50'

139°

ROUTE UND BIWAKS

- - - - - Auf dem Hinmarsch } 1909
 - - - - - " " Rückmarsch } / 1910
 ——— 1907

1909				1909			
Biwaks			1909	Biwaks			1909
1	9	OKTOBER	1909	22	23	NOVEMBER	1909
2	10	"	"	23	24	"	"
3	11	"	"	24	25	"	"
4	12 (Peramel's bivak)	"	"	25	26	"	"
5	13-14	"	"	26	27	"	"
6	15	"	"	27	28	"	"
7	16-19	"	"	28	29-30	"	"
8	20-26	"	"	29	1	DEZEMBER	"
9	27	"	"	30	2	"	"
10	28	"	"	31	3	"	"
11	29	"	"	32	4	"	"
12	30	"	"	33	5-6	"	"
13	31 OKT.-1 NOV.	"	"	34	7	"	"
14	2 NOVEMBER	"	"	35	8	"	"
15	3	"	"	36	9-10	"	"
16	4	"	"	37	11	"	"
17	5	"	"	38	12	"	"
18	6	"	"	39	13	"	"
19	7	"	"	40	14	"	"
20	11-20	"	"	41	8	JANUAR	1910
21	22	"	"	42	13	"	"

